ئاوارەیی
گرفت و دەرفەت

پرۆفایلی شار و شارۆچکەکان: پەنابەرەکان و ئاوارەکانی ناوخۆ و کۆمەڵگای خانەخوێ
پارێزگای هەولێر - هەرێمی کوردستانی عێراق

نیسان ٢٠١٦

چاپکردنەوە و بڵاوکردنەوەی ئەم بەرهەمە بۆ مەبەستی پەروەردەیی یان هەر مەبەستێکی دیکەی نابازرگانی ڕێگەپێدراوە بەبێ وەرگرتنی هیچ مۆڵەتێکی فەرمی و نووسراو لە خاوەنەکانی مافی چاپکردن و بڵاوکردنەوەی ئەم بەرهەمە، بەو مەرجەی سەرچاوەکەی بە تەواوەتی ئاماژەی پێبدرێت.

هەماهەنگی ڕاپۆرت: شادمان احمد محمود (کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان- UNHCR)

ئامادەکردنی: ڕۆبەرت گویو
ئاسانکاری بۆ بە ئەنجام گەیاندنی ڕاپۆرت: مارگاریتا لوندکڤیست- هۆندۆمەدی (JIPS) ، کەرەم هیندی (کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان- UNHCR) ، دیار عـمـر (ئەنجومەنی پەنابەرانی هەولێر- ERC)، مازن مـحمد ، هێمن عـبـاس ، ابراهیم رحمان (بەڕێوەبەرایەتی ئاماری هەولێر- ESD)، گوهدار محـمد   (دە ستە ی ئاماری هە رێمی کوردستانKRSO).
وە رگێڕانی لە ئینگلیزیە وە: مبارك محمد سنجاوی
نەخشەسازی: پێر شۆینینگ و مێلیسا ویهمایەر
پاکنووسکردنی دەقە ئینگلیزیەکە: نادیە سدیقی
دیزاین: جیولیا بوو
تابلۆی بەرگ: هێمن گۆران (ئاکۆ)

ئەندامانی لێژنەی ئاڕاستەکەر: ئەنجومەنی پەنابەرانی هەولێر) ERC) ، ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کۆچ (IOM) ، ناوەندی هاوبەشی هەماهەنگی قەیرانەکان (JCC) ، کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان (UNHCR) ، (پرۆگرامی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ نشینگە مرۆییەکان (UNHABITAT) ، نووسینگەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هەماهەنگی کاروباری مرۆیی لە عێراق (UNOCHA) ، سندووقی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ دانیشتوانUNFPA)).

ئەم ڕاهێنانی پرۆفایلکردنە لە لایەن فەرمانگەی پەرەپێدانی نێودەوڵەتیی سەر بە حکومەتی بەریتانیاوە (DFID) پاڵپشتیی دارایی بۆ دابینکرا.

چاپکردنی: کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان- UNHCR، ئایاری ٢٠١٦
ئامادە کردنی : نیسانی ٢٠١٦
کۆکردنە وە ی داتا : کانونی یە کە می ٢٠١٦

ئاوارەیی
گرفت و دەرفەت

پـــرۆفایلی شار و شارۆچکەکان
پەنـــابــــەرە کان و ئاوارە کانی ناوخۆ و کۆمەڵگا ی خانەخو ێ

پارێزگای هەولێر - هەرێمی کوردستانی عێراق

٢٠١٦

سوپاس و پێزانین

ئەم پرۆفاییل هەڵسەنگاندنە لە مانگی 12ی ساڵی 2006 دا لە پێناو بەئامانجگرتنی پێویستیی شیکارییەکی قووڵ بۆ بارودۆخی ئاوارەیی پەنابەر و ئاوارە ناوخۆیی و کۆمەڵگا خانەخوێکانی ناوچە شارنشینەکانی پارێزگای هەولێر، ئەنجامدراوە. هیوادارین کە ئەم کرداری پرۆفاییل هەڵسەنگاندنە بەشداریی بکات لە دامەزراندنی بنچینەیەکی بەڵگەدار و هاوکاریی حکومەتی هەرێمی کوردستان و ڕێکخراو و دەزگا هاوبەشەکانی بواری کاری مرۆیی و پەرەپێدان بکات بۆ دەستپێکردنی بەهاناوەچوونێکی گشتگیر و دوورمەودا بۆ کێشە و گرفت و نیگەرانیەکانی ئاوارەکانی دەرەوەی کامپەکان، هەروەها بۆ پێشخستنی ستانداردەکانی ژیانی هەموو ئەو کۆمەڵانەی خەڵك کە لە ناوچە شارنشینەکانی پارێزگای هەولێردا دەژین.

سوپاسی بێ پایانی خۆمان ئاڕاستەی هەردوو بەڕێزان جەنابی عەلی سندی، وەزیری پلاندانانی حکومەتی هەرێمی کوردستان و، جەنابی نەوازاد هادی، پارێزگاری هەولێر، دەکەین کە هە رلە سە رە تای ئەم هەڵسەنگاندنە وە پشتگیریان کردووین.

ئەم هەڵسەنگاندنە ئەنجامی کاری هاوبەشی نێوان (ئەنجومەنی پەنابەرانی هەولێر- ERC)، (کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان- UNHCR)، (بەڕێوەبەرایەتیی ئاماری هەولێر- ESD)، ناوەندی هاوبەشی هەماهەنگی قەیرانەکان - JCC)، ڕێکخراوی نێودەوڵەتی بۆ کۆچ – IOM)، سندووقی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ دانیشتوان - UNFPA)، (پرۆگرامی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ نشینگە مرۆییەکان – UNHAB-ITAT) و هەروەها نووسینگەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هەماهەنگیی کاروبارە مرۆییەکان – UNOCHA). لە کاتی بەڕێوەچوونی چالاکییەکەدا، (خزمەتگوزاریی هاوبەشی تایبەت بە پرۆفاییلکردنی ئاوارە ناوخۆییەکان – JIPS)، پاڵپشتیی هونەریی پێشکەش دەکرد.

گرووپێکی کاری هونەریی کە پێکهاتبوون لە (بەڕێوەبەرایەتی ئاماری هەولێر- ESD)، (کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان- UNHCR) و (ئەنجومەنی پەنابەرانی هەولێر- ERC) و بە پاڵپشتیی (خزمەتگوزاریی هاوبەشی تایبەت بە پرۆفاییلکردنی ئاوارە ناوخۆییەکان – JIPS) ڕێبازی توێژینەوەکەیان داڕشتووە و شیکارییەکەیان ئەنجامداوە.

لە کۆتاییدا، هەروەها سوپاسی هەموو ئەو بەشدارانە دەکەین کە هەر لە سەرەتاوە تا کارە مەیدانییەکان و تا جێبەجێکردنی پشکدارییان لەم پرۆسەی لێکۆڵینەوەیەدا کرد، هەروەها سەرنجە بەسوود و یارمەتیدەرەکان لەسەر ڕاپۆرتەکە و ئەو پێشنیازانەی کە لەلایەن پرۆگرامی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ پەرەپێدان (UNDP) و ڕێکخراوی تەندروستیی جیهانی (WHO) و سندووقی نێودەوڵەتیی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ بەهاناوەچوونی منداڵان (UNICEF) و ئەنجوومەنی نەرویجی بۆ پەنابەران (NRC) ییەوە خرانەڕوو.

Saman Ezzadin	Jozef Merkx	Vian Rasheed
Erbil Statistics Directorate (ESD)	UNHCR	Erbil Refugee Council (ERC)
سامان عزالدين	جۆزێف مێرکس	ڤیان رشید

ناوەڕۆك

١. پێشەكی و باكگراوند ٤
٢. ڕێبازی توێژینەوە ٧
دیمەنێكی گشتی، دانیشتوانی بەئامانجگیراو و ناوچەی كار
ڕێگاكانی كۆكردنەوەی داتا و زانیاری
٣. ئاوارەكان كێن ؟ ١١
مێژووی كۆچكردنی ئاوارەكان
پێكهاتەی خێزان
٤. شار و شارۆچكەكان و پێكەوەگونجان ١٥
دراوسێ كۆن و تازەكان: نیشتەجێبوون لەناو شار و شارۆچكەكاندا
هەلومەرجەكانی نیشتەجێبوون و ژیان
ماڵ گواستنەوە بۆ ناوەوە و دەرەوەی ناوچە شارستانییەكان: هۆكارەكانی فشار لە ناوچە شارستانییەكانەوە
توانای خزمەتگوزارییە گشتییەكان و ئاستی دەستپێگەیشتنیان لەلایەن هاوڵاتییانەوە
پێكەوەگونجاویی كۆمەڵایەتیی و مامەڵە و كارلێككردن لەنێوان كۆمەڵگاكاندا
مافی ژیانی ناو شار و گرێبەستی كۆمەڵایەتی
٥. دامەزراندن و خستنەسەركاری دانیشتوان لە ناوچە شارنشینەكاندا ٣٢
باری كاری دانیشتوان
نموونەی دابەشبوونی ئیش و كار بەپێی جوگرافیا
مەرجەكانی كار و نافەرمییەتی
سەرمایەی كۆمەڵایەتی و سەرمایەی مرۆیی و هۆكارەكانی دیكە بۆ دامەزراندن و خستنەسەركار
٦. باری دارایی خێزانەكان ٤ ٤
بودجەی خێزان
شكستباریی و لاوازیی باری ئابووریی لە ناوچە شارنشینەكاندا
قەرزاریی
٧. تەحەددای پەروەردە و خوێندن ٤٠
ڕێژەكانی ناونووسكردن لە قوتابخانە و دەركەوتە و كاریگەرییەكانیان
تەحەددای خوێندن و پەروەردە بۆ پەنابەرە سوورییەكان
٨. گەڕانەوەی چاوەڕوانكراوی كۆمەڵگا ئاوارەكان بۆ زێدی خۆیان ٥٢
خواستی گەڕانەوە
تەحەدداكانی بەردەم گەڕانەوەیەكی كاریگەر
٩. دەرئەنجام و پێشنیازە سەرەكییەكان ٥٨
پرۆسەی بە شارستانیكردن، خزمەتگوزارییە گشتییەكان و پێكەوە گونجانی كۆمەڵایەتی
هەلومەرجەكانی نیشتەجێبوون و ژیان
بەهێزكردنی ڕێگاكانی ژیان و گوزەران
یارمەتیی دارایی بۆ خێزانە شكستبار و لاوازەكان
پەروەردە و خوێندن و چوون بۆ قوتابخانە
بەربەستەكانی بەردەم گەڕانەوە
قەیرانی دارایی و سنووردارییەكانی بودجە
پاشكۆكان
پرسیارەكانی ڕووپێوكردنی خێزانەكان
پرسیارنامەی گفتوگۆكانی گرووپە دیاریكراوەكان
شرۆڤەی ئامارییانە بۆ ئەو هۆكارانەی كاردەكەنە سەر خواستی ئاوارەكاان بۆ گەڕانەوەیان بۆ زێدی خۆیان
خشتە ی داتا هە ڵبژێردراوە كان

١. پێشەکی و باکگراوند

پارێزگای هەولێر کە ژمارەی دانیشتوانی 2.01 ملیۆن کەسە[1] ، خانەخوێی پایتەختی هەرێمی کوردستانی عێراقە. ئەم پارێزگایە، وەك باقی شوێنەکانی دیکەی هەرێمی کوردستان، بە قووڵی کەوتۆتە بەر کاریگەریی لێشاو و شەپۆلە تازەکانی ئاوارەبوون کە لە ئەنجامی شەڕ و ململانێکانی سووریا و بەشەکانی دیکەی عێراقەوە سەریان هەڵداوە و هەروەها ئەو قەیرانە داراییە سەراپاگیرەی کە کاری کردۆتە سەر هەردوو کەرتی گشتی و تایبەتیی ئابوورییەکەی.

پارێزگای هەولێر لە ماوەی 5 ساڵی ڕابردوودا پەنابەرە سوورییەکانی لەخۆگرتووە. ئەم خەڵکە ئاوارەیە وەك ئەنجامێکی ڕاستەخۆی ململانێ تەندوتیژەکانی سووریا، یان بەهۆی ئەو هەلە ئابوورییانەی هەولێر پێشکەشی دەکردن، ڕوویان لەو شارە کردووە. ئەو ساتەی کە ئەو لێشاوە دەستیپێکرد، هەرێمی کوردستانی عێراق سەقامگیرییەکی ڕێژەیی و بەرەوپێشڤەچوونێکی ئابووریی بەخۆیەوە دەبینی. لەبەر ئەوە، ئەو خەڵکانەی کە پەناخواز بوون، هاتنە ناو ژینگەی خەڵکێکی دڵ و دەروون باش و بە بەزەیی و تەنانەت ژینگەی حکوومەت و خەڵکێکی لە پێشوازیدا وەستاو بۆ بەخێرهێنان و لەباوەشگرتنیان، هەم لەلایەن حکوومەتی هەرێمی کوردستانەوە، هەم لە لایەن کۆمەڵگای خانەخوێوە – واتە خەڵکی کوردستان – کە دەیانویست و ئامادەبوون پاڵپشتی و هاوکاریی ئەو خەڵکە ئاوارەبووە بکەن.

ساڵی 2014 بەهۆی گەشەکردنی جموجۆڵە ئەمنی و ئابوورییەکان لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا کە لە ئەنجامی هاتنی توندوتیژانەی دەوڵەتی ئیسلامی (داعش) بۆ عێراق و قەیرانی ئابوورییەوە سەریان هەڵدا، بارودۆخەکە گۆڕا . تێکچوونی بارودۆخی ئەمنی بەهۆی کۆنترۆڵکردنی چەند بەشێکی گەورەی ناوچەکانی ڕۆژئاوا و باکووری عێراق، بە موسڵی دووەم گەورەترین شاری ئەو وڵاتەیشەوە، دەرگای قەیرانێکی بەهێزی ئاوەرەبوونی لەناو عێراقدا کردەوە.

لە کۆی ئەو 3.4 ملیۆن ئاوارەیەی کە لە ناوخۆی عێراقدا ئاوارە بوون، زیاتر لە یەك ملیۆنیان ئێستا لە هەرێمی کوردستانن. ئەم بەرئەنجامی زیادبوونی ژمارەی دانیشتوانە بە ڕێژەی 30% لە ماوەی تەنیا 2 ساڵدا دەسەڵاتدارانی هەرێمەکەی تووشی نیگەرانییەکی قووڵ کردووە، بە تایبەت لە بابەتی دابینکردنی خزمەتگوزارییە گشتییەکاندا. هاوشان لەگەڵ ئەمەدا، ئەو ململانێیەی کە ئێستا لە عێراق بوونی هەیە بەهەمان شێوە کاریگەریی نەرێنیی کردۆتە سەر هەڵوێستی ئابووریی وڵاتانی دیکە بەرامبەر ئەو وڵاتە، بە هەرێمی کوردستانیشەوە. بۆ نموونە، وەبەرهێنانی بیانیی بە شێوەیەکی زۆر دابەزیوە، ڕێگاکانی بازرگانیی پەکخراو و پچڕێنراون و جموجۆڵی ناو بازاڕی کاریش، دوای ڕژانی ئەو ژمارە زۆرەی خەڵکی بۆ ناو هێزی کار، گۆڕانێکی زۆری بەسەرداهاتووە.

خاڵێکی دیکە کە پەیوەندی بەو ململانێ هەنووکەییەوە نیە، بەڵام لەویش کەم بایەختر نیە، ئەو ڕاستییەیە کە ئابووری هەرێمی کوردستان بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ و نەرێنیی کاریگەریی ناکۆکییەکانی تایبەت بە کێشەی بودجەی نێوان حکومەتی هەرێمی کوردستان و حکومەتی عێراقی فیدراڵ و هەروەها دابەزینی نرخی نەوتیشی کەوتۆتە سەر. پێش ساڵی 2014، بەشی هەرە گەورە و زۆرینەی سەرچاوەی داراییی هەرێمی کوردستان لە بودجەی فیدراڵییەوە لە بەغداوە دەهات. بەڵام ئەم بودجە ناردنە لە بەغداوە بۆ هەرێم دواجار وەك وەڵامێك لە دژی هەوڵەکانی هەرێم بۆ فرۆشتنی سەربەخۆیانەی نەوت، وەستێنرا. بەم هۆیەشەوە، لە ئەنجامی نەبوونی ڕێککەوتنێك بۆ دابەشکردنی داهاتەکان لە ڕێگای گفتوگۆوە، حکوومەتی هەرێمی کوردستان تەنیا هەندێك پارەی بە شێوەی نارێك و پچڕپچڕ لە بەغداوە پێگەیشتووە. لەبەرئەوەی نە لە عێراق و نە لە هەرێمی کوردستانیشدا سیستەمێکی پڕبەپێستی باجدانان بۆ تەواوکردنی داهاتە گشتییەکان بوونی نییە، حکوومەتی هەرێمی کوردستان بە نزیکەیی بە تەواوەتی پشتی بە هەناردەکردنی نەوت بەستووە بۆ دابینکردنی خەرجییەکان. ئەم داهاتانەیش بە شێوەیەکی قووڵ ڕوویان لە کەمبوونەوە کرد، دوای ئەوەی لە ناوەڕاستی ساڵی 2014 دا نرخە جیهانییەکانی نەوت بە ڕێژەی 70% دابەزین.

ئەو تەحەددا ئابوورییە عێراقی و کوردستانییانەی لە سەرەوە تیشکیان خراوەتە سەر، بەخێراییی بەم سەر و ئەو سەری ئابووریی خۆماڵیی هەرێمی کوردستاندا بڵاوبوونەوە. ئابووریی کوردستان تا ئاستێکی باڵا لەسەر ئەو بڕە پارەیە وەستاوە کە حکوومەت دەیخاتەگەڕ و خەرجی دەکات، هەر لە درێژە و بەردەوامییدان بە بازاڕ و بازرگانییەوە بیگرە تا دەگاتە داهات و خۆراك و بژێویی ڕۆژانەی خێزان. کارمەند و فەرمانبەرانی حکوومەت، کە نزیکەی نیوەی هێزی کاری هەرێمەکە پێکدەهێنن، بە درێژایی ساڵانی 2014 و 2015 بە شێوەیەکی ڕێکوپێك و لە کاتی خۆیدا مووچەکانی خۆیانیان وەرنەگرتووە.

1 دە ستە ی ئامارەکانی هەرێمی کوردستان (2014) ڕاپۆرتێك سەبارەت بە خەمڵاندنەکانی دانیشتووانی هەرێمی کوردستانی عێراق بۆ ماوی نێوان 2009 – 2010.

مووچەی خانەنشینی و هەروەها دەرماڵەکان و پارەی بەڵێندەرانی کەرتی گشتیش لەو ماوەیەدا بە هەمان شێوە دووچاری دواکەوتن هاتوون. ئەم کورتهێنانە لەناکاوە لە داهاتی بەشێکی گەورەی دانیشتوانی هەرێمدا کۆمەڵێك کاریگەریی وا فراوانی هەبووە کە تا ئێستاش هەستیان پێ دەکرێت، بەتایبەت کە کەرتی تایبەت تا هەنووکەش زۆر لەوە لاواز و دواکەوتووترە کە بتوانێت دەرفەت و هەلی کاری بەدیل بڕەخسێنێت و ئابووریی هەرێمەکە جێگیر و لەسەرپێ ی خۆ وەستاو بکات بۆ تێپەڕاندنی ئەو کەمکردنەوە و سنووردارکردنەی کە بەسەر بودجەدا سەپێنراوە.

شەڕ و پەڤچوون و ململانێکان، قەیرانی ئاوارەکان و ئەو ئابوورییە لاوازەی کە هەیە، لە ئێستادا هەموویان پێکەوە کاریگەریی بەردەوام دەکەنە سەر بەڕێوەچوونی کاروبارەکانی حکوومەت و ڕاددەی بەرگەگرتنی خێزان و مانەوە و بەردەوامیی کەرتی تایبەت و دابینکردنی خزمەتگوزارییە گشتییەکان لە سەرانسەری هەرێمی کوردستانی عێراق، بە پارێزگای هەولێریشەوە. بۆیە چارەسەرەکان بۆ ڕاستکردنەوە و چاککردنی ئەم بارە لارە دەبێت لە شیکارییەکی قووڵ و تەواوەوە کە هەموو ئەو وردەکارییانەی لە سەرەوە باسکراون لەبەرچاوبگرێت، سەرچاوە بگرن. لەبەرئەوە، ئەم کرداری پرۆفایلکردنە لە ژینگەیەکی ئاڵۆزدا، کە بە چەندان چینی تاسان و ڕاچڵەکین (شۆك)ی دەرەکی و ناوەکییەوە کاریگەرە، بەڕێوەدەچێت.

پرۆفایلکردن بۆچی؟

لە کاتێکدا زانیارییەکی زۆر لەبارەی ئەو ئاوارە و پەنابەرانەوە کە لە کامپەکاندا نیشتەجێن لەبەردەستدا هەیە، شتێکی کەمتر سەبارەت بەوانەی کە لەدەرەوەی کامپەکاندان، دەزانرێ. هەروەها، زۆربەی ئەو ستراتیژانەی بۆ کەمکردنەوەی کاریگەرییەکانی ئاوارەبوون لە ئێستادا بوونیان هەیە زیاتر سەرنج دەخەنە سەر بەئامانجگرتنی پێداویستییەکانی دانیشتوانە ئاوارە یان پەنابەرەکان، کەچی کۆمەڵگە خانەخوێکان، کە لەگەڵ هەمان ئەو دانیشتوانە ئاوارە و پەنابەرانەدا پێکەوە دەژین، ئەو گرنگییەیان پێنادرێت.

لەبەرئەوە، ئەم ڕاهێنانی پرۆفایلکردنە، کە ئەنجامەکانی لەم ڕاپۆرتەدا پوخت کراونەتەوە، لە پێناو بەئامانجگرتنی پێویستیی شیکارییەکی قووڵ بۆ بارودۆخی ئاوارەیی و دەربەدەریی ئاوارەکانی ناو شار لە پارێزگای هەولێر، وەك دانیشتوانە ئاوارەکان و هەروەها ئەوانەشی کە بە هاتنی ئاوارەکان زیانیان بەرکەوتووە، ئەنجامدرا. ئامانجی سەرەکیی ئەم ڕاپۆرتەش دامەزراندنی بنچینەیەکی بەڵگەدار بوو بۆ پێشنیازەکانی دانانی سیاسەت و پلان و چۆنیەتی جێبەجێکردنیان بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان و ڕێکخراو و دەزگا کاراکانی بواری مرۆیی و پەرەپێدان بۆ ڕێکستنی بەهاناوەچوونێکی گشتگیر و دوورمەودا بۆ کێشە و گرفت و نیگەرانیەکانی ئاوارەکانی دەرەوەی کامپەکان.

بۆ ڕێبەرایەتیکردنی ڕاهێنانەکەش، (ئەنجوومەنی پەنابەرانی هەولێر – ERC) و (کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان- UN-HCR) دەستپێشخەرییان کرد بۆ دروستکردنی لێژنەیەکی تایبەت بە ئاراستەکردنی پرۆفایلەکان کە پێکهاتبوو لە (بەڕێوەبەرایەتیی ئاماری هەولێر – ESD) و (ناوەندی هاوبەشی هەماهەنگیی قەیرانەکان – JCC) و (ڕێکخراوی نێودەوڵەتیی کۆچ – IOM) و(سندووقی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ دانیشتوان – UNFPA) و(پرۆگرامی نشینگە مرۆییەکانی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان – UNHABITAT) و (نووسینگەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هەماهەنگیی کارە مرۆییەکان – UNOCHA). لە میانی ڕاهێنانەکەدا، خزمەتگوزاریی هاوبەشی پرۆفایلی ئاوارەکان «JIPS»، پاڵپشتیی هونەریی پێشکەشدەکرد.

ئامانجە دیاریکراوەکانی پرۆفایلکردنەکە، بەو شێوەیەی کە لێژنەی ئاراستەکەر ڕەزامەندی لەسەردابوو، ئەمانەی خوارەوە بوون:

أ. پێشکەشکردنی پرۆفایلە دیمۆگرافییەکان بەپێی دابەشبوونیان بەسەر، ڕەگەز و تەمەن و دۆخی ئاوارەییەکەیان (واتە، ئاوارە ناوخۆییەکان، پەنابەرەکان و کۆمەڵگە خانەخوێکان) لە ناوچە بەئامانجگیراوەکاندا.
ب. پێشکەشکردنی پرۆفایلەکانی دانیشتوانی شار و شارۆچکە جیاجیاکان، بە جەختکردنەوەیەکی زیاتر لەسەر دانیشتوانەکانی دەرەوەی کامپەکان.
ج. لێکۆڵینەوە لە توانا و شکستباریی و ڕێگاکانی چۆنیەتی مامەڵەکردنی ئەو دانیشتوانانەی لە ناوچە بەئامانجگیراوەکاندا نیشتەجێن.
د. شیکردنەوەی پەیوەندییەکانی نێوان ئاوارەکان و ئەو دانیشتوانانەی کە بەهۆی ئاوارەکانەوە زیانیان بەرکەوتووە.
هـ. لێکۆڵینەوە لە توانای شار و شارۆچکەکان لە بەردەستبوونی خزمەتگوزارییەکان و سنوور و ئاستی ئەو خزمەتگوزارییانە تیایاندا.
و. پێدانی کۆمەڵێك داتا و زانیاری بەردەست و ئامادە بە حکومەتی هەرێم و ڕێکخراوە مرۆییەکان و ئەو ڕێکخراو و دەزگایانەی لە بواری پەرەپێدانی کۆمەڵگادا کاردەکەن.

پرۆسەیەك بۆ ئاڵوگۆڕی هاوکاریی و هاوبەشپێکردنی تواناکان

لە داڕشتن و جێبەجێکردنی ئەم کرداری پرۆفایلکارییەدا تا ئەو ئەندازەیەی ڕێی تێچووبێ، ڕێچکەیەکی هاوکاریی هاوبەش لە نێوان سەرجەم ئەندامە بەشدارەکانی لێژنەی ئاراستەکەر، کە بە ڕێگای جیاواز و لە قۆناغی جیاجیادا پشکدارییان کردووە، گیراوەتەبەر. هەروەها لەگەڵ هاوبەشە ناوخۆیی و نیونەتەوەییەکان کۆمەڵێك چالاکیی تواناسازیی، وەك خولێکی ڕاهێنانی ٣ ڕۆژیی دەربارەی پرۆفایلکردن لە مانگی ئەیلولی 2015دا، بە بەشداریی ئەنجوومەنی پەنابەرانی هەولێر (ERC)، بەڕێوەبەرایەتیی ئاماری هەولێر (ESD)، نووسینگەی ئامارەکانی هەرێمی کوردستان (KRSO)، ناوەندی

هاوبەشی هەماهەنگیی قەیرانەکان (JCC)، کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان (UNHCR)، پرۆگرامی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ نشینگە مرۆییەکان (UNHABITAT)، ڕێکخراوی تەندروستیی جیهانی (WHO)، سندووقی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ دانیشتوان (UNFPA)، پرۆگرامی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ پەرەپێدان (UNDP)، ڕێکخراوی نێودەوڵەتی بۆ کۆچ (IOM)، نووسینگەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هەماهەنگیی کاروبارە مرۆییەکان (UNOCHA)، ڕێکخراوی پەرەپێدانی نێودەوڵەتی (IRD)، دەزگای خێرخوازیی بارزانی (BFC)، قەندیل و ئەنجومەنی نەرویجی بۆ پەنابەران (NRC) سازکران.

زیاد لە م کارە ش، لێژنەیەکی کاری هونەریی دروستکرا (TWG) کە لە نوێنەرانی ئەنجوومەنی پەنابەرانی هەولێر،ERC بەڕێوەبەرایەتیی ئاماری هەولێرESD، یەکەی بەڕێوەبردنی زانیارییەکان لە UNHCR و خزمەتگوزاریی هاوبەشی تایبەت بە پرۆفایلکردنی ئاوارە ناوەخۆییەکان JIPS و سەرپەرشتی قۆناغە جیاوازەکانی ئەم کرداری پرۆفایلکارییەی دەکرد، بەم شێوەیە: هەموو ئەندامەکان بەشداربوون لە دانانی پرسیارنامەی ڕووپێوییەکە بە هەڵبژاردنی بابەتگەلێك کە بە هاوکاریی لەگەڵ ئاژانس و ڕێکخراوە پەیوەندیدارەکانی سەر بە نەتەوەیەکگرتووەکان و لایەنە جێبەجێکارەکانی پارێزگای هەولێر ڕێککەوتنیان لەسەر کرابوو، تاوەکو ئەوە مسۆگەر بکەن کە داتا کۆکراوەکان خزمەتی هەردوولا بکات لە دابینکردنی ئەو زانیاریانەی کە پێویستییان پێی بوو. بەم پێیە، بەڕێوەبەرایەتیی ئاماری هەولێر سەرپەرشتیکردنی ڕووپێویی خێزانەکانی لە ئەستۆگرت؛ ئەنجوومەنی پەنابەرانی هەولێر و UNHCR گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان FGD یان ڕێکخست؛ هەروەها هەموو ئەندامەکان بەشداربوون لە شیکارکردن و لێکۆڵینەوەی داتاکاندا.

ئینجا ئەنجامە سەرەتاییەکان لەگەڵ UN و لایەنە پەیوەندیدارەکانی پارێزگای هەولێردا هاوبەشییان پێکرا و لە وۆرکشۆپێکی یەك ڕۆژیدا لە ڕاستیی و دروستییان کۆڵرایەوە. دوابەدوای ئەوە، لە ڕێگای کۆبوونەوە دووقۆڵییەکانەوە کە لەگەڵ ئەندامانی لێژنەی ئاراستەکەردا سازدەکران، پێشنیازەکان بۆ ئامادەکردنی ئەم ڕاپۆرتە خرانەڕوو. لە ئەنجامدا، ئەم هاوکارییەی نێوان ئەو ئاژانس و ڕێکخراوانە بووە هۆکارێکی گرنگ بۆ وەدەستهێنان و هاوبەشیپێکردنی زانیارییەکان، وەك چۆن بووە هۆی ئاشنابوون بە کۆکردنەوەی داتا و زانیاریی تازە و مامەڵەکردن لەگەڵ ڕێگا شیکارییەکاندا.

٢. ڕێبازی توێژینەوە

1. دانیشتوانی بە ئامانجـــــگیراو و ناوچەی کار

ئەم ڕاهێنـــانـــی پرۆفایـــلکردنە مەبەستیەتی شیکردنەوەیەکی چروپـــڕی ڕەوشـــی ئاوارەکان لە شار و شارۆچکەکانی پارێزگـــای هەولێردا بکات، ئەمـــەش گرتنەبەری ڕێگایەکی لەسەر بنەمای ناوچەکان دامەزراوی لەخۆدەگرت کە لێکۆڵینەوە لە هەموو ئەو گرووپانەی دانیشتوان، بۆ نموونە (پەنابەرە سووریـــیەکان، ئاوارە ناوخۆییەکان و کۆمەڵگای خانەخوێ) بکات کە کاریگەریی ژیانـــی ئاوارەییان لەم شوێنانەدا لەسەرە. ڕێبازێـــکی ئاوا نەک هەر تەنیا ڕێگا بە شیکارییەکی بەراوردکاریی دانیشتوانە ئاوارە ناوخۆیی و خانەخوێکان دەدات، بەڵکو ڕێگا بە بەراردکردنی دانیشتوانی شار و شارۆچکە جیاوازەکان دەدات، بەڵام بە زۆرترین گرنگیدان بە دانیشتوانە ئاوارەکان، کە چەقی بایەخپێدانی ئەم ڕاهێنانە بوون. بۆیە ڕاهێنانـــەکە، هەروەک لەم ســێ توێژە جوگرافییەی خوارەوەدا پۆلێنکراون، ناوەندە شارستانیەکانی ئەم ناحییانەی خوارەوەی بەئامانجگرت:

- **سەنتەری قەزای هەولێر، کە لە شاری هەولێر (ناوەندی هەولێر) و عەنکاوە پێکدێت.**

- **ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر، کە پێکدێن لە ئەو شار و شارۆچکانەی بە شێوەیەکی بازنەیی ڕاستەوخۆ دەوری ناوەندی قەزای هەولێر دەدەن و ڕاستەوخۆش پێیەوە لکاون: بەحرکە، بنەسڵاوە، (ناوەندی دەشـــتی هەولێر)، دارەتوو، کەسنەزان، سەنتەری خەبات (ناوەندی خەبات) و ڕزگاری.**

- **شارۆچکـــەکان، کە پێکدێن لە ناوەندە شارستانیەکانی ناو پارێزگای هەولێر: سەنتەری کۆیـــە (ناوەنـــدی کۆیە)، سەنتەری شەقڵاوە و سەنتەری سۆران (ناوەندی سۆران) بە هاوبەشیی لەگەڵ دیانا.**

2. ڕێگاکانی کۆکردنەوەی داتا و زانیاریی

پێداچوونەوە و چاوپێکەوتنی زانیاریبەخش

شیکردنەوەیەك بۆ ئەو زانیارییە ئابوورییە کۆمەڵایەتیيانەی ئێستا بوونیان هەیە، بە توێژینەوەکان و ڕووپێوییەکان و هەڵسەنگاندنەکانی پێداویستییەکان و گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکانیشەوە کە پێشتر لە سەرانسەری هەرێمی کوردستانی عێراقدا ئەنجامدراون، خراوەتە ناو ئەم ڕاپۆرتەوە. ئەم شیکردنەوەیە لە ئەنجامی پێداچوونەوەی فراوان و هاوشان لەگەڵ چاوپێکەوتنی زانیاریبەخش لەگەڵ خاوەنپشکە پەیوەندیدارەکاندا هاتۆتە کایەوە و یەك لە پێویستیەکانیشی بریتی بوو لە یەکخستنی داتا و زانیارییە بەردەستەکان لەبارەی بەردەستبوون و توانای خزمەتگوزارییە گشتییەکان و ژێرخانیان لە هەرێمەکەدا.

ڕووپێویی خێزانەکان و ستراتیژی نموونە وەرگرتن

بۆ ڕووپێوییەکە، نموونەیەك لە ١٢٢٢ خێزان هەڵبژێردرا، کە بەپێی گرووپی دانیشتوان و جۆری شوێنە جوگرافییە شارنشینەکان توێژتوێژ کرابوون. نموونەی کۆتایی ١١٦٣ ڕووپێویی سەرکەوتووانە تەواوکراوی لەخۆ گرتبوو، کە لەلایەن بەڕێوەبەرایەتیی ئاماری هەولێرەوە بەڕێوەبرا و بە بەکارهێنانی تابلێت داتا و زانیارییەکانیان لە مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٥ و مانگی ١ ی ساڵی ٢٠١٦دا کۆکرایەوە. پرسیارنامەی ڕووپێوکردنی خێزانەکان دەکرێ لە پاشکۆی ئەم ڕاپۆرتەدا بەدی بکرێت. نووسینگەی ئامارەکانی هەرێمی کوردستان قەبارەی نموونەکە و کێشی ئەو داتا و زانیارییانەی کە بەسەر ئەنجامەکاندا جێبەجێکرابوون، لێکدایەوە. قەبارەی نموونەکە کۆمەڵێك مۆڵەتدانی بەکارهێنا بۆ لێکدانەوەی ئەنجامە گرنگەکان لە ئاستی وچانێکی متمانەیی ٩٥%یی بۆ توێژە جوگرافییە جیاوازەکانی ئەو گرووپانەی دانیشتوانەکە کە هەڵسەنگاندنیان بۆ کرابوو. لەڕووی ئامارییەوە، ئەنجامەکان لە ئاستی ناحییەکاندا بەهۆی بچووکتربوونی قەبارەی نموونە وەرگیراوەکە (بەبێ ئەگەری لێك جیاکردنەوەی گرووپەکانی دانیشتوان لە هەر یەکێك لە ناحییەکاندا) تەنیا لە ئاستی وچانێکی متمانەیی ٩٠%ییدا گرنگن. ئەو نموونەیەی کە لە هەر یەکێك لە ناحییە بە ئامانج گیراوەکاندا وەرگیرا لەگەڵ قەبارەی هەر یەك لە گرووپەکانی دانیشتوانی ئەو ناحیەیەدا هاوڕێژەبوو (شێوەی ١).

شێوەی 1. دابەشبوونی تێبینیکردنەکان لە ناوچەی کاردا بەپێ ی توێژە جوگرافییەکان

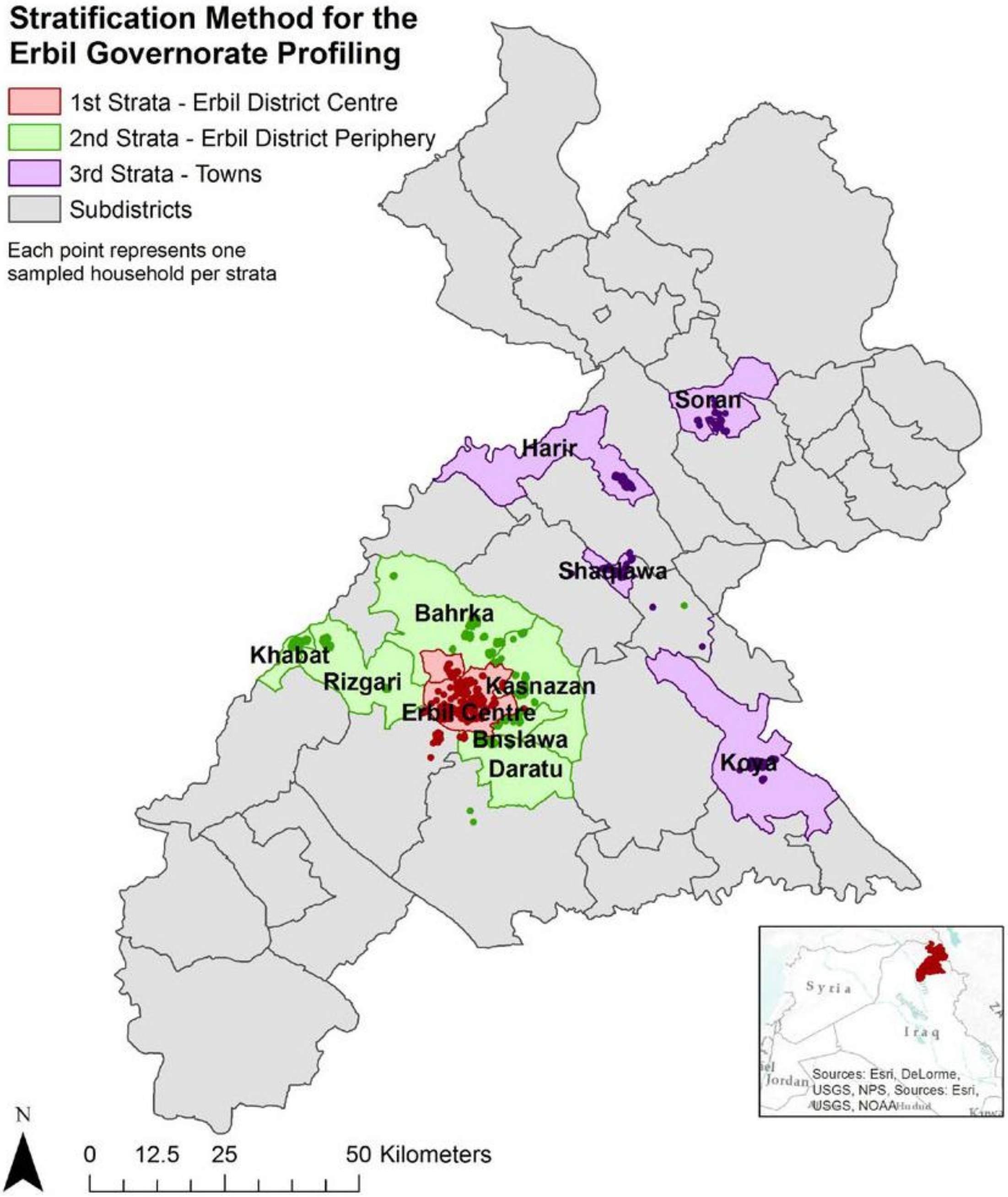

سەرچاوەی داتا و زانیارییەکان: سنوورە کارگێڕییەکان کە لەلایەن بەڕێوەبەرایەتیی ئاماری هەولێرەوە پێمان دراون

UTM 38N ناوچەی (WGS 1984) پیشاندان: سیستەمی جیهانی بۆ پێوانی ڕووی زەوی

خشتەی 1. دابەشبوونی نموونەی وەرگیراو (چاوپێکەوتنە سەرکەوتووەکان) بەسەر شێوەی ناوچە جوگرافییەکان و گرووپی دانیشتواندا

جۆرەکانی ناوچە شارنشینەکان	ئاوارە ناوەخۆییەکان	پەنابەرەکان	کۆمەڵگای خانەخوێ	کۆی گشتی
سەنتەری قەزای هەولێر	61	158	95	314
دەوروبەری قەزای هەولێر	217	140	174	531
شارۆچکەکان	125	72	121	318
کۆی گشتیی سەرەکی	403	370	390	1,163

هەڵسەنگاندن (چوارچێوە)ی بنچینەیی خێزانەکان بۆ هەر یەکێک لە گرووپەکانی دانیشتوان لە هەر یەکێك لە ناوچە بەئامانج گیراوەکاندا پشتی بە سەرچاوەی جیا جیا دەبەست. ئەو چوارچێوەیەی بۆ ئاوارە ناوخۆییەکان بەکارهێنرا لەسەر بنەمای یەکەم قۆناغی تۆمارکردنی فراوانی ئاوارە ناوخۆییەکان کە لەلایەن نووسینگەی ئامارەکانی هەرێمی کوردستانەوە لە مانگی ٦ ی ساڵی ٢٠١٥دا ئەنجامدرابوو، دامەزرابوو - یەکەی بەنموونە وەرگرتنی سەرەتایی لە پرۆسەی تۆمارکردنی فراوانی ئاوارە ناوخۆییەکاندا "گەڕەکەکان" بوون. ئەو چوارچێوەی نموونە وەرگرتنەی کە بۆ پەنابەرەکان بەکارهێنرا لەسەر بنەمای داتابەیسی تۆمارکردنی UNHCR دامەزرابوو - کە ژمارەی مۆبایلیلی پەنابەرەکانی بەپێی ناوچەکان وەردەگرت - واتا نموونەیەکی سادەی هەڕەمەکیی بەپێی ناوچەکان ڕادەکێشرا. ئەو چوارچێوەی نموونە وەرگرتنەیش کە بۆ کۆمەڵگای خانەخوێ بەکارهێنرا لەسەر بنەمای پرۆسەی ئامادەکارییەکان بۆ سەرژمێریی ساڵی ٢٠٠٩، کە ئەنجام نەدرا و هەروەها لیستکردنێک کە لە بلۆکە بە نموونە وەرگیراوەکاندا ئەنجامدرا، دامەزرا بوو. یەکەی بە نموونە وەرگرتنی سەرەتایی ئەو چوارچێوەیەش بلۆکەکان بوون.

گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان

گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان مەبەستیان بوو زانیاریی قووڵ و پەیوەندیدار بە بارودۆخەکان لەسەر هەندێک لەو بابەتانەی کە لەلایەن ڕووپێویی خێزانەکانەوە بەئامانج گیرابوون، دابینبکات. لەسەر بنەمای ئەو ئەنجامانەی کە لە ڕووپێوییەکەوە دەستکەوتن، بڕیاردرا کە زانیاریی زیاتر لەسەر پەیوەندییەکانی نێوان کۆمەڵگاکان و بۆچوونەکانیان سەبارەت بە یەکتر پێویستە ئەویش لە پێناو تێگەییشتنێکی باشتر لە ئاستی ئەو پێکەوە گونجانە کۆمەڵایەتییەی لەنێوان یاخود لەناو ئەو کۆمەڵگایانەدا هەیە؛ هەروەها لە پێناو تێگەییشتنێکی باشتر لە پلانەکانی کەسانی ناو ئەو کۆمەڵگایانە بۆ کۆچکردن ئەویش بۆ لێکۆڵینەوەی زیاتر لە ئەنجامەکانی ڕووپێوییەکە کە دەریدەخەن ژمارەیەکی زۆر کەم لە خێزانەکانی کۆمەڵگای ناوخۆیی و کۆمەڵگای ئاوارە ناوخۆییەکان پلانی کۆچکردنیان هەیە.
گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان لەلایەن UNHCR و بە هاوکاریی لەگەڵ (ئەنجوومەنی پەنابەرانی هەولێر - ERC) دا لە مانگی ئازاری ساڵی ٢٠١٦ دا ئەنجامدران. ڕێنمایی پرسیارەکانی گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان دەکرێ لە پاشکۆی ئەم ڕاپۆرتەدا بەدی بکرێت.

بە گشتی ٨ گفتوگۆی گرووپە دیاریکراوەکان لە گەڵ کۆمەڵگای خانەخوێدا، کە هەریەکە لە پیاوان و ئافرەتان و پێگەیشتووان و لاوانیان بە جیا بەئامنجگرتبوو، لە دوو جۆرە گەڕەکی جیاواز لە سەنتەری قەزای هەولێردا ئەنجامدران: ئەو گەڕەکانەی کە ژمارەیەکی زۆر دانیشتوانی ئاوارە یان ئەوانەی کە ژمارەیەکی کەمیان تێدابوون. بۆ گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان بۆیە کۆمەڵگای خانەخوێ بەئامانج گیرابوو تاوەکو دوورکەوینەوە لە زانیاریی دووبارە، چونکە کۆمەڵێك گفتوگۆی گرووپە دیاریکراوەکان لە ساڵی ٢٠١٥ دا لەگەڵ دانیشتوانە ئاوارەکاندا سازکرابوون. ئەو کات کۆمەڵگا خانەخوێکان لە گفتوگۆکاندا بەشدار نەبووبوون.

سنووردارکردنەکان

دەبێ ئەوە لەبەرچاو بگیرێت کە ڕێگای نموونە وەرگرتنەکە بۆ ئەوە پلانی بۆ دانەڕێژرابوو کە ژمارەی گشتیی هەرسێ دانیشتوانە بەئامانج گیراوەکە لە سەنتەری قەزای هەولێر و دەوروبەری قەزای هەولێر و شارۆچکەکاندا بخەملێنێ. لەبەر ئەوە، ناکرێ ئەنجامەکان بۆ پشتراستکردنەوە و سەلماندنی ئەو خەملاندنانەی دانیشتوان بەکاربهێندرێن بۆ دانیشتوانەکانی دەرەوەی کامپەکان یان بۆ دانیشتوانە ناوخۆییەکان.

دیمەنی شەقامێک، نزیک قەڵای هەولێر، سەنتەری شاری هەولێر، ئەو شوێنەی کە پەنابەرەکان و ئاوارە ناوەخۆییەکان و کۆمەڵگای خانەخوێ ڕۆژانە تیایدا بەیەك دەگەن. ئایاری 2016. وێنەگری سەربەخۆ. فوئاد هیندی

٣. ئاوارەکان کێن؟

تاوتوێ و پوختەی ئەنجامە سەرەکییەکان

لەماوەی ٥ ساڵی ڕابردوودا هەرێمی کوردستان شوێنی میوانداریکردنی شەپۆلی جیا جیای دانیشتوانە ئاوارەکان بووە، بە ژمارەیەکی زیاتری خێزانەکان کە بەتایبەت بەدوای پەنابەرێتیی لە پارێزگای هەولێردا دەگەڕان. یەکەم شەپۆل ڕاستەوخۆ دوای ساڵی ٢٠١٠بەهۆی لێشاوی پەنابەرە سوورییەکانەوە کە لە دەست شەڕ و ئاڵۆزییەکان هەڵاتبوون، ڕوویدا. شەپۆلی دووەم لە کۆتاییەکانی ٢٠١٣ دا دەستی پێکرد و بە بەرزبوونەوەی تێرژانی ئەو ئاوارە ناوخۆییانەی کە لە دەستی ئەو گرژی و ئاڵۆزییە چەکدارییانەی ئەو کاتە لە عێراقدا تەقیوونەوە بەدوای پەناگە و ئاسایشدا دەگەڕان، لە ساڵی ٢٠١٤ و ٢٠١٥ دا گەیشتە لوتکە. ئێستا زۆربەی ئەوانەی ئاوارەی ناوخۆیین خەڵکی پارێزگای (ئەنبار)ن کە ڕێژەکەیان دەگاتە ٤٤% و پاشان پارێزگای (نەینەوا) دێت بە ڕێژەی ٣٧% و ئینجا (سەڵاحەددین) و (بەغداد) و پارێزگاکانی دیکە.

بە بەراورد بە ناوچە لادێییەکان، گەورەترین بەشی دانیشتوانە ئاوارەکان، بەهەردوو جۆری پەنابەرەکان و ئاوارە ناوخۆییەکانەوە، لە شار و شارۆچکەکانی پارێزگاکەدا دەژین. هەروەها، بەگوێرەی UNHCR، ٧٢% ی هەموو پەنابەرەکان لە دەرەوەی کامپەکاندان، لە کاتێکدا ٢٧% یان لەو ٤ کامپەی پارێزگای هەولێردا (کە بەشێکن لە سەرجەمی ئەو ٩ کامپەی کە لە سەرانسەری هەرێمی کوردستاندا هەن) دەژین. بۆ ئاوارە ناوخۆییەکانیش، بەپێی IOM، ژمارەی ئەو کەسانەی پارێزگای هەولێرکە تا کۆتایی ساڵی ٢٠١٥ لە دەرەوەی کامپەکان بوون لە ڕێژەی ٩٥% وەستابوو.

دانیشتوانە پەنابەرەکەی شار و شارۆچکەکان مەیلی کۆبوونەوە لە سەنتەری قەزای هەولێردا دەکەن. ئەگەری هەیە پەنابەرەکان دوای ئەوەی ماوەیەک لە ئاوارەیی لە شوێنی دیکەدا بەسەردەبەن ئینجا بێنە ئێرە، چونکە داتا و زانیارییەکانی ئێمە ئەوە دەردەخەن کە بەشێکی زۆری پەنابەرەکانی پارێزگای هەولێر، بەتایبەت ئەوانەی سەنتەری قەزای هەولێر، لە پێناو دەستخستنی هەلی ئابووریی باشتر هاندراون کە بێن بۆ ئێرە. ئەمە لە بەشەکانی دیکەدا بە وردەکاریی زیاترەوە پشتڕاست و دووپاتدەکرێتەوە، بەڵام ئەو ڕاستییەی کە ئەم دانیشتوانە لەو تاکانە پێکهاتووە کە لە کۆتاییەکی گەنجی تەمەنی کارکردندان و زیاتر لە نیوەی =٥٤%) ی خێزانەکانیشیان لە یەك بۆ سێ ئەندام پێکهاتوون، پاڵپشتیی ئەم بیرۆکەیە دەکات. سەرۆکی خێزانە پەنابەرەکانی ئێرە لەوانەی ئاوارە ناوخۆییەکان و کۆمەڵگای خانەخوێ گەنجترن و ڕایشیدەگەیەنن کە لەگەڵ هەموو ئەندامانی خێزانەکانیاندا نەگەیشتونەتە ئێرە، چونکە ئەوان لە شوێنی دیکەدا ئاوارەن.

بۆ ئاوارە ناوخۆییەکانیش، کە دەرەنجامی ڕاستەوخۆی ناکۆکییەکانی عێراقن، هاندەری ڕاگواستنیان بەرەو پارێزگای هەولێر زیاتر نزیکی و تۆڕەکان بوون نەك هۆکارە ئابوورییەکان. دانیشتوانە ئاوارە ناوخۆییەکە بە ڕاددەیەکی زۆر لە خێزانی زۆر گەورە پێکدێن کە بەشی گەورەی ئەندامی پشت بەخۆنەبەستوویان هەیە، بەتایبەت لە منداڵان و گەنجان. زۆربەی خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان هاتنە ناوچەکانی دەوروبەری قەزای هەولێر، وەك: بەحرکە و دارەتوو، کە خانوو و شوێنی نیشتەجێبوونی وا کە لە توانای مادديی ئەواندا بێت بە ئاسانترین شێوە دەست دەکەون. بوونی تۆڕەکانی کۆمەڵگا بەهەمان شێوە ڕۆڵی خۆیان لە هاتنی ئەو ئاوارانەدا بۆ پارێزگای هەولێر گێڕا: بۆ نموونە، زۆرێك لە ئاوارە ناوخۆییەکان چوون بۆ خەبات، کە لە سنووری نەینەواوە نزیکە، یاخود چوون بۆ شەقڵاوە، کە پێشوەخت ژمارەیەکی زۆری دانیشتوانی عەرەبی عێراقی تێدا نیشتەجێبوون.

1. مێژووی کۆچکردنی ئاوارەکان:

دابەشبوونی دانیشتوانە ئاوارەکانی شار و شارۆچکەکان

لە ماوەی ٥ ساڵی ڕابردوودا، کۆی گشتیی ٧٧٦٠٠ خێزانی ئاوارە، یان ٣٣٥٠٠٠ تاکە کەس، لە شار و شارۆچکەکانی پارێزگای هەولێردا بەدوای پەنابەرێتیدا گەڕاون (لەو ژمارەیە ٢٥٧٤٠٠ کەسیان ئاوارەی ناوخۆیی و ٧٧٦٠٠ کەسیشیان پەنابەری سووریی بوون)[2] . ئەم دانیشتوانە تازە ئاوارەبووانە بۆ کۆمەڵگایەکی خانەخوێی نزیکەی 1.35 ملیۆنی دانیشتوانیی زیادبوون[3] . ئاوارە ناوخۆییەکان و پەنابەرەکان لە ئێستادا ٪ ٢٥ی کۆی گشتیی دانیشتوانی شار و شارۆچکەکانی پارێزگای هەولێر پێکدەهێنن. لە شوێنە شارنشینەکانی وەك بەحەرکە، خەبات و شەقڵاوە، ئاوارە ناوخۆییەکان و پەنابەرەکان پێکەوە نزیکەی نیوەی دانیشتوانەکە پێکدەهێنن، کە ئەمەش هێما بۆ بەرزبوونەوەیەکی بەرچاو و کتوپڕی ژمارەی دانیشتوان دەکات. دانیشتوانە ئاوارەکە بە نموونەی جیاواز لە سەرانسەری پارێزگاکەدا کۆبوونەتەوە (شێوەی ٢). ٣ لە ٤ ی پەنابەرە سوورییەکان لە سەنتەری قەزای هەولێردا نیشتەجێن، باقیی ئەوانی دیکەشیان زۆربەیان لە ناوچەکانی دەوروبەری قەزای هەولێر و کەمینەیەکیشیان لەشارۆچکەکاندا بڵاوبوونەتەوە. هەرچی سەبارەت بە ئاوارە ناوخۆییەکانیشە، ئەوا ٪٤٤یان لە دەوروبەری قەزای هەولێر (زۆرینەیان لە بەحەرکە و دارەتوو) و ٪٤٠یان لەناو سەنتەری قەزای هەولێر و باقیی ٪١٦کەی دیکەشیان لە شارۆچکەکاندا نیشتەجێن.

هاوشان لەگەڵ ئەو ئاوارە ناوخۆیی و پەنابەرانەدا کە لە شار و شارۆچکەکاندا میوانن، هەندێك لە خێزانە ئاوارەکان لە ناوچە لادێنشینەکانی پارێزگای هەولێردا گیرساونەتەوە (کە نزیکەی ٥٥٠٠ پەنابەر و ٧٦٨٠٠ ئاوارەی ناوخۆیین)، لەکاتێکداهەندێکی دیکەیان لە کامپەکاندا پەنایان گرتووە (کە ئەوانیش نزیکەی ٣١٢٠٠ پەنابەر و ١٧٩٠٠ ئاوارەی ناوخۆیین)[4] .

2 داتا و زانیارییەکانی سەبارەت بە پەنابەرە سوورییەکان لەلایەن داتابەیسی تۆمارکردنی (UNHCR)ەوە و زانیارییەکانی سەبارەت بە ئاوارە ناوەخۆییەکانیش لەلایەن تۆماری سەراپاگیری دانیشتووانە ئاوارەکانی نووسینگەی ئامارەکنی هەرێمی کوردستانەوە ئاسانکارییان بۆ کراوە.

3 ئەو داتا و زانیارییانەی لەلایەن نووسینگەی ئامارەکانی هەرێمی کوردستانەوە ئاسانکارییان بۆ کراوە لەسەر بنەمای بڵاوکردنەوەی ڕاپۆرتێک بە ناونیشانی "ڕاپۆرتێك سەبارەت بە خەمڵادنەکانی دانیشتووانی هەرێمی کوردستانی عێراق بۆ ماوەی نێوان 2009 – 2010" دامەزراون.

4 خەمڵاندنەکانی پەنابەرە سوورییەکان لەسەر بەدەمەوەچوونیی (UNHCR) بۆ ئاوارەکانی ناوچەی سووریا و، ئەوانەشی کە دەربارەی ئاوارە ناوەخۆییەکانن، لەسەر بنەمای "داڕێژەی بەدواداچوونی ئاوارەیی و دەربەدەری"ی (IOM)، دامەزراون.

شێوەی 2. دابەشبوونی دانیشتووان لە ناوچەی ئەنجامدانی ئەم کرداری پرۆفایلکردنە (شار و شارۆچکەکانی پارێزگای هەولێر) بەپێ ی توێژەکان

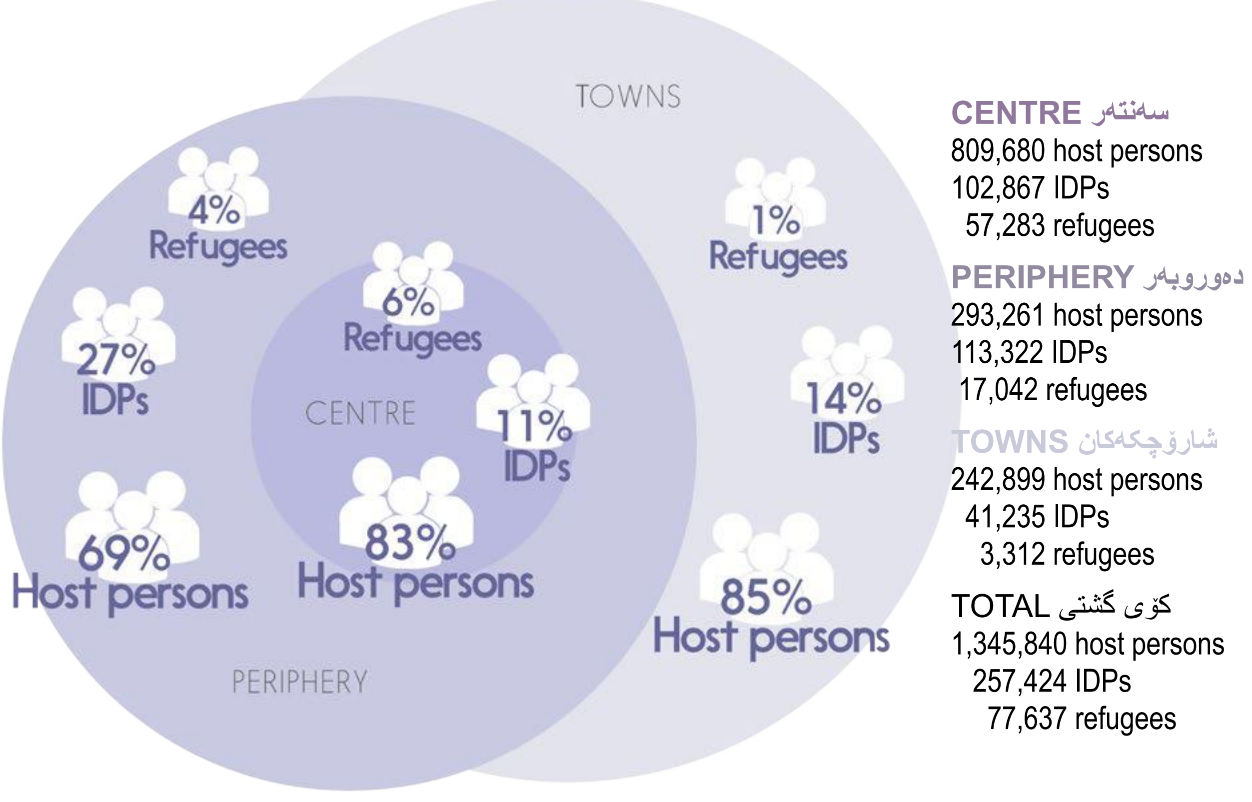

لە ماوەی ٥ ساڵی ڕابردوودا، کۆی ٣٣٥٠٠٠ تاکە کەس، لە ناوچە شارنشینەکانی پارێزگای هەولێردا بەدوای پەنابەرێتیدا گەڕاون.
ئاوارە ناوخۆییەکان و پەنابەرەکان لە ئێستادا ٢٥% ی کۆی گشتیی دانیشتووانی ناوچە شارنشینەکانی پارێزگای هەولێر پێکدەهێنن

کۆبوونەوەی ئاوارە ناوخۆییەکان بەپێی پارێزگا ڕەسەنەکانیان

لە حاڵی ئاوارەییاندا، خێزانە ئاوارەکان مەیلی ئەوە دەکەن بە پێی شوێنە ڕەسەنەکانیان کۆببنەوە، ئەمەش عادەتەن بۆ ئەوەیە کە لە خزمەکانیانەوە نزیک بن، یاخود بۆ ئەوەی تا ئەوپەڕی لە ناوچە ڕەسەنەکانی خۆیانەوە نزیک بمێننەوە. ئەو پارێزگایانەی کە ئاوارەکانی ناوخۆییەکانی ناو هەولێریان لێوە ئاوارە بوون بەشێوەیەکی سەرەکیی ئەمانەن: ئەنبار (٤٤%)، نەینەوا (٣٧%) و سەلاحەددین (١٣%).

زۆرینەی هەرە زۆری ئاوارە ناوخۆییەکانی سەنتەری قەزای هەولێر خەڵکی ئەنبارن و پاشان خێزانەکانی سەلاحەددین دێن، لەکاتێکدا گەڕەکی عەنکاوە بەشێوەیەکی سەرەکیی زیاتر پێشوازیی لە ئاوارە ناوخۆییەکانی سەر بە کۆمەڵگا مەسیحییەکانی پارێزگای نەینەوا کردووە. ناحییەکانی دەوروبەری هەولێر، وەك خەبات و بەحرەکە، بەهۆی نزیکییانەوە لەو پارێزگایەوە، تەنیا پێشوازییان لە ئاوارە ناوخۆییەکانی پاریزگای نەینەوا کردووە. ناحییەکانی دیکەی دەوروبەری هەولێریش، وەك کەسنەزان، دارەتوو و بنەسڵاوە، تێکەڵەیەك لە ئاوارەی ناوخۆییان لە پارێزگاکانی ئەنبار و نەینەوا و سەلاحەددینەوە تێدایە. لە کۆتاییدا، ٩ لە ١٠ ی خێزانەکانی شەقڵاوە، هەریر و سۆران، خەڵکی ئەنبارن، لەکاتێکدا لە کۆیە دانیشتوانێکی زیاتر هەمەچەشن بەدی دەکرێت.

هەروەها، شیکارییەك کە بەپێی باکگراوندی نەتەوەیی ئەنجامدراوە، هەمەچەشنیەکی گەورە لەنێوان ئەو ئاوارە ناوخۆییانەی کە لە نەینەواوە ئاوارە بوون، دەردەخات، بەوەی کە ٥٦% ی کەسەکان وەك کورد و ٢٢%یان مەسیحی (بە کلدانی و سریانیەکان) پشەوە و ١٦%یان عەرەب و ٦% یشیان وەك کەمە نەتەوەکانی دیکە خۆیان ناساندووە. ئەو ئاوارە ناوخۆییانەش کە لە پارێزگاکانی دیکەوە هاتوون زۆربەیان عەرەبن.

کاتی ئاوارەبوون

زۆرینەی پەنابەرە سوورییەکان (ڕێژەی ٧٠%) یان کە لە ئێستادا لە پارێزگای هەولێردا نیشتەجێن لە ماوەی نێوان ساڵانی ٢٠١٠ بۆ ٢٠١٣ دا ئاوارەبوون، لەکاتێکدا ٢٠% یان لە ٢٠١٤ و ١٠% یشیان لە ٢٠١٥دا ئاوارەبوون. هەرچی سەبارەت بە ئاوارە ناوخۆییەکانیشە، ٧% یان لە قۆناغە سەرەتاییەکانی ئەم ناکۆکیی و شەڕەی کە ئێستا لە عێراقدا لە ئارادایە لە کۆتاییەکانی ٢٠١٣ دا و کاتێک ئاستی ئەو ناکۆکییانە هەڵکشا، ئاوارەبوون (زۆربەشیان هی ئەنبارن)، لەکاتێکدا زۆرینەی خێزانەکان لە ساڵی ٢٠١٤ دا ئاوارەبوون (کە ڕێژەکەیان دەگاتە ٧٢%، لەو ڕێژەیەش نیوەیان خەڵکی نەینەوان و باقییەکەی دیکەشیان خەڵکی ئەنبار و سەلاحەددینن).

شێوەی 3. دابەشبوونی گرووپەکانی دانیشتووان بەپێی ی تەمەن (%)

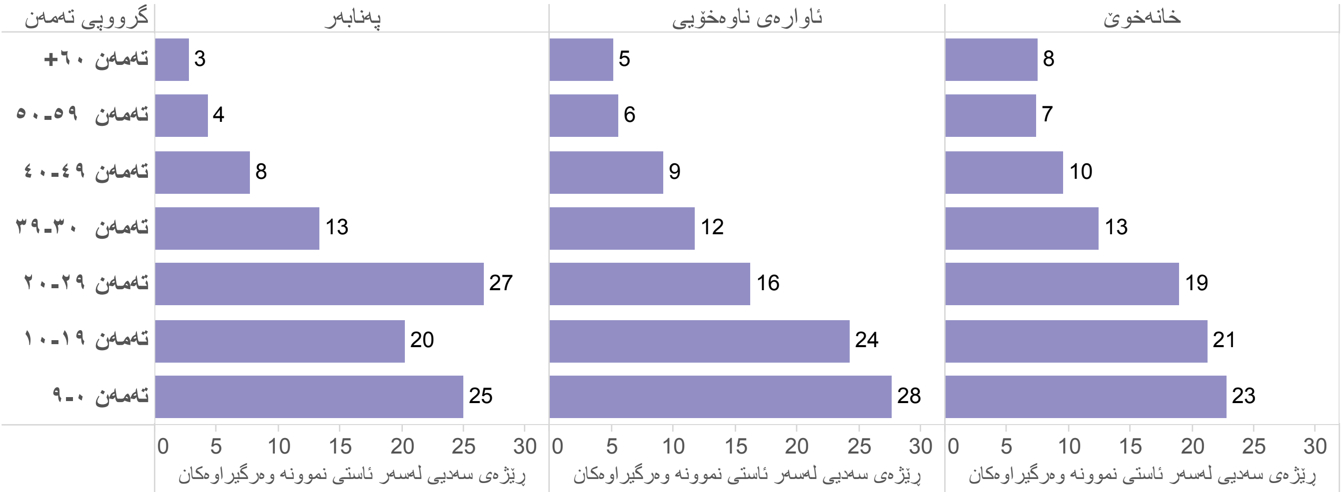

2. پێکهاتەی خێزان

تەمەن و ڕەگەز

لەکاتێکدا لە ڕووی ڕەگەزەوە جیاوازیی بەرچاو لە نێوان گرووپەکانی دانیشتواندا (بە هەردوو جۆری خانەخوێ و ئاوارە) وە نیە (هەردووکیان ٥١% یان پیاو و ٤٩% یان ئافرەتن)، لە ڕووی دابەشبوونی تەمەنەوە جیاوازیی دیاریان لە نێواندا هەیە (شێوەی ٣). بە بەراورد لەگەڵ کۆمەڵگای خانەخوێدا، دانیشتوانە ئاوارە ناوخۆییەکە تا ئاستێکی بەرچاو گەنجترن، بەوەی کە نیوەیان لە خوار تەمەنی ١٩ ساڵین. هەرچی سەبارەت بە دانیشتوانە پەنابەرەکەیشە، ڕێژەی ٤٠% یان لە تەمەنەکانی نێوان ٢٠ بۆ ٣٩ ساڵیدان، بە ئامادەیی کەمینەیەکی زۆر کەمی تاکەکان تیایاندا کە لەو تەمەنانە گەورەترن. کەواتە زۆرینەی پەنابەرەکان دانیشتوانێک پێکدەهێنن کە گەنجن و لە هەرەتی تەمەنی کارکردنیاندان[5] .

ئەم پۆلێنکردنەی دانیشتووانە پەنابەرەکە بەتایبەت وەک دانیشتوانێکی گەنج بە سەیرکردنێکی تێکرای تەمەنی سەرۆک خێزانەکان زیاتر بەهێز دەبێت. بە بەراورد لەگەڵ تێکرای تەمەنی ٤٥ ساڵیی بۆ ئاوارە ناوخۆییەکان و تێکرای تەمەنی ٤٦ ساڵیی بۆ کۆمەڵگای خانەخوێ، پەنابەرەکان بە تێکرای تەمەنی ٣٤ ساڵیی، گەنجترین سەرۆک خێزانەکانیان هەن.

قەبارەی خێزانەکان بەپێی دۆخی ئاوارەییەکەیان

خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان لە ڕووی قەبارەوە بە تێکرای ٦ ئەندام بۆ هەر خێزانێك، گەورەترینن. کۆمەڵگای خانەخوێ (بە تێکرای ٥ ئەندام بۆ هەر خێزانێك) خێزانی قەبارە بچووکتری هەیە. بەڵام، قەبارەی خێزانەکانی پەنابەرەکان بەپێی شوێنە جوگرافییەکان دەگۆڕێ (شێوەی ٤). خێزانە پەنابەرەکانی سەنتەری قەزای هەولێر بە تێکرایی لە ٦.٣ ئەندام پێکهاتوون. ئەمەش لەگەڵ تێکرای ٥ ئەندام بۆ هەر خێزانێک لەو خێزانانەی کە لە ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر و شارۆچکەکاندا دەژین، پێچەوانە دێتەوە.

5 داتا و زانیاریی وردتر لە برگەی (A)ی پاشکۆی داتاکەدا خراوەتەڕوو

> بە بەراورد لەگەڵ کۆمەڵگای خانەخوێدا،
> دانیشتووانە ئاوارە ناوخۆییەکە تا ئاستێکی بەرچاو گەنجترن،
> بەوەی کە نیوەیان لە خوار تەمەنی ١٩ ساڵییەوەن.
> زۆرینەی پەنابەرەکان دانیشتوانێک
> پێکدەهێنن کە گەنجن و لە هەرەتی تەمەنی کارکردنیاندان.

ژمارەیەکی گەورەی خێزانە پەنابەرەکانی سەنتەری قەزای هەولێر لە کەسانی سەڵت (جا یان یەك کەس یان چەند کەسێکی کەم) یاخود لە تەنیا دوو کەس پێکدێن: ڕێژەی ١٩%ی خێزانە پەنابەرەکان تەنیا یەك کەس و ١٧% یان دوو کەس و ١٨% شیان تەنیا سێ کەس لەخۆ دەگرن. ئەم حاڵەتەش نە لە هیچ ناوچەیەکی دیکە و نە لەنێو هیچ یەك لە گرووپەکانی دیکەی دانیشتواندا بەدی ناکرێت.

قەبارەی بچووک و تەمەنی گەنجی خێزانە پەنابەرەکانی سەنتەری قەزای هەولێر دەرخەری ئەوەیە کە کۆچکردن بەرەو هەولێر پاڵنەری ئابووریی لە پشتەوە بووە. دوای چەندان ساڵ ژیان لەناو ئاوارەییدا، وا پێدەچێ کە ژمارەیەکی بەرچاو لە تاکەکان و هاوسەرە گەنجەکان بە ئامانجی گەڕان بەدوای هەلی فراوانتری ئابووریدا ڕوویان لەو شارە کردبێت. ئەم دەرەنجامە بە هەمان شێوە بەو ڕاستییەش زیاتر پشتڕاست دەکرێتەوە کە نزیکەی ڕێژەی ٥٠% ی خێزانە پەنابەرەکانی سەنتەری قەزای هەولێر گوتبوویان کە ئەوان کاتێك کە هاتنە ئەو شوێنەی ئێستا تیایدا نیشتەجێن هەموو ئەندامانی خێزانەکانیان لەگەڵدا نەبوو، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە ئەندامەکانی دیکەی ئەو خێزانانە لە شوێنی دیکەدا دەمێننەوە. ئەم حاڵەتە بۆ خێزانە پەنابەرەکانی ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر و شارۆچکەکان تەنیا ١٠% و بۆ خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکانی هەموو ناوچەکانیش تەنیا ٣% یە.

شێوەی 4. تێکرای قەبارەی خێزان بەپێ ی توێژ و گرووپی دانیشتووان

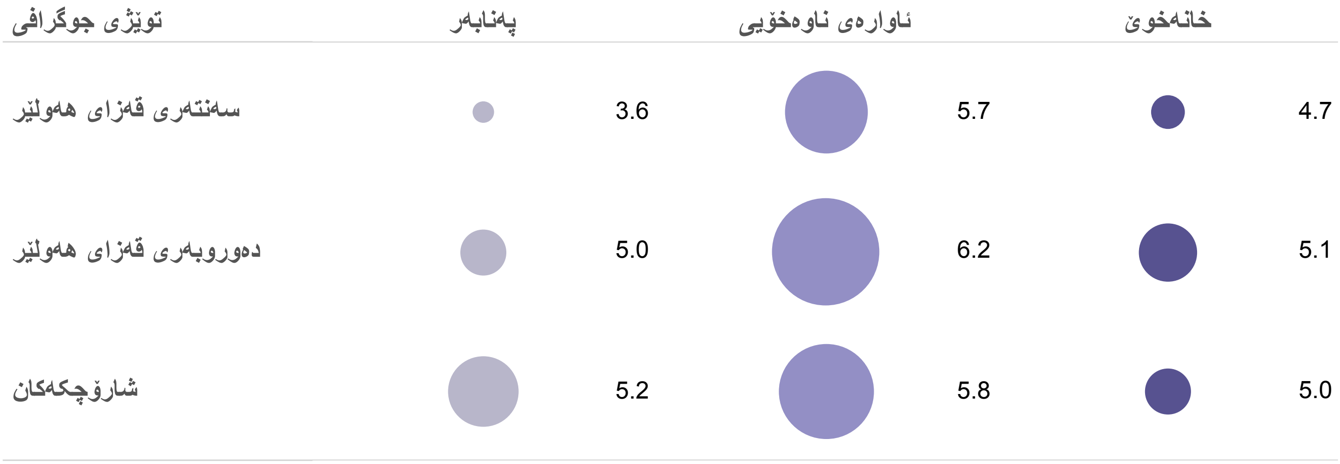

٤. ناوچە شارستانییەکان و پێکەوە گونجان

تاوتوێ و پوختەی ئەنجامە سەرەکییەکان

کما هەروەك لەبەندی پێشودا تێبینی کرا، تێڕژان و هاتنی دانیشتوانە ئاوارەکان بۆ ناو پارێزگای هەولێر بووە هۆی زیادبوونێکی خێرا و بەرچاوی ژمارەی دانیشتوان لەزۆربەی ناوچەکان، لەهەندێ حاڵەتدا ژمارەی دانیشتوان نزیکەی بۆ دوو ئەوەندە زیادی کردووە هەروەك لە بەحرکە، خەبات یان شەقڵاوە روویداوە. بەشێوەیەکی گشتی ئەو ناوچانە بەرزترین ژمارەی خەڵکی تازەهاتوویان بەخۆوە بینیوە و بۆیە گەورەترین گۆڕانکاریی جموجۆڵی کۆمەڵایەتی و شارستانی لە دەوروبەری شاری هەولێر و چەند شارۆچکەیەك روویداوە.هەرچەندە ئەم رووداوانە پەرگیرنین بەڵام بوونەتە هۆی گۆڕانکاریەکی بەرفراوان و بەردەوامی دیمەن و سیمای شارستانیی پارێزگای هەولێر.

دەکرێ بەتێڕوانین و وردبوونەوە لە داتا و زانیارییەکانی ئێمە تیشك بخرێتە سەر ئەوەی کە زیاتر لەنیوەی ئەو کۆمەڵگا خانەخوێیەی کە لەناوچە شارنشینەکان دەژین لە ماوەی 6 ساڵی ڕابردوودا روویان کردۆتە ئەو شوێنەی ئێستایان. دەرکەوتە و دەرەنجامی ئەمەش ئەوەیە کە شیرازەی کۆمەڵایەتی لەم ناوچانە لەگۆڕانێکی زۆر دایە لەگەڵ هەبوونی پەرەسەندنێکی بەردەوامی نەك هەرتەنها دەوروبەرە سروشتییەکەی ئەم ناوچانە بەڵکو هی پەیوەندییە کۆمەڵایەتیەکەش. ئەمەش ئەو شوێنەیە کە ئەم دانیشتوانە ئاوارانە هاتوونەتە نێوی و ئەم هاتن و تێڕژانەشیان نابێتە کۆسپ لەبەردەم پەیوەندییە تۆکمە و ڕەگ داکوتاوەکەی گەڕەك بەڵکو دەبێتە هۆی فەراهەمبوونی ژینگەیەکی شارستانی زۆر لەبار و پڕ لە نەرمی نواندن.

تێگەیشتن بۆ ئەمە گرنگە لەکاتی بەهەند وەرگرتنی ئەو ڕاستییەی کەوا زۆری ڕێژەی ئاوارە ناوخۆییەکان و بە ڕێژەیەکی کەمتریش پەنابەرەکان هاتوونەتە نێو ئەو ناوچانەی کە بەم دواییانە لەپارێزگای هەولێر بنیاتنراون. ئەم ناوچانە دوو خاسیەتی سەرەکی پێشکەش دەکەن، بە پشت بەستن بە داتا و زانیارییەکانمان، دانیشتوانە ئاوارەکان جگە لە پەناگەیەکی سەلامەت، بۆ کرێیەکی نرخ گونجاو و شوێنێکی بەتاڵ دەگەڕێن. کۆمەڵگا خانەخوێکان بەشێوەیەکی بەرچاو ئەم هۆکارانەیان لەبەرچاوگرتووە لەکاتی چوونیان بۆ ناوچە تازەکان بەتایبەتی دوای ساڵی 2014، ئەو کاتەی کە قەیرانی ئابووریی کوردستان زۆر بەقووڵی هەستی پێ دەکرا. ئەوەی کە بایەخی کەمترە بەڵام هێشتا گرنگە بەتایبەت بۆ ئاوارەکان، بریتیە لە مەیل و ویستی گواستنەوەیان بۆ ئەو ناوچانەی کە دەرفەتی دامەزراندنی باشتریان هەیە.

هەموو ئەوانەی کە باسکران پاڵەپەستۆیەکی بەهێزیان لەسەر دەوروبەر و ژینگەی بنیاتنراو بەتایبەتی لە دەوروبەری شاری هەولێر دروست کردووە چونکە شوێنی نیشتەجێبوونی بەردەست لەئاست ئەو زیادبوونە خێرایەی دانیشتوان نەبوو، و هەروەها خانوو و زەوی و زاری تازە بەخێرایی گەشەیان پێنەدرا بەهۆی نەبوونی دارایی تەواو لە وەبەرهێنانیاندا. لە ئەنجامدا قەرەباڵغییەکی زۆر باڵی بەسەر یەکە بەردەستەکانی نیشتەجێبووندا کێشا و ئەمەش بابەتێکی جدییە بۆ تاوتوێکردن چونکە جۆرێتی هەلومەرجەکانی ژیان لەم چوارچێوەیەدا بەشێوەیەکی بەرچاو ڕوو لە پووکانەوەیە، و هۆیەکانی لاوازی و شکستاریی ڕوو لەدەرکەوتنە.

بارگرانی لەسەر خزمەتگوزاریی گشتی یەکێکی ترە لە کێشە سەرەکییەکان، لەبەرئەوەی ئەو ناوچانەی کە دانیشتوانە ئاوارەکان تێیدا نیشتەجێبوون هەرزانتربوون لەشوێنی یەکەم چونکە ڕێژەیەکی کەمتر لەهۆیەکانی حەوانەوە و خۆشگوزەرانییان هەبوو. بەهۆی ئەو بەرەوپێشچوونە شارستانییە خێرایەی گەڕەکەکان، حکومەت لەتوانای دانەبووە ژمارەیەکی پێویست لە قوتابخانە و نەخۆشخانە و خزمەتگوزارییەکانی دیکەی شارەوانی بۆ ئەو ناوچانە دابین بکات کە ئەمەش جۆرێتی هەلومەرجی ژیان و گوزەرانکردنی زیاتر بەرەو پووکانەوە بردووە.

ئەم بەرەو خراپ چوون و دانە دواوەیە وای لەهەندێك لەخێزانەکانی نێو هەموو گرووپەکانی ئەم دانیشتوانانە کردووە کە پلان دابنێن بۆ ئەوەی دووبارە شوێنەکەیان بگۆڕن بۆ شوێنێکی باشتری نیشتەجێبوون بەنرخێکی کەمتر، ئەمەش لەکاتێك دایە کە لاوازی و شکستاریی ڕووی لە زیادبوونە،

شایەنی وتنە گەڕان بەدوای شوێنێکی نیشتەجێبوون بە تێچوونێکی هەرزانتر هۆکاری سەرەکی ڕاگواستنی زیاترە هەرچەندە ئەگەر ئەم ڕاگواستنە دەرکردنیش بێت.

ڕێژەی دەرکردن لەمیانەی 12 مانگی پێش ڕووپێوییەکەی ئێمە بەم شێوەیەیە: ڕێژەی دەرکردن بۆ خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان 12%، بۆ پەنابەرەکان 8% و بۆ کۆمەڵگای خانەخوێ 3% بووە- زۆرینەیان بەهۆی نەبوونی توانایان بۆ دانی کرێ کە لەئەنجامدا ئەم نەتوانینە بووەتەهۆی ئەوەی بەشێکی زۆری ئەو خێزانانە بۆ ناوچەی هەرزانتر و خراپتر لەڕووی خزمەتگوزارییەوە بڕۆن.

لە کاتێکدا کە پێشبڕکێ بۆ شوێنە چۆڵەکانی شار و سەرچاوەکانی نێویان ڕوو لەزیاد بوونە، ئەو بێ متمانەیی و گرژییانەی کە پێشتر هەبوون لەنێوان کۆمەڵگای خانەخوێ و خەڵکی ئاوارە، بەتایبەتی خەڵکە ئاوارە ناوخۆییە عەرەبەکان، هێشتا ڕوو لە زیادبوونە. خۆشبەختانە، لەکاتی ئێستادا نە هیچ دژایەتییەکی ئاشکرا لەلایەن کۆمەڵگەی خانەخوێ بۆ وەرگرتنی دانیشتوانە ئاوارەکان بوونی هەیە نە هیچ کەسیش لەنێو ئەم گرووپانەدا گوتوویەتی کە هەستی بە ناسەلامەتیی ئەمنیی لەژیانی ڕۆژانەیدا کردبێ. نەبوونی تێکەڵاوی لەنێوان ئەم گرووپانە و تێنەگەیشتن لەپێداویستیەکانی یەکتر و ئەو تەنگ و چەڵەمانەی کە هەر یەکە لەو گرووپانە هەیانە وایکردووە کۆمەڵگا خانەخوێکان و کۆمەڵگا ئاوارەکان بەجۆرێك بەرامبەر بەیەکتر بووەستنەوە کە ئێمە وا هەست بکەین هیچ یەکێك لەمانە وا هەست ناکەن کە بەیەکسانی مامەڵەیان لەگەڵ بکرێ و هەمان مافیان لە پێکەوەژیانی ڕۆژانەیاندا پێ بدرێ.

ئەو جموجۆڵە نەرێنیانە زۆر بەڕوونی کار دەکەنە سەر بیرکردنەوەی ئەندامانی ئەو کۆمەڵگایانە و وایان لێ دەکەن کە دەستبەرداری ئەو شوێنانە بن کاتێك کە داوایان لێدەکرێ ئەو کێشانە چارەسەر بکەن کە ڕووبەڕوی گەڕەکەکانیان دەبێتەوە. بۆ نموونە لەنێو هەموو ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێدا بەشداربووانی گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان ڕازیبوون لەسەر ئەوەی کە جیاکردنەوەی کۆمەڵگا ئاوارەکان بەتایبەت عەرەبەکان بۆ چەند شوێنێکی جیا لەدەرەوەی ناوچە شارنشینەکان باشترین دەرەنجامی ویستراوە بۆ نەهێشتنی بارگرانی پەیوەندیدار بە تێچوونی ئابووری و مرۆیی. دەروازەکانی دیکە، ئەوانەی کە پشتیان بە مافەکان بەستووە، کە هەماهەنگی و وتووێژی نێوان کۆمەڵگاکانیش لەخۆدەگرێت، پێویستە بەشێوەیەك دیزاین بکرێن کە ئامانج تیایاندا بەرەنگاربوونەوەی ئەو دژواریی و دوژمنداریيە بێت.

1. دراوسێ کۆن و تازەکان: نیشتەجێبوون لەناو شار و شارۆچکەکاندا

ئەو کۆمەڵگا خانەخوێیەی کە تازە هاتووەتە ناوچە شارنشینەکان

لەماوەی ١٠ ساڵی ڕابردوودا، ناوچە شارنشینەکانی پارێزگای هەولێر گۆڕانکاری و نوێخوازییەکی ئێجگار گەورەیان بەخۆوە بینیوە، هەر لە فراوانبوونی شار و شارۆچکەکانەوە تا دەگاتە دروستکردنی ناوچەی تازە و گەیشتنی خێزانی تازە. فراوانبوونی خێرای دانیشتوان و گەشانەوەی ئابووری کوردستان یارمەتیدەری ئەو گۆڕانکارییانە بوون. هەندێك ناوچە لەناو چەق و دەوروبەری هەولێر بەتەواوەتی تازەن و لەم چەند ساڵەی ڕابردوودا خەریکی گەشەکردنن. دەسەڵات وەبەرهێنانی گرنگی ئەنجام داوە بۆ ئەوەی خزمەتگوزارییە گشتیەکانی وەك پەروەردە و تەندروستی و کارەبا لەو ناوچانە زیادبکات هەرچەندە نەتوانراوە هەمیشە توانای خزمەتگوزارییەکان لەئاست خواستی زیادبوودا بن بەتایبەتی لە ناوجەرگەی قەیرانی ئابووری و ئاوارەبوونی کوردستان. بەشداربووانی گرووپی دیاریکراوی کۆمەڵگای خانەخوێ تێبینی ئەمز گۆڕانکارییانەیان لەنێو ناوچە تازەکانی نیشتەجێبوونیشدا کردووە.

" جیاوازییەکی زۆر ڕوون لەنێوان پێش قەیرانەکە و دوای قەیرانەکە هەبووە. پێشتر گەشەکردن هەبوو ئێمە بەرەوپێشچووونمان لە بارزگانی گەڕەکەکانی خۆمانەوە ئەبینی کە بەڕاستی لەبەرەوپێشچووندا بوو.“ خاوەن دوکان، گەڕەکی سەرووەران کۆمەڵگای خانەخوێ.

”سوپاسگوزارین بۆ بەرەوپێشچوونەکانی ئەم دواییە، ئێستا ئێمە ڕێگا و قوتابخانەمان هەیە، هەرچەندە سەنتەری کولتوورمان نیە.“ ئافرەتێك، گەڕەکی سەرووەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”پێشتر گەڕەکەکەمان وا قەرەباڵغ نەبوو. بە بیرم دێ کاتێك کە خێزانەکەمان هات بۆ ئێرە کۆمەڵێك خانووی بەتاڵ لێرە هەبوون، ئێمە هەموو کەسێکی نێو گەڕەکەکەمان دەناسی. بەڵام ئێستا خەڵکەکە ناناسین کە ئەمەش هەستێکی باش نیە. ” قوتابیەك لەڕەگەزی مێ، گەڕەکی سەرووەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”پێشتر لەو گەڕەکەدا زەوی زۆر گرانبوو بەڵام ئێستا هەرزانتر بووە. چەندین خانوو درووست دەکران بەڵام ئەو پرۆسەیە ئێستا زۆر خاو بۆتەوە. ” قوتابیەك لە ڕەگەزی نێر، گەڕەکی سەربەستی، گۆمەڵگای خانەخوێ.

شێوەی 5. ساڵی هاتنی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێی ناو ئەم ڕووپێوییە بۆ ئەم گەڕەکەی ئێستا بەپێ ی توێژ

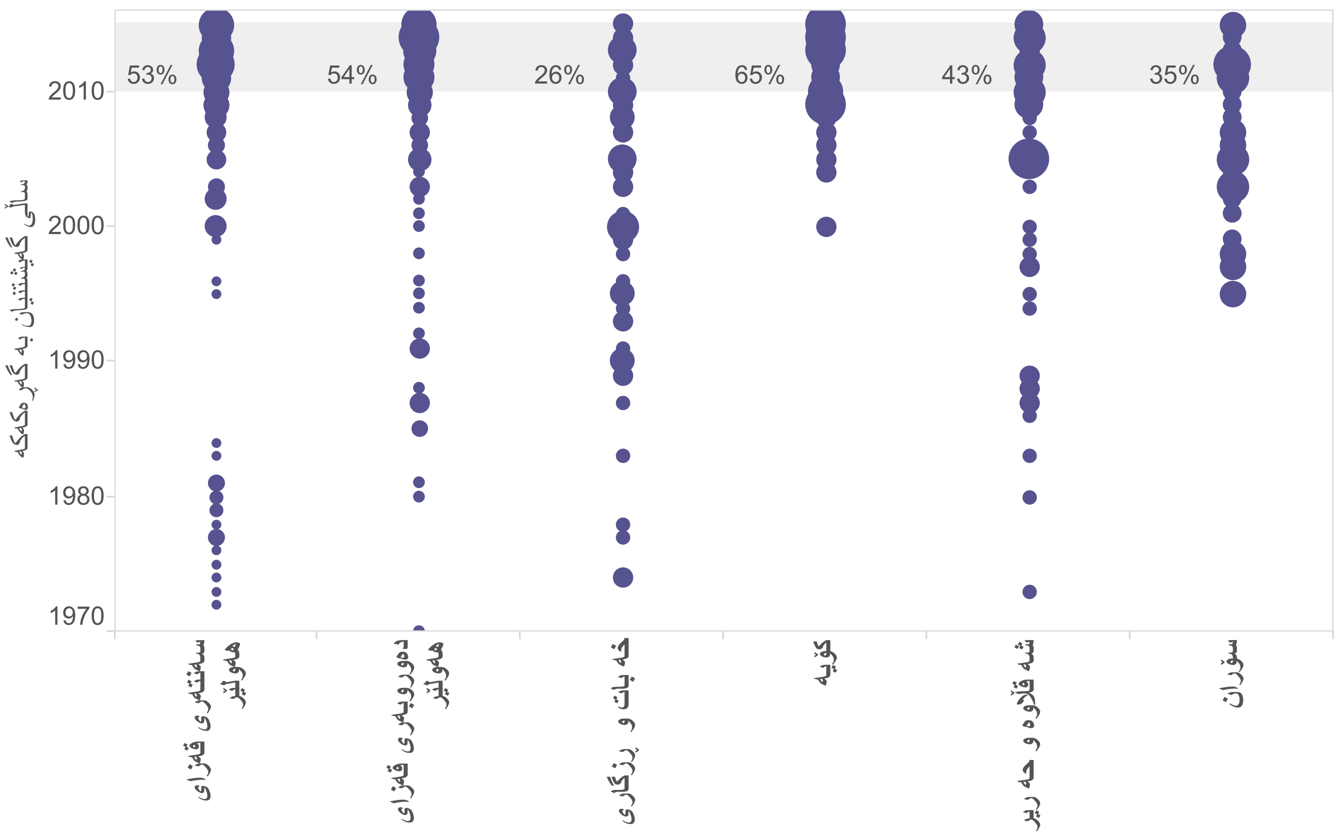

تێبینی: قەبارەی خاڵەکانی ناو شێوەکە ژمارەی ئەو خێزانانەی کە ڕووپێوییان بۆ کراوە و لەو ساڵەدا لەم گەڕەکەی ئێستایاندا نیشتەجێبوون، نیشان دەدات: ڕێژە سەدییەکانی ناو ناوچە شین ە کە هاوڕێژەی ئەو خێزانانەن کە لە ماوەی نێوان 2010 بۆ 2015 نیشتەجێبوون.

نزیکەی دوو لەسەر سێ ی خێزانە ئاوارە ناوەخۆییەکان و نیوەی خێزانە پەنابەرە سوورییەکان چوون بۆ ئەو ناوچانەی کە تازە بنیاتنراون، کە شوێنی نیشتەجێبوونی زیاتریان تێدا بەردەستبوو.

"تەمەنی" ئەم شوێنانە وەك ناوچەی نیشتەجێبوون بڕیار لەسەر شێوەی ئەو تۆڕە کۆمەڵایەتیانە دەدات کە لەنێوانیاندا هەیە. لەم حاڵەتەدا وادەردەکەوێت کە جموجۆڵێك (داینامیکێك)ی خێرتر بۆ گۆڕان شێوەی بە دامەزراندنی ئێستایان داوە. بۆ نموونە نزیکەی 40% کۆمەڵگای خانەخوێ ناوچە شارنشینەکان لە نێو گەڕەکە تازە بنیاتنراوەکاندا دەژین کە ناوچەکانی نیشتەجێبوونی ئاوەدانکردنەوەی ئەم دواییانەن (لەنێوان 2009 بۆ 2013). زۆربەی گەڕەکە تازەکان لەنێو چەقی شاری هەولێرن یانیش لەناوچەکانی دەوروبەری وەك بەحرکە و کەسنەزانن، سەبارەت بە شارۆچکەکان، ئەوان کەمترین فراوانبوون یان نوێکارییان بەخۆیانەوە بینیوە. پەیوەندیدار بە زۆربەی شوێن و گەڕەکە تازەکان ڕاستیەك هەیە کە زۆربەی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێی ئەو ناوچانە بەشێوەیەکی ڕێژەیی تازەن بۆ گەڕەکەکانی ئێستایان (شێوەی 5). لەناو نموونە وەرگیراو (سامپڵ)ەکەی ئێمەدا زیاتر لە نیوەی خێزانەکانی چەقی هەولێر لە ماوەی ٥ ساڵی ڕابردوودا لەم شوێنانەی ئێستایان نیشتەجێبوون لەکاتێکدا تەنها کەمینەیەك لەپێش ساڵی 2000 لەو ناوچانەدا نیشتەجێبوون.

هاتنی خێزانە سووری و ئاوارە ناوخۆییەکان

هەرچەندە پەنابەرە سوورییەکان زیاتر لە 4 ساڵە و زۆربەی ئاوارە نێوخۆییەکانیش بەلایەنی کەم 2 ساڵە ئاوارەبوون، بەڵام گەیشتنیان بۆ ئەم شوێنانەی ئێستایان لە ناوچە شارنشینەکانی پارێزگای هەولێر زۆر تازەیە. لە 53% ی پەنابەرە سوورییەکان و 52% ئاوارە نێوخۆییەکان لە ساڵی 2015 هاتوونەتە ئەو شوێنانەی ئێستایان، ئەگینا لەوکاتەوەی کە دەربەدەرکراون تا ساڵی 2015 لەشوێنی تر نیشتەجێبوون. پێویستە ئەوە تێبینی بکرێ کە هەرچەندە ئەو پەنابەرانەی ئێستا لەنێو شارۆچکەکان دەژین گوتوویانە کە بۆ ماوەیەکی زیاتر لەشوێنەکانی خۆیان ماونەتەوە.
نزیکەی دوو لەسەر سێی خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان و نیوەی خێزانە سوورییەکان بۆ گەڕەکە تازە پەرەپێدراوەکان هاتوون لە ناوچە تازە بنیاتنراوەکان. ئەو ئامادەییە گەورەیەی دانیشتوانە ئاوارەکان لێرەدا دەکرێ بە هەبوونی ڕێژەیەکی گەورەتری یەکەی نیشتەجێبوون پەیوەست بکرێ، هەروەها دەکرێ بەوەوە پەیوەست بکرێ کە نیشتەجێبوون لەو شوێنانە ئاسانترە بەبەراورد لەگەڵ ئەو گەڕەکانەی کە لە ناوچە تازەکان دامەزراوتر و شیرازەی کۆمەڵایەتییان گۆڕاوترە (خشتەی ٢).

نزیکی لە خزمەکان و هەبوونی توانایەکی ماددیی باشتر ناوبراوترین هۆکارەکانی هەڵبژاردنی گەڕەکێکن بەسەر یەکێکی دیکە لەلایەن هەموو گرووپەکانەوە.

خشتەی ٢. هاوڕێژەی ئەو دانیشتووانە شارنشینانەی کە لە ناوچە کۆن یان تازە بنیاتنراوەکاندا دەژین

	جۆرەکانی ناوچە شارنشینەکان	لە ناوچەی تازە بنیاتنراودا دەژین	لەو ناوچانە دەژین کە کۆنن	کۆی گشتی
کۆمەڵگای خانەخوێ	سەنتەری قەزای هەولێر	46%	54%	100%
	دەوروبەری قەزای هەولێر	21%	79%	100%
	شارۆچکەکان	19%	81%	100%
ئاوارە ناوەخۆییەکان	سەنتەری قەزای هەولێر	67%	33%	100%
	دەوروبەری قەزای هەولێر	70%	30%	100%
	شارۆچکەکان	12%	88%	100%
پەنابەرەکان	سەنتەری قەزای هەولێر	50%	50%	100%
	دەوروبەری قەزای هەولێر	55%	45%	100%
	شارۆچکەکان	3%	97%	100%

هۆکارە ڕاکێشەرەکان بۆ چوون بەرەو ناوچە شارنشینەکان

بەهۆی ئەوەی زۆرینەی خێزانەکان، بەبێ لەبەرچاوگرتنی گرووپی دانیشتوان، تازەن بۆ ئەو گەڕەکانەی کە لەئێستادا تێیدا دەژین جێیی خۆیەتی لەو هۆکارانە تێبگەین کە پاڵی بەو خێزانانەوە ناوە بۆ ئەوەی ڕووبکەنە ئەو شوێنانە، ئەم تێگەیشتنەش بەوە دێتە دی کە لەم ڕووەوە لە خاڵە هاوبەشەکان و جیاوازەکانی نێوان گرووپەکان بکۆڵینەوە[6].

نزیکیی لە خزمەکان و هەبوونی توانایەکی ماددی باشتر ناوبراوترین هۆکارەکانی هەڵبژاردنی گەڕەکێکن بەسەر یەکێکی دیکە لەلایەن هەموو گرووپەکانەوە. لەگەڵ ئەمەشدا، کۆمەڵگای خانەخوێ لە هەڵبژاردنی گەڕەکدا وەك سەرەکیترین هۆکار حەز دەکا پێشینەیی (ئەولەوییەت) بە نزیکی لەخزمەکان بدات، بەڵام بۆ پەنابەر و ئاوارەکانی ناوخۆ سەرەکیترین هەڵبژاردە بریتیە لە گەڕەکێك کە تێچوونی ژیانی تێدا هەرزان و گونجاو بێت – بە تایبەتی بۆ ئەوانەی کە لەنێو شارۆچکەکان و دەوروبەری هەولێر دەژین، بەو مەرجەی ئەو ناوچانە لەڕووی کرێەوە هەرزانترن لەگەڵ ئەوەشدا باشتن لەڕووی خزمەتگوزارییەوە. بەشێوەیەکی سەرەکی، خێزانە پەنابەرەکان وەك هۆکارێکی پەیوەندیدار بە هەڵبژاردنی ناوچەی نیشتەجێبوونیان جەخت لەسەر هەلی دامەزراندن دەکەنەوە بەتایبەتی لە سەنتەری قەزای هەولێر.

6 داتا و زانیاریی وردتر لە بارەی هۆکارە کێشکەرەکانەوە لە بڕگەی (H)ی پاشکۆی داتاکەدا بەردەستە.

2. هەلومەرجەکانی نیشتەجێبوون و ژیان

بارودۆخی نیشتەجێبوون

لە 97% ی ئەو دانیشتوانەی کە لە ناوچە شارنشینەکانی پارێزگای هەولێردا نیشتەجێن، بەبێ جیاوازییەکی زۆر لەنێوان توێژە جوگرافییەکان لە خانووی تاکەکەسی یانیش لە شوقە ژیان بەسەر دەبەن. ئەو 3% کە ماوەتەوە یان لە هوتێل یانیش لە شوێنە نافەرمییەکانی حەوانەوە ژیان بەسەر دەبەن. ئەم گرووپە بچووکە لاوەکییە بەشێوەیەکی سەرەکی لە ئاوارەی ناوخۆ و بە ڕێژەیەکی کەمتریش لە پەنابەر پێك دێت. سەرجەم خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان لەسەرتاسەری توێژە جوگرافییەکان بریتین لە 7% کە لە هۆتێل یان لەشوێنی نافەرمی دەژین لەکاتێکدا ژمارەی خێزانە پەنابەرەکان بریتیە لە 12% کە بەشێوەیەکی سەرەکی لە چەقی شاری هەولێردا دابەشبوون (شێوەی 5). نزیکەی نیوەیان بۆ ماوەی زیاتر لەساڵێکە لەم هەلومەرجانەدا دەژین (هۆتێل یان شوێنی حەوانەوەی نافەرمی).

خشتەی ٣. هۆکاری بنەڕەتی بۆ هەڵبژاردنی ئەم گەڕەکەی ئێستا بەپێ ی گرووپی دانیشتووان و توێژەکان

	جۆرەکانی ناوچە شارنشینەکان	خزمان، دۆست و هاوڕێیانیش لێرەن	باشتر دەرفەتهاتی خەرجییەکان	ئەم شوێنە ئاسایشی زیاترە	ئەم ماڵە گەورەتر و باشترە	دامەزراندنی باشتر	هۆکاری دیکە	کۆی گشتی
کۆمەڵگای خانەخوێ	سەنتەری قەزای هەولێر	45%	16%	6%	16%	4%	13%	100%
	دەوروبەری قەزای هەولێر	47%	25%	9%	8%	4%	7%	100%
	شارۆچکەکان	40%	27%	6%	21%	3%	3%	100%
ئاوارە ناوەخۆییەکان	سەنتەری قەزای هەولێر	20%	36%	27%	7%	3%	7%	100%
	دەوروبەری قەزای هەولێر	21%	40%	16%	10%	3%	10%	100%
	شارۆچکەکان	7%	40%	17%	19%	4%	13%	100%
پەنابەرەکان	سەنتەری قەزای هەولێر	18%	33%	6%	7%	26%	10%	100%
	دەوروبەری قەزای هەولێر	17%	46%	10%	9%	13%	5%	100%
	شارۆچکەکان	7%	62%	6%	9%	15%	1%	100%

تێبینی: بۆ کۆمەڵگای خانەخوێ، تەینا ئەو خێزانانەی کە دوای ساڵی 2009 هاتوونەتە ئەم شوێنەی ئێستایان هەژمارکراون.

دەربارەی ئەو خەڵکانەی کە لەناو ماڵ یان شوقەکاندا دەژین، لە 74% ی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ خاوەنی ئەو شوێنانەی حەوانەوەن کە تێیدا دەژین، لە 19% لەخانوو و شووقەی کرێدا دەژین وە ئەوەی کە دەمێنێتەوە یەکەی نیشتەجێبوونی بێ بەرامبەری پێدراوە[7]. لەوەتەی ئاوارە ناوخۆییەکان و پەنابەرەکان دووچاری چەند مەرج و سنوورێك بوونەتەوە لەخاوەنداریەتی موڵك و ماڵ، بەخانووشەوە ئەوا بۆیە زۆرینەیان (87% خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان و 92% خێزانە پەنابەرەکان) کرێ دەدەن (واتا لەخانووی بەکرێن). بەکرێگرتنیش زیاتر لە دەوروبەری هەولێر بەر بڵاوە (43% ی هەموو خێزانەکان لەسەرتاسەری گرووپەکان) وەك لەوەی لە شارۆچکەکان یان لەناو سەنتەری قەزای هەولێر بێت.

لەکاتێکدا کە هەبوونی گرێبەستێکی کرێی نووسراو ڕێگر دەبێت لەبەرامبەر دەرکردن و جیاکاری و شێوەکانی دیکەی لاوازیی نیشتەجێبوون، 28% ی کرێچییەکانی سەنتەری هەولێر و 13% ی کرێچییەکانی دەوروبەری هەولێر و 50% ی کرێچییەکانی ناو شارۆچکەکان گرێبەستی کرێی نووسراویان نیە ئەوەش بەشێوەیەکی گشتی لەناو گرووپەکانی دانیشتواندا بەدی دەکرێ بەبێ هەبوونی جیاوازییەکی ئەوتۆ لەنێوان ئەو گرووپانەدا. شایەنی باسە، ئەوەش دەبێتە هۆی دروستبوونی هۆبەیەکی گەورەی بێ شکستباری و لاوازی، لەنێو شارۆچکەکان دا 86% ی خێزانە پەنابەرەکان گرێبەستیان نیە.

هاوبەشیپێکردنی جێی بەتاڵی ماڵ و یەکەی نیشتەجێبوون

هاوبەشیکردن لە نیشتەجێبوون لەگەڵ خێزانی دیکە پێدەچێت پەیڕەوێکی باو بێت لەنێو دانیشتوانە ئاوارەبووەکاندا، لە 48% ی خێزانە پەنابەرەکان و 57% ی خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان لە خانوو یان شووقەی هاوبەشدا دەژین. لەناو خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکاندا قەبارەی خێزان زیاتر ڕوو لەبەرزبوونەوەیە وەك لە گرووپەکانی دیکەی دانیشتواندا کە ئەمەش جێی بەتاڵی تاکە کەس بچووك دەکاتەوە. حاڵەتی خانووی هاوبەش لەناو کۆمەڵگای خانەخوێدا بەڕێژەیەکی بەرچاو کەمترە، کە بریتیە لە ٢٢% [8].

هاوبەشیپێکردنی شوێنی نیشتەجێبوون لەگەڵ خێزانی دیکەدا پێدەچێ زیاتر لە دەوروبەری هەولێردا ڕوودات کە تیایدا بۆ نموونە، لە نێوان هەر 3 خێزانێکی ئاوارەی ناوخۆییدا 2 خێزانیان خانوو یان شوقەیان لەگەڵ خێزانی دیکەدا هاوبەشیپێکردووە.

7 دەبێ تێبینی ئەوە بکرێت کە تەنانەت ئەو خێزانانەی کە خانووی خۆیشیان هەیە دەبێ لەبەرامبەر زەوییەکە یاخو خانووەکەدا بە قیست پارە بدەن. لە زۆرێک لە حاڵەتەکاندا، خێزانەکان یان لەگەڵ خزمەکانیاندا تووشی قەرز دەبن یاخود مامەڵە پێشکەش دەکەن تا لە پارە تەرخانکراوەکانی حکوومەت هەندێک وەربگرن.

8 داتا و زانیاریی وردتر لە بڕگەی (D)ی پاشکۆی داتاکەدا لەم بارەیەوە بەردەستە

شێوەی 6. بارودۆخی نیشتەجێبوون لە شار و شارۆچکەکاندا بەپێ ی توێژەکان و گرووپی دانیشتووان

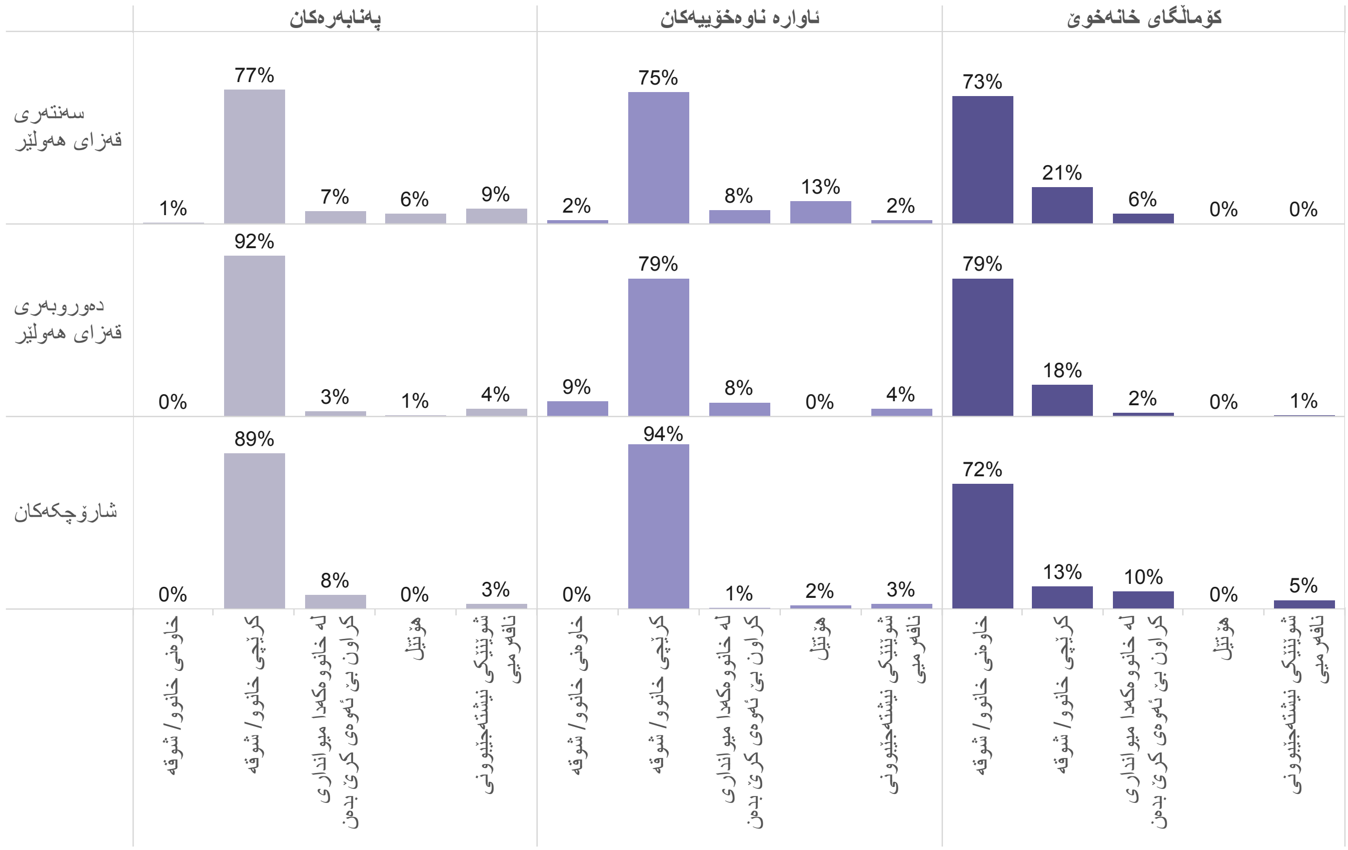

لەڕووی جوگرافییەوە، هاوبەشیکردنی یەکەی نیشتەجێبوون زیاتر لە دەوروبەری هەولێر ڕوودەدات بۆ نموونە لەو شوێنانە (لەدەوروبەری هەولێردا) لە نێوان هەر 3 خێزانێکی ئاوارەی ناوخۆدا 2 خێزانیان خانوو یان شووقەیان لەگەڵ خێزانی دیکەدا بەشداریکردووە – ڕێژەی هاوبەشیکردن تیایاندا بەڕێژیەکی زۆر لەسەروی ناوەندە. لە دەوروبەری هەولێردا هەبوونی خێزانی ئاوارەی گەورە زۆر بەربڵاوە، چ ئاوارە ناوخۆییەکان یان پەنابەرەکان شوێنی نیشتەجێبوونیان دابەش کردووە و ژوورێك یان دوو ژوور بۆ نووستن بەکاردێنن. ئەمەش ئاماژەیە بۆ حاڵەتێك لەو شوێنانە کە لەدەرەنجامی ئاوارەبوونەوە ژێرخانی نیشتەجێبوون لەئێستادا لەژێر پاڵەپەستۆیەکی زۆر قورسدایە چونکە ئەو قەرەباڵغییە زۆرەی کە باسکراوە تەنها بەهۆی کەمی توانای داراییەوە دروست نەبووە بەڵکو بەهۆی کەمی یەکەی نیشتەجێبوونیشەوە دروست بووە.

3. ماڵ گواستنەوە بۆ ناوەوە و دەرەوەی ناوچە شارستانییەکان: هۆکارەکانی فشار لە ناوچە شارستانییەکانەوە

چوون بۆ دەرەوەی شوێنی نیشتەجێبوون

هەتا ئێستا ئەو داتایانەی کە پێشکەشکراون لەوە دەکۆڵنەوە کە چۆن خێزانەکان لەناوچە شارنشینەکانی پارێزگای هەولێر نیشتەجێبوون و لەو پاڵەپەستۆیەش دەکۆڵنەوە کە تووشی بارودۆخی نیشتەجێبوون هاتووە بە لەبەرچاوگرتنی قەیرانەکانی ئاوارەیی. تێگەیشتن لە دەرەنجامەکانی ئەو جۆرە بارودۆخەی نیشتەجێبوونیش گرنگە. ئەو داتایەی کە لەبەردەستدایە ئەوەی لێدەخوێندرێتەوە کە خێزانەکان بۆ چەند ناوچەیەکی دیاریکراوی نێو شوێنە شارنشینە چۆڵەکان یان بەتەواوی بۆ دەرەوەی ناوچە شارنشینەکان گۆشکراون، ئەمەش زۆرجار بەهۆی کەمی توانای دارایی و خراپبوونی لایەنەکانی گوزەران و ژیان لەو ناوچەیەدا بووە.

دەربارەی گواستنەوەی پلان بۆ دانراویش، تەنها بەشێکی کەمی خێزانەکان پلانی جێگیریان بۆ گۆڕینی شوێنی نیشتەجێبوونیان لەمیانەی 6 مانگی داهاتوودا هەبووە. ئەو بەشەش کە نیازی گواستنەوەی پلان بۆ داندراوییان هەیە ڕێژەکەیان بەم جۆرەیە: %6 ی لە چەقی هەولێرن، %6 ی لە دەوروبەری هەولێرن و %5 ی لە شارۆچکەکانن. کاتێك سەیری جیاوازی نێوان گرووپەکانی دانیشتوان دەکەین دەبینین کە لە %9 ی هەر یەکە لە خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان و پەنابەرەکان (کە شێوەیەکی سەرەکی لە دەوروبەری هەولێرن) و تەنها لە %4 ی کۆمەڵگای خانەخوێ نیازیان هەبووە بگوازنەوە بۆ دەرەوە. لە %75 ی خێزانەکان پلانی جێگیریان هەیە بۆ گواستنەوە لەنێو پارێزگای هەولێر و ئەوەی کە دەمێنێتەوە نیازی گواستنەوەیان هەبووە بۆ دەرەوەی شار بەڵام لەنێو هەرێمی کوردستاندا. تەنها گرووپی پەنابەرەکان ئامانجی جیاوازیان هەیە، لە %50 ی ئەو خێزانانەی کە ئەیانەوێت بگوازنەوە دەخوازن بگەنە ئەوڕوپا. بەزانینی سەرجەم ئەو ژمارە بچووکانە، دەرهێنان و هەڵێنجانی دەرەنجامێکی پوخت لە وەڵامەکانی ڕوپێوییەکە لەبارەی هۆکارەکانی گواستنەوەی پلان بۆدانراو کارێکی زەحمەتە. لەگەڵ ئەوەشدا، بەرەوپێشوونێکی ڕوون لە هۆکارە ڕاپۆرتکراوەکانی گواستنەوە لەلایەن پەنابەرەکان و ئاوارە ناوخۆییەکاندا دەبینرێت: نیوەی خێزانەکان بەدوای کرێی کەمتر دەگەڕێن. لە لایەکی ترەوە خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ بەدوای یەکەی نیشتەجێبوونی باشتردا دەگەڕێن.

کرێ و خەرجییەکانی ژیان وەك هۆکاری گواستنەوەی ناوەخۆیی

هەبوونی توانای ماددی بۆ تێچوونەکانی ژیان، بەکرێشەوە، بابەتێکی دووبارەیە لەنێو شیکاریەکەدا بەتایبەتی چونکە ئەم بابەتە پەیوەندیدارە بە پەنابەر و ئاوارە ناوخۆییەکانەوە، بەڕەچاوکردنی ئەوەی کە پەنابەر و ئاوارە ناوخۆییەکان بەشێکی گەورەتری کرێنشینەکان پێك دێنن لەناوچە

شێوەی 7. پەرەسەندنی وەرزیی ڕێژەی هاڵاوسانی کرێ ی خانوو لە پارێزگای هەولێردا (2013 – 2015).

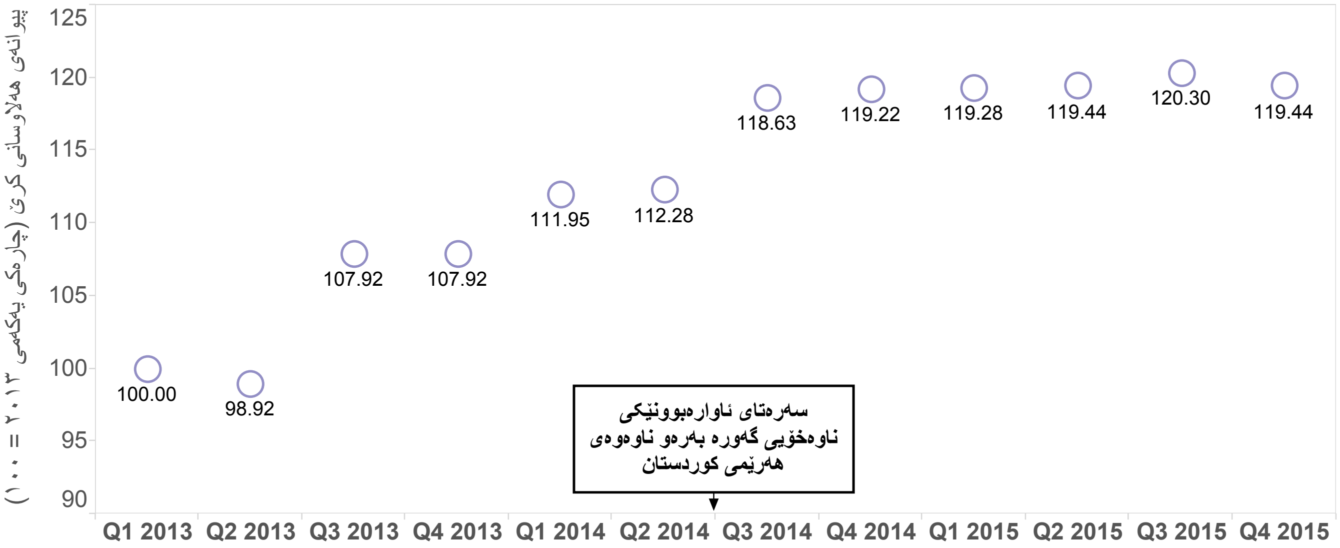

سەرچاوە: نووسینگەی ئامارەکانی هەرێمی کوردستان، پاشکۆی نرخکانی بەکارهێنەر (2013،2014،2015).

شارنشینەکاندا. نرخی کرێ بەشێوەیەکی نەگۆڕ لەبەرزبوونەوەدابووە لە 3 ساڵی ڕابردوودا بەجۆرێك کە تێکرای هەڵاوسانی کرێ بۆ 19% بەرزبۆتەوە، ئەمەش بەر لە هاتن و تێڕژانی ئاوارە ناوخۆییەکانە لە مانگی حوزەیرانی 2014 (شێوەی 7) دا. هەرچەندە کرێ لە ساڵی 2015 دا جێگیربووە بەڵام بەرزبوونەوە ڕوویداوە کاتێك کە قەیرانی ئابووری و ئاوارەبوون لە هەرێمی کوردستاندا کاریان کردۆتەسەر دەرفەتەکانی گوزەران بەشێوەیەکی هەستپێکراوی نەرێنی. لە ئەنجامی بەشبەشبوونی گوزەراندا، هەندێك لە خێزانە پەنابەر و ئاوارە ناوخۆییەکان لەوانەیە نەتوانن بەخێرایی تێچوونەکانی ژیانی ئاوارەیی ڕایی بکەن وە لەوانەیە ناچاربن بەوەی دووبارە بگوازنەوە یان بگەڕێنەوە بۆ ئەو شوێنەی کە هەلومەرجەکانی سەلامەت نین، بەڵام هەندێك لە خێزانە خانەخوێیەکان لەوانەیە بەرەو ناوچەی هەرزانتر بچن بەهۆی بەرزبوونەوەیەکی زۆر لەنرخی کرێدا.

ڕێژەیەکی بەرچاوی خێزانەکانی پەنابەران و ئاوارەی ناوخۆ (لەنێوان 70% و 80% بەپێی چینەکان) ڕایدەگەیەنن کە کێشەیان هەیە لەپێدانی کرێ، لەکاتێکدا لە 50% ی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ ئەو کێشەیان هەیە.

پەیوەندیەکی ڕاستەوخۆی تێکهەڵکێشراو هەیە لەنێوان بەرزی تێکڕای کرێ و بەرزی ڕێژەی ئەو خێزانانەی کە کێشەیان هەیە لە پێدانی کرێ - ئەمەش بەڕوونی لەنێو شەقڵاوە و کەسنەزان و بنەسڵاوە و دارەتوو و بەحرکە ڕوون دەبێتەوە، خێزانەکانی ئەو ناوچانە زیاتر تووشی زەحمەتی دەبن لەپێدانی کرێدا. نەبوونی توانای ماددی بۆ بەکرێ گرتنی یەکەی نیشتەجێبوون دەکرێ لەڕێی ڕێژەی سەرجەم ئەو تێچوونەی کە خێزان مانگانە تەرخانی دەکا بۆ کرێ هەڵبسەنگێندرێت (شێوەی 8).

ئەم داتایە تەنیا ئەو خێزانانە لەبەرچاو دەگرێت کە خۆیان گوتوویانە کرێچین (بۆیە خاوەن خانووەکان و خێزانە میوانەکانی لێ دەرکراوە). لەنێوان هەموو توێژەکاندا، خێزانەکانی چەقی شاری هەولێر زۆرترین ڕێژەی تێچوونیان بۆ کرێ تەرخان کردووە کە بریتیە لە 33%، لەدوای ئەوانیش خێزانەکانی دەوروبەری هەولێر دێن کە ڕێژەی تێچوونی بۆ کرێ تەرخانکراو تیایاندا بریتیە لە 29% و لەدوای ئەوانیش خێزانی نێو شارۆچکەکان دێن کە ڕێژەی تێچوونی بۆ کرێ تەرخانکراو تیایاندا بریتیە لە 25%.

شێوەی 8. تێکڕای هاوڕێژەی خەرجییەکانی کرێ ی خانوو لە بەرامبەر خەرجییە مانگانەکانی خێزان و شوێنیان، بۆ ئەو خیزانانەی کە کرێچین

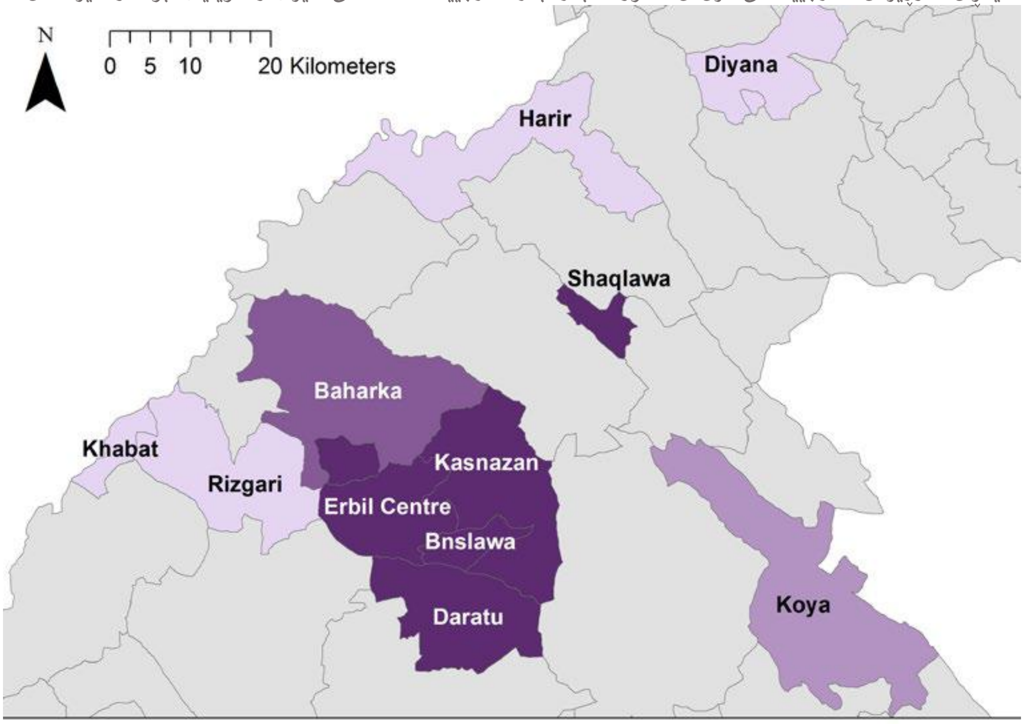

Subdistrict	Percent Spent on Rent
Rizgari	19%
Harir	20%
Diyana (incl. Soran)	20%
Khabat	22%
Koya	26%
Baharka	29%
Shaqlawa	30%
Daratu	31%
Bnslawa	32%
Erbil Centre (incl. Ainkawa)	33%
Kasnazan	33%

Percent of monthly household expenditures spent on rent

- 19 - 22%
- 22.01 - 26%
- 26.01 - 29%
- 29.01 - 33%
- Subdistricts

Data source: administrative boundaries provided by the Erbil Statistical Directorate (ESD)
Projection: WGS 1984 UTM Zone 38N

کەواتە چەقی شاری هەولێر و ناوچەکانی دەوروبەری نزیك لە چەقی شار وەك کەسنەزان و بنەسڵاوە ئەو شوێنانەن کە پاڵەپەستۆی نیشتەجێبوونی زیادبوو تیایاندا هەستی پێدەکرێ، ئەگەر وای دابنێین کە ڕێژەی بەرزی داهاتی بۆ کرێ تەرخانکراو ئاماژەیە بۆ ڕێژەی بەرزی ئاڵنگاری (تحدی) نیشتەجێبوون. باوترین ڕێوشوێن کە گیرابێتەبەر بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ کێشەکانی توانای ماددی هەورەك پێشتر بینرا بریتیە لە هاوبەشیکردنی خانوو یان شوێنی نیشتەجێبوون لەگەڵ خێزانی دیکەدا.

خێزانەکانی چەقی شاری هەولێر زۆرترین ڕێژەی تێچوونیان بۆ کرێ تەرخان کردووە کە بریتیە لە 33%، لەدوای ئەوانیش خێزانەکانی دەوروبەری هەولێر دێن کە ڕێژەی تێچوونی بۆ کرێ تەرخانکراو تیایاندا بریتیە لە 29% و لەدوای ئەوانیش خێزانی نێو شارۆچکەکان دێن کە ڕێژەی تێچوونی بۆ کرێ تەرخانکراو تیایاندا بریتیە لە 25%

ماڵ چۆڵکردن

ڕێژەی ماڵ پێ چۆڵکردن کە لە ماوەی 12 مانگی پێش ئەم ڕووپێوییە ڕاپۆرتکراوە بە شێوەیەکی بەرچاو بەرزە (وینەی 9)، بە ڕەچاوکردنی تێچوونە مرۆیی و کۆمەڵایەتیەکان کەوا دەریدەخەن، هەرچەند زانیاریی توانای ماددی نیشتەجێبوون کە لەسەرەوە ئاماژەپێکراوە بەتەواوی جێی سەرسوڕمان نیە. تا 12% ی خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان ڕایدەگەیەنن کەوا ماڵیان پێ چۆڵکراوە ، بە ڕێژەیەکی بەرزتر لە ناوەندی هەولێر و زۆرێك لە شوێنەکانی دەوروبەری شاری هەولێر بیندراوە. بە تێکڕای 8% لە خێزانە پەنابەرەکان تووشی دەرکردن هاتوون، نیوەی لە ناوەراستی هەولێر (کە زۆری پەنابەران تێیدا دەژین) نیشتەجێن و نزیکەی چارەکێک لە شارۆچکەکاندا نیشتەجێن[9] . ڕێژەی ناوەندی بۆ کۆمەڵگای خانەخۆێ لە 3% دایە لەگەڵ ڕێژەیەکی بەرچاوی دەرکردن کە راپۆرتکراوە لە شارۆچکەکاندا.

ڕێژەی بەرزتری دەرکردن ڕاستەخۆ پەیوەندی بە خێزانەکانەوە هەیە بەهۆی نەبوونی گرێبەستی نووسراوی تایبەت بەکرێ وە لە جیاتی ئەمە پشتبەستن بە

9 پرسیارنامەی ڕوپێوییەکە پرسیاری ئەوەی نەکرد کە ئایا خێزانەکە لەکوێ دەرکران، لەبەر ئەوە گونجاو نیە بۆ گوتنی ئایا ئەو خێزانانەی تووشی دەرکردن هاتوونە لە شارۆچکەکان یاخود لە شوێنی دیکە دەرکراون.

شێوەی 9. هاوڕێژە و کۆی گشتیی ژمارەی ئەو خێزانانەی دەرکراوان بەپێ ی شوێن

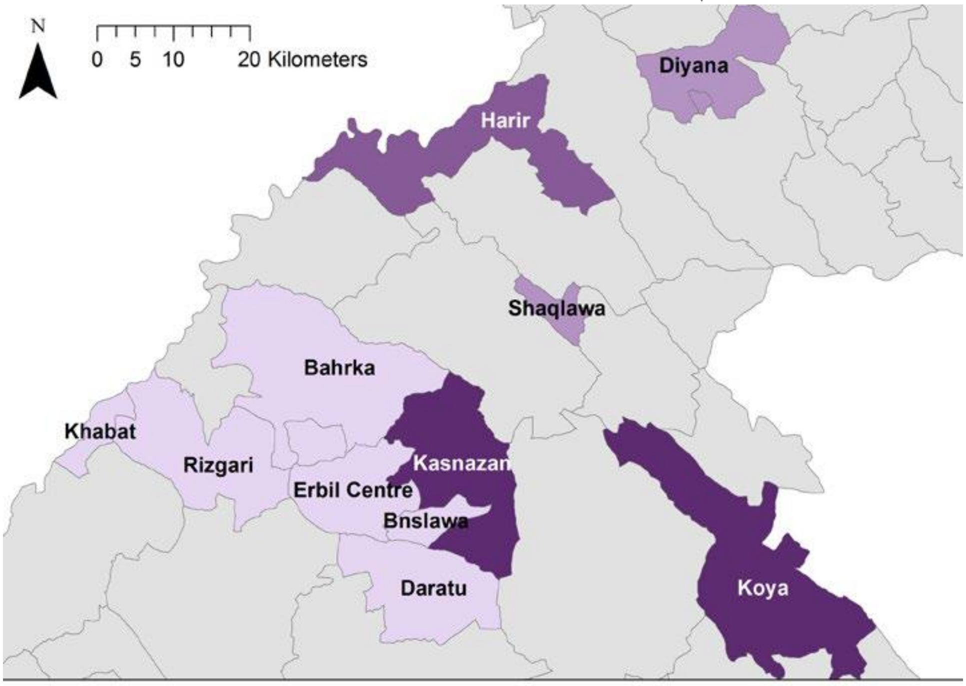

Subdistrict	Percent	Number
Bnslawa	2%	255
Rizgari	2.6%	182
Khabat	3.1%	308
Erbil Centre (incl. Ainkawa)	3.6%	6'851
Baharka	4.2%	771
Daratu	4.4%	884
Diyana (incl. Soran)	5.7%	1'358
Shaqlawa	6.3%	643
Harir	8.8%	541
Koya	12.7%	2'032
Kasnazan	13%	2'063

Percent of households per subdistrict that experienced eviction in the 6 months prior to the study

- 2 - 5%
- 5.1 - 8%
- 8.1 - 10%
- 10.1 - 13%
- Subdistricts

Data source: administrative boundaries provided by the Erbil Statistical Directorate (ESD)
Projection: WGS 1984 UTM Zone 38N

ڕێکەوتنی زارەکی کە زۆر سەختترە بخرێتە ناو بواری کارپێکردنەوە. بە ڕەچاوکردنی ئەوە، شارۆچکەکان ئەو شوێنانەن کە زۆرترین پێشبینی مەترسی دەرکردنی لێدەکرێت چونکە لەو شوێنانەدا زۆر بە دەگمەن گرێبەستی نووسراوی تایبەت بەکرێ کارپێدەکریت. هۆکاری سەرەکی دەرکردن هەروەك ڕاپۆرتکراوە لە گشت توێژە جۆگرافیەکان و گرووپەکانی دانیشتواندا بریتیە لە نەبوونی توانای پێدانی کرێی خانوو. ئەمە حاڵەتی 92% ی خێزانە دەرکراوەکانی ناوەندی هەولێرە و حالەتی 45% ی خێزانە دەرکراوەکانی دەوروبەری هەولێرە و حاڵەتی 53% ی خێزانە دەرکراوەکانی شارۆچکەکانە. دووەم هۆکاری دەرکردن بریتیە لەوەی کە خاوەن زەوی و زارەکان نیازی پەرەسەندنی پرۆژەکانیان هەیە. ڕێژەیەکی کەم لە خێزانە دەرکراوەکان ئاماژەیان بە تەنگژە یان گوشار کردووە وەك هۆکاری لەدەستدانی خانووەکانیان[10].

ڕێژەی ماڵ پێ چۆڵکردن بۆ ماوەی ١٢ مانگی پێش ئەم ڕووپێویە باسکراون تا ئاستێکی بەرچاو بەرز. ئەو ڕێژە بەرزانەی دەرکردنیش ڕاستەوخۆ پەیوەندییان هەیە بە نەبوونی گرێبەستی نووسراوی کرێوە .

10 داتا و زانیاریی وردتر لەسەر تەندروستی لە بڕگەی (D)ی پاشکۆی داتاکەدا دەستدەکەوێت.

شێوەی 10. ڕێژەی فەرمانبەران لە چالاکییەکانی تەندروستی و پەروەردەدا بۆ هەر 1000 دانیشتوانێك.

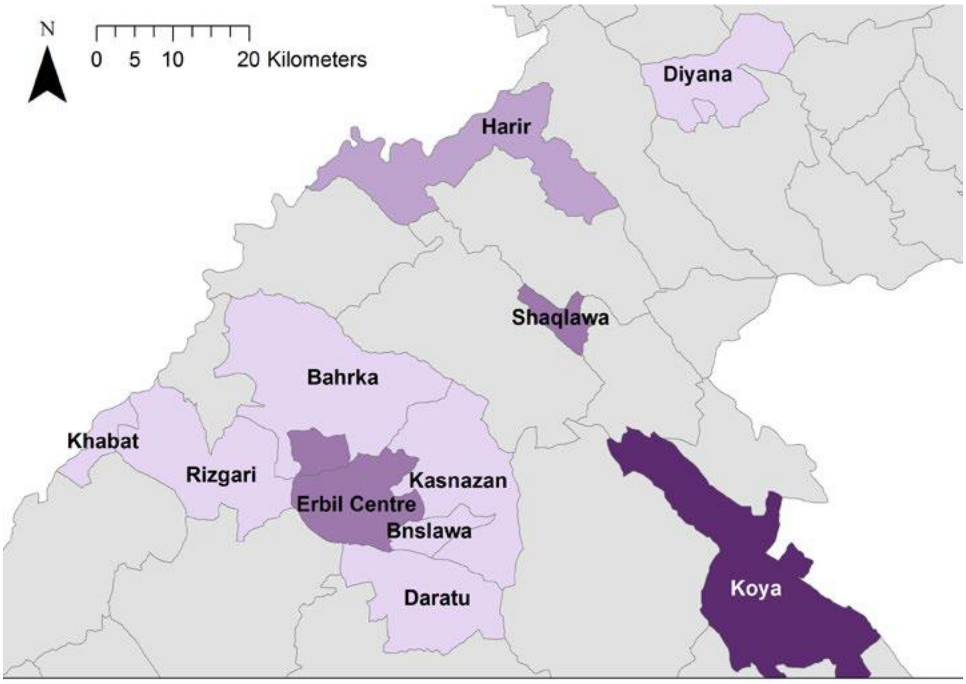

Subdistrict	Ratio
Khabat	12.7
Diyana (incl. Soran)	17.5
Rizgari	21.1
Bnslawa	21.6
Daratu	24
Kasnazan	27.8
Baharka	28.4
Harir	42.2
Shaqlawa	63.2
Erbil Centre (incl. Ainkawa)	63.7
Koya	103.9

Ratio of staff working in health and education per 1,000 inhabitants

- 12 - 30
- 31 - 49
- 50 - 67
- 68 - 85
- 86 - 104
- Subdistricts

Data source: administrative boundaries provided by the Erbil Statistical Directorate (ESD)
Projection: WGS 1984 UTM Zone 38N

کۆچی لەمەودوا بەرەو دەرەوەی وڵات

سەرباری ئاڵنگاری (تەحەدا)کانی بەرەنگاربوونەوەی کرێی خانوو، هۆکارێکی تری کۆچکردن لە هەرێمی کوردستان بریتیە لە دەستگەیشتن بە دەرفەتەکانی ژیان. کەموکوریە ڕاستەقینە و درکپێکراوەکانی دەستگەیشتن بە دەرفەتەکانی ژیان بۆتە هۆکاری کۆچکردن بۆ دەرەوەی وڵات. لە ساڵی 2015 دا ئەوروپا هەزاران پەنابەری، بەشێوەیەکی سەرەکی لە سووریا و عێراق، وەرگرتووە. لە زۆربەی حاڵەتەکاندا، کۆچکردن بە شێوەیەکی نارەسمی ڕوودەدات بە پەڕینەوە لە سنوورەکان بە ڕێگای بەلەم و بە پێ. بەشێکی زۆر لەم گرووپە کە پێکهاتووە لە پەنابەرەکان و ئاوارەناوخۆییەکان، هەروەك ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخۆی بۆ ماوەیەکی کاتی لە هەرێمی کوردستان نیشتەجێبون. ئارەزووی کۆچکردن لەنێو ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخۆی لەلایەن توێژینەوەیەکی نوێ سەلمێندراوە 71% گەنج لە شاری هەولێر دەریانخستووە کە ئەوان ئەگەر بۆیان بڕەخسێ نیازی کۆچکردنیان هەیە[11] . گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان لەگەڵ ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخۆی بەهەمان شێوە ئەوەیان سەلماندووە

"من وەك شوفێری تەکسی کاردەکەم بۆ ئەوەی ڕاشکاوبم لەگەڵتان، من هەروەها یارمەتی خەڵکی دەدەم بۆ ئەوەی بیاننێرم بۆ ئەوروپا لەڕێی پەیوەندیەکانم. هەرکەسێك کە دێت بۆ لام و داوای یارمەتیم لێدەکات بۆ ئەوەی بچێت بۆ ئەوروپا، ئەوا من هەوڵدەدەم برِوای پێ بهێنم بۆ ئەوەی نەچێت، بەڵام ئەگەر ئەمە سوودی نەبوو سەرۆك خێزانی لێ ئاگادار دەکەمەوە بەڵام هەندێك جار ئەمەش سوودی نابێت و لەکۆتایدا بڕیاری ڕۆیشتن دەدا." پیاوێکی پێگەیشتوو، گەڕەکی حەسارۆك، کۆمەڵگای خانەخوێ.

" من خۆم دەمەوێ کۆچ بکەم بۆ ئەوروپا لەبەرئەوەی هیچ داهاتوویەك لێرە نابینم. حەزدەکەم گەردووناسی بخوێنم بەڵام لێرە ئەو بەشە لە زانکۆا نیە. لەجیاتی ئەوە، لێرە تەنها جەنگ و قەیرانی دارایی بوونی هەیە. " قوتابیەکی ڕەگەزی نێر، گەڕەکی سەربەستی کۆمەڵگای خانەخوێ.

"جەنگ لێرە هەیە و بەردەوام پەنابەر ڕوو لێرە دەکەن و دەستدەگرن بەسەر کارەکاندا، چاوەڕێی چ کارێك لە لاوەکان دەکەیت؟ دەیانەوێت ژیانێکی باشتریان هەبێت لە ئەوروپا" پیاوێکی بەتەمەن، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

لەهەمان کاتدا بەشداربووانی گرووپی جێی سەرنجی کۆمەڵگای خانەوخوێ وا پێدەچێت ڕازی بووبن لەسەرئەوەی کە تەوژمی جێهێشتنی کوردستان بەرەو پووکانەوە ڕۆشتووە، بەرەچاوکردنی ئەوەی کە ئەو کەسانەی نیازی جێهێشتنیان هەبوو لە ساڵەکانی 2014 و 2015 دا ئەو کارەیان ئەنجامداوە.

لەجیاتی ئەوە، خەڵکی دەست بە پارە و داراییەکانیان دەگرن بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ژیان لێرەدا نەك خەرجکردنی ئەو پارەیە لە ڕێی گەشتکردن بۆ دەرەوەی وڵات، هەرچەندە زۆربەی خەڵکی دانیان بەوەداناوە کە ئەم بارودۆخە لەوانیە دووبارە گۆڕانی بەسەردابێت لەکاتی نزیکبوونەوەی وەرزی بەهار و باشتربوونی هەلومەرجەکانی کەش و هەوا بۆ هەوڵدانەوە بۆ ڕۆیشتن بۆ دەرەوەی وڵات. کاتێك کە چیرۆکەکانی سەرکەوتنی خێزانەکان لە ئەوروپا بڵاوبووەوە، بەشداربووان بەشێوەیەکی سەرەکی باسی ئەو زەحمەتیانەیان دەکرد کە دووچاری هەندێك لە هاوڕێکانیان هاتبوو لە ئەوروپا و لەکاتی بڕیاردان بۆ گەڕانەوە. گرووپەکان بەزۆری تێڕوانینیی نەرێنی ئەو خەڵکانەیان باس دەکرد کە بۆ دەرفەتی باشتر ڕوو لە دەرەوەی وڵات دەکەن، ئاماژەیان بۆ ئەوە دەکرد کە ئەوانەی ئێرەیان جێهێشتووە بەقەد نەوەکانی پێشتر بەهێز و توانادار نەبووینە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ کێشەکان.

"بەم دواییانە یەکێك لەخزمەکانمان ڕۆیشت بۆ ئەوروپا، جۆرە ژیانێکی وای لەوێ بینیی کە چاوەڕێی دەکرد و بڕیاری دا بگەڕێتەوە " پیاوێکی پێگەیشتوو، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

" زۆربەی خەڵکی ئاواتەخوازن بچن بۆ ئەوروپا. بەڵام ئەمە وەك جۆرێك لە هەڵاتنی لێهاتووە " پیاوێکی پێگەیشتوو، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

"ئێمە زۆر بەدحاڵیبوونمان هەیە لەبارەی ئەوروپاوە. " قوتابیەك لەڕەگەزی مێ، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

پوختەی ژیاننامەی ئەو کۆچبەرانەی کە لەلایەن ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێوە باسکراوە بریتیە لە پوختەی ژیاننامەی پیاوی سەڵت و لاو. وا پێدەچێت ئەم پوختەی ژیاننامەیەی کە لەسەرەوە ئاماژەی پێکراوە بۆ پەنابەرە سووریەکانیش ڕاستبێت وەك لە گفتوگۆکانی گرووپی جێی سەرنج باسکراوە کە لەلایەن UNHCR ەوە ئەنجامدراوە لەگەڵ گرووپەی دانیشتوان لە ساڵی 2015 لە دەوروبەری هەولێردا. لەوەش زیاتر، ئەندامانی دانیشتوانی پەنابەرەکان هۆکاری خستنە مەترسی ژیانی خۆیان گەڕاندەوە بۆ خراپی بارودۆخی ژیانیان، تێچوونی بەرزی گوزەرانکردن لە ناوچە شارنشینەکان و نەبوونی هەلی خوێندن و بارودۆخی دژواری دارایی.

4. توانای خزمەتگوزارییە گشتییەکان و ئاستی دەستپێگەیشتنیان لەلایەن هاوڵاتییانەوە

خزمەتگوزارییەکانی پەروەردە و خوێندن لە ناوچە شارنشینەکاندا

پەروەردەی قوتابخانەی بنەڕەتی و ئامادەیی بە شێوەیەکی سەرەکی لە ڕێگای قوتابخانە گشتییەکانەوە دابیندەکرێن کە بێ بەرامبەرە بۆ دانیشتوانی هەرێمی کوردستان. بەر لەم قەیرانەی ئیستا، حکومەتی هەرێمی کوردستان هەوڵێکی تەواوی خستەگەڕ بۆ دەستنیشانکردنی ئەو کۆسپ و تەگەرانەی کە لە دابینکردنی خزمەتگوزاری پەروەردەدا هەن. هەرچەندە ڕێژەی ئەو خەڵکەی لە قوتابخانە ناونووسکراون جێگیربووە لە دوا حەوت ساڵی ڕابردوودا لە ناوچە شارنشینەکانی هەولێردا [12]، بەڵام تێکڕای گشتی دانیشتوان بە خەڵکی گەنجیشەوە، و هەروەها داواکاری بۆ خزمەتگوزارییەکانی پەروەردە، بەتایبەتی

11 پەیمانگای چاکسازی بۆ پەرەپێدان (2015). هەڵسەنگاندنێك دەربارەی کۆچی گەنجان لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا.

12 لەسەر بنەمای ڕوپێوی ئابووری کۆمەڵایەتی خێزانەکان لە عێراق (بانکی جیهانی، CSO & KRSO، 2007 و 2012) و ئەم هەڵسەنگاندنە لەنێوان 28% بۆ 33% ی کۆی گشتیی دانیشتوانە خانەخوێکە دەچنە قوتابخانە، بێ جیاوازییەکی زۆر لە نێوان ساڵەکان. بە دیاریکراویی، لەنێوان 5% بۆ 7% ی دانیشتوانیش دەچنە قوتابخانەی ئامادەیی

له ئاستی قوتابخانەی ئامادەییدا لە زیادبووندایە[13].
جگە لەمە، کەرتی پەروەردە بە پرۆسەیەکی گونجانی خێرادا تێپەڕیوە لەگەڵ هاتنی لێشاوی خەڵکی ئاوارە بۆ ناوچە شارنشینیەکان بەتایبەتی کەوا بەشێکی زۆری ئەو ئاوارانەی ئێستا هاتوونە لە تەمەنی چوون بۆ قوتابخانەدان. ئاڵنگاریی زیاتر بریتیە لەوەی کە زۆربەی خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان بەتایبەت لە دەوروبەری شاری هەولێر نیشتەجێبوون کە بەگشتی ڕێژەی قوتابخانەی کەمترە وە هەروەها لە هەندێك ناحیەی وەکو بەحرکە و کەسنەزان و ڕزگاری ڕێژەی قوتابخانەی ئامادەیی زۆر کەمترە.

زانیاریەکانی ڕوپێویش کەمی بەهرە و توانای پەروەردە لەو ناوچانەدا پشتڕاست دەکەنەوە: لەکاتێکدا ژمارەی ئەو تاکانەی لە سێکتەری پەروەردە کاردەکەن لە ناوەڕاستی شاری هەولێر و شارۆچکەکان بریتیە لە 50 کەس بۆ هەر 1000 دانیشتوانێك، ڕێژەکە لە دەوروبەری هەولێردا تەنها بریتیە لە 15 کەس بۆ هەر 1000 دانیشتوانێك. لە شوێنە دیاریکراوەکانی وەك، خەبات وە بەتایبەتی ڕزگاری کەمترین ڕێژەی فەرمانبەری پەروەردە نیشان دەدات (شێوەی 10 – تێبینی ئەوە بکە شێوەکە کۆمەڵەی فەرمانبەرانی پەروەردە و تەندروستی کۆکردۆتەوە) بەپێی دواین هەڵسەنگاندنەکانی دیکەی دابینکردنی پەروەردە قەبارەی پۆلەکان لە قوتابخانەکانی ناوچە شارنشینیەکانی هەولێر لە نێوان 28 بۆ 35 قوتابی بووە بۆ هەر پۆلێك لەیەك کاتدا بەگوێرەی گەڕەکەکە [14].

باوترین ستراتیجی لەنێو قوتابخانەکان بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ ئەم ڕێژە زۆرە بریتیە لە هەبوونی چەند شەفتێك، بۆ سێ شەفت لە ڕۆژێکدا بۆئەوەی جێگای هەموو قوتابیەکان ببێتەوە و بەرنامەی کوردی و عەرەبی پەیڕەوبکرێت. ئەم کۆسپ و تەگەرانەی لە دابینکردنی پەروەردەدا لە ناوچە شارنشینیەکان هەیە هەماهەنگە لەگەڵ ئەو ڕاستیەی کەوا مامۆستایانی قوتابخانە گشتیەکان بۆ ماوەی دوو ساڵە مووچەی ئاسایی خۆیان وەرنەگرتووە کە کاریگەری لەسەر کوالیتی پەروەردە دەبێت.

خزمەتگوزاریی تەندروستی لە ناوچە شارنشینەکاندا

تەندروستی وەکو مافێکی بنچینەیی مرۆڤ پێناسە دەکرێت لە هەرێمی کوردستان و دەستگەیشتن بە خزمەتگوزاری تەندروستی بۆ هەموو گرووپێکی دانیشتوان بێ بەرامبەرە. لەدوا دە ساڵی ڕابردوودا، حکومەتی هەرێمی کوردستان بە شێوەیەکی بەرچاو خەرجی تەندروستی زیاد کردووە بەهۆی گەشەکردنی دانیشتوان و زیادبوونی داواکاری. نوێترین زانیاری لەسەر توانا و کوالێتی خزمەتگوزاری بۆ تەندروستی گشتی بەردەست نیە، بەڵام بە گوێرەی هەڵسەنگاندنێکی تازە لەلایەن بانکی جیهانیەوە[15]، خەرجی تەندروستی بۆ هەر تاکێك بە شێوەیەکی بەرچاو کەمبۆتەوە، ئەویش بەهۆی ئەو بودجە کەمەی کە بەهۆی قەیرانی داراییەوە لەبەردەست دایە و بەتایبەت کاریکردۆتە سەر پێدانی مووچەی کارمەندانی تەندروستی بە شێوەیەکی ڕێک، دابینکردنی دەرمانی پێویست و فراوانکردنی هەندێک لە خزمەتگوزارییە تەندروستییەکان.

13 RAND (٢٠١٤)، ئەولەوییەتە ستراتیژییەکان بۆ پەرەپێدانی دەستگەیشتن بە پەروەردەیەکی باش لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا

14 REACH Initiative 2015 a. هەڵسەنگاندنی پێداویستییەکانی کەرتە جیاوازەکانی ئەو پەنابەرە سووریيانەی لەناو کۆمەڵگا خانەخوێکاندا نیشتەجێن. مارت ٢٠١٥.

15 بانکی جیهانی (2015). هەرێمی وردستانی عێراق. هەڵسەنگاندنی کاریگەریي ئابووری و کۆمەڵایەتی ناکۆکییەکانی سووریا و قەیرانی داعش.

بانکی جیهانی پێشبینی دەکات کە ئەمە ئەگەری هەیە کاریگەری نەرێنی لەسەر ئەدای سیستەمی گشتی بەجێ بهێڵێت.
داتا و زانیارییەکانی ڕووپێوی کە بۆ ئەم ڕاپۆرتە کۆکراونەتەوە تێبینی بۆچونێکی ئەرێنی لەسەر ئەزموونی دەستگەیشتن بە خزمەتگوزاریەکانی تەندروستی گشتی لە هەموو ناوچە شارنشینیەکانی هەولێردا دەکەن. نزیکەی 71% ی خێزانەکان لە ناوەڕاستی هەولێرن، 58% لە دەوروبەری هەولێرن وە 65% لە شارۆچکەکانن ڕێژەی دەستگەیشتن بە تەندروستی گشتی بە ئاستی باش یاخود زۆر باش دیاریکراوە . ڕێگای دەستگەیشتنی قاپلکەر و گونجاو دووەمین بەدەنگەوەهاتن بوو، لە کاتێکدا کەمی یاخود نەبونی ڕێگای دەستگەیشتن بە ئەو خزمەتگوزاریانە لەئاستێکی بچووکدایە. هەڵسەنگاندنی نزمی دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییە تەندرووستییە گشتییەکان بەشێوەیەکی سەرەکی لە ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر باسی لێوە کراوە بە ڕێژەی 23% ی خێزانەکان (بەتایبەتی لە بەحرکە و کەسنەزان) کە باس لە سنووردارێی دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییەکان دەکەن.
دوو هۆکاری سەرەکی بۆ سنووردارێی ڕێگای دەستگەیشتن بە خزمەتگوزاری دابینکراو لەو ناوچانەدا دەگەڕێتەوە بۆ کەمی هۆکارەکانی ئاسانکاری نزیك ئەم ناوچانە و پێویست نەبوونی بەو خزمەتگوزارییانەی کەوا دابەشکراون.
خێزانەکانی نێو شارۆچکەکان گوتویانە کە خراپی جۆری خزمەتگوزاری و کەمی هۆکارە ئاسانکارییەکانی دەوروبەر و هاوشێوەی ئەم خزمەتگوزارییانە هۆکاری سنوردارکردنی دەستگەیشتن بە خزمەتگوزاری تەندروستین. بە پێچەوانەوە، نزم هەڵسەنگاندنی خزمەتگوزارییە تەندروستییەکان لە سەنتەری قەزای هەولێردا تەرکیزی خستۆتە سەر توانای کڕین و پێدانی پارەی زیاتر بۆ دەرمان بەهۆی توانای سنووردار و کەمی سەرچاوەی ئاسانکاری تەندروستی. ئەمە بابەتێکە لە (گفتوگۆکانی گرووپی دیاریکراو) لەگەڵ ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێدا دووبارەبۆتەوە[16].

"بەگشتی لە ڕووی داودەرمانەوە، جیاکاریی لە نەخۆشخانەکاندا هەیە. ئەگەر تۆ لە کاتی شەفتی بەیانیاندا بچیت، ئەوا دەتنێرن بۆ کاتی شەفتی ئێواران بۆ وەرگرتنی داودەرمان و تۆ دەبێت پارە بدەیت". قوتابییەك لە ڕەگەزی مێ، گەڕەکی سەربەستی، کۆمەڵگای خانەخوێ

"لەتەنها شەفتی بەیانیان هەیە لە خزمەتگوزاریی تەندروستی لە گەڕەکەکەمان. بەیانیان، ناتوانیت هیچ دەرمانێك یاخود پشکنینێکی پزیشکی وەربگریت، لەکۆتایی ڕۆژەکەدا، ئێمە دەبێت بچینە خزمەتگوزاریە تایبەتەکان" . ئافرەتێکی پێگەیشتوو، گەڕەکی حەساروێك، کۆمەڵگای خانەخوێ

دابینکردنی ئاو و کارەبا لە ناوچە شارنشینەکاندا

لەکاتێکدا لە هەرێمی کوردستاندا زۆربەی خزمەتگوزارییە گشتییەکان بێ بەرامبەر دابینکراون، بەڵام دانیشتوان کرێی خزمەتگوزاریی ئاو و کارەبا دەدەن. داتا و زانیاری سەرچاوەی کارەبا بۆ ساڵی 2014 وای نیشان دەدات کە ئەو بڕەپارەیەی بۆ ئەم مەبەستە بەشێوەی پسووڵە دراوە بریتیە لە نزیکەی 10% ی تێچوونی گشتی کارپێکردن کە لەلایەن حکومەتەوە وەرگیراوە (بێ سەرمایەگوزاری وەبەرهێنان)، لەکاتێکدا ڕێژەی کۆکردنەوە نزیکەی 75%[17] . ئەو

16 داتا و زانیاریي وردتر لەسەر تەندروستی لە بڕگەی (E) ی پاشکۆی داتاکەدا دەستدەکەوێت.

17 MERI (2016)، لە باشترین و خراپترین کاتەکاندا: بەئامانجگرتنی لاوازییە پێکهاتەییەکانی ئابووریي هەرێمی کوردستان، مانگی یەکی 2016.

دایکێکی ئاوارەی ناوەخۆیی و منداڵەکەی لە باڵکۆنی سەنتەری ئەمەل-ەوە کە بینایەکی
تەواونەکراوی هەولێرە سەیری هەولێر دەکەن. مانگی دیسێمبەری 2015. UNHCR. کلوي کۆڤ

زانیارییەی لە ڕووپێوی بۆ ئەم ڕاپۆرتە کۆکراوەتەوە هێما بۆ ئەوە دەکات 90%ی خێزانەکان کرێی کارەبا دەدەن، لەکاتێکدا تەنها 30% خێزانەکان کرێی پارەی ئاو دەدەن. هەردوو سەرچاوەی ئاو و کارەبا دووچاری تەنگژە و کورتهێنان هاتن بەهۆی ئەو بەرزبوونەوە لەناکاوەی داواکاری لەلایەك و بەدیارکەوتنی لێشاوی خەڵکی ئاوارە و کەمی بودجە بۆ تەرخانکردنی خەرجی کارپێکرن بەهۆی قەیرانی ئابووری لەلایەکی دیکەوە. ئەم داتا و زانیارییەی خوارەوە لەسەر پشتبەستن بە دابینکردن لە سەرچاوە دووەمینەکانەوە سەرچاوە دەگرن[18].

لە ڕووی دابینکردنی کارەباوە،هەرچەندە کارەبا بەشێوەی 24 کاتژمێریی نییە بەڵام پەیوەندییەکی جیهانی هەیە بە تۆری کارەبای نیشتیمانی بە درێژایی هەموو ناوچە شارنشینەکان. ئەو خێزانە ئاوارانەی کە لە شوێنە نارەسمییەکان دەژین (کە 3%ی خێزانەکانی ناوچە شارنشینەکانن)، لەوانەیە دەرفەتی دەستگەیشتنیان بە ئەو سەرچاوەیە نەبێت. لە سەنتەری قەزای هەولێردا، 46% ی خەڵکەکە ڕۆژانە زیاتر لە 10 کاتژمێر کارەبای نیشتیمانییان هەیە، لەکاتێکدا ئەوانی دیکە کەمتریان هەیە. لە دەوروبەری شاری هەولێردا، ئەم ڕێژەیە بەرزدەبێتەوە بۆ 53% هەروەها لە شارۆچکەکاندا دەگاتە 55%. هیچ زانیارییەك لەسەر هەبوونی سەرچاوە جێگرەوەکانی کارەبا، وەکو موەلیدەکان، بوونی نیە[19] . ئاڵنگاری (تەحەدا) کەمتر باسکراوە لەسەر سەرچاوەی ئاو بە بەراورد لەگەڵ دابینکردنی کارەبا. نزیکەی 90% ی خێزانەکان پشت بە سەرچاوەی تاکی شارەوانی دەبەستن وەکو سەرچاوەی سەرەکی ئاوی خواردنەوە، لەکاتێك ئەوانی دیکە ئاوی پاڵاوتن بەکاردەهێنن هەروەها 5%ی خێزانەکان ڕۆژێك یاخود دوو ڕۆژ بەبێ ئاو دەبن لە هەفتەیەکدا. ئەم ڕێژەیە لە هەموو توێژەکاندا وەکو یەکە.

5. پێکەوەگونجاویی کۆمەڵایەتیی و مامەڵە و کارلێککردن لەنێوان کۆمەڵگاکاندا

بۆچوونی کۆمەڵگای خانەخوێ بەرامبەر ئاوارەکان

تێگەیشتن لە یەکبوونی کۆمەڵایەتی لەنێو ئەم سیاقە بریتیە لە تێڕوانینی پێکهاتە کۆمەڵایەتیەکانی وەکو ئاستی پێکەوەژیان لە نێوان کۆمەڵگاکان و قبوولکردنی جیاوازیە کۆمەڵایەتی و کەلتوری و نەتەوەییەکان و پلەی یەکسانی لە دەستگەیشتن بە سەرچاوەکانی گوزەران و سەرچاوەکانی تری کۆمەڵگا و هەستکردن بە ئەمنیەت و سەلامەتی. تێڕوانینی پێکەوەژیان لە نێوان دانیشتواندا بەشێوەیەکی سەرەکی لەڕێی گفتوگۆکانی گرووپی دیاریکراوەوە لەگەڵ ئەندامانی کومەڵەی خانەخوێ سەرچاوە دەگرێ. بەشداربووان هاتنی ئاوارەکان وەك گۆڕانکاری سەرەکی گەڕەکەکەیان دەناسێنن، لێشاوی هاتنی خێزانە ئاوارەکان وابەستە دەکەن بە زیادبوونی ئەو ناسەقاگیری و گرژییەی کە هەستی پێ دەکرێ. پەنابەرانی سووری کەمتر ئاماژەیان بۆکراوە، لەوانەیە لەبەر کەمی ڕێژەیان و نزیکی کەلتوریان بێت لە کەلتوری کۆمەڵگای خانەخوێ.

”ژمارەیەکی کەم لە ئاوارە ناوخۆییەکان هەن لەم گەرەکە چوونکە لێرە جێگای نیشتەجێبوون و خانوو زۆر گرانە. هەندیك لە ئاوارەکان زەوییە چۆڵەکان بەکاردەهێنن و خێمە هەڵدەدەن تاوەکو لەناویدا بژین. ئێمە هەستێکی ناخۆشمان لەبارەی ئەوانەوە هەیە“ قوتابی کوڕ، گەڕەکی سەربەستی، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”کوردەکان ئێرە جێدەهێڵن و عەرەبەکان دووکان و مۆڵەکان داگیردەکەن. ئێمە لە عەرەبەکان دەترسین. ئەگەر تۆ بیست دووکان بژمێریت، نیوەی داگیرکراوە لەلایەن عەرەبەکان“. ئافرەتێکی پێگەیشتو، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

” گەیشتنی ئەم ئاوارانە کاریگەری لەسەر ڕەفتار و کەلتورمان کردووە چونکە هەرچۆنێك بێت ئیمە خەڵکی جیاوازین“ . قوتابی کوڕ، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

لە هەمان کاتدا، ئەم بۆچوونانە لەلایەن هەندێك کەسەوە جیاوازە سەبارەت بە هاتنی خەڵکی نوێ و ئاوارە ناوخۆییەکان هەروەها کۆمەڵگای خانەخوێ پێدەچێت ئەم ڕاستیە قبووڵبکات کەوا دەبێت خۆیان ڕابهێنن لەگەڵ ئەو واقیعە تازەیەی هاتۆتە پێش بەهۆی ئەو ملمڵانێیەی کە هەموو بەشەکانیتری عیراقی گرتۆتەوە. هەندێك لە بەشداربووانی گرووپی جێی سەرنج تەنانەت ئاماژەیان بە هەندێك کاریگەری ئەرێنی کرد ئاوارە ناوەخۆییەکان هەیانە بۆ کۆمەڵگای ناوخۆیی کە هاتنیان بۆتە هۆی ئاشناکردنی پارە بۆناو ئابووری ناوخۆیی هەروەها داهاتی ئیش و کاری ناخۆیی لە ئاستێکی باش دەهێڵێتەوە. هەندێکیان ئاماژەیان بەوەکرد کەوا گەڕانەوەی ئاوارە ناوەخۆییەکان بۆ شوێنی خۆیان کاریگەری نەرێنی دەبێت بەوەی کڕیار کەمدەبێتەوە بۆ بازاڕی ناوخۆیی. هەرچۆنێك بیت ئەو بیر و ڕایانە کەمینەبوون و زۆربەی کات لەلایەن ئەو بەشداربوانە هەژماردەکرێت کە ئەم بانگەشەیە ڕەتدەکەنەوە.

”بەلایەنی کەمەوە هاتنی عەرەبەکان کاریگەرییەکی ئەرێنی هەیە لەسەر جموجۆڵی بازار کە بۆتەهۆی هەبوونی کڕیاری زیاتر. گەڕانەوەیان خراپە و کاریگەری خراپی دەبێت چوونکە کەمی کڕیار دەبێتە هۆی زیادبوونی بێکاری و دروستبوونی کێشەی تر. “ دووکاندار، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

وا پێدەچێت دەرفەتی تێکەڵاوبوون لەنێوان گرووپەکانی دانیشتوان سنوورداربێت بە بەراورد لەگەڵ ئەو گواستنەوە و بارە نەخوازراوە ، بۆ نموونە لە بازار، لە قوتابخانە یان لە بنکە تەندروسیتەکاندا.

ویبدو پێدەچێت دەرفەتی تێکەڵاوبوون لەنێوان گرووپەکانی دانیشتوان سنوورداربێت بە بەراورد لەگەڵ ئەو گواستنەوە و بارە نەخوازراوە ، بۆ نموونە لە بازار، لە قوتابخانە، لە بنکە تەندروسیتەکاندا. زۆرێك لە بەشداربوانی گرووپی جێی سەرنج ئاماژەیان بەوە کرد کەوا بەربەستی زمان لەنێوان خەڵکی ناوخۆیی و ئاوارە ناوخۆییەکان هۆکارێکی هاوبەشە بۆ نەبوونی تێکەڵاوی. بەشێکی بەرچاو لە خەڵکی ناوخۆیی ناتوانن بە زمانی عەرەبی قسەبکەن. لە قوتابخانەکاندا، بەرنامەی خوێندن یان وانەکانی پۆلی ئاوارە ناوخۆییەکان و خەڵکە ناوخۆییەکان وەك یەك نین. تێکەڵاوبوون لە نێوان و لەدەرەوەی پۆل قەتیس ماوە. ئەوەی حاڵەتی توندوتیژی تۆمارکرابێت زیاتر پەیوەندی بە جیاوازی کەلتور هەبووە لەسەر هەڵسوکەوتی گونجاوی کۆمەڵایەتی. لەکۆتایدا، زانیاری ڕوپێوی بەهەمان

18 Initiative REACH 2015 a

19 کاریگەریی ناجێگیریی دابینکردنی کارەبا لەسەر هەلومەرجەکانی ژیان لە کاتەکانی بۆ نموونە وەك زستاندا، ڕێژەییە، چونکە نزیکەی تەواوی خێزانەکان وەك سەرچاوەی گەرمی پشت بە کیرۆسین دەبەستن

شێوە ئاماژە بە هەندێك تێکەڵاوبوونی منداڵانی گەنج لە گرووپە جیا جیاکاندا دەکات. بۆ نموونە، تەنها 13% خێزانەکانی کۆمەڵەی خانەخوێ لە دەوروەبەری شاری هەولێر(ئەوشوێنانەی زۆریك لە ئاوارە ناوخۆییەکانی تێیدا دەژین) منداڵەکانیان یاری ڕۆژانە لەگەڵ منداڵانی گرووپەکانی تر دەکەن. لەنێو خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکانی هەمان ناوچەدا ئاماژە بۆ ڕێژەیەك لە گۆشەگیری و دووەرەپەرێزی دەکرێ. هەرچەند ڕێژەکە بەرز دەبێتەوە بۆ 43% بەڵام ئەمە هێشتا بەشێوەیەکی ڕێژەییانە نزمە.

”ڕۆژێك لەگەڵ باوکم چووم بۆ دووکانێك و پرسیارمکرد بەڵام خاوەن دوکانەکە داوای کرد بە عەرەبی قسە بکەین چوونکە ئەو زمانی کوردی باش تێنەدەگەیشت. من بەڕاستی دڵتەنگم بە وەی کە هەست بەبێگانەیی خۆم بکەم لە ناو گەرەکەی خۆمدا . ” قوتابی کچ، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”کێشە و دەمەقاڵێ هەیە لە نێوان منداڵانی ئاوارە ناوخۆییەکان و منداڵانی ناوخۆیی ئەوانەی لەهەمان قوتابخانهدا دەخوێنن. کوڕە عەرەبەکان زۆر هەستیارن بەرامبەر بە کوڕە کوردەکانی ناوخۆیی کە ڕێگە بە سەیرکردن یان قسەکردن لەگەڵ کچە عەرەبەکان بەهیچ شێوەیەك نادەن. ئەمە هەڵوێستێکی زۆر مەترسیدارە کە دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی دەمەقاڵێی بەردەوام و شەڕکردن لەگەڵ یەکتری زۆربەی جار. ” مامۆستایەکی ئافرەت، گەڕەکی حەسارۆك، کۆمەڵگای خانەخوێ.

” ڕێژەیەکی کەم لە ئاوارە ناوخۆییەکان هەن لە گەرەکەکەی ئێمە. ئەوان زۆر کۆمەڵایەتی نین و تەنانەت نایەنە دەرەوە لە ماڵ مەگەر شتێکیان پێویستبێت و بیکڕن و ئێمە بیانبینین، پەیوەندیمان لەگەڵیان زۆر باشە و ڕێزیان لێدەگرین”. ئافرەتێکی پێگەیشتو، گەڕەکی حەسارۆك، کۆمەڵگای خانەخوێ.

دابەشبوون لە نێوان کۆمەڵگاکاندا

کۆمەڵێك هۆکار هەن کە دەبنە هۆی بێ متمانەیی لە نێوان کۆمەڵگاکان. هەندێك لەم هۆکارانە دەگەرێنەوە بۆ ئەو کێشە قووڵە چارەسەرنەکراوە مێژووییانەی نێوان کورد و عەرەب لە عێراقدا و پەیوەندی بەو گۆڕانکاریە هەنگاو بە هەنگاوە دیمۆگرافیانەی دانیشتوانەوە هەیە کە لەوانەیە کاریگەری هەمیشەیی لەسەر ناسنامەی کوردستان دروستبکەن. هۆکارەکانی تر کە پەیوەندییان بە ژیانی ڕۆژانەوە هەیە ئاسانترن بۆ چارەسەرکردن.

بەشداربووانی گرووپی جێی سەرنج ئاوارە ناوخۆییەکان وا وەسف دەکەن کە نایانەوێت خۆیان لەگەڵ ڕەوشە تازەکانی وەك هەڵسوکەوتی قەبوڵکراوی گشتی و فێربوون یاخود قسەکردن بە زمانی کوردی ڕابهێنن. بەشداربووان ئاماژەیان بە نایەکسانی لە مووچە و پارەمەتیشدا کرد وەك سەرچاوەیەکی تری گرژی. فەرمانبەرە ئاوارە ناوخۆییەکان هێشتا مووچەی خۆیان وەردەگرن لە حکومەتی ناوەندی عێراق لەکاتێکدا زۆرینەی خەڵکی ناوخۆیی مووچەیان وەرنەگرتووە لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە بەهۆی کەمبوونەوەی بووجەی گشتی و برینی بەشە بوودجەی حکومەتی هەرێمی کوردستان لەلایەن حکومەتی عێراقەوە. ئەم مووچە وەرگرتنەی ئاوارە ناوخۆییەکان هاوشانە لەگەڵ ئەو پاڵپشتیە مرۆییەی کە بە شێوەیەکی سەرەکی تەنها دەدرێت بەو ئاوارانە کە

ئەمەش هۆکارێکە لە نەبوونی تێگەیشتن و هەستکردن بە پێداویستی و ناڕەحەتیەکانی یەکتری.

” دوای ئەم هەمووساڵە شەرکردن بۆ وڵاتەکەم ئیستا من دەبێت بە زمانی عەرەبی قسەبکەم کاتێك دەچم بۆ دوکانێك. ئەوان دوکانەکانیان داگیرکرد و ڕێزمان لێناگرن تەنانەت هەوڵی فێربوونی زمانی کوردی یاخود تێگەیشتن لە کەلتوری ئێمە نادەن. ” پێشمەرگەیەك، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

” بۆچی دەبێت ئێمە زمانی عەرەبی بخوێنین لەکاتێکدا قوتابخانە عەرەبیەکان زمانی کوردی ناخوێنن ؟ ” قوتابی کچ، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”هەندێك پەنابەری سووری هەن لە گەرەکەکەمان. تۆ دەیانبینیت زۆر هەژارن و زۆر بە زەحمەتی نان پەیدادەکەن جیاواز لەگەڵ عەرەبەکان کە هەموو مانگێك مووچەی خۆیان وەردەگرن. ” پیاوێکی پێگەیشتو، گەڕەکی حەسارۆك، کۆمەڵگای خانەخوێ.

هەستکردن بە ئاسایش لە ژیانی ڕۆژانەدا

لەگەڵ ئەو هەموو گۆڕانکاریانەی کە بەسەر گەڕەکەکان داهاتووە، هەستکردن بە سەلامەتی لە ناو کۆمەڵگاکاندا، لە هەموو گرووپەکانی دانیشتواندا، زۆر بەرز ماوەتەوە. بۆنموونە، تەنها 2% ی خێزانەکان هەستیان بە نا ئاسایشی یان مەترسی کردووە لە گەرەکەکەیاندا لەکاتێکدا 25% خێزانەکان هەستیان بە ئاسایش و سەلامەتی کردووە و لە 73% هەستیان بە سەلامەتییەکی زۆر کردووە. هەروەها لە ڕاستیدا هیچ خێزانێك ئەوەی نەخستەڕوو کە ئەندامێکی خێزانیان تووشی توندوتیژی جەستەیی هاتبێت[20] .

لەگەڵ ئەو ئاستە بەرزەی ئاسایش و سەلامەتی، زۆرێك لە بەشداربوونی گرووپی جێی سەرنج لە کۆمەڵگای خانەخوێ ئەوەیان خستەڕوو کەوا زیادبوونی لاوازی و شلۆقی ئابووری وا لە ”هەندێك خەڵك دەکات تاوانکاری بەرامبەر کەسانی تر ئەنجام بدەن” گومانکردن بەرامبەر بە دانیشتوانە ئاوارەکان بەهەمان شێوە کاریگەری لەسەر بۆچوونی بەشداربوونی گرووپی جێی سەرنج دروستکردوە لەڕووی ئاسایشی و پاراستنی خۆیان. لە ڕاستیدا زۆرێك لە خەڵکی داوای ڕۆڵی بەهێزتری ئاسایشیانکرد (هێزی ئاسایشی ناوخۆ) بۆ پاراستنی دانیشتوان لە مەترسی دەرەکی بۆ سەر سەلامەتی ڕۆژانەیان کەوا بەشداربووان وای دەبینن کە ئەو مەترسیانە روو لەزیادبوونە.

”هەرچەندە گەرەکەکە زۆر ئارامە، بەڵام ئێمە حەزدەکەین ڕۆڵی بەرزتری ئاسایش ببینین.” ئافرەتێکی پێگەیشتوو، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”من هەست بە سەلامەتی و ئاسایش دەکەم بەڵام ئەوەی ڕاستیبێت من لە جاران زیاتر وریاترم هەروەها پێوانەکانی سەلامەتی زیاتر بەهەند وەردەگرم

20 هەڵسەنگانی بابەتی وەکو سەلامەتی و توند و تیژی و پێکەوەژیان لە نێوان گرووپەکانی دانیشتووواندا بە پشت بەستن تەنها بە دەرەنجامەکانی ڕووپێوی خێزانەکان کارێکی زەحمەتە، بەهۆی سنووورداریی گەڕان بەدوای تێروانینەکان لە ڕێگای پرسیارنامەوە. ئەو کەسانەی کە وەڵام دەدەنەوە لەوانەیە هەموو کات نەیانەوێ ئەو جۆرە ئەزموونە یان هەستە بڵاوبکەنەوە، بۆیە نابێت سنورداریی لە نوێنەرایەتنکردنی وەڵامەکان لەسەر ئەم بابەتانە لەبیربکرێت

لەبەر ئەم بارودۆخە ئابوورییەی کە کاریگەری لەسەر خەڵکی ئەم گەڕەکە دروست دەکات. من پێشتر ئۆتۆمبێلم لە پێش خانووەکەم ڕادەگرت بەڵام ئیستا دووجار بیردەکەمەوە پێش ئەوەی ڕایبگرم.» خاوەن دوکانێك، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”تۆ سەیری دەوروبەرمان بکە، ئەم هەموو عەرەبە، هەفتەی ڕابردوو ئاسایش هەندێك عەرەبی دەستگیرکرد کە وەك کۆچبەرهاتبوون بەڵام پلانی ئەنجامدانی کردەوەی تیرۆرستیان هەبوو بوو. هەندێك جار ڕووداوی تریش ڕوودەدەن، بەڵام سوپاس بۆ پۆلیس و ئاسایش کە ئاگاداری ئەم دۆخەن”. قوتابیەکی کچ، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

تێڕوانینی کۆمەڵگا ئاوارەکان

ئەو بۆچوون و تێڕوانینانەی کە لەسەرەوە وەرگیراون بە دڵنیاییەوە باس لەوەدەکەن چۆن دانیشتوانە ئاوارەکان هەڵسوکەوتیان لەگەڵدا دەکرێت کە بەهەمان شێوە کاریگەری لەسەر ژیانی ڕۆژانەیان هەیە. دانیشتوانە ئاوارەکان بەهەمان شێوە نیگەرانی دەردەبڕن لەسەر پێکەوەگونجانی کۆمەڵایەتی و ئاگادارن کە ئەوان لە ئاستی گومان و نامتمانەدا دەبینرێن لەنێو کۆمەڵگا تازەکاندا.

ئەو پەنابەرە سووریانەی دەرەوەی کامپ کە بەشداری لە گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکانی تایبەت بە UNHCRی ساڵی 2015 یان کرد باسیان لەوەکرد کە چۆن پێشبڕکێی کار هەڵوێستێکی نەرێنی بەرامبەر بەوان دروست دەکات لەهەرێمی کوردستاندا، کە لەئەنجامدا بووەتە هۆی ئەوەی کە بەشێوەیەکی خراپتر مامەڵەیان لەگەڵدا بکرێت و نرخێکی کەمتریان لە بازاری کاردا لە لایەن خاوەنکارەکانیانەوە پێبدرێت.

ئاوارە ناوخۆییەکانی دەرەوەی کامپەکان لە UNHCR گرووپی جێی سەرەنجی ساڵی 2015 بەهەمان شێوە نیگەرانییان لەسەر بار و دۆخیان لە هەرێمی کوردستان و قبوڵکردنیان لە لایەن کۆمەڵگای خانەخوێوە دەربڕی. ڕایانگەیاند کەوا حەزدەکەن بەشدارییەکی زیاتری لایەنە پەیوەندیدارەکان و پەیمانگا ناوخۆییەکان و ڕابەرەکانی کۆمەڵگاکان ببینن بۆ بەدیهێنانی پێکەوەژیانێکی باشتر لە نێوان کۆمەڵگاکاندا. بەشداربووان داوای هەستیاری و بایەخی دانیشتوانی ناوخۆیی و بەتایبەتی هێزە ئەمنییەکان دەکەن لەسەر ئەو کێشانەی کە بەگشتی ئاوارە ناوخۆییەکان ڕووبەڕوویان دەبنەوە و هەروەها وەکو هۆکارێکی بێ متمانەیی ئاماژەیان بە کەمی کۆڕبەند و چاوپێکەوتنەکان کرد بۆ تێکەڵاوبوون و کارلێکردن لە نێوان هەردوو گرووپەکەدا.

بەشداربوانی گرووپی دیاریکراوی ئاوارە ناوخۆییەکان تێبینی ئەوەیانکرد کە پەیوەندی و تێکەڵاوبوونی شێرزە لە نێوان کۆمەڵگاکاندا کۆسپ دەخاتە سەر کارەکانی ژیانی ڕۆژانەیان و توانای گوزەرانکردنیان بەشێوەیەکی سەربەخۆ. گرووپی ئاوارە ناوخۆییەکان لە کۆیە ئاماژەیان بەو کێشانە کرد کەوا لەکاتی ڕۆیشتن لە نێوان خاڵی پشکنینەکان تووشیان دەبێت، بۆ نموونە نووسراوی گەشتکردنیان پێویستە و زۆربەی جار لایەنی پەیوەندیدار بێ هەڵویستن لەبەرامبەر بەخشینی ئەو نووسراوانە. ئەمە کاریگەری لەسەر هەموو کۆمەڵگا دەبێت نەوەك تەنها لە ڕووی کۆمەڵایەتییەوە (نەبوونی ئازادی جوڵانەوە) بەڵکو لە ڕووی ئابوورییەوە (کێشەی زیاتر بە ڕووی زامنکردنی گوزەرانکردن) و بەهەمان شێوە لە ڕووی جەستەییەوە (دەستنگەیشتن بە چارەسەرە تەندروستیەکان لە ناوچەکەیان).

پێویستە ڕێبازی زیاتری پشت بەستوو بە مافەکان ڕەچاوبکرێن چونکە لەکۆتاییدا ئەو ڕێبازانە بریتین لە بزوێنەری سەرەکی ستراتیژە بەردەوام و سەرکەوتووەکانی بەشارستانیکردن کە پێویستە پێکەوەژیانێکی ئاشتیانە لەخۆ بگرێت

6. مافی ژیانی ناو شار و گرێبەستی کۆمەڵایەتی

نامۆبوون و پێشبڕکێ

هاوشانبوونی قەیرانی ئاوارەبوون و قەیرانی ئابووری لە هەرێمی کوردستاندا بۆتە هۆی بەکارخستنی داینامیکێکی نەرێنی لە بواری بەڕێوەبەردنی گشتی و بەکارهێنانی سەرچاوە گشتییەکان. ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێ لەنێو گفتوگۆکانی گرووپی جێی سەرنج هەستی ئەو نامۆبوونەیان لەشاری خۆیان خستەڕوو کە پەیوەستە بە ئەزموونەکانی ململانێیی نێوان خۆیان و ئەو دانیشتوانە ئاوارانەی کە تازە ڕوویان لەو ناوچانە کردووە، ئەو ململانێیەش لەسەر ئەو خزمەتگوزاری و شوێنە شارنشینانەیە کە لەو ناوچانەدا دابینکراون.

گرووپی بەشداربوانی جێی سەرەنج باسی ئەو ڕوداوانەیانکرد کە تیایاندا هاتنی خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان سەرچاوە گشتییەکانیان سنوردارکردووە لەکاتێکدا دەبوایە ئەو سەرچاوانە بەشێوەیەکی سەرەکی بۆ کۆمەڵگای خانەخوێ تەیار و ئامادەبووان. ئەم گفتوگۆیانە زوربەی جار ئەوە ڕووندەکەنەوە کەوا ئاوارە ناوخۆییەکان خۆشگوزەرانترن لە خەڵکە ناخۆییەکان، لەکاتێکدا تێگەیشتن و دڵسۆزیەکی تەواو بەرامبەر ڕەوشی کۆمەڵگای خانەخوێ پیشانادەن.

”قوتابخانەی تایبەت هەیە بۆ عەرەبەکان، چونکە ئەوان نایانەوێ بە کوردی بخوێنن بەڵام ئێمە ناچارین بینایەی قوتابخانەکەمان بەش بکەین لەگەڵیان کە دەبێتە هۆی دروستبوونی بەرەنگاری و ململانێ. ” مامۆستا، گەڕەکی حەسارۆك، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”فەرماندەیەکی پێشمەرگەی پێشووی ناسراو هەیە و نەخۆشی شێرپەنجەی هەیە. ئەو نەیتوانی چارەسەر وەرگرێت چونکە لە نەخۆشخانە لە نۆرەدا وەستابوو لەکاتێکدا ئاوارەی ناوخۆی عەرەب هەبوون لە پێش ناوی ئەو چارەسەرییان وەرگرت بەڵام ئەو وەری نەگرت.» دوکاندار، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”ئەوان ئەوپارەیە لە کوێ دەهێنن؟ تەنانەت لە دەوڵەمەندترین ناوچەکاندا ئاوارەی ناوخۆیی هەن. ئەوان ئاوی بوتڵ دەکڕن لە کاتێکدا ئێمە لە ئاوی بۆری دەخۆینەوە.“ ئافرەتێکی پێگەیشتوو، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

ئەم نیگەرانییانە درز و پەرتەوازەیی قووڵتر لەو ڕێککەوتنامە کۆمەڵایەتیە نیشان دەدەن کە تاوەکو ئێستا کۆمەڵگای بەیەکگرتویی هێشتۆتەوە. دامەزراندنی ئەم ڕێککەوتنامە کۆمەڵایەتییە بریتیبوو لەوەی هەموو دانیشتوانەکانی کوردستان گەرەنتی دەستگەیشتن بە خزمەتگوزاریی تەندروستی و پەروەردە و پاراستن و گوزەرانی هەبێت. ئەمە دەستکەوتێکە لە حاڵەتی ئیستای ئابووری هەرێمی کوردستاندا پارێزگاری لێکردنی کارێکی زەحمەتە.

ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێ پێیانوایە 'بیانیەکان' مافی زیاتریان هەیە لە وەی ئەوان هەیانە، بەڵام ئەوەی لە ڕاستیدا ڕوودەدات بریتیە لەوەی داواکاری زۆر زیاتر هەیە بۆ خزمەتگوزاری هەروەها توانایی دابینکردنیش سنووردارە بەهۆی سنووورداری بووجەوە: سنووردارەبوونی بوودجە بەبێ گوێدان بە قەیرانەکانی ئاوارەبوون هەر ڕوویدەدا.

” ئەوان دێن بۆ ئێرە و مووچەی خۆیان وەردەگرن و ژیانی خۆیان دەبەنەسەر. ئەوان شەری داعش ناکەن، لە لایەکی دیکەوە گەنجەکانی ئێمە دەڕۆن بۆ هەندەران چونکە هیچ دەرفەتێك شك نابەن تاوەکو ئیش بکەن. “ پیاوێکی پێگەیشتوو، گەڕەکی حەسارۆك، کۆمەڵگای خانەخوێ.

”پێویستە یاسایەك هەبێت بۆ ڕێکخستنی هاتنیان و مانەوەیان. هەروەها ئەوان پێویستە بەرپرسیارێتیشیان هەبێت نەوەك تەنها ماف. “ قوتابییەکی کچ، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

” ئەم بابەتە پێویستە لەگەڵ دانیشتواندا باسبکرێت بە گشتی و داوای ڕەزامەندییان لێبکرێت ئاخۆ ئەوان ئەم هەموو خەڵکە ئاوارەناوخۆییە قبوڵدەکەن .“ پیاوێکی پێگەیشتوو، گەڕەکی سەروەران، کۆمەڵگای خانەخوێ.

جیاکردنەوەی دانیشتوان بەپێی ڕێبازێکی کە لەسەر بنەمای مافەکان دامەزراو

تێڕوانین و بۆچینی ”داگیرکردنی“ شار لە لایەن ئاوارە ناوخۆییەکانەوە کاریگەری لە سەر جۆرەکانی ئەو چارەسەرییانەش هەیە کەوا کۆمەڵگای خانەخوێ ڕەچاویان دەکات بۆ دووبارە بەدەستهێنانەوەی مافەکانیان بۆ شارەکە. ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێ ئەوانەی بەشداریدەکەن لە گفتوگۆکانی گرووپی جێی سەرنج داوایان لێکرا بۆئەوەی بیر لە باشترین ڕێگا بکەنەوە بۆ مامەڵەکردن لەگەڵ قەیرانەکانی ئاوارەیی لەناو گەڕەکەکانی خۆیاندا لە ئەگەری مانەوەی ئاوارە ناوخۆییەکان لە هەرێمی کوردستاندا.

لەنێو هەموو گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکاندا، چارەسەری سەرەکی پێشنیازکراو چەند ڕێگەیەکی جیاواز پێکهات لە جیاکردنەوەی ئاوارە ناوخۆییەکان لە کۆمەڵگای خانەخوێدا.

پێشنیازەکان بریتیبوون لە دانانی ئاوارە ناوخۆییەکان لە چەند ناوچەیەکی دیاریکراودا یاخود لە کامپەکانی دەرەوەی شار بۆ فەراهەمکردنی مافەکانیان و پاراستنیان بە شێوەیەکی باشتر.

ڕێگاکانی تر بریتیبوون لە هێنانە کایەوەی چەند بەرکەوتەیەك (الحصە) لەسەر ژمارەی ئەو کار و بازرگانیانەی کە ئاوارەکان دەتوانن خاوەندارێتی بکەن و لەسەر جۆری ئەو چالاکیە ئابوریانەی کەوا دەتوانن بەشداربن تێیدا. ئەم پێشنیازانە کران بەمەبەستی ئەوە کران کە خزمەتگوزاری و کاری بۆ کۆمەڵگای خانەخوێ فەراهەم بکرێ، ئەم پێشنیازانە مەترسی گۆڕانی سەرژمێری لەدانیشتوان و ناسنامەش لەهەرێمی کوردستاندا لەخۆدەگرن.

”ئەگەر ئەوان جیابونەتەوە لە کۆمەڵگای خانەخوێ و لە کامپێك نیشتەجێدەبن، ئەوە ئەمە یارمەتیدەر دەبێت بۆیان بە هەبوونی دەرفەتی کار لە ناو کامپەکە هەروەها خزمەتگوزاری بەشێوەیەکی ئاسانتر دەتواندرێت دابینبکرێت بۆیان.“ قوتابییەکی کچ، گەڕەکی سەربەستی، کومەڵگای خانەخوێ.

”باشترە ئەگەر ئەوان بچنە دەرەوەی شار. لەوانەیە بتوانن کۆبنەوە لە شوێنێکی دیاریکراودا. گەڕەکێکی جیا باشتردەبێت بۆ عەرەبەکان“. ئافرەتێك، گەڕەکی سەروەران، کومەڵگای خانەخوێ

”گەرانەوەیان باشترین چارەسەرە بۆ هەموولایەك. بەڵام ئەگەر هیچ هەڵبژاردنێکی تر نەبێت، ئەوا پێویستە شوێنێکی تایبەت بەخۆیان هەبێت، هەروەها بەشی بازرگانی و چالاکیزیش دەبێت کەوا ئاوارەکان پێویست ناکات ببیەن زیاد لە ڕێژەیەکی دیاری کراو، کەواتە ئێمە دەرفەت دابین دەکەین بۆ کوردە دانەمزراوەکان (بێ کارەکان)“. پیاوێکی پێگەیشتوو، گەڕەکی سەروەران، کومەڵگای خانەخوێ.

ئایا دەبێت ئەم پێشنیازانە ڕووبەڕوو بکرێنەوە لەگەڵ کرداری جیاکردنەوەکە؟ چەند گونجاوە وادابنێین کە زۆرینەی دانیشتوانە ئاوارە ناوخۆییەکان لە ناوچە شارنشینیەکاندا نیشتەجێدەبن و کار دەکەن؟ دووبارە گێرانەوە و بەدەستهێنانەوەی 'مافەکان بۆ شارەکە' زامنی ئەوە دەکات کە نابێت و ناکرێت گرووپێك بەرایی پێ بدرێت بەسەر گرووپێکی تردا.

کەمکردنەوەی مافی هەندێك لەکاتێکدا داوا لە هەموو دانیشتوان دەکرێت بۆ گرتنەئەستۆی بەرپرسیارەتیی بڕیارێکی لەو جۆرە کەوا جیاوازە بە بەراورد لەگەڵ کرۆکی ماف بۆ جێگای چۆڵی شارنشینەکان. ئەو بارودۆخە شپرزەیەی ئێستا و بۆچوونە زاڵانەی نێوان کۆمەڵگای خانەخوێ بەرە بەرە بورای ئەو ڕێگە و ڕێبازانە بچووك دەکاتەوە کە دەبێت ڕەچاوبکرێن.

لەگەڵ ئەوەشدا پێویستە ڕێبازی پشت بەستوو بە مافەکان زیاتر ڕەچاوبکرێت چونکە لەکۆتاییدا ئەو ڕێبازانە بریتین لە بزوێنەری سەرەکی ستراتیجیەتە بەردەوام و سەرکەوتووەکانی بەشارستانیکردن کە پێویستە پێکەوەژیانێکی ئاشتیانە لەخۆ بگرێت

٥. دامەزراندن و خستنەسەرکار لە شار و شارۆچکەکاندا

تاوتوێ و پوختەی ئەنجامە سەرەکییەکان

یەکێك لە نیگەرانیە هەرە فشارئامێزەکان لە بارودۆخێکی ئاوەها قەیراناوییدا کە چۆن هاتنی ئەو ژمارە گەورەیەی خەڵك بۆ ناو هێزی کار کاریگەری دەکاتە سەر بازاڕی کار. تێگەیشتنی ئەمە گرنگە، چونکە دامەزران بۆ هەموو خەڵکی شار و شارۆچکەکان کلیلی ژیانێکی سەربەخۆیە، و هەروەها بە دیاریکراویی بۆ ئەو گرووپانەی کە ناتوانن بگەن بە تۆرە سەلامەتییە گشتییەکان شتێکی زۆر پێویستە. لە پارێزگای هەولێردا، دەبینین کە هەلەکانی دامەزراندن تا ڕاددەیەکی باش توانیویانە بە ڕووی ئەو شۆکەدا بوەستنەوە کە تووشیان هاتووە و تا ئەم چرکەیەش نەگەیشتوونەتە ئاستە مەترسیدارەکان. دانیشتوانی کۆمەڵگای خانەخوێ پارێزگاریی لە ڕێژە هاوشێوەکانی دامەزراندن کردووە کە بەر لە قەیرانەکە هەیبوو. بۆ پەنابەرە سوورییەکانیش، دامەزراندن زۆر بەرزە، بەو ڕاددەیەی کە بۆ دانیشتوانە ڕەگەز نێرەکەیان دەگاتە نزیکەی ٨٠%.

بەڵام بە بەراورد ئەوانەدا، دانیشتوانە ئاوارە ناوخۆییەکان ڕێژەییانە ڕێژەی دامەزراندنی نزمتر و ژمارەیەکی زیاتر خەڵکیان هەیە کە بەدوای کاردا دەگەڕێن، بەڵام ئەم بارودۆخەی ئاوارە ناوخۆییەکان بە شێوەیەکی گشتی قەرەبووکراوەتەوە، ئەویش بەوەی کە لەلایەن حکوومەتی عێراقی فیدراڵەوە ئاسانکارییان بۆ کراوە دەستیان بە گواستنەوە گشتییەکانی ئەو کار و پیشانەی کە پێشتر لە شوێنە ڕەسەنەکانی خۆیاندا هەیانبووە، بگات.

لەگەڵ ئەمەشدا، ئەم ئەنجامە ڕێژەییە ئەرێنییانە دەمامکی ئەو پرسە زیاتر پڕ لە کێشانەی کە لە بازاڕی کارەوە سەرهەڵدەدەن و پەیوەندییان بە شکستباریی و لاوازیی چاوەڕوانکراو و نایەکسانیەوە هەیە، دەدەن. یەکەم پرسیش پرسی نافەرمییەتیی بازاڕی کار و نیگەرانیەکانە سەبارەت بە هەلومەرجی کارکردن. سەبارەت بەوەی کە پەیوەندی بە نافەرمییەتی دامەزراندنەوە هەیە، هەندێك لە کەرتەکان زیاتر لە کەرتەکانی دیکە مەیلی ئەو جۆرە دامەزراندنە دەکەن. بۆ نموونە، لە کەرتەکانی بنیاتنان و هەروەها فرۆشتنی بە کۆ و بە تاکدا، تەنیا لە ٣٠%ی کرێکارەکان بە پێی گرێبەستی یاسایی دامەزرێنراون و زۆرینەی هەرە زۆریان لە بری مووچە کرێ و هەقدەستیان پێ دەدرێت، کە ئەمەش دامەزراندنی زیاتر نافەرمی و پچڕپچڕ دەردەخات. وا پێ دەچێت کە بەتایبەتی پەنابەرە سوورییەکان لەبەرامبەر ئەو جۆرە ڕێکخستنەدا لاواز بن چونکە بەبێ گرێبەست لە کەرتە جیاوازەکاندا دادەمەزرێنرێن و پشتیش تەنیا بە کرێ و هەقدەستی ڕۆژانە دەبەستن - بەتایبەتی لە شارۆچکەکاندا، نزیکەی تەواوی دەمەزراندنەکان نافەرمین و هیچ گرێبەستێکیان نیە. ئەم نیشاندەرانە - نافەرمییەتی و پشتبەستن بە کرێ و هەقدەستی ڕۆژانە، هەردووکیان پێکەوە، لایەنێکی گرنگی چاودێریکردنی ئەو ناوچانەی کەرتی تایبەت دەناسێنن کە توانای زیاتریان لە گرتنەخۆی کرێکاراندا هەیە.

ئێمە لە ڕووی دامەزراندنەوە، هیچ بەڵگەیەکی ڕاستەوخۆی جیاکاریمان لە بەرامبەر ئاوارە ناوخۆییەکان یاخود پەنابەرەکاندا نەدۆزییەوە، بەڵام ئەو بارودۆخەی کە زۆر جار ئەوانەی تێدەکەوێ و بووەتە هۆی ئەوەی دەستیان تەنیا بە چەند جۆرێکی دیاریکراوی دامەزراندن و کار بگات ئەوە دەردەخات کە ئەوان لە ڕووی ئەو داهاتەوە کە بەدەستی دەهێنن، سزادەدرێن. بێکاریی بە شێوەیەکی یەکسان لە شار و شارۆچکەکاندا دابەش نەبووە. سەرەڕای لەخۆگرتنی زۆربەی دانیشتوانە پەنابەرە سوورییەکان و ژمارەیەکی بەرچاوی ئاوارە ناوخۆییەکان، کەچی سەنتەری قەزای هەولێر توانیویەتی ژمارەیەکی زیاتری هەلی کار بڕەخسێنێت.

بەدەر لە سەنتەری قەزای هەولێر، ئەو ناوچانەی کە لێشاوی گەورەی خەڵکە تازە ئاوارەبووەکانیان وەرگرتووە هەر هەمان ئەو ناوچانەن کە بەشێکی زیاتری خەڵکەکەیان نەیانتوانیوە لە مانگی بەر لەم ڕووپێوییەدا کارێك بۆ خۆیان بدۆزنەوە. ئەم ناوچانە، وەك: شەقڵاوە، بەحرکە، دارەتوو و خەبات، وەك دوو کەرتی سەرەکیی دامەزراندن و خستنەسەرکار، تەنیا کەرتی بنیاتنان و کەرتی خزمەتگوزارییە بچووکە ڕاستەوخۆکانیان هەیە، بەڵام ئەم دوو کەرتەشیان لە ڕووی حاڵەتی گرێبەستەکانیانەوە بە هەلومەرجە نافەرمییەکانەوە بەستراونەتەوە. ئەم دوو کەرتەش بەهەمان شێوە لە حاڵەتێکی نائومێدیی گەورەدان، هەرچەندە ئەگەری بووژانەوەیان ڕێی تێدەچێ، بەمەرجێك ئەو قەیرانی نیشتەجێبوونەی کە لەسەرەوە ئاماژەی پێدرا بگۆڕدرێ بۆ وەبەرهێنانی زیاتر و دووبارە کاراکردنەوەی هەلە ئابوورییەکان.

هەرچی سەبارەت بە دامەزراندن و خستنەسەرکاری ئافرەتانە، ئەو بەشەی ئافرەتان کە خەریکن کاردەکەن بەشێکی زۆر بچووکە و لە دەرەوەی کار و پیشە حکومییەکانیشدا هەلی کەم بۆ کارکردنی ئافرەتان هەیە. بەشی گەورەی ئەمەش لە بنەما و باوەڕە عادەتیی و کلتوورییەکانی سەرجەم کۆمەڵگاکان سەبارەت بە ڕۆڵی ئافرەتانەوە سەرچاوەدەگرێت. زۆربەی ئەو ئافرەتانەی لە ئێستادا لە تەمەنی کارکردندان، ئاوارە بن یان نا، نەخوێندەوارن، ئەمەش لە بازاڕی کار دەیانکاتە دەرەوە. ئافرەتە گەنجەکان خەریکن هەنگاو بە هەنگاو دەستیان بە ئاستەکانی خوێندنی باڵا دەگات و بەمەش لە داهاتوودا بەدوای چوونە ناوەوەی بازاڕی کاردا دەگەڕێن. چوونی ئەوان بۆ ناو بازاڕی کار بۆ گەشەکردنی ئابووریی ناوچەکە گرنگ دەبێت، بەڵام ئەگەر بێت و خۆی مۆدێرن نەکات و بە هەمەچەشنکردنی کار و پیشەکانی شتێکی وا نەکات کە ئافرەتانیش دەستیان پێی بگات، ئەوا چوونی ئافرەتان تەحەدایەک لەبەردەم ئەو بازاڕەدا دروست دەکات.

لەکۆتاییدا، هەلومەرجەکانی بازاڕی کار لە داهاتوویەکی نزیکدا بەرەو خراپتر پەرەدەستێنن ئەگەر کۆمەڵگای خانەخوێ کە لە ئێستادا لە کەرتی حکومیدا دامەززراون، دەست بە گەڕان بەدوای خۆشگوزارەنیی لە کەرتی تایبەتدا بکەن - کە ئەگەر پێدانی مووچە حکومییەکان لە حاڵەتی پچڕپچریی و نزمیی خۆی بەردەوام بێت، ئەمە ئەگەرێکی چاوەڕوانکراوە. بۆیە ئەگەر کەرتی تایبەت بەهێز نەکرێ و هەلی کار و دامەزراندن لە هەندێك لە کەرتە سەرەکییەکاندا زیاتر نەڕەخسێندرێن، ڕەنگە ئەوسا بەرزبوونەوەی ژمارەی ئەو کەسانەی کە ناسەرکەوتووانە بەدوای کاردا دەگەڕێن، هەروەها دابەزینی بری کرێ و هەقدەستەکان و تووشهاتنی خێزانەکان بە شکستباریی و لاوازیی، ببینین.

1. باری کاری دانیشتوان

ڕاڤەکردنی چەمکەکان

باری کاری دانیشتوان لەڕێگەی سێ نیشاندەرەوە ڕاڤەدەکرێت. یەکەم، لەڕێگەی ڕێژەی لە سەدای تاکەکانەوە کە لەنێوان تەمەنی ١٥ بۆ ٦٤ ساڵیدان و مانگێک پێش ڕووپێوییەکە دامەزراون، جا چ خۆیان خاوەنکار یان کارمەند بن، کارکردنەکەشیان بەشێوەی هەمیشەیی یان کاتی بوبێت. دووەم، لەڕێگەی ڕێژەی لەسەدای ئەو تاکانەی کە لە نێوان ١٥ بۆ ٦٤ساڵیدان و کاریان نەکردووە و لەهەمان کاتیشدا بە بەردەوامیی بەدوای کاردا گەڕاون، جا چ بۆ یەکەم جار یان دوای لەدەستدانی کاری پێشووتریان بێت. سێیەم، لەڕێگەی ڕێژەی لەسەدای ئەو تاکانەی کە دەمێننەوە و تەمەنیان لەنێوان ١٥ یا ٦٤ساڵیدایە و لەدەرەوەی هێزی کاردان، بەو مانایەی کە بەردەوام قوتابیین، یان پەککەوتەن و توانای کارکردنیان نیە، یان کابانی ماڵن، یان زوو خانەنشین بوون، یان حەزیان بە کارکردن نیە. ئەو خەڵکانەش کە "لە ڕووی ئابورییەوە ناچالاکن" بە خەڵکی دانەمەزراو هەژمارناکرێن. هەموو ئەو سێ گرووپانەش تێکڕای لەسەدا سەد پێکدەهێنن.

چەمکە باوەکانی ڕێژەی کارکردن و کارنەکردن لەسەر دۆخی هەرێمی کوردستان و لە شوێنێکی پڕ لە ئاوارەی وەکو ئەوەی ئێستا جێبەجێناکرێت. پێناسەی کارکردن نمونەیەکە لەمە: دامەزراندنی فول دەوام و نیوە دەوامی نافەرمیی لەم کۆنتێکستەدا باوە، بەو مانایەی کە تاکەکان لەوانەیە بە بەردەوامیی کاریان نەکردبێت، بەڵام بەشێوەیەکی پچڕپچڕ و لە شوێنی جیاجیادا بۆ ماوەی چەند ڕۆژێک کاریانکردووە. لە ڕێکاری ڕووپێویی ئەم ڕاپۆرتەدا، ئەم جۆرە تاکە وەکو دامەزراو هەژمارکراوە، تەنانەت ئەگەر لەماوەی ئەو مانگەدا تەنیا یەک هەفتە کاری کردبێت و کاتەکانی دیکەی مانگەکەی بە گەڕان بەدوای کاردا بەڕێکردبێت. لەبەر ئەمەیە کە دامەزراندنی نیوە دەوامیی لە چوارچێوەی داتاکەدا بوونی نیە.

لە لایەکی دیکەوە، خاوەنکاری خۆ بوون بارێکی ناڕوونە کە بارودۆخی نەخوازراوی بێکاریی دەشارێتەوە. ئەمەش وادەکات کە بە ئاسانی سنورەکانی بێکاریی دەستنیشاننەکرێن، بەتایبەتی کە هیچ تۆڕێکی سەلامەتیی بوونیان نەبووە بۆ یەکێک کە بە فەرمی وەکو کەسێکی بێکار لە قەڵەمدرا، هەروەکو لە وڵاتانی دیکەدا دەبینرێت.

لە کۆتاییدا، هەندێکی دیکە لە پێوەرەکان بۆ داتای باری کاری دانیشتوانە ئاوارە ناوخۆییەکان جێبەجێدەکرێن، ئەمەش بەهۆی ناڕوونیی لە باری ئێستای

شێوەی 11. باری کاری تاکەکای نێوان تەمەنی ١٥ بۆ ٦٤ ساڵی، بەپێی ی ڕەگەز و گرووپی دانیشتووان و توێژ و تەمەن گرووپاکان

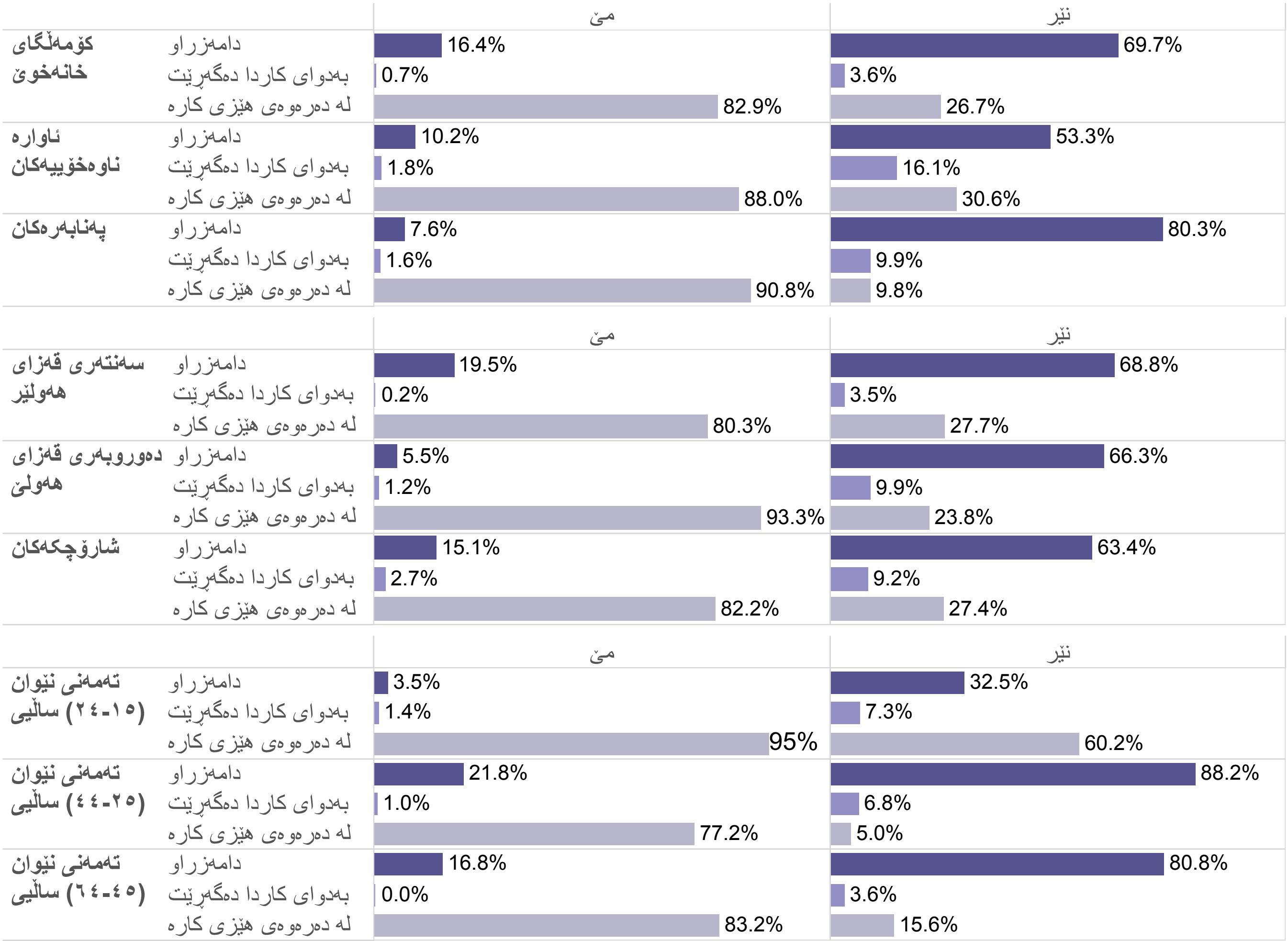

تێبینی: "دانیشتوانی دامەزراو" هەم ئەو تاکانە دەگرێتەوە کە بە فول دەوام دامەزراون و هەم ئەوانەش کە بە نیوەدەوام خەریکن کار دەکەن.

کارکردن و دامەزراندن لە پارێزگای هەولێردا، لەبەر ئەوەی زۆرێک لەو ئاوارانە دەستیان بەو کار و مووچانەیانەوە گرتووە کە لە شوێنی ڕەسەنی خۆیاندا هەیانبووە[21].

دەرەنجامی سەرەکیی دەربارەی باری کار ڕێژەی بەرزی دامەزراندنە لەنێو پیاوە ئاوارە سورییەکاندا بە بوونی تەنیا ژمارەیەکی کەمیان لە دەرەوەی هێزی کاردا

بەهۆی ئەو هۆکارانەی سەرەوە، شیکارکردنی باری کاری دانیشتوان بۆ ئەم سێ نیشاندەرە دابەشدەکرێت: "دامەزراو"، "بەدوای کارداگەڕاو" و "لە دەرەوەی هێزی کار" (شیوەی ١١). ڕەگەز ڕۆڵێکی گرنگ لەم شیکارییەدا دەگێڕێت، چونکە ڕێژەی لە سەدای ئافرەتانی بێکار زۆر لە هی پیاوان بەرزترە. بۆیە دۆخی کارکردن لەم بوارەدا هەڵنەستاوە بە لەبەرچاوگرتنی ڕۆڵی ڕەگەز.

زانیاری دەربارەی باری کارکردن

تێکرای ڕێژەی دامەزراندن و خستنەسەرکار لەناو دانیشتوانە شارنشینەکەی پارێزگای هەولێردا، بە پیاو و ئافرەتیانەوە، دەگاتە %٤١. ئەم ڕێژەیە ئەگەر وردبکرێتەوە دەکاتە %٦٧ بۆ پیاوان و %١٥ بۆ ئافرەتان.

دەرەنجامی سەرەکی کە لە گروپی دانیشتوانەوە دەردەکەوێت ئەوەیە کە ڕێژەیەکی بەرزی دامەزراندن لەنێو پیاوە ئاوارە سورییەکاندا هەیە کە دەگاتە ڕێژەی (%٨٠) و تەنیا ژمارەیەکی کەمیان بێکارن. ئەم ڕێژە سەدییە نزمەی خەڵکی کە لە دەرەوەی هێزی کاردان، ئەوە دەردەخات کە ژمارەیەکی زۆر کەمی تاکەکان بە فوول دەوامەوە دەچنە قوتابخانەو خەریکی پەروەردە و فێربوونن. لە لایەکی دیکەوە، کۆمەڵگەی خانەخوێ و ئاوارەکان هەمان ڕێژەی بەشداری هێزی کاریان هەیە، بەڵام لەو ڕێژەیە، ژمارەیەکی زۆرتری ئاوارەکان بەدوای کاردا دەگەڕێن. ئەوەی تایبەتە بە کارکردنی ئافرەتان، بوونی ئەو ژمارە ڕێژەییە زیاترەی ئافرەتانی کۆمەڵگەی خانەخوێ لەنێو هێزی کاردا کە دەگاتە ڕێژەی (%١٦)، پەیوەندی بە دامەزراندنی ئەوانەوە لە کەرتی حکومیدا هەیە، ئەو کەرتەی کە گرووپەکانی دیکەی دانیشتوان دەستیان پێیناگات. ڕێژەکانی پیاوان و ئافرەتان پێکەوە وەربگرین، ڕێژەی دامەزراندنی پەنابەرەکان بە (%٤٨) وەك بەرزترین دەمێنێتەوە، دوای ئەوان بە ڕێژەی (%٤٣) ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێ دێن و دواتریش ئاوارە ناوخۆییەکان بە ڕێژەی (%٣٣)[22].

لە شیکارکرنی باری کارکردن لە ڕێگەی دابەشبوونی جوگرافییەوە، تاکە جیاوازیی بەرچاو ئەوەیە کە ئاماژە بۆ ڕێژەی سەدیی ئەو کەسانەی بەدوای کارێکدا دەگەڕێن دەکات، ئەمەش لە سنوری هەولێر و قەزا و ناحیەکانی بەرزتر دێتە بەرچاو. کارکردنی ئافرەتان لە سەنتەری هەولێر و شارۆچکەکان چڕبوونەتەوە بەهۆی بوونی کارە حکومییەکان بە پێچەوانەی ناوچەکانی دەوروبەری سەنتەری شار.

لە شیکارکردنی باری کارکردن لە ڕێگەی تەمەنی گرووپەکانەوە، نزمترین ئاستی دامەزراندن لەنێو گەنجان بەدیدەکرێت (تێکرای ٣٢ %) بە هۆکاری ئەوەی زۆربەیان بەردەوام قوتابین. ئاوارە سوورییەکان تاکە هەڵاوێرد (استثناء)ن لەم گرووپەدا کە زیاترە لە %٧٧ یان لەنێوان تەمەنی ١٥ بۆ ٢٤ ساڵین و دامەزراون. بەشێوەیەکی سەرنجراکێش، لە ڕێگەی لەبەرچاوگرتنی بنەمای تەمەنەوە، جیاوازیی زۆر بەدی ناکرێت کاتێک ئەو کەسانەی بە دوای کاردا دەگەڕێن لێکۆڵینەوەیان لەبارەوە دەکرێت. ڕەنگە ئەمەش ئەوە نیشانبدات کە بێکاریی گەنجان بەدیاریکراویی نیگەرانیەکی زۆر گەورە نیە. هەرچەندە بێکاریی گەنجان بەگوێرەی گرووپی دانیشتوان دەگۆڕێت، هەروەکو ڕێژەی پیاوە گەنجە ئاوارەکان و پەنابەرەکان لە کۆمەڵگای خانەخوێ نزمترە (١٥.٢ % و ١٤.٥ % بەرانبەر ٤.٧ %).

لەکۆتاییدا، داتاکانی ئەم ڕووپێوییە دابەشکردنێکمان سەبارەت بە جۆری دامەزراندنی ئەو تاکانەی کاردەکەن دەخاتە بەردەست. ڕێژەی %٧٣ یان کارمەندن و مووچەیان هەیە، بە جیاوازییەکی کەم لەنێوان گرووپەکانی دانیشتواندا. ئەوانی دیکە، زۆربەیان خاوەنی کاری خۆیانن. تەنها کەمینەیەکی بچووک خاوەنکارن و بازرگانیی دەکەن (تەنها لەنێو دانیشتوانە خانەخوێیەکەدا تێبینی دەکرێت). بە بەراورد لەگەڵ گرووپەکانی دیکەدا، بەدیاریکراویی پەنابەرەکان ئارەزووی ئەوە دەکەن کە بۆ خۆیان سەربەخۆیانە کاربکەن.

21 یەکێک لە ئاوارەکان کە لە ڕووپێوییەکەدا پرسیاری لە دۆخی کارکردنەکەی خۆی لێکرا، وەڵامی ئەوە بوو کە ئەو لە شوێنی ڕەسەنی خۆی کاردەکات، نەوەک لە پارێزگای هەولێر. ئەو کەسە پیاو بێت یان ئافرەت، کارەکەی پارێزراوە، بەتایبەتی ئەگەر فەرمانبەری میریی بێت. بۆنموونە، مامۆستایەک لە ئەنبار دەڵێت کە ئەو دامەزراوە و مووچەش وەدەگرێت، کەچی بەهۆی ئاوەربوونییەوە چیتر کارناکات. لەڕووی تەکنیکییەوە، ئەو کەسە لە پارێزگای هەولێر کارناکات، هەرچەندە ئاوەرەکانی دیکە لەوانەیە لە واقیعدا وەکو ئەوانەی پارێزگای هەولێر کاربکەن. ئەم جیاوازییە ناتوانرێت لەڕێگەی ئەو داتایانەی کە بۆ ئەم ڕووپێوییە لەبەردەستدان، دیاریبکرێت.

22 داتا و زانیاریی وردتر دەربارەی کار لە برگەی (C) ی پاشکۆی داتاکەدا هەیە

خشتەی 4. ڕێژەی کرێکاران لەناو چەند چالاکییەکی هەڵبژێردراوی کەرت تایبەتدا بۆ هەر ١٠٠٠ دانیشتوانێك

جۆرەکانی ناوچە شارنشینەکان	بنیاتنان	فرۆشتن بە کۆ و بە تاك	داینکردنی خانووبەرە	چاککردنەوەی خانوو و کارەبا	هاتوچۆ	پیشەسازی و دروستکردن
سەنتەری قەزای هەولێر	18.6	24.9	8.9	28.9	17.0	8.9
دەوروبەری قەزای هەولێر	33.0	14.1	5.0	23.0	23.6	6.7
شارۆچکەکان	9.8	14.4	4.4	14.3	7.6	10.0

2. نموونەکانی دابەشبوونی ئیش و کار بەپێی جوگرافیا

هەلەکانی کارکردن و گوزەران بەهاوسەنگی لە پارێزگای هەولێردا دابەشنەکراون، هەندێك لە ناوچەکان لە ناوچەی دیکە زیاترە هەندێك جۆری کار بەرەو لای خۆیان کەمەندکێش دەکەن. سەنتەری هەولێر نزیکەی نیوەی دانیشتوانی کارکردوو دەگرێتەخۆ کە زۆرینەیان لە کەرتی گشتیدان. ناوچەکانی دەوروبەری قەزای هەولێر کەمتر دامەزراندنی حکومی هەیە و خەڵك لە کۆمەڵێک کەرتی هەمەجۆردا زیاتر پشت بە کەرتی تایبەت دەبەستن، هەرچەندە کارەکان بەشی هەرەزۆریان لە کەرتی ئاوەدانکردنەوە و کەرتی خزمەتگوزارییە بچووکەکاندا چڕبوونەتەوە. بۆ نموونە، ناوچەکانی دەوروبەری قەزای هەولێر کرێکاری ئاوەدانکردنەوەیان بە ڕێژەیەکی بەرزتره لە تێکرای (خشتەی ٤) هەیە ئەگەرچی بە گشتی لە سەنتەردا نیوەی کارەکانی ئەم کەرتە پێکدەهێنن. چالاکییەکانی دیکەی کەرتی خزمەتگوزاریی وەکو شت فرۆشتن بە تاك و بە کۆ و نیشتەجێبوون لە سەنتەری پارێزگای هەولێردا بە بەراورد لەگەڵ ناوچەکانی دیکە زیاتر گەشەی سەندووە. زانیاریی بەردەستیش ئەوە نیشاندەدات کە بەرهەمهێنان لە هەرێمدا کەرتێکی گەشەسەندوو نیە.

کاتێک سەرنجی جۆرەکانی کار دەدەین، سنوری هەولێر بە بەراورد لەگەڵ ناوچەکانی دیکە ڕێژەی پیشەی نیمچەکارامەیی تێیدا زیاترە (٧٣ کرێکار بە پیشە نیمچەکارامەییەکان بۆ هەریەکە لە ١٠٠٠ی دانیشتوان، بە کەمی نیوەیان خەڵکی کۆمەڵگای خانەخوێن). سەنتەری هەولێر بەپێچەوانەوە ڕێژەی بەرزی پیشەی کارامە بەرزەکانی تێدا بەدی دەکرێت کە زۆربەیان لە کەرتی گشتین (١٦٠ کرێکار بۆ هەریەکە لە ١٠٠٠ی دانیشتوان، ١٣٥یان ئەندامی کۆمەڵگای خانەخوێن).

> سەنتەری هەولێر نزیکەی نیوەی دانیشتوانی کارکردوو دەگرێتەخۆ. ناوچەکانی دەوروبەری قەزای هەولێر کەمتر دامەزراندنی حکومییان هەیە و خەڵك زیاتر پشت بە کارکردن لە کەرتی تایبەتدا دەبەستن، هەرچەندە کارەکانی ئەو کەرتە بەشی هەرەزۆریان لە کەرتی ئاوەدانکردنەوە و کەرتی خزمەتگوزارییە بچووکەکاندا چڕبوونەتەوە

لە کۆتایی دا، سەیرکردنێکی وردتری توێژی ئەو تاکانەی بە پێی جوگرافیا دابەشبوون و لە ئێستادا بەدوای کاردا دەگەڕێن زانیاری لەسەر ئەو شوێنەی کە بازاڕی کاری تێدا چڕبۆتەوە دابیندەکات (شێوەی ١٢).

هەروەکو پێشبینی دەکرێت، سەنتەری هەولێر هێشتا ئەو شوێنەیە کە دەتوانێت هەلی دامەزراندن بڕەخسێنێت کە لەڕێگەی تێکرای کەمی ئەو تاکانەی بەدوای کاردا دەگەڕێن خراوەتەڕوو. ئابوری ناوخۆ توانیویەتی زۆربەی کەسە هاتووەکان لەخۆبگرێت بە گەیشتنی زۆربەی سوریەکان و بەشێکی بەرچاویش لە پەنابەرە نێوخۆییەکان بۆ سەنتەری شار. قەزاکانی دیکەی وەکو شەقڵاوە، بەحرکە، دارەتوو و خەبات بەهۆی ڕێژەیەکی بەرزی بێکاری ڕووبەڕووی بارودۆخێکی تەواو پێچەوانە بوونەتەوە. ئەمانە ئەو ناوچانەن کە ژمارەی دانیشتوانیان بۆتە دووهێندە بەهۆی هاتنی ئاوەرەکان. ئەمە نیشانەی گرفتێکی دژوارە لە خۆگونجاندن لەگەڵ بارودۆخەکە و فەراهەمکردنی بەکاربردن بەتایبەتی لە شارۆچکەکاندا کە کەرتی تایبەت کەمترین پێشڤەچوونی بەخۆوە دیوە.

شێوەی 12. ڕێژەی ئەو تاکانەی بەدوای کاردا دەگەڕێن بۆ هەر ١٠٠٠ دانیشتووانێك، بەپێ ی ناحییە و توێژەکان

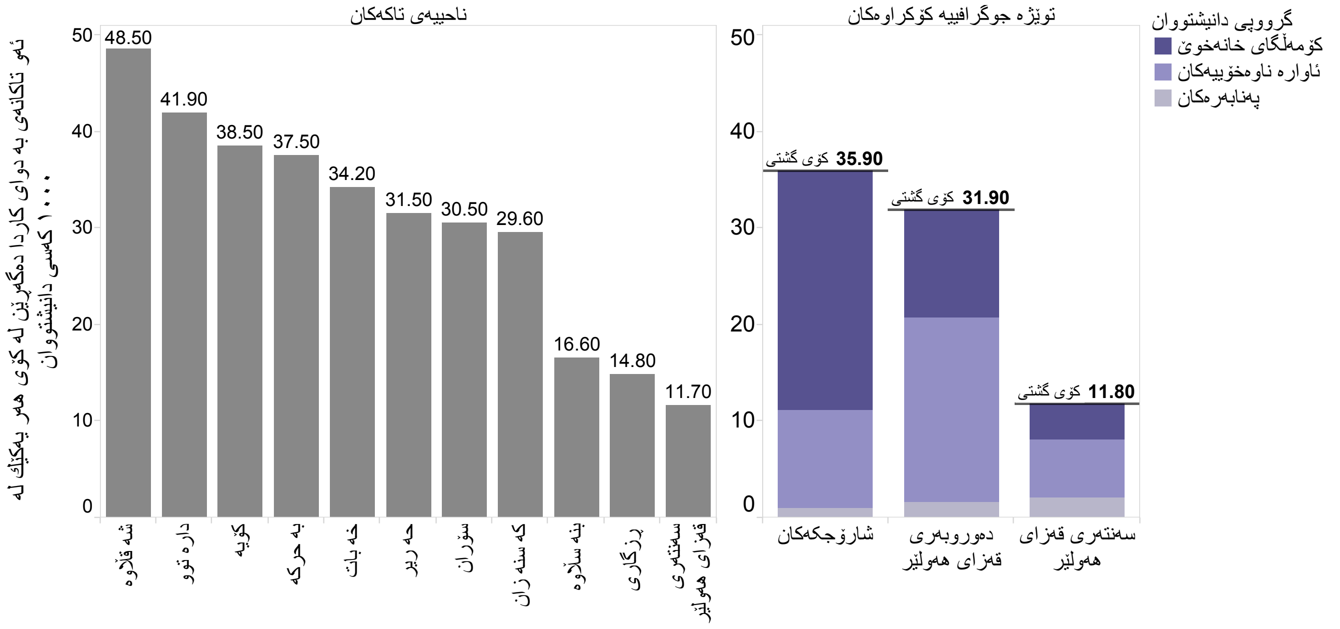

3. مەرجەکانی کار و نافەرمییەتی

دوو بنچینەی سەرەکی هەن کە تێگەیشتن لە مەرجەکانی کار و نافەرمێتی کارکردنی دانیشتوانی شار دەخاتەڕوو: هەبوونی نوسراوێکی گرێبەستی کارکردن و پشتبەستن بە کرێ کە بەشێوەیەکی سروشتی پەیوەستە بە کارێکی پچرپچر لەبری دامەزراندنی هەمیشەیی.

سەبارەت بە مەرجە یاساییەکانی دامەزراندن، دەرەنجامەکانی ڕووپێوییەکە ئەوە نیشاندەدەن کە بەشێوەیەکی سەرەکی لە کەرتی گشتیدا ٧٨%ی دانیشتوانی دامەزراو نوسراوێکی گرێبەستی دامەزراندنیان هەیە. گرێبەستی نووسراو لەلایەن ئاوارە ناوخۆکان بەڕێژەی (٧١%) و ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێ بەڕێژەی (٨٣%) ئەنجام دەدرێت. تەنها ٣٦% ی پەنابەرە دامەزراوەکان گرێبەستیان هەیە، بەتایبەت ئەوانەی کە لە شارۆچکەکانن، بەشێوەیەکی کرداری گشت دامەزراندنەکان نافەرمین، واتە بێ گرێبەستن. ئەو جیاوازیانەی نێوان گرووپەکان پەیوەستن بە جۆرەکانی ئەو پیشەیەی کە هەیانە. دامەزراندنی کەرتی گشتی دڵنیایی گرێبەستێك فەراهەم دەکات و زۆرینەی کۆمەڵگای خانەخوێیش بەم شێوەیە کاردەکەن هەروەکو بەشێکی بەرچاوی ئاوارە ناوخۆکان (لەرێگای دامەزراندنی گشتی فیدراڵیەوە). کەرتەکانی دیکەی چالاکی، کە ڕێژەی کارکردنیان لەنێو کۆمەڵگای ئاوارەکاندا تێدا بەرزە و لەو شوێنەی هەلی کاریان زیاتر بۆ دەرەخسێت، بەربڵاون و نافەرمین، ئەمانیش وەکو ئاوەدانکردنەوە و فرۆشتن بەکۆمەڵ و تاك. لەو کەرتانە، تەنها لە ٣٠% ی کرێکارەکان گرێبەستی یاساییان هەیە هاوکات کەرتە تایبەتیەکانی دیکە تارادەیەك ئاستی فەرمیبوون تیایاندا بەرزە (ڕێژەکە دەگاتە نزیکەی سەروی ٥٠%).

لەلایەکی دیکەوە، پشتبەستن بە کرێ لەنێو ئاوارە سوریەکاندا بەربڵاوە چونکە ٧٠% یان پشت بە کرێ دەبەستن نەک مووچە. ئەم دۆخە تارادەیەك بۆ ئاوارە ناوخۆییەکان و کۆمەڵگای خانەخوێ باشترە کە تەنها یەك لە سێی ئەو تاکە دامەزراوانە پشت بە کرێ دەبەستن. هەروەک تێبینی دەکرێت، ئەو کەرتانەی کرێ دەدەن بەشێوەیەکی سەرەکی بریتین لە ئاوەدانکردنەوە و کەمتریش بریتین لە هی فرۆشتن بەتاك و کۆ.

بەشێکی زۆری ئەوانەی بەدوای کاردا دەگەڕێن
ئاستی خوێندنیان بەرزە و،
هەڵگری بڕوانامەی زانکۆیی یان تەکنیکین

ئەم نیشاندەرانە، مەرجە نافەرمییەکانی کار و پشتبەستن بەکرێ، دەرخەری لایەنێکی نادروستی ناوچەکانی کەرتی تایبەتن کە ژمارەیەکی زۆر کرێکار دەگرنەخۆ.

شێوەی 13. پۆلێنکردنی ئەو تاکانەی کە لەئێستادا لە پارێزگای هەولێردا بەدوای کاردا دەگەڕێن

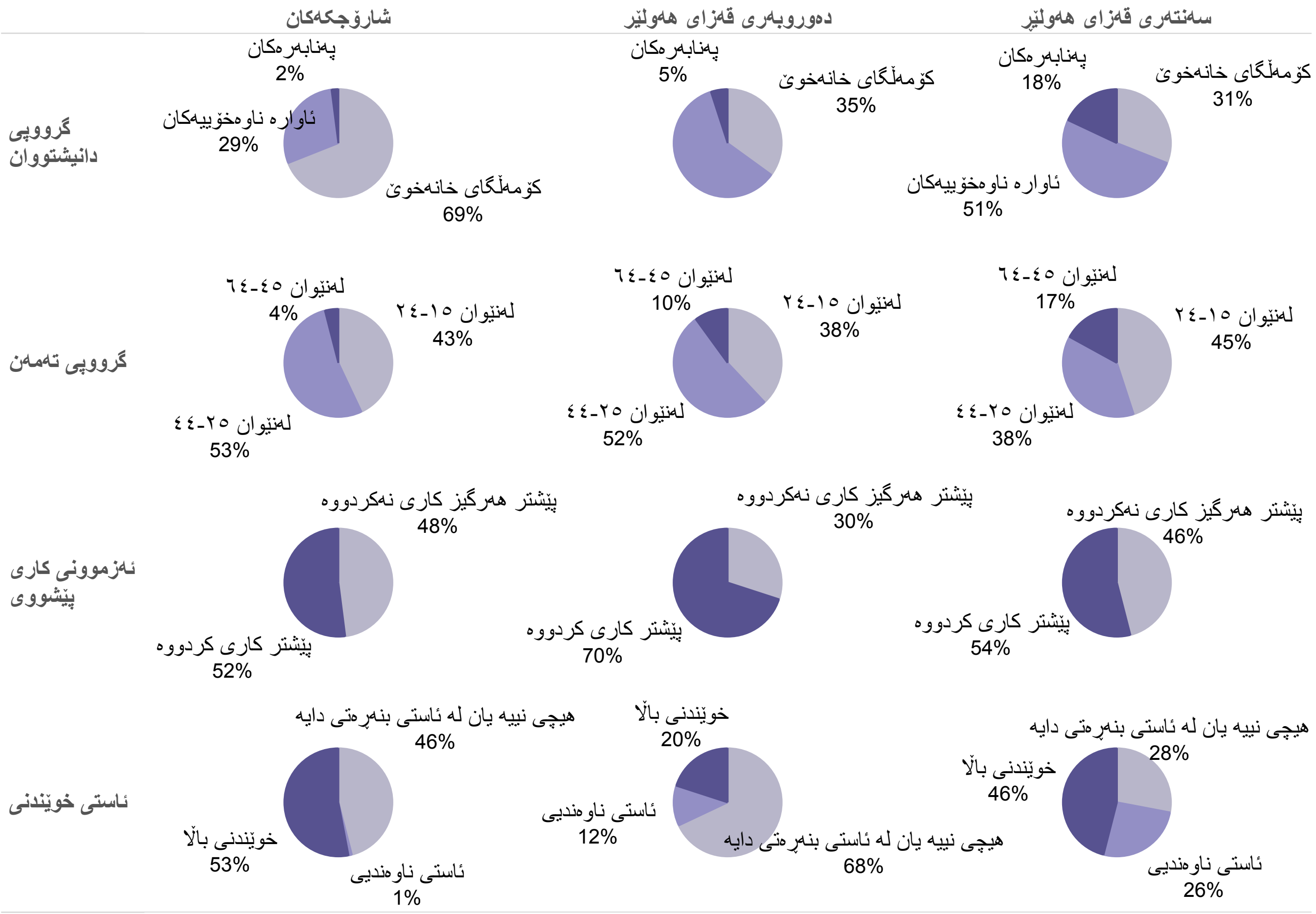

بۆ نموونە: لە ٢٠١٣ دوە مووچەی مانگانە لەم کەرتانەدا بەشێوەیەکی بەربڵاو گۆڕانکاری تێداکراوە کە بەڕێژەی زیاتر لە ٣٠%ی کەمکراوەتەوە بەراورد لەگەڵ کرێی بەر لەقەیران، ئەمەش بەهۆی پێشبڕکێی کارەوە بووە[23] . زانیارییەکان ئەوە نیشان دەدەن کە نەبوونی گرێبەست هۆکارێکی گورزوەشێنە لە ڕووی بەدەستهێنانی داهاتەوە. سەرەڕای ئەوەش، لە کەرتی ئاوەدانکردنەوە، هەندێ کرێکار لە هەڵسەنگاندنەکانی دیکەدا گەواهی ئەوە دەدەن[24] کە نەدانی کرێی کرێکار لەلایەن هەندێ لە خاوەنکارەکانەوە لە دوای تەواوکردنی کارەکانیان ڕوو لە زیادبوونە و هاوکات ناچارەکرێن بەردەوامبن لە کارەکانیان و چاوەڕوانی وەرگرتنی تەواوی کرێکانیان بکەن.

4. سەرمایەی کۆمەڵایەتی، سەرمایەی مرۆیی و هۆکارەکانی دیکە بۆ دامەزراندن و خستنەسەرکار

بێکارەکان کێن؟

دابەشکردنی دانیشتوانانی بێکار لەڕێگەی هۆکاری دیمۆگرافی وەکو تەمەن و ڕەگەز و هەروەها هۆکارەکانی پێکهاتەیی وەکو پەروەردە و ئەزموون یارمەتیدەرن لە دیاریکردنی چەند ڕێگایەکی پێویست بە مەبەستی زیادکردنی دامەزراندنی دانیشتوان لە پارێزگای هەولێردا (شێوەی ١٣).

یەکەم، زانیارییەکان ئەوە نیشاندەدەن کە زیاتر لە نیوەی دانیشتوانی بێکار پێکدێت لە ئاوارە ناوخۆییەکانی سەنتەر و سنوری ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر، هاوکات لە شارۆچکەکاندا بێکارەکان بریتین لەوانەی کۆمەڵگای خانەخوێ. ڕەنگە زۆرینەی ئاوارە ناوخۆییەکان لەنێو کۆی دانیشتوانی بێکاردا پەیوەست بن بە هاتنی ئەم دواییەیان بەرەوە پارێزگای هەولێر و مامەڵەی تێچوونەکان لەکاتی هاتنەژوورەوە و جوڵەیان لە بازاڕی کاردا.

23 UNDP & DRC (٢٠١٤) ، نەخشەسازی بازاری ئیمێرجنسی و شیکاریی بنیاتنان و سیستمی بازاری کاری کەرتی خزمەتگوزاری: توێژینەوەیەک لە سەر هەلەکانی کارکردن بۆ ئاوارە ناوەخۆییەکان و پەنابەرە سوریەکان لە هەرێمی کوردستانی عێراقدا.
24 MERI (٢٠١٥) ، بەرەو بەرگەگرتن: گۆڕینی کامپی پەنابەرە سوورییەکان بۆ کۆمەڵگەی پشتبەخۆبەستوو، حوزەیرانی ٢٠١٥.

هۆکاری دووەم، دابەشکردنی تەمەن، ئەوە نیشاندەدات کەوا گرووپی سەرەکی تەمەنی تاکە بێکارەکان لەنێوان ١٥ بۆ ٢٥ ساڵانە و ٤٠% بۆ ٤٥%ی دانیشتوانی بێکار پێکدەهێنن. لێرەدا، پێکهاتە گرنگەکەی بریتیە لە ئاستی ئەزموونی پێشووتر کە دەکرێت ببێتە هۆکارێکی بڕیاردەر لە کاتی پێشبڕکێی بەدەستهێنانی کار. زۆرینەی دانیشتوانە گەنجەکان کە بەدوای کاردا دەگەڕێن ئەزموونی پێشینەییان نیە و بژاردەکانی وەکو ڕاهێنانە پیشەییەکان و فێربوون لە پارێزگای هەولێردا کەمن. زانیارییەکان ئەوە دەخەنەڕوو کەوا ڕاهێنانە پیشەییەکان هەلی کارکردنی تاکەکان زیاتر دەکەن.

لەکۆتاییدا، پێویستە سەرنجی ئەوە بدەین کەوا بەشێکی زۆری ئەوانەی بەدوای کاردا دەگەڕێن بریتین لە خاوەن بڕوانامەی تەکنیکی یان زانکۆیی. ئەو ڕاستییەی کە ژمارەیەکی زۆر لە دەرچوانی زانکۆ و بەشە تەکنیکییەکان بێکارن ئەوە دەردەخات کە کەموکوڕی پێکهاتەیی لەو هەلی کارانە هەیە کە دەخرێنە ڕوو. ئەو تاکانەی کەوا ئاستی خوێندنیان نزمە، ئارەزووی کاری سەربەخۆ دەکەن و خاوەنی چەند جۆرە بەهرەیەکی دیاریکراون. بژاردەکانی کاری سەربەخۆ لەم بوارەدا بەڕادەیەکی زۆر لەم بارەدا پێشبڕکێداره هەروەك زۆربەی دانیشتوانە ئاوارەکان، بەتایبەت پەنابەرەکان، پێویستە ڕێگای تایبەتی خۆیان بۆ بەدەستهێنانی کاری سەربەخۆ بدۆزنەوە ئەمەش بەهۆی ئەو بەربەستانەی کەوا ڕووبەڕوویان دەبێتەوە بۆ بەدەستهێنانی جۆرەکانی دیکەی کار.

سەرمایەی مرۆیی

لە میانی تیشك خستنەسەر دانیشتوانی دامەزراو، هەندێ جیاوازی لەنێوان جۆرەکانی پیشەدا بەدیدەکرێت کە تاکەکان دەتوانن بەدەستی بێنن (کارامەیی نزم یان نیمچەکارامەیی یان کارامەیی بەرز). دامەزراندن لە هەر یەکێك لەم پیشانە دەوەستێتە سەر ئاستی خوێندن و زانیاری تاکەکە (سەرمایەی مرۆیی)[25]. ئەمەش بۆ هەر گرووپێك لێکۆڵینەوەی لەسەرکراوە بەمەبەستی دیاریکردنی بەربەستەکانی بەردەم دەستگەیشتن بە جۆرە دیاریکراوەکانی پیشە کارامەییەکان (خشتەی ٥).

25 داتا و زانیاریی وردتر سەبارەت بە ئاستەکانی خوێندنی دانیشتووان و جۆری پیشە و کارەکانیان لە بڕگەی (B) و (C) ی پاشکۆی داتاکە یەك بەدوای یەک هەیە.

خشتەی 5. جۆری ئەو پیشەیەی دانیشتووانە ڕەگەز نێرە دامەزراوەکان هەیانە بەپێ ی گرووپەکانی دانیشتووان و ئاستی خوێندنیان

	ئاستی خوێندن	بەهرەی نزم	بەهرەی مامناوەند	بەهرەی بەرز	کۆی
کۆمەڵگای خانەخوێ	هیچ یان نزمتر لە قۆناغی ٩	39%	27%	34%	100%
	قۆناغی ٩ (خوێندنی بنەرەتی)	18%	31%	51%	100%
	قۆناغی ١٢ (قوتابخانەی ئامادەیی)	2%	23%	75%	100%
	زانکۆ، خوێندنە تەکنیکییەکان یان ئاستی بەرزتر	1%	23%	76%	100%
ئاوارە ناوەخۆییەکان	هیچ یان نزمتر لە قۆناغی ٩	28%	46%	26%	100%
	قۆناغی ٩ (خوێندنی بنەرەتی)	34%	22%	44%	100%
	قۆناغی ١٢ (قوتابخانەی ئامادەیی)	30%	28%	42%	100%
	زانکۆ، خوێندنە تەکنیکییەکان یان ئاستی بەرزتر	1%	28%	71%	100%
پەنابەرەکان	هیچ یان نزمتر لە قۆناغی ٩	29%	46%	25%	100%
	قۆناغی ٩ (خوێندنی بنەرەتی)	27%	36%	38%	100%
	قۆناغی ١٢ (قوتابخانەی ئامادەیی)	23%	30%	47%	100%
	زانکۆ، خوێندنە تەکنیکییەکان یان ئاستی بەرزتر	9%	32%	59%	100%

بەشێکی بەرچاوی ئاوارە ناوەخۆیی وپەنابەرەکان کە بروانامەی خوێندنی ئامادەییان هەیە زیاتر ئارەزووی کارکردن لە پیشەی کارامە نزمدا دەکەن، ئەمەش ئاماژەیە بۆ نیشانەکانی بوونی بەربەست لەبەردەم ئەم گرووپانەدا بۆ گەیشتن بەو پۆستانەی کارامەیی و لێهاتوویی مامناوەند یان بەرزیان پێویستە

زانیارییەکان ئەو پەیوەندییە نیشاندەدەن کە ئەو تاکانەی ئاستی خوێندنیان نزمە زیاتر ئارەزووی کارکردن لە پیشەی کارامە نزم دەکەن (کارپێکەر و پیشە سەرەتاییەکان) یان پیشە نیمچەکارامەییەکان (کارگێڕی، خزمەتگوزاریی یان کاری دەستیی). ئاستەکانی خوێندنی باڵا ڕێگاخۆشکەرن بۆ بەدەستهێنانی کارێکی باشتر (بەڕێوەبردن، پیشەگەریی و تەکنیکیی). هەرچەندە لەو کاتەی ئەم مۆدێلە بەتەواوی لەگەڵ دۆخی کۆمەڵگای خانەخوێ یەکدەگرێتەوە، زانیارییەکان لەسەر گرووپەکانی دیکەی دانیشتوان بەربەستەکانی بەردەم بەدەستهێنانی پیشەی نیمچەکارامەیی و پیشە کارامەییە بەرزەکان دەردەخەن. بەشێکی بەرچاو لە پەنابەر و ئاوارە ناوخۆییەکان کە هەڵگری بروانامەی ئامادەییین، لە پیشەیەکی کارامە نزم کاردەکەن (٢٣% و ٣٠%)، کەچی ئەم ڕێژەیە لە کۆمەڵگای خانەخوێ بریتیە لە ٢%. سەرەڕای ئەمەش، دامەزراندنی پەنابەرەکان، کە هەڵگری بروانامەی زانکۆیین، لە پیشەیەکی کارامە بەرز بریتیە لە ٥٩ % کە واپێدەچێت بکەوێتە دوای گرووپەکانی دیکە.

سەرمایە و تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان

بەگوێرەی ئەنجامی ڕووپێویی بەردەست، دوو شێوازی سەرەکی هەن بۆ بەدەستهێنانی هەلی کار، ئەمانیش بریتین لە 'بەڕێگای یەکەکانی دامەزراندن' یاخود 'بەڕێگای هاوڕێ و خزم و کەس'. بەشێوەیەکی تایبەت، پەنابەرەکان پشت بە پەیوەندی کەسیی دەبەستن (٦٢ %یان ئەم شێوازەیان بەسەرەکی داناوە بۆ دۆزینەوەی کار)، لەکاتێکدا پەیوەندیکردن بە یەکەکانی دامەزراندن بەمەبەستی دۆزینەوەی کار شێوازێکی دەگمەنە (٩% یان ئەم شێوازیان هەڵبژاردووە). ئەمەش پەیوەندی توندیان بە کۆمەڵگاکەیانەوە دەخاتەڕوو. گەنجانیش، لەبری پەیوەندیکردن بە نووسینگەی بێکاریی، زیاتر ئارەزووی بەدواگەڕانی کار دەکەن لە ڕێگای هاوڕێ و خزم و کەسیان. زۆر گرنگە تێبینی ئەم نارێکییە بکرێت بۆ ئەوەی بزانرێت هێڵکاریەکانی دۆزینەوەی کار و سەکۆ هاوشێوەکان بەشێوەیەکی گونجاو ئامانجی پێویستیەکانی گەنجان ناپێکن.

بەشداریکردنی ئافرەتان لە هێزی کاردا

هەروەکو پێشووتر ئاماژەی بۆ کرا، کارکردنی ئافرەتان لە ئاستێکی نزم دایە، هەروەک ڕێژەی ١٥%ی ئافرەتان لە تێکڕای سەرجەم گرووپەکان دامەزراون، ١% یان بەدوای کاردا دەگەڕێن و ٨٤% یان ناچالاکن. ئاماری بەردەست ئەوە نیشاندەدات کەوا نیوەی ئافرەتانی دامەزراو لە کەرتی پەروەردەدا کاردەکەن و ئەوانی دیکە زۆرینەیان لە کەرتی گشتیدان و لە کارگێڕی گشتیدا کاردەکەن. دامەزراندن لە کۆمپانیا تایبەتیەکان دەگمەنە. بە ئامانجی تێگەیشتن لە هۆکارەکانی ئەو کەم بەشداریکردنەی ئافرەتان لە هێزی کاردا، دەرەنجامە سەرەتاییەکانی ئەم ئامارە لە گرووپی تاوتوێکردن لەگەڵ کۆمەڵگای خانەخوێ خراونەتەڕوو.

بەشداربووە (نێر ومێ)ەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ ئەوە نیشاندەدەن کەوا ڕێژەی نەخوێندەواریی ئافرەتانی پێگەیشتوو هۆکارێکی بنەڕەتیە لە دروستبوونی بەربەست لەبەردەم دۆزینەوەی هەلی کار.

بەشداربووانی سەرەکی گرووپی مێینەکان ئاماژەیان بۆ دژایەتیکردنی بەهێزی پیاوان بۆ چوونی ئافرەتان بۆ قوتابخانە و کارکردن کرد. باس لەوەش کرا کە ئەو ئافرەتانەی دەیانەوێت کاربکەن، لەوانەیە ڕووبەڕووی ڕەخنە ببنەوە لەلایەن هەندێ لە گرووپە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکانەوە.

"لە ڕابردوودا، خێزانەکان ئافرەتەکانیان نەدەنارده قوتابخانە و سەرەنجام نەخوێندەوار دەرچوون. چۆن ئێستا دەتوانن کاربکەن!" پیاوێکی پێگەیشتوو لە کۆمەڵگای خانەخوێی سەرووەران.

"باب و براکانمان نایانەوێت ئافرەتان کاربکەن، ئێمە هەردەم ڕووبەڕووی ڕەخنە دەبینەوە" ئافرەتێکی پێگەیشتوو لە کۆمەڵگای خانەخوێی سەرووەران.

"هەرچەندە ئافرەتان لە کۆمەڵگاکەی مندا توانای کارکردنیان هەیە، کەچی ئەمە بەربڵاو نیە چونکە ساڵانێك بەر لە ئێستا هەلی تەواوکردنی خوێندنیان بۆ نەڕەخساندوون. ئەم فەرهەنگەش زیاتر بووە بە دیاردە کەوا پێویستە پیاو کاربکات و بێتە سەرچاوەی داهات." هەرزەکارێکی مێینە، لە سەرووەران.

دەرەنجامەکانی ڕووپێوییەکە پشتگیری لەم ڕوونکردنەوەیەی سەرەوە دەبارەی نەخوێندەواری دەکەن: بە ڕێژەی ٥٠% ی ئافرەتانی کۆمەڵگای خانەخوێ کە تەمەنیان لە سەرووی ٣٥ ساڵانە، ناتوانن بخوێننەوە و بنووسن، ٦٥% ی ئافرەتانی پەنابەر و ٣٤% ی ئافرەتانی ئاوارە ناوخۆکان لەم تەمەنەی باسکرا، ناتوانن بخوێننەوە و بنووسن. بەشێوەیەکی ڕێژەیی، ئەو ئافرەتانەی کە دامەزراون، خاوەن بەهرەن و نزیکەی دوو لە سێیان هەڵگری بڕوانامەی زانکۆ یاخود قوتابخانەی تەکنیکین.

ئەم بارودۆخ و نەریتانەی تایبەت بەم پرسە گۆڕانکاری بەسەردادێت و ڕێژەکانی ناوتۆمارکردنی ئافرەتانی گەنج لە قوتابخانەکان لە بەرزبوونەوە دایە. ئەمەش بارمەتی نەوەی داهاتوو دەدات کە زیاتر لە هێزی کاردا بەشداربێت. ئەنجامدانی گۆڕانکاری ڕیشەیی، پێویستی بە ڕەزامەندی گشت بەشەکانی کۆمەڵگاوە هەیە. لە کاتێکدا، زۆربەی پیاوان لە دەرەنجامەکاندا کارککردنی ئافرەتانیان کردۆتە کارێکی باش بەڵام هەندێکیدیکەیان نەیانویست بە ئاسانی گفتوگۆ لەم بارەوە بکەن (بەتایبەت ئەوانەی ڕۆڵی سەرکرده لە کۆمەڵگا دەبینن).

"ئێمە هۆزێکی بەهێز و پتەوین و خاوەن کلتوور و نەریتین، ئافرەتەکانمان لە ماڵەوە کاردەکەن و ئێمەش لە دەرەوە. ئافرەتەکان خۆشحاڵن بەو کارەی ئەنجامی دەدەن کە بریتیە لە چاودێری ماڵ و منداڵەکان " سەرۆك عەشیرەتێك لە حەسارۆك، کە خەڵکی ناوچەکەیە.

منداڵ ئاوارە ناوەخۆییەکی کچ لە هەولێر. UNHCR. م. پرێندەرگاست

٦. باری دارایی خێزانەکان

تاوتوێ و پوختەی ئەنجامە سەرەکییەکان

لاوازبوونی ئاستی ئابووری خێزانەکان لە پارێزگای هەولێر بەشێوەیەکی سەرەکی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو قەیرانە داراییەی لە هەرێمی کوردستاندا هەیە و تێکچوونی باری ئابووری لە سەرتاسەری وڵاتدا، کە کاریگەرییان زۆر زیاترە لە قەیرانی ئاوارەبوون.

لە ساڵانی ڕابردووەوە مووچەی مانگانەی کەرتی گشتی کۆمەڵگای خانەخوێ کە بۆ حکومەتی هەرێمی کوردستان و ئەو ئاوارە ناوخۆییانەی کە هێشتا مووچەیان لە حکومەتی فیدراڵی وەردەگرت بە تەواوی نادرێت بەهۆی بڕینی بودجە و نارێکییەکانی دیکە و دواکەوتنەوە. لەهەمان کاتدا، کرێکارەکان لە دۆخێکی ناهەمواردان بەهۆی دەستەبەرنەکردنی دڵنیایی کارکردن و بەرزیی ئاستی ڕکابەری. ئاستی خەرجی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ لە ئێستادا بە بەراورد بە کاتی بەرلە قەیران کەمی کردووە، خەرجییەکانی مانگانە لە ئێستادا بۆتە نیوەی ئاستەکانی ساڵی ٢٠١٢ کە لەوسادا هەرێم بە گەشەسەندنی ئابوری تێپەڕدەبوو. دۆخی خێزانە پەنابەرەکان و ئاوارە ناوخۆییەکان باشتر نیە کە هەمان ئاستەکانی خەرجیان هەیە سەرەڕای بارگرانی دارایی کرێدان کە پێویستە بڕی ٣٠% بۆ ٤٠%ی داهاتیان بۆ خەرجی ماڵەکانیان تەرخان بکەن.

دەستەبەرنەکردنی دڵنیایی دامەزراندن و نزمی ئاستەکانی خەرجی لەگەڵ ڕێژەی ئەو ئەندامانەی خێزانەکان کە کارناکەن نیشانەی لاوازی باری دارایی خێزانەکانە. نەخشەسازی ئەم نیشاندەرانە دەرخەری کایەکانی داڕمانن لە هەندێ لە ناوچەکان، ئەمەش لە ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر زیاتر دەردەکەوێت بە بەراورد لەگەڵ سەنتەری هەولێر و شارۆچکەکانی دیکە. قەزاکانی خەبات و ڕزگاری، کە کەوتوونەتە ڕۆژئاوای پارێزگای هەولێر و خاڵی هاتنەناوەوەی ئاوارە ناوخۆییەکانن، لە دۆخێکی ناهەمواردان.

قەرزی درێژخایەن پێگەی دارایی خێزانەکانی لاواز کردووە. بەتێکڕای گشتی، کۆمەڵگای خانەخوێ قەرزی گەورەی لەسەرشانە کە لەپێش قەیران کردوویەتی، ئەو کاتەی گەشەسەندنی شار و شارۆچکەکان لە لوتکەدا بوو وەهەروەها لەو کاتەی مامەڵەکردنی موڵکی وەکو زەوی یان خانوو بەربڵاوبوو. زیاتر لە ٥٠% ی خێزانەکانی سنوری ناوچەی هەولێر و شارۆچکەکان قەرزارن، لەگەڵ ئەوەشدا تەنها ٣٥% ی خەڵکی سەنتەری هەولێر لەژێر قەرزدان. لەوکاتەی وا مەزەندەدەکرێت کە قەرزکردن بۆ وەبەرهێنانە گەورەکان لە ئێستادا ڕاگیراوە – ڕێژەکان لە ئێستادا زۆر نزیکن لەوانەی ساڵی ٢٠١٢- ئەو قەرزانە پێویستە بدرێنەوە جا چ بە خزم و کەسیان یاخود بە حکومەت بە گوێرەی پێشینەی خانووبەرە.

ئەوەی کە لە بەرزبوونەوەدایە بریتیە لە قەرزی خێرا بەمەبەستی دابینکردنی خەرجی ماڵەوە. ئەو شێوازەی ڕووپێوییەکەی لەرێگەوە کراوە لەوانەیە بە ووردی بەکارنەهاتبێت کە بەرێکی ئەم جۆرە قەرزەی لەبەرچاوگرتبێت بۆ کۆمەڵگای خانەخوێ (سەیری تێبینیەکانی خوارەوە بکە)، کەچی زانیارییەکان ئەوە نیشانددەدەن کە ٤٠% ی ئاوارە ناوخۆییەکان و پەنابەرەکان داوای قەرز دەکەن بەزۆری بۆ مەبەستی پێداویستیەکانی ڕۆژانە. بەگشتی، یەک لە دەی خێزانەکان لە شوێنە ئاوەدانەکاندا تووشی قەرز بوون بۆئەوەی کرێیەکانیان بدەن، کەچی دوو لە دەی خێزانەکان قەرزیان بەمەبەستی پڕکردنەوەی خەرجی ماڵەوە کردووە.

1. بودجەی خێزان

خەرجیی گشتیی مانگانەی خێزانەکانی ئەم ڕووپێویە نیشاندەری هەردوولایەنی باش و لاوازییە. دەتوانرێ ئەم ژمارانە لەگەڵ ئاستەکانی خەرجیی لە هەڵسەنگاندنەکانی پێشووتردا بەراوردبکرێن و بزانین ئاخۆ بارودۆخەکە بەرەو باشتر یان خراپتر دەچێت (شێوەی ١٤). پێویستە زانیاری خەرجییەکان لە هەڵسەنگاندنەکانی پێشووتردا بخوێندرێنەوە بە تێگەیشتن لە سنوورە دیاریکراوەکانی شێوازەکە و بارودۆخەکەی.[26]

بەرچاوترین دەرەنجام لەو ماوانەدا بریتیە لە زنمبوونەوەیەکی بەرچاو لە تێکڕای خەرجیەکانی خێزانی ئەمە لەکاتی بەراوردکردنی ئاستەکانی ٢٠١٤ بە ئاستەکانی ٢٠١٢، واتا ساڵێك بەر لە تێکچوونی ئابوری کوردستان و هاتنی بەلێشاوی ئاوارەکان. نزمبوونەوەی نزیکەی ٤٠% ی خەرجیەکان لە نزیکەی سێ ساڵدا دەرەنجامی ئەو گۆڕانکارییانەیە کە لە هەرێمدا ڕوویانداوە و بەتایبەتیش گەشەسەندنی ئابوری لە نێوان ساڵانی ٢٠٠٧ بۆ ٢٠١٣. ئەم دابەزینە ئەو کاتە زیاتر دێتەبەرچاو ئەگەر بەراوردی ساڵی ٢٠١٢ بە دوا زانیارییەکانی ٢٠١٥ بکەین، ئەو کاتەی خەرجیەکانی خێزان بۆ نیوە کەمی کردووە لە لوتکەی قەیرانی ئاوارەبوون و خراپتربوونی سنوردارکرنی بودجە لە کەرتی گشتیدا.

26 ئاستەنگەکان ئاماژەن بۆ دۆخی دارایی هەرێمی کوردستان، کە ژمارەیەکی زۆری کۆمەڵگای خانەخوێ موچە یاخود خانەنشینییان بەشێوەیەکی ئاسایی لە ٢٠١٤ەوە لە کەرتی گشتی وەرنەگرتووە، ئەمەش کاریگەری کردۆتە سەر خەرجی. جۆرەکانی تری ئاستەنگی ئاماژەیەکن بۆ زانیاری کۆکراوەی مانگەکە لەگەڵ خەرجییە جیاوازەکانی وەرزی (بۆنمونە: زستان پێچەوانەی هاوین). سەرەڕای ئەمەش، نەتوانرا هەمان جۆری داتا لە هەڵسەنگاندنی پێویستییەکانی کەرتە جۆربەجۆرەکان بۆ پەنابەرەکان کە لە ٢٠١٤ و ٢٠١٥ بڵاوکراونەتەوە دەستەبەر بکرێت.

نزمبوونەوەی نزیکەی ٤٠% ی تێکڕای خەرجییەکانی خێزان لە ماوەی نزیکەی سێ ساڵدا دەرەنجامی ئەو ململانێیەیە کە لە ناوچەکەدا بوونی هەیە و هەروەها بەرزبوونەوەی گەشەسەندنی ئابووری لە نێوان ساڵانی ٢٠٠٧ بۆ 2013 دا

زانیارییەکان هەروەها ئەوە دەردەخەن کە تێکڕای ئاستەکانی خەرجی خێزانی ئاوارە ناوخۆکان هاوتایە لەگەڵ خەرجی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ. هەرچەندە ئەم لەیەکچوونە بەهۆی ئەوەوەیە کە ڕەنگە ئاوارە ناوخۆکان مانگانە کرێی خانوو بدەن کە پێویستی بە ٣٠% تا ٤٠% ی بودجەی خێزانەکان هەیە. سەرەڕای ئەمەش، وادەردەکەوێت کە ئەندامانی خێزانی ئاوارە ناوخۆکان زیاتر لە خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ و هەندێ لە خەرجیەکانی وەکو خواردن بەگوێرەی قەبارەی خێزانەکانن. زانیارییەکان ئەوە دەخەنەڕوو کە تێکڕای خەرجی بۆ هەر تاکێکی ئاوارە ناوخۆییەکان کەمترە لە هی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ.

شێوەی 14. پەرەسەندنی تێکڕای خەرجییەکانی خێزان لە شار و شارۆچکەکانی پارێزگای هەولێردا

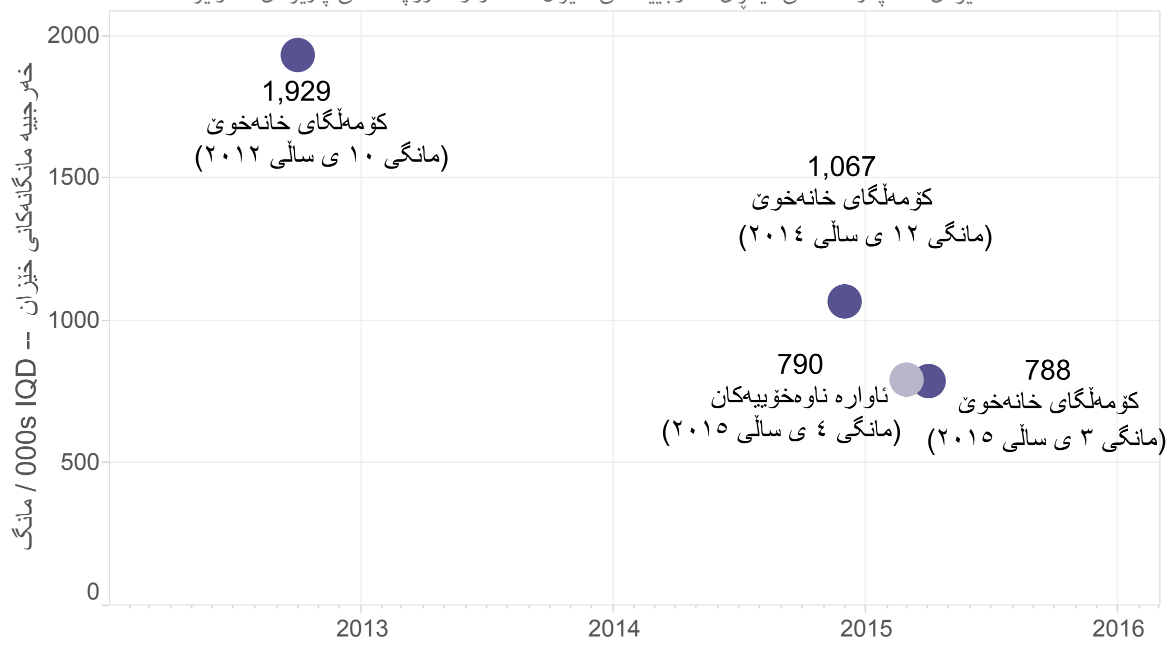

سەرچاوە: بانکی جیهانی (World Bank)، نووسینگەی ناوەندیی ئاماری عیراقی (CSO) و نووسینگەی ئامارەکانی هەرێمی کوردستان (KRSO) (2012)،(REACH (2015a و REACH و پرۆگرامی خۆراکی جیهانی (2015)) (WFP). بە بەکارهێنانی ڕێژەکانی هەڵاوسان لە عیراق (کە لە نووسینگەی ناوەندیی ئاماری عیراقییەوە وەرگیراون) شێوەکانی 2012 و 2014 بۆ نرخەکانی 2015 ڕێکخراون. بۆ هەموو داتابەیسەکان، لەپێناو زامنکردنی بەراوردکردندا تەنیا دانیشتووانە شارنشینەکانی هەولێر وەرگیراون.

2. شکستباریی و لاوازیی باری ئابوریی لە شار و شارۆچکەکاندا

ئەو ناحییانەی کە ژمارەیەکی زۆری خێزانی شکستبار و لاوازیان تێدایە، لەسەر ئەم کۆمەڵە پێوەرانەی نیشاندەری شکستبرێتیی و لاوازیی دەستنیشانکراون: نیشاندەرێك بۆ دەستەبەرکردنی دڵنیاییی کارکردن (شێوەی ١٥) و ناسەربەخۆیی خێزان (شێوەی ١٥) و ئاستەکانی خەرجیی (شێوەی ١٧). گشت گرووپەکانی دانیشتوان لەڕێگەی ناحییەکانەوە کۆکراونەتەوە.
لە ئاستی ناحییەکاندا، دەتوانرێت پەیوەندی نێوان خێزانە ئاوارەکان و بەها بەرزەکانی شکستباریی و لاوازیی لەبەرچاوبگیرێت. ئەو ناوچانەی کە بەهای بەرزی شکستباریی و لاوازیی نیشاندەدەن بریتین لە خەبات و ڕزگاری و تارادەیەکی کەمتریش ئەو ناوچانەی دەکەونە ڕۆژهەڵاتی سەنتەری قەزای هەولێر (کەسنەزان و بنەسڵاوە و دارەتوو).

زۆرینەی شارۆچکەکان ئاستێکی نزمتری شکستباریی و لاوازیی نیشاندەدەن، لەکاتێکدا سەنتەری هەولێر بەهای بەرزی هەیە لە دەستەبەرنەکردنی دڵنیاییی کارکردن ئەمەش بەهۆی ئەو ژمارە زۆرەی خێزانانەکان کە تەنها یەک کەسیان هەیە بتوانێت داهاتێک پەیدا بکات و ئەویش پشت بەو کرێیە دەبەستێت کە لەبری کارکردن وەری دەگرێت.

3. قەرزاریی

لە ماوەی پێشکەوتنی ئابوریی هەرێمی کوردستاندا لە ساڵی ٢٠١٢ دا، زۆرێک لە خێزانەکانی کۆمەڵگەی میواندار قەرزی گەورەیان چ لە خزمان یان لە حکومەت کردووە. لەو ساڵەدا تێکڕای ئەو خێزانانەی کە قەرزەکانیان نەدابووەوە لە ناوچەکانی پارێزگای هەولێر گەیشتە ٤٤%.

شێوەی 15. ڕێژەی سەدیی ئەو خێزانانەی کە هیچ کەسیان نییە داهاتێکیان بۆ پەیدا بکات، یان تەنیا یەک کەسیان هەیە کە سەچاوەی سەرەکیی داهاتەکەی مووچە نییە

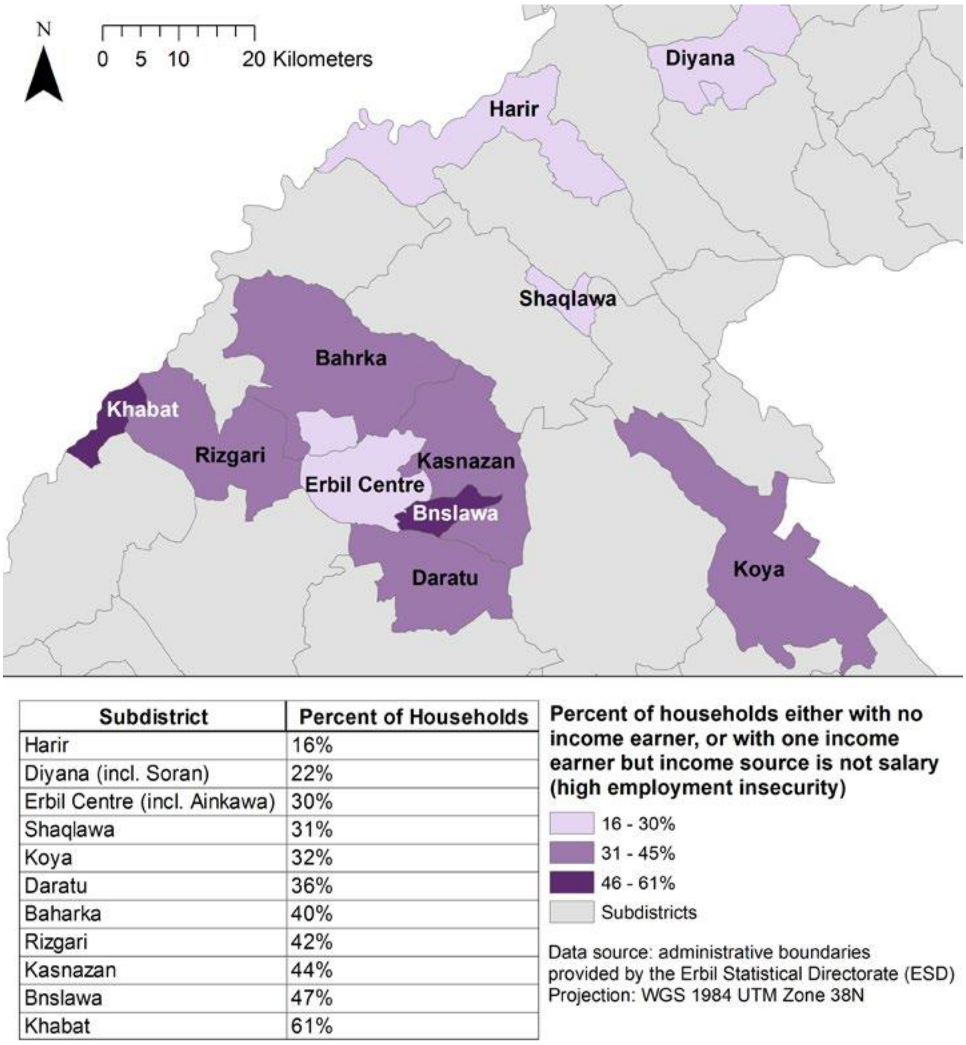

Subdistrict	Percent of Households
Harir	16%
Diyana (incl. Soran)	22%
Erbil Centre (incl. Ainkawa)	30%
Shaqlawa	31%
Koya	32%
Daratu	36%
Baharka	40%
Rizgari	42%
Kasnazan	44%
Bnslawa	47%
Khabat	61%

تەنها بەشێکی کەمی خەڵك پارەیان بەمەبەستی دابینکردنی خەرجی نێوماڵ قەرزکردووە، لەوکاتەی مەبەستی گشتی خەڵك بریتی بوو لە کڕینی موڵکی وەکو زەوی یان ئۆتۆمبێل یاخود بنیاتنانی خانوو[27]. زۆر لەم دۆخەی ئێستا لەوساوە گۆڕانکاری بەسەردا نەهاتووە و ڕێژەی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخویێ کە قەرزیان نەداوەتەوە ٤١% ە. بەهۆی ئەم قەیرانە داراییەوە کە ئێستا بوونی هەیە ، پێشبینی دەکرێت قەرزکردن بەمەبەستی وەبەرهێنانی گەورە کەم بکات، وەک لەوەی زیادبکات[28]. تێکڕای ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخویێ کە قەرزی خانووبەرەیان کردووە، لە ناوچە تازە ئاوەدانەکاندا وەکو ناوچەکانی سنوری هەولێر (بەحرکە ، بنەسڵاوە ، خەبات) زیاترە.

27 بانکی جیهانی، CSO و KRSO (٢٠١٢). ئاماری ئابوری کۆمەڵایەتی خێزانەکانی عیراق ٢٠١٢.

28 ئەم ئامرازی ڕووپێوییە ڕەنگە وەك پێویست جیاواز نەبووبێ لە گرتنی وێنەیەکی گونجاوی بەرزبوونەوەی ڕێژەی قەرزکردن بۆ درێژەدان بە بەکارهێنانی لە خەرجییەکانی ڕۆژانەدا لە لایەن کۆمەڵگای خانەخوێوە. وەك پرسیارێکی یەك وەڵامی، ڕەنگە وەڵامدەرەوەکان تەنیا ئەو وەڵامەیان هەڵبژاردبایە کە زۆرترین پەیوەندی بە مەبەستەکانی قەرزکردنەوە هەیە لە حاڵەتی ئەگەری قەرزکردن بۆ کڕینی خانووی زیاتر، هەروەها بۆ بەکاربردنی ڕاستەوخۆ.

لە ڕاستیدا، زۆربەی ئامانجەکانی قەرزکردن ئاماژە بۆ کڕینی موڵکی ماوەدرێژ دەکەن (شێوەی ١٨). زانیاری دەربارەی بڕی قەرز[29] ئەوە دەردەخات کە تێکڕای قەرز بۆ هەر خێزانێك گەیشتۆتە نزیکەی ٤ ملیۆن دیناری عێراقی.

ئاستەکانی قەرزاری بۆ ئاوارە ناوخۆکان و پەنابەرەکان هاوشێوەی کۆمەڵگای خانەخوێیە کە ٤١% و ٣٦%ی خێزانەکان قەرزیان لەسەرە. بەڵام بەپێچەوانەی کۆمەڵگای خانەخوێوە، زۆرینەی ئەو قەرزانەی کە خێزانی ئاوارەکان کردوویانە بۆ مەبەستی خەرجی نێوخۆیی و بەزۆریش بۆ کرێ بووە. بەگشتی، یەک لە دەی کۆی خێزانە ئاوارە و پەنابەرەکان قەرزیان بەمەبەستی کرێی خانوو وەرگرتووە[30].

29 REACH Initiative 2015 a

30 داتا و زانیاریی ورد سەبارەت بە قەرزاری و مەبەستەکانی قەرزکردن لە بڕگەی (F) ی پاشکۆی داتاکەدا هەیە.

شێوەی 16. ڕێژەی سەدیی ئەو خێزانانەی کە دوو ئەندام یان زیاتری پشتبەخۆنەبەستوویان هەیە لە بەرامبەر هەر یەکێکی پشتبەخۆ بەستوودا

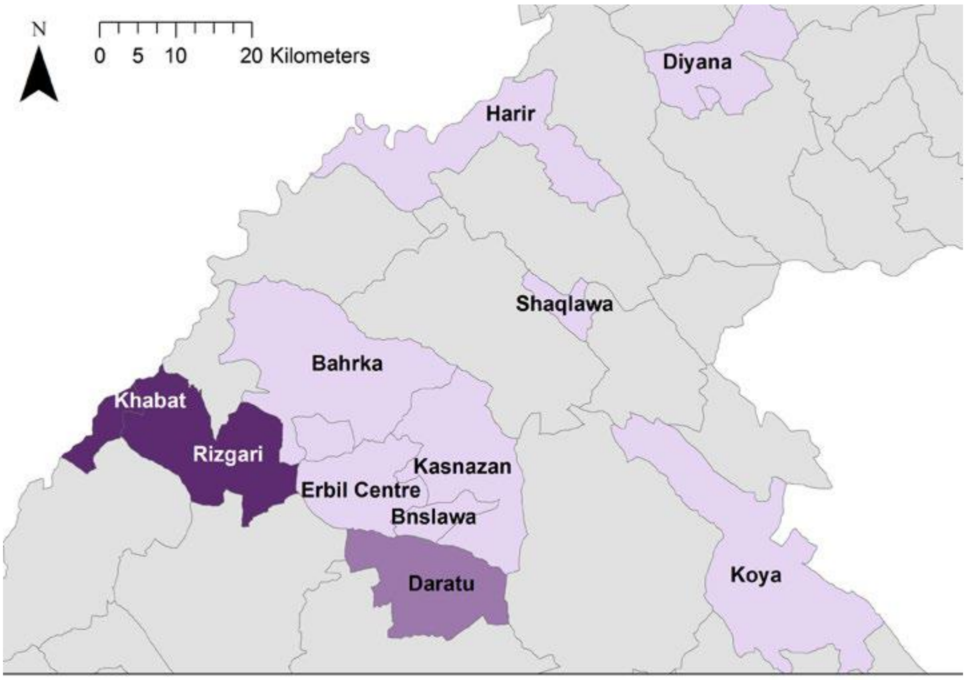

Subdistrict	Percent of Households
Erbil Centre (incl. Ainkawa)	12%
Kasnazan	12%
Koya	12%
Harir	12%
Bnslawa	13%
Shaqlawa	13%
Baharka	15%
Diyana (incl. Soran)	15%
Daratu	19%
Rizgari	22%
Khabat	25%

Percent of households with two dependent members or more for each non-dependent member

12 - 16%
17 - 20%
21 - 25%
Subdistricts

Data source: administrative boundaries provided by the Erbil Statistical Directorate (ESD)
Projection: WGS 1984 UTM Zone 38N

هەڵسەنگاندنێکی پێشووتر[31] ئەوە نیشاندەدات کە ئاستەکانی قەرز لە ٢٠١٥ دا بەتەواوەتی زیادیکردووە و ئەوەشی خستووەتەڕوو کە هەندێ لە خێزانەکان زیاد لە پێویست پشت بە قەرزکردن دەبەستن. تێکڕای قەرزکردن بەتایبەت لەناو خێزانە پەنابەرەکاندا گەیشتۆتە نزیکەی ١ ملیۆن دیناری عێراقی.

ئەو خێزانانەی کە قەرزی ماوە درێژیان کردووە بە مەبەستی مامەڵەی دوورودرێژ، زیاتر پشت بە مووچە دەبەستن، لەکاتێکدا ئەو خێزانانەی کە پێویستیان بە قەرزی لەناکاو هەیە زیاتر پشت بە کرێ یاخود بە سەرچاوەیەکی نادڵنیای داهاتەوە دەبەستن

ڕەنگە دانەوەی قەرز ببێتە گرفتێك لە سستی ئابووری. لەم حاڵەتەدا ئەو خێزانانەی کە قەرزی ماوە درێژیان کردووە بە مەبەستی مامەڵەی دوورودرێژ، زیاتر پشت بە مووچە دەبەستن، لەکاتێکدا ئەو خێزانانەی کە پێویستیان بە قەرزی لەناکاو هەیە زیاتر پشت بە کرێ یاخود بە سەرچاوەیەکی نادڵنیای داهاتەوە دەبەستن. بۆ نمونە، ٦٠% ی ئەو خێزانانەی کە پارەیان قەرزکردووە بۆ کرێی خانوو پشت بەکرێی کارەکانیان دەبەستن بۆ دابینکردنی خەرجییەکان. ئەم جۆرە کرێدانە، نارێکە و گەرەنتیشی لەگەڵ نیە، کە لە کۆتاییدا ئەوە دەردەخات کە دانەوەی قەرزەکان کارێکی زۆر زیاتر قورسە.

31 REACH Initiative 2015 a. هەڵسەنگاندنی پێداویستییەکانی کەرتە جیاوازەکانی ئەو پەنابەرە سوورییانەی لەناو کۆمەڵگا خانەخوێکاندا نیشتەجێن. نیسانی ٢٠١٥.

شێوەی 17. ڕێژەی سەدیی ئەو خێزانانەی کە لە سنووری چوارەمین و پێنجەمین (هەژارترین) ئاستەکانی خەرجیدان

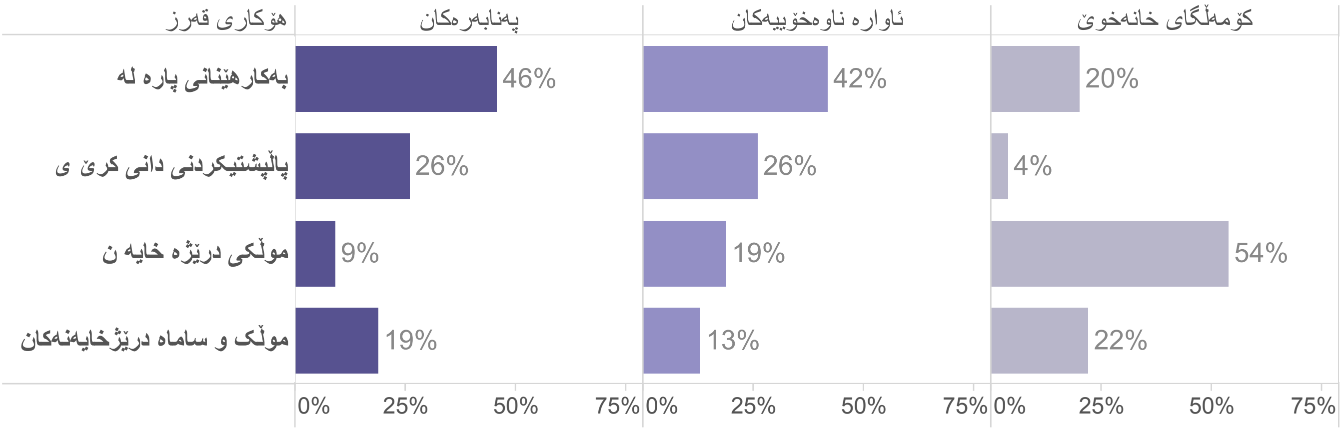

شێوەی 18. سەرەکیترین هۆکاری باسکراو بۆ قەرزکردن بەپێی گرووپی دانیشتووان

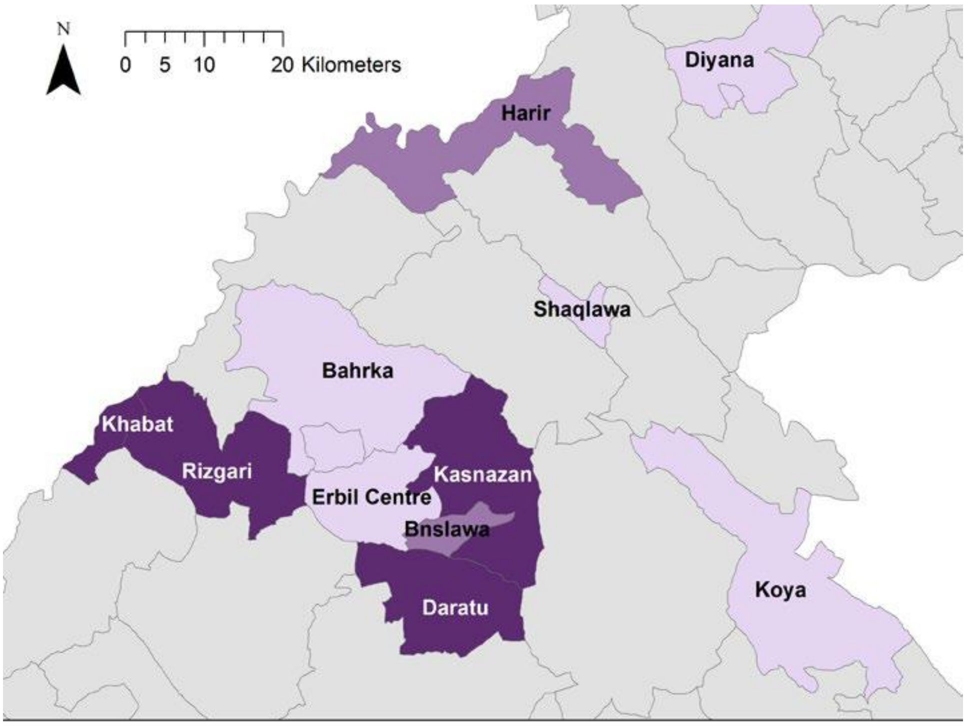

Subdistrict	Percent of Households
Erbil Centre (incl. Ainkawa)	20%
Baharka	23%
Shaqlawa	24%
Koya	25%
Diyana (incl. Soran)	27%
Bnslawa	32%
Harir	32%
Khabat	35%
Kasnazan	37%
Rizgari	38%
Daratu	42%

Percent of households within the 4th and 5th (poorest) expenditure quintiles

- 20 - 27%
- 28 - 34%
- 35 - 42%
- Subdistricts

Data source: administrative boundaries provided by the Erbil Statistical Directorate (ESD)
Projection: WGS 1984 UTM Zone 38N

٧. تەحەدای پەروەردە و خوێندن

تاوتوێ و پوختەی ئەنجامە سەرەکییەکان

پێویستە زانیاری دەربارەی پەروەردە بە تێکڕای ڕێژەکانی ناونووسکردن قوتابیان شیبکرێتەوە کە ڕێژەی لەسەدای قوتابییە ناونووسکراوەکان لە هەر پۆلێك نیشاندەدات بەبێ ڕەچاوکردنی گونجاوی تەمەنیان بۆ قۆناغی خوێندنەکەیان. چونکە ئەو قوتابیانەی لەڕێگەی شێوازەکانی ئەم ڕاپۆرتە شیکارکراون ڕاستەوخۆ لە خوێندنی بنەڕەتییەوە ئینجا بۆ دواناوەندیی و پاشانیش بۆ زانکۆ نەچوون، بەڵکو لەو ماوەیەدا دابڕانیان هەیە. تێکڕای وازهێنان لە خوێندنی بنەڕەتی و ئامادەیی زۆر بەرزە، بەڵام زۆربەی قوتابییەکان دواتر دەگەڕێنەوە بۆ تەواوکردنی خوێندنی باڵا لە قۆناغێکی دیکەی ژیانیاندا. بۆ نموونە، دوو لەسەر سێی ئەو قوتابیانەی کە لە پۆلی (١٠ تا ١٢) ن، ٣ تا ٥ ساڵ گەورەترن لەو تەمەنەی کە بە فەرمیی بۆ ئەو ئاستانە دەستنیشانکراوە، کە بریتییە لە تەمەنی نێوان (١٥ تاوەکو ١٧ ساڵان).

بۆ دانیشتوان بە گشتیی، ڕێژەکانی ناونووسکردن بۆ قۆناغی خوێندنی بنەڕەتیی بەرزن، بەڵام تا ڕادەیەکی بەرچاو بۆ خوێندنی ئامادەیی نزمترن. ئەو داتا و زانیارییانەی لەبەردەستدان ئەوەمان پێ دەڵێن کە ئەگەر لەبەر هەندێك هۆکاری سنووردارکەر نەبوایە، ڕێژەکانی ناونووسکردن بۆ قۆناغێ خوێندنی ئامادەیی بەرزتر دەبوون. لە یەکێك لە بەشەکانی پێشەوەی ئەم ڕاپۆرتەدا تێبینی ئەوەمان کرد کە ژمارە و توانای قوتابخانە ئامادەییەکان لە ماوەی ئەم چەند ساڵەی دواییدا زۆر زیادیان کردبوو، بەڵام ئەمە هێشتا بۆ مامەڵەکردنێکی تەواو لەگەڵ داخوازییە هەنووکەییەکەدا بەس نیە.

ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر لە چاو توێژە جوگرافییەکانی دیکە ڕێژەیەکی نزمتری ناونوسکردن نیشان دەدەن، زۆربەی خێزانەکانیش لە وەڵامی ئەوەی بۆچی قوتابییەکان / گەنجەکان ناونووس ناکەن گوتویانە کە قوتابخانەکان ئەو توانایەیان نیە. ئاوارە ناوخۆییەکان، بە شێوەیەکی تایبەت، گوتبوویان کە لە دابینکردنی خزمەتگوزارییەکاندا تووشی کێشە و بەربەست هاتبوون، بۆیە منداڵەکانیان نەیانتوانیوە بچنە قوتابخانەی بنەڕەتیی یان بڕۆن بۆ قۆناغێ ئامادەیی. هەندێکیشیان ئاماژەیان بە خەرجییە زۆرەکانی پەیوەندیدار بە خوێندن و پەروەردە دابوو، مەبەستیشیان کرێی خوێندن نەبوو، بەڵکو مەبەستیان کرێی هاتوچۆ و پارەی کڕینی کەلوپەلەکان بوو.

دانیشتوانە ئاوارەکەی ئێرە لە بواری پەروەردە و خوێندندا گەورەترین تەحەدا لەبەردەم هاوبەشە حکومی و مرۆییەکاندا دروستدەکەن. ڕێژەکانی ناونووسکردنی ئەم دانیشتوانانە بۆ هەردوو قۆناغی بنەڕەتیی و ئامادەیی لە شوێنە ڕەسەنەکانی خۆیاندا وا دەردەکەون کە بەتەواویی نزیك بن لە ڕێژەکانی ناونووسکردنی کۆمەڵگای خانەخوێ لە پارێزگای هەولێردا؛ بەڵام لە حاڵەتی ئاوارەییاندا، وا پێدەچێت کە خێزانە سوورییەکان منداڵ و گەنجەکانیان نەنێرن بۆ قوتابخانە، چونکە ئێستا ڕێژەی ناونووسکردنیان لە قۆناغی بنەڕەتیی و قوتابخانەی ئامادەییدا بۆ دانیستووانە ڕەگەز نێرینەکەیان ٦٣% و %سفرە، هەروەها بۆ دانیشتوانە ڕەگەز مێیینەکەشیان ٦٤% و ٢٢%ـە.

بەبێ لەبەرچاوگرتنی جۆری ڕەگەز، ئەم ڕێژە ناونووسکردنانە بۆ قۆناغی خوێندنی بنەڕەتیی دوو هێندە و بۆ قوتابخانەی ئامادەییش چوار هێندە نزمترن لە ڕێژەکانی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ. بەشێکی گەورەی هەرزەکارە سووریی ڕەگەز نێرینەکانی نێوان تەمەنەکانی ١٥ بۆ ١٧ ساڵیی یان دامەزراون و خەریکن کار دەکەن یاخود خەریکن بەدوای کاردا دەگەڕێن، لەکاتێکدا هەرزەکارە ڕەگەز مێیینەکانیان لەماڵەوە دەمێننەوە. ئەوانەیان کە تەمەنیان لەنێوان ١٢ بۆ ١٤ ساڵیدایە، تەنیا نیوەیان دەچنە قوتابخانە. هیچ زانیارییەک لەبەر دەستدا نیە لەبارەی ئەوەی نیوەکەی دیکەیان لە بری خوێندن خەریکی چین، بەڵام وا پێدەچیت زۆربەی ئەو ڕەگەز نێرینانەی کە ناچنە قوتابخانە بەشێک بن لە هێزی کار.

ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەگەرێکی زۆر گرنگی گۆڕینەوەی پەروەردە و خوێندن بە کارکردن کە دەبێت چارەسەربکرێت. ئەو پرسیارە سەرەکییانەی کە دەمێننەوە ئەمانەن: باشە بۆچی ئەم گرووپە وەکو گرووپە هاوشێوەکانی خۆیان هەم لەناو کۆمەڵگای خانەخوێ و هەم لەناو کۆمەڵگا ئاوارەکاندا هەن ناچنە قوتابخانە و ئایا چۆن ئەم گرووپە بگەڕێندرێنەوە بۆ قوتابخانە.

1. ڕێژەکانی ناونووسکردن لە قوتابخانە و دەرکەوتە و کاریگەرییەکانیان

ڕێژەکانی ناونووسکردن لە قوتابخانە بە پێی توێژە جوغرافیەکان

چوون بۆ قوتابخانە دەتوانرێـــت لە ڕێگای ڕێژەی ناونووسکردنە تێکڕاییەکان یاخود لە ڕێگای ڕێژەی ناونووسکردنە پوخت و پاڵفتەکراوەکانەوە شرۆڤەبکرێت[32] . لەم کۆنتێکستەدا، وا پەسەندترە کە پشت بە ڕێژەی پەیوەندیدکردنە تێکڕاییەکان ببەسترێت، ئەمەش لەبەر ئەو ڕاستییەی کە زۆربەی کاتەکان قوتابییانـــی قۆناغێکی دیاریکـــراو لە تەمەنێکی سەروو ئەو تەمەنەوەن کە لە ڕووی تەکنیکییەوە بۆ ئەو قۆناغە دیاریکراوە. بۆیە لێکۆڵینەوە و پشکنینی تەنیای ڕێژە پوخت و پاڵفتەکراوەکان بە ڕادەیەکی بەرچاو ڕێژەی چوون بۆ قوتابخانە بە کەمتر لەوەی کە هەیە دەردەخات. (شێوەی ١٩).

لە کاتێکدا وا دەردەکەوێت کە ناونوسکردن لە قۆناغی بنەڕەتـــیدا (پۆلەکانی ١ ــ ٩) لە ئاستێکی ڕێژەیـــی گونجاودا بێت، داتاکان دابەزینێکی خێرا لە ناونوسکردن لە قۆناغی ئامادەییدا (پۆلەکانـــی ١٠ ــــ ١٢) نیشاندەدەن. ڕێژەی وازهێـــنان لە خوێندن لەدوای قۆناغی بنەڕەتیی و پێش قۆناغی ئامادەیی بەرزە، چونکە کەمتر لە نیوەی قوتابییەکان دوای ئەو قۆناغە لە خوێندن بەردەوام دەبن و بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ دەچـنە قۆناغی ئامادەیی. لەگەڵ ئەمەشدا، کەسانێکی زۆر لە قۆناغەکانی داهاتووی ژیانیاندا دووبارە دەگەڕێنەوە بۆ قۆناغی ئامادەیی خوێندنەکەیان، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە پاشەوپێش پێکردنێك لە نێوان کاتی چوون بۆ ناو بازاڕی کار و بەردەوامیدان بە خوێندنەکانیان لە ئارادا بوونی هەیە.

بۆ نموونە، ئەو ڕاستییەی کە ڕێژەی ناونوسکردنە تێکڕاییەکانی دانیشتوانی ڕەگەزی نێر لە قۆناغی ئامادەییدا ٨٢٪ وە ڕێژە پوخت و پاڵفتەکراوەکەشی لە ٣٨٪ ە ئەو نیساندەدات کە نزیکـەی دوو لەسەر سێی قوتابییانی قۆناغی ئامادەیی لە سەرووی ئەو تەمەنەوەن کە بەپێی ستانداردەکان بۆ ئەو قۆناغە دیاریکراوە. لە ئێستادا زۆرینەی قوتابییانی قۆناغی ئامادەیی بە واقیعی تەمەنیان لە نێوان ١٨ بۆ ٢٢ ساڵیدایە و گەورەترن لە تەمەنی ستاندارد کە بریتییە لە تەمەنی نێوان ١٥ بۆ ١٧ ساڵیی.

تێکڕای وازهێنان لە خوێندنی بنەڕەتی و ئامادەیی زۆر بەرزە، چونکە کەمتر لە نیوەی قوتابییەکان ڕاستەوخۆ تا دەگەن بە خوێندنی ئامادەیی بەردەوام دەبن لە خوێندن. لەگەڵ ئەمەشدا، زۆرێک لە تاکەکان دواتر و لە قۆناغێکی دیکەی ژیانیاندا دەگەڕێنەوە بۆ تەواوکردنی خوێندنی ئامادەیی

32 ناونووسکردنی تێکڕایی، بە دابەشکردنی ژمارەی قوتابییەکان (بەبێ لەبەرچاوگرتنی تەمەنەکانیان) لە هەر قۆناغێکدا (قوتابخانەی بنەڕەتی یاخود ئامادەیی) بەسەر کۆی گشتیی ژمارەی منداڵانی ئەو گرووپە تەمەنەی کە لەگەڵ قۆناغەکەیدا دەگونجێت، بەدەستدێت. ناونووسکردنی پوخت و پاڵفتەکراو کۆی گشتیی ژمارەی قوتابییەکانی تەنیا ئەو تەمەنەی کە لەگەڵ ئەو قۆناغەی کە دەبێ تێیدا بن دەگونجێن، بەسەر کۆی گشتیی ژمارەی منداڵانی ئەو گرووپە تەمەنەدا دابەشدەکات. ناونووسکردنی تێکڕایی، بە کردار، ئەو منداڵانە دەگرێتەوە کە لە قۆناغێکی دیاریکراوی خوێدندان کە لەگەڵ گرووپە تەمەنەکەی خۆیاندا ناگونجێت. بۆ نموونە، ڕۆڵەیەکی تەمەن ١٩ ساڵیی کە پەیوەندی بە قوتابخانەی ئامادەییەوە بکات دەچێتە خانەی ناونووسکردنی تێکڕایی نەک ناونووسکردنی پوخت و پاڵفتەکراو.

شێوەی 19. ڕێژەی ناونووسکردنە پوخت و پاڵفتەکراوەکان و تێکڕاییەکان لە قۆناغێ خوێندنی بنەڕەتی و قوتابخانەی ئامادەیی بەپێ ی توێژ و ڕەگەز

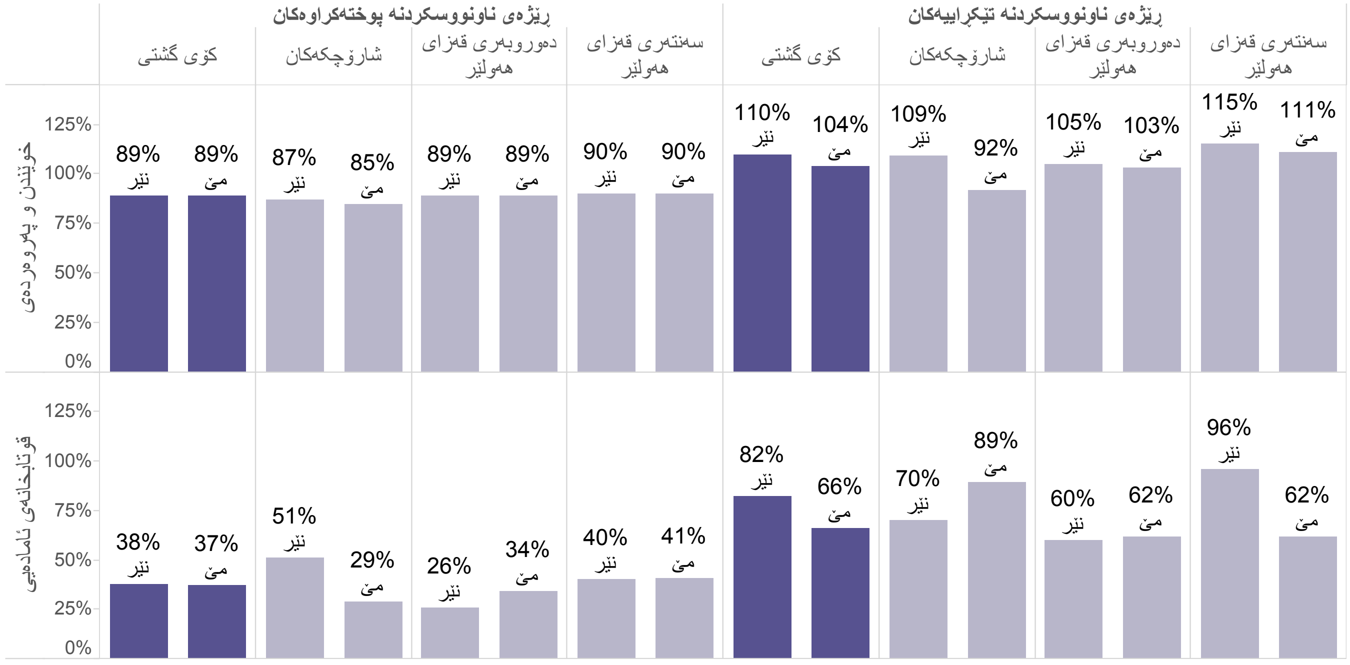

تاقیکردنەوەی نیوە ساڵ لە قوتابخانەی ئاوات لە هەولێر. ئەمساڵ 400 کچی پۆلەکانی حەوت تا دوانزە لە قوتابخانەکەدا ناونووسکراون، لەگەڵ 100 قوتابی دیکەش لە کۆمەڵگای خانەخوێوە. UNHCR. کلوي کۆڤ

سەبارەت بە خوێندنی قۆناغی بنەڕەتیی، ڕێژەی ناونووسکردن لە نێوان توێژە جیاجیاکانـــدا چوونـــیەك دەردەکەون و جیاوزییەکـــی ئەوتۆ لەنێواندا نیە. بەڵام، ئەوەی پەیوەندی بە ڕێژەکانی قۆناغی ئامادەییەوە هەیە، جیاوازیـــەکی بەرچاو لە نێوان ناوچەکانی دەوروبەری قەزای هەولێر و باقیی شار و شارۆچکەکانی دیکەدا هەیـــە.

هەروەك لە بەشەکانی سەرەوەدا کە لەبارەی دابینـــکردنی خزمەتگوزارییە گشتییەکان بوون ڕوونکرایەوە، ئەو ناحییە و شارۆچکانە خزمەتگوزاریی خوێندن و پەروەردەیان کەمتر بۆ دابینکراوە ئەو خزمەتگوزارییەش لە شوێنانەدا بەرتەسکبوونەوەیەکی دیار و ئاشکرا بە خۆیەوە دەبینێت. ئەمەش لە ڕوویێکەوە دەتوانێت ئەو ڕێژە نزمترەی چوونی قوتابییان بۆ قۆناغی ئامادەیی لەو ناوچانەدا ڕوونبکاتەوە کە تەنیا نزیکەی ٦٠% ە، لەکاتێکدا ئەو ڕێژەیە بەتێکڕایی دەگاتە نزیکەی ٨٠% بۆ توێژەکانی دیکە.

ڕێژەکانی ناونووسکردن لە قوتابخانە بەپێی گرووپی دانیشتوان

شرۆڤەکردن بەپێی گرووپی دانیشتوان ڕەنگدانەوەیـەکی ڕوونی دابەشبوونـە لە نێوان ئەو دانیشتوانەی پەنابەری سوورین لەگەڵ باقیی گرووپـەکانـی دیکەدا (شێوەی ٢٠). ڕێژەی ناونووسکردنی منداڵە پەنابەرەکان، ڕێژە پوخت و پاڵفتەکراوەکان بن یاخود تێکڕاییەکان، زۆر لە ژێرەوەی ئاستی ستانداردایە.

زیاتر ٣٠%ی منداڵان لە تەمەنەکانی نێوان ٦ بۆ ١٤ ساڵی ناچـنە هیچ جۆرە قوتابخانـەیەکی فەرمی. بۆ ئاستەکانی خوێندنی ئامادەیی، دۆخەکە لەمەش خراپترە، کە تیایدا هیچ یەکێك لە خێزانەکانی ناو سامپڵەکەمان هیچ منداڵـێکی خۆی لە قوتابخانە ناونووس نەکردووە، لە کاتێکدا ژمارەیەکی زۆر کەمی کچان ناونووسکرابوون.

لەبارەی گرووپـەکانی دیکەی دانیشتوانیشەوە، ڕێژەکانی ناونووسکردن لە قۆناغی خوێندنی بنەڕەتیی لە نێوان کۆمەڵگای خانەخوێ و ئاوارە ناوخۆییەکاندا ڕێژەییانە چوونیەکن. بەڵام ڕێژەکانی قۆناغی خوێندنی ئامادەیی هەندێك جیاوازیی دەردەخەن، ئەویش بەوەی کە ژمارەیەکی کەمتری ئاوارە ناوخۆییەکان دەچنە قۆناغی ئامادەیی، ئەمەش ڕەنگە پەیوەندی بەو ڕاستییەوە هەبێت کە بەشێکی گرنگی ئەو خەڵکانە لە دەوروبەری قەزای هەولێر دەژین و ئەو ناوچەیەش لەچاو ناوچەکانی دیکە ئاستێکی نزمتری پێگەشتنی خزمەتگوزاریی خوێندن و پەروەردەی هەیە.

ڕێژەکانی ناونووسکردن لە قۆناغی خوێندنی بنەڕەتیی لە نێوان کۆمەڵگای خانەخوێ و منداڵانی ئاوارە ناوخۆییەکاندا ڕێژەییانە چوونیەکن. لەگەڵ ئەمەشدا، زیاتر لە ٣٠%ی منداڵانی تەمەن ٦ بۆ ١٤ ساڵیی پەنابەرەکان ناچنە هیچ جۆرە قوتابخانە و خوێندنێکی فەرمیی

شێوەی 20. ڕێژەی ناونووسکردنە پوخت و پاڵفتەکراوەکان و تێکڕاییەکان لە قۆناغی خوێندنی بنەڕەتی* و قوتابخانەی ئامادەیی بەپێی گرووپی دانیشتووان و ڕەگەز

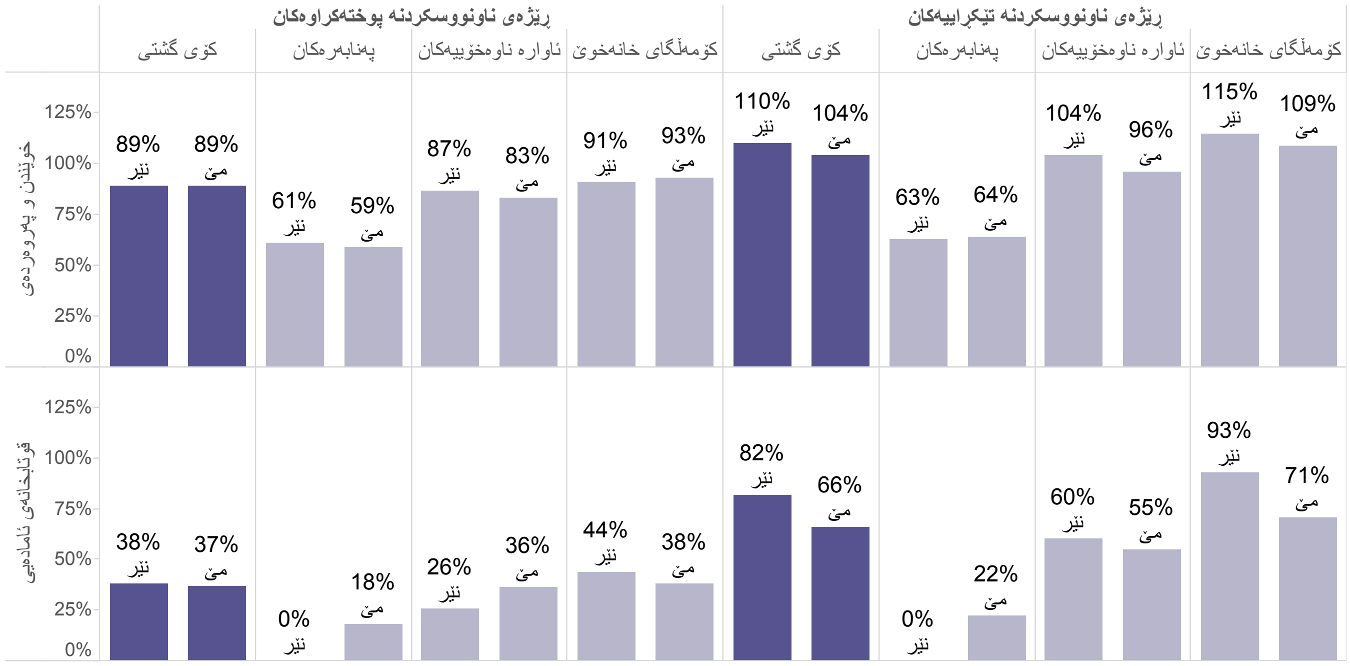

* خوێندنی بنەڕەتی بۆ ئاوارە ناوخۆییەکان یەکگرتنی قۆناغی سەرەتایی (پۆلی 1 – 6) و قۆناغی ناوەندی (پۆلی 7 - 9) دەگرێتەوە

هۆیەکانی نەچوون بۆ قوتابخانە

ڕووپێوییەکە هۆکارەکانی پشت نەچوونی منداڵان و گەنجانی تەمەن ٦ بۆ ١٨ ساڵیی بۆ قوتابخانە دۆزییەوە (خشتەی ٦). بۆ کۆمەڵگای خانەخوێ، هەرچەندە ڕێژەی سەدیی ئەو منداڵ و گەنجانەی لە دەرەوەی سیستەمی پەروەردە و خوێندنبوون زۆر نزم بوو، زۆربەی وەڵامەکان پەیوەندییان بە کلتوورەوە هەبوو، بەوەی کە سەرۆکی خێزانەکان ڕەدی ئەو بیرۆکەیەیان دەکردەوە کە کەسە گەنجەکان پێویستیان بەوە بێت بخوێنن. ئەمە بە ڕادەیەکی بەرچاو لە

حاڵەتی ئەو کچانەدا زۆر بوو کە نەدەچوونە قوتابخانە.

بۆ ئاوارە ناوخۆییەکان، هۆکارە هەرە زۆر دووبارەبووەکە، بە پەراوێزێکی بەرچاو، پەیوەندی بە بەربەستەکانی بەردەم دابینکردنی پەروەردەوە هەبوو. ئەمەش ئاماژەیەکە بۆ نەبوونی شوێن بە ڕادەی پێویست لەو قوتابخانانەی کە ڕێکخراون بۆ ئەوەی ئەو پرۆگرام(منهج)انەی خوێندن کە لە باقیی ناوچەکانی دیکەی عێراقدا بەکاردێن و بە زمانی عەرەبی دەگوترێنەوە، پێشکەش بکەن. دووەم هۆکار کە زۆرترین ئاماژەی پێکراوە دەگەڕێتوە بۆ خەرجییەکانی پەروەردە و خوێندن – کە ڕەنگە مەبەست لێیان خەرجییەکانی هاتوچۆ و دابینکردنی پێداویستییەکانی قوتابخانە بێت.

هۆکارەکانی نەچوونی منداڵ و گەنجە سوورییەکان بۆ قوتابخانە ئاڵۆزترن. نەچوونی ئەوان بۆ قوتابخانە دەکرێ پەیوەندی بە ژمارەیەك هۆکارەوە هەبێت، وەك: نەبوونی توانای ماددی، زەحمەت بینین لە دەستگەیشتن بە پەروەردە و خوێندن، پێویستییان بە دابینکردنی داهاتێک بۆ خۆیان و هەروەها کێشەکانیان لەگەڵ ئەو زمانەی کە پرۆگرامی خوێندنی پێ دەگوترێتەوە. ئەمانە هەمان ئەو هۆکارانەن کە لەلایەن خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکانیشەوە خراونەتەڕوو و بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا، ئەوان لە ڕووی چوونیانەوە بۆ قوتابخانە ئەنجامی تەواو جیاوازیان هەیە. سەرەڕای ئەمەش، ئەم پرسە لە خوارەوە زیاتر لێ ی کۆڵراوەتەوە.

2. تەحەددای خوێندن و پەروەردە بۆ پەنابەرە سوورییەکان

ئاستی نزمی چوونە قوتابخانە لەناو منداڵ و گەنجە سوورییەکاندا بە شێوەیەکی تایبەت جێگای نیگەرانیە. ڕێژەی ناونووسکردنی منداڵانی تەمەن ٦ بۆ ١١ ساڵی (بۆ کچان و کوڕان) %٦٣ یە، لەکاتێکدا ڕێژەکە بۆ گرووپی تەمەنی ١٢ بۆ ١٤ ساڵیی %٥٤ ـە. لە تەمەنی ١٥ ساڵییەوە بەرەو سەر، ڕێژەی ناونووسکردن، بەتایبەت بۆ کوڕان، بە ڕێژەیەکی بەرچاو دادەبەزێت. ئەم ڕێژە نزمانە دەکرێ پەیوەندییان بەو ڕاستییەوە هەبێ کە خێزان و منداڵ / گەنجە سوورییەکان، بەتایبەت کوڕەکان، ڕووبەڕووی ئاڵوگۆڕپێکردن لەنێوان کارکردن و خوێندندا دەبنەوە. هەندێك داتا و زانیاریی پاڵپشتیی ئەم گێڕانەوەیە دەکەن:

• سەبارەت بە باری کاری کوڕانی نێوان تەمەنی ١٥ بۆ ١٧ ساڵی، %٣٨یان کارمەندی کەسێک یان شوێنێکن و مووچە وەردەگرن، %١٧یان سەربەخۆیانە کاردەکەن، %٤یان بێ بەرامبەر بۆ خێزانەکانیان کاردەکەن و زیاتر لە %٢١یشیان لە جیاتی خوێندن چالاکانە خەریکن بەدوای کاردا دەگەڕێن. نیوەی ئەو منداڵ و گەنجانەی دامەزراون لە کەرتی بیناسازیدا کاردەکەن. تەنیا %٤ یان وا باسکراون کە بە فوول دەوام قوتابی بن. بۆ ئەو کچانەش کە لە هەمان گرووپی تەمەنداندا، % ٢٨یان قوتابین و %٥٩ یان بە بەشداریکردن لە کار و چالاکییەکانی ناو ماوڵەوە خەریکن. هیچ زانیارییەکیش لەبارەی ئەو کوڕ و کچانەوە کە لە ژێرەوەی تەمەنی ١٥ ساڵیدان و ناچن بۆ قوتابخانە، لەبەردەستدا نیە.

• ڕێژە نزمەکانی ناونووسکردن ناکرێ بدرێنە پاڵ ستاندارده هەژار و نزمەکانی خوێندن و پەروەردە لە ناوچە و زێدە ڕەسەنەکانیان لە سووریا (بەتایبەت، لە پارێزگای حەسەکە)، چونکە ڕێژەکانی چوونە قوتابخانەی پێش دەستپێکردنی ئاڵۆزییەکان زۆر بەرزتربوون لەو ڕێژانەی کە لە کاتی ئاوارەیی ئێستایاندا هەیانە، و ڕێژەکانی بەر لە دەستپێکردنی ئاڵۆزییەکانیان لە ڕێژەکانی کۆمەڵگای خانەخوێی هەرێمی کوردستان نزیک بوون. داتا و زانیارییەکانی ساڵی ٢٠٠٦ دەریدەخەن[33] کە ڕێژەی ناونووسکردنە تێکڕاییەکان لە پارێزگای حەسەکەدا %٩٤ بوو. بۆ ئاستەکانی قوتابخانەی ئامادەییش، ڕێژەکە %٤٦ بوو.

• لەکۆتاییدا، پەیوەندییەکی ئاشکرا لەنێوان ئاستی خوێندنی سەرۆکی خێزان و ئاستەکانی چوونە قوتابخانەدا نیە. ئەم پەیوەندییە بۆ ئاوارە ناوخۆییەکان و کۆمەڵگای خانەخوێ بوونی هەیە، لەناو ئەو خێزانانەی کە ئەگەر سەرۆکی خێزانەکانیان ئاستێکی بەرزی خوێندنیان هەبێت ئەوا ئەوانیش ئاستی چوونە قوتابخانەی بەرزیان تێدا هەیە. بۆ پەنابەرە سوورییەکان، %٢٧ی منداڵ و گەنجەکانی ئەو خێزانانەی کە سەرۆکەکانیان بڕوانامەی زانکۆیان هەیە، ناچنە قوتابخانە، ئەم شێوەیەش ئەگەر یەك بە دوای یەك بەراورد بکرێ بە %٨ و %١ی گرووپەکانی دیکە، گەورەیە (شێوەی ٢١).

لەگەڵ ئەمەشدا، ئەو زانیارییەی کە لەبەردەست دایە، هێشتا وێنەیەکی تەواوی ئەو بارودۆخەمان پێنادات کە ئەو کەسە پەنابەرە گەنجانەی ناچنە قوتابخانە ڕووبەڕووی دەبنەوە، چونکە هێشتا زانیارییەکە بۆشاییگەلێکی تێدا ماوە. تەحەددای سەرەکیی ئەوەیە کە چۆن ئەو منداڵ و گەنجانە بگەڕێنینەوە بۆ ناو سیستەمی خوێندن و پەروەردە. بەدەستهێنانی تێگەیشتنی باشتر لەسەر ئەوەی بۆچی ئەوان لە ئێستادا لەناو ئەو سیستەمەدا نین، یەکەم هەنگاوی گرنگی ئەم هەوڵەیە.

---

33 یونیسێف (2006)، ڕووپێوی کۆمەڵە فرە دەرخەرەکان

خشتەی 6. ئەو هۆکارانەی لەبارەی نەچوونی منداڵانەوە بۆ قوتابخانە باسکراون

جۆرەکانی ناوچە شارنشینەکان	کۆمەڵگای خانەخوێ	ئاوارە ناوخۆییەکان	پەنابەرەکان
سەنتەری قەزای هەولێر	نییە*	قوتابخانەکان لە توانایاندا نەبوو قوتابی زیاتر وەربگرن (67%) خەرجییەکان زۆرن (14%)	خەرجییەکان زۆرن (27%) بە ئاسانی دەستیان بە قوتابخانە ناگات (17%)
دەوروبەری قەزای هەولێر	خێزانەکە ڕازی نابێت (22%) پەککەوتەیی (14%)	قوتابخانەکان لە توانایاندا نەبوو قوتابی زیاتر وەربگرن (39%) خەرجییەکان زۆرن (9%)	خەرجییەکان زۆرن (20%) قوتابخانەکان قوتابی و ەرناگرن (19%)
شارۆچکەکان	نییە*	قوتابخانەکان لە توانایاندا نەبوو قوتابی زیاتر وەربگرن (25%) بە ئاسانی دەستیان بە قوتابخانە ناگات (10%)	نەبوونی بەڵگەنامە فەرمییەکان (23%) خەرجییەکان زۆرن (15%)

تێبینی: نییە* ئەوە دەردەخات کە لێکۆڵینەوەی پێویست بۆ نیشاندانی وێنەیەکی پشت پێ بەستراو لەبەردەستدا نییە.

شێوەی 21. هاوڕێژەی منداڵانی تەمەن 6 بۆ ١٤ ساڵین و ناچنە قوتابخانە بەپێ ی ئاستی خوێندنی سەرۆکی خێزانەکانیان*

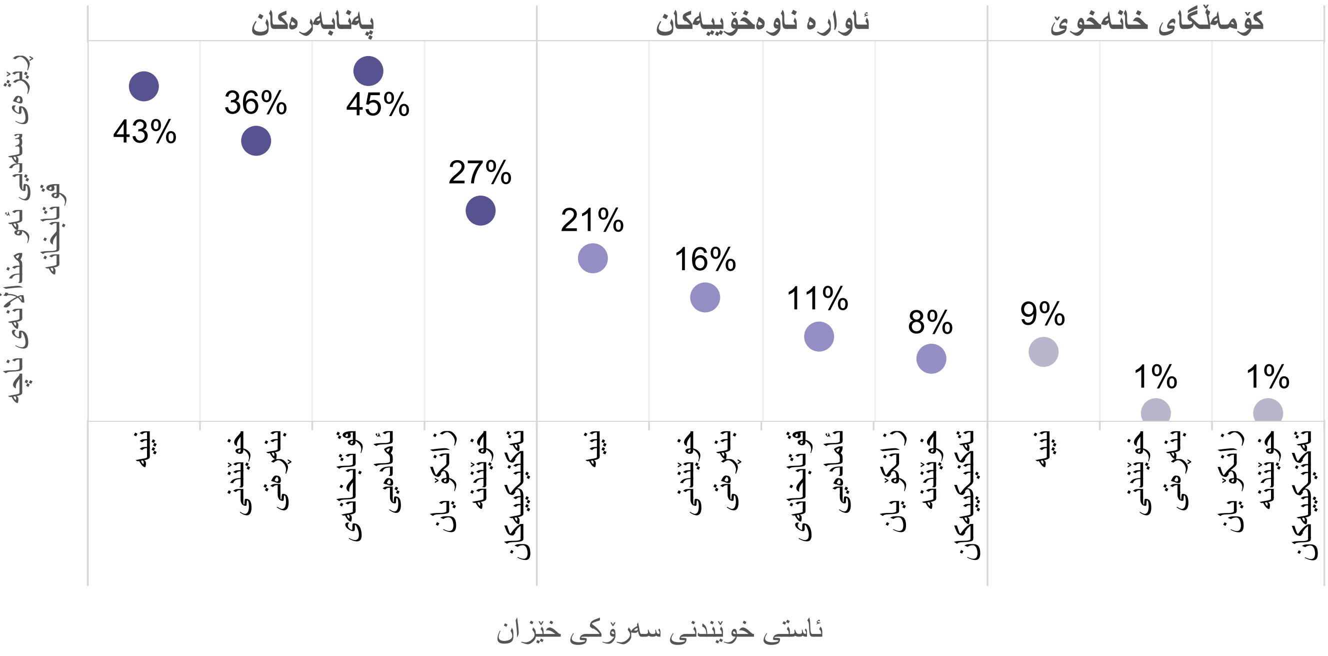

*بۆ ئاستەکانی خوێندنی ئامادەیی، بەهۆی کەمی ژمارەی ئەو لێکۆڵینەوانەی لەبەردەست دان داتا و زانیارییەکانی سەبارەت بە کۆمەڵگای خانەخوێ نیشان نەدراون.

٨. گەڕانەوەی چاوەڕوانکراوی کۆمەڵگا ئاوارەکان بۆ زێدی خۆیان

تاوتوێ و پوختەی ئەنجامە سەرەکییەکان

هەندێک لەو خێزانە سوورییانەی کە لە هەرێمی کوردستاندا میوانن، بەرەوڕووی ساڵی پێنجەمی ئاوارەییان دەبنەوە، لە کاتێکدا خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان خەریکن دەچنە ساڵی سێیەمیانەوە. سەرەڕای ئەمەش، داتا و زانیارییەکانی گرووپە دیاریکراوەکانی ئێمە ئەوەیان دۆزییەوە کە بۆچوونێکی بەهێز لەناو ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێ پارێزگای هەولێردا سەبارەت بەوەی کە کۆمەڵگا ئاوارەکان بە زووترین کاتی دوای وەستانی ئاژاوە و ناکۆکییەکان لە توانایاندا دەبێت بگەڕێنەوە بۆ ناوچە و زێدە ڕەسەنەکانی خۆیان، هەیە. لەگەڵ ئەمەشدا، پڕۆسەی گەڕانەوە ئەوەندە شتێکی سادە و ساکار نیە. ئەو داتایەی لە خوارەوە باسکراوە، هاوشان لەگەڵ کۆمەڵێك ئەزموون لە چەند بارودۆخێکی لەگەڵ یەک بەراوردکراودا، ئەو زەحمەتی و تەحەدایانەی بەردەم گەڕانەوە تەنانەت وەك ئەگەرێک نەك وەک شتێک کە بە ڕاستیی ڕووبدات، نیشاندەدات.

یەکەم، لەکاتێکدا زۆرینەی هەرە زۆری خێزانە پەنابەرەکان و ئاوارە ناوخۆییەکان تا ئێستاش هیوادارن کە بۆ شوێنە ڕەسەنەکانی خۆیان بگەڕێنەوە، ژمارەیەکی بەرچاوی خێزانەکان ٢٥%ی سوورییەکان و ١١%ی ئاوارە ناوخۆییەکان یان (کۆی گشتیی نزیەکەی ١١٠٠٠ کەس) تا ڕادەیەکی زۆر وایدەبینین کە یان لە پارێزگای هەولێر دەمێننەوە یان دەچنە شوێنێکی دیکە، بەڵام نایانەوێت بگەڕێنەوە بۆ سووریا یاخوود باقی شوێنەکانی دیکەی عێراق. ئەو شتەی کە ناچاریان دەکات بە شێوەیەکی حەتمی لە شوێنە ڕەسەنەکانی خۆیانەوە هەڵبێن بە ڕادەیەکی زۆر پەیوەندی بە پرسەکانی دیکەی پێکەوە گونجانی کۆمەڵایەتیی لەو ناوچە ڕەسەنانەدا و هەروەها ئاستی ئاوێتە و تێکەڵبوون و پێشبینیەکان بۆ گوزەرانیان لە پارێزگای هەولێردا هەیە. ئەوانەی کە لێرە لە پێگەیەکی دارایی باشتردان، وا پێدەچێ گەڕانەوەکەیان دوا بخەن.

دووەم، تەنانەت ئەو خێزانانەی مەیلێکی تووندی گەڕانەوەشیان هەیە، پێویستە ڕووبەڕووی زنجیرەیەک تەحەدا ببنەوە کە لە هەندێک حاڵەتدا ناتوانن بەتەنیا (لە مەودیەکی ئاست مامناوەندا) بەسەریاندا زاڵ بن. سەبارەت بە پەنابەرەکانیش، ململانێی سووریا لە چارەسەربوون دوورە، ئەمەش وا دەکات گەڕانەوەی لەخۆوە لەم ساتەدا هیچ ئەگەرێکی نەبێت. تەحەداکان بۆ ئاوارە ناوخۆییەکانیش بوونیان هەیە. بۆ نموونە، ئەگەر ڕووبدات خێزانێک لە ئەنبار یاخوود نەینەواوە ئاوارە بووبێت، ئەگەری زۆرە گوندەکەیان بەشێک بێت لەناو ڕووبەرێکی فراوانی ناوچەیەکی ئەو پارێزگایانەی کە هێشتا لە یاخیبوون پاکنەکرابێتەوە یاخود تا ئێستاش لەژێر مەترسیی توندوتیژیدا بێت. پڕۆسەی سەقامگیریی تازە دەستپێکردووە و دووبارە بوونیادنانەوەی ژێرخانی وێرانکراو پێویستی بە کات هەیە. هەروەها گەڕانەوە پڕۆسەیەکی خەرجیی گرانە. خێزانەکان پێویستیان بە هاوکاری دارایی هەیە بۆ ئەوەی بگەڕێنەوە شوێنە ڕەسەنەکانی خۆیان و تێچوونی زیاتریشیان دەوێت بۆ دووبارە جێگیربوون و بوونیادنانەوەی موڵک و ماڵیان؛ زۆربەری زۆری خێزانەکان لە ڕاستیدا بۆ ئەم مەبەستە داوای هاوکاریی دارایی دەکەن.

لە کۆتاییدا، کە ڕەنگە ئەمەیان لە هەموویان پیویستتر بێت، خێزانەکان پێویستە دەستیان بگات بە نەك تەنیا گەڕانەوە بۆ شوێنەکانی خۆیان بەڵکو بە گەڕاندنەوەی موڵکەکانیشیان بۆ ژێر خاوەندارێتیی خۆیان. بەهۆی هەموو ئەو وێرانکارییانەی کە لە پێکهاتە بنیاتنراوەکاندا بڵاوبوونەتەوە و هەروەها ئەو ڕاستییەی کە هەندێك لە شوێنەکان لەلایەن گرووپە نەتەوەیی و ئایینیەکانەوە یاخود لەلایەن هۆزەکانەوە لە سەرە، خێزانەکان ڕەنگە ڕووبەڕووی کێشە ببنەوە لە گێرانەوە و سەلماندنی یاسایی خاوەندارێتییان بۆ موڵکەکانی خۆیان، ئەو کاتەی کە دەگەڕێنەوە شوێنەکانی خۆیان.

سەراپای پرۆسەی گەڕانەوە ڕەنگە بۆ زۆرینەی خیزانەکان چەندان ساڵ بخایەنێت. پۆلێنکردنی ئەم تەحەدایانە و دیاریکردنی ئەو خێزانانەی کە ناتوانن بگەڕێنەوە، لە پێناو ئەواندا لایەنە پەیوەندیدارە حکومی و مرۆییەکان نەخشەی چەندان دەستتێوەردان دادەڕێژن کە بتوانن ئەم بارانەی سەر شانیان ئاسان بکەن.

1. خواستی گەڕانەوە

زۆربە ی خێزانەکان دەگەڕێــنەوە، هەندێکیشیان دەمێنــنەوە

گەڕانەوەی چاوەڕوانکراوی کۆمەڵگــە ئاوارەکان بۆ شوێنــە ڕەسەنەکانی خۆیان بابەتێــکە بایەخێکی تایبەتی هەیە. لە کاتێکدا زۆریــنەی خێزانــەکان وایـــدەبینــن گەڕانەوەیان (لە مەودایەکی مامناوەنددا) هەم چاوەڕوانکراو و هەم ئارەزووکراوە، هەندێک خێزان هەن کە نایانەوێ بگەڕێنەوە (شێوەی ٤). ئەوەی پەیوەندی بە پەنابەرەکانەوە هەیە، ٢٥%ی خێزانەکان دەڵێن کە ئەوان نایەنەوێت بگەڕێنەوە بۆ سووریا، کە دەکاتە نزیکەی ٤٥٠٠ خێزان، یان ١٩٤٠٠ تاکە کەس. لە ١١%ی خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان نایانەوێت بگەڕێنەوە -کە دەکاتە ٦٥٠٠ خێزان یاخود ٢٨٣٠٠ تاکە کەس. لە کۆی گشتیی ئەو ١١%یەی ئاوارە ناوخۆییەکان کە نایانەوێت بگەڕێنەوە، گەورەتریــن گرووپیان لە خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکانی نەینەوا پێکهاتوون، کە لە نیوە تۆزێک زیاتری ئەو خێزانانە ناخوازن بگەڕێنەوە.

شیکردنەوەی داتا و زانیارییەکانی ڕووپێوییەکە هاوکار دەبێ لە ڕوونکردنەوەی ئەوەی ئاخۆ کام لە هۆکارە ئابوورییە کۆمەڵایەتییەکان و دیمۆگرافییەکان بڕیار لە ئەگەری گەڕانەوەی خێزانەکان یاخود نیشتەجێبوونیان لە شوێنی دیکەدا دەدەن[34].

ئەم هۆکارانەش دەکەونە ناو سێ گرووپەوە:
یەکەم، بارودۆخی ئابووریی کۆمەڵایەتیی هەنووکەیی ئەو خێزانانەی کە لە پارێزگای هەولێردا نیشتەجێن، چونکە چەندە خێزانەکە داهاتیان زیاتر بێت و چەندەش ماوەی نیشتەجێبوونیان لەو شوێنەی ئێستا تێیدان درێژتر بێت، ئەگەری گەڕانەوەیان کەمتر دەبێت. تەنانەت ئەو خێزانانەی کە قەرزاریشن لە هیچ کاتێکی نزیکدا بەتەما نین بگەڕێنەوە.

34 ئەم هۆکارانە لە پاشکۆکەدا لە ڕێگای پاشەکشێیەکی ئاماریی بۆ خێزانە پەنابەرەکان و ئاوارە ناوەخۆییەکان بە شێوەیەکی وردتر لێیان کۆڵراوەتەوە.

دووەم، هۆکارە دیمۆگرافییەکانیش ڕۆڵێ خۆیان دەگێڕن، چونکە لە لایەکەوە، زۆربەی ئەو خێزانانەی سەرۆکەکانیان ئافرەتن دەیانەوێت لە پارێزگای هەولێردا بمێننەوە (پێدەچی لەبەر ئەوە بێ کە ئەگەر بگەڕێنەوە تووشی شکستباریی و لاوازیی زیاتر بن) و، لە لایەکی دیکەشەوە، بەبەراورد لەگەڵ کۆمەڵگە عەرەب و کوردە ئاوارەکان، کۆمەڵگای مەسیحییەکان بە ڕاددەیەکی بەرچاو ئەگەری گەڕانەوەیان کەمترە، ئەویش ڕەنگە بەهۆی کێشەکانی پێکەوە گونجانی کۆمەڵایەتییەوە بێت لە ناوچە ڕەسەنەکانی خۆیاندا.

سێیەم هۆکار کە کار بکاتە سەر گەڕانەوە ئەو ڕایەڵە (لینک یان ربط)ە فیزیاییانەن کە خێزانەکان لە ناوچە ڕەسەنەکانیاندا هەیانن، هەروەك ئەو خێزانانەی کە هیچ موڵک و سامانێکیان لە زێد و شوێنی ڕەسەنی خۆیاندا نیە، ئەگەری گەڕانەوەیان بە ڕێژەیەکی بەرچاو کەمترە.

> لە کاتێکدا زۆرینەی خێزانەکان وایـدەبینـن گەڕانەوەیان (لە مەودایەکی مامناوەندا) هەم چاوەڕوانکراو و هەم ئارەزووکراوە، لەهەمان کاتدا هەندێک خێزانیش هەن کە لەئێستادا هیچ نیازێکی گەڕانەوەیان نییە

شێوەی 22. دابەشبوونی خێزانەکان بەگوێرەی خواستیان بۆ گەڕانەوە بەپێ ی ناوچە ڕەسەنەکانیان

خواستی گەڕانەوە بۆ ناوچە و زێدە ڕەسەنەکان

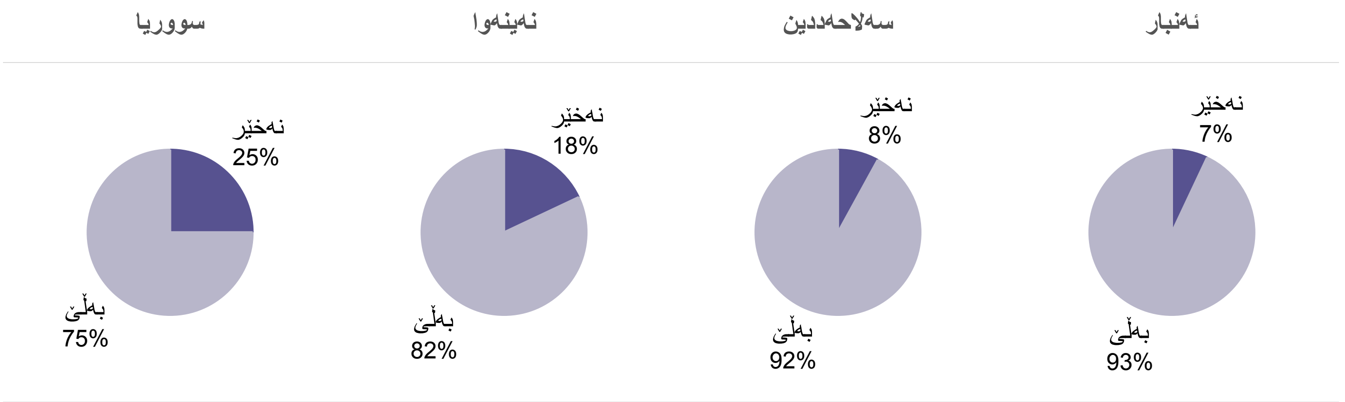

منداڵە ئاوارە ناوەخۆییەکان لە قوتابخانەیەکی قەرەباڵغ سەنتەری شار هەولێردا. نۆڤێمبەری 2015. UNHCR. م. پرێندەرگاست

2. تەحەدداکانی بەردەم گەڕانەوەیەکی کاریگەر

ئەو خێزانانەی کە گوتیان دەیانەوێ بگەڕێنەوە بۆ شوێنە ڕەسەنەکانی خۆیان هەروەها پرسیاری ئەوەشیان لێکرا کە ئایا ئەو مەرجانە چین کە دەبێ لەوێدا هەبن بۆ ئەوەی گەڕانەوەکەتان ڕووبدات. نزیکەی زۆرینەی خێزانەکان گوتیان مەرجی سەرەتایی گەڕانەوەیان "ئازادکردن"ی شوێنە ڕەسەنەکانیانە. لەبەر ئەوەی ئەم وەڵامە هەر لە خودی خۆیدا چاوەڕوانکراو بوو، خیزانەکان هەروەها پرسیاری ئەوەشیان لێکرا کە پێشینەیی (اولویة) بدەنە دووەم گرنگترین مەرجیش کە دەبێ هاوشانی مەرجی یەکەم ئەویش بێتە دی بۆ ئەوەی ئەوان بگەڕێنەوە (شێوەی ٢٣). ئەم وەڵامی دووەمە وێنەیەکی تۆزێك جیاوازی ئەو تەحەددییانەی تەنانەت دوای سەقامگیرکردنی ئەو ناوچانەش هەم لە عێراق و هەم لە سووریا دێنە سەر ڕێگای گەڕانەوە، دەخاتە ڕوو.

تەحەدای یەکەم پەیوەندی بە پارێزگا رەسنەکەیانەوە هەیە. هەرچەندە لە ڕووپێوییەکەماندا هیچ زانیارییەکمان لەبارەی قەزا ڕەسەنەکانی خێزانەکانی عێراقەوە لەبەردەستدا نیە[35] ، زۆربەی پارێزگا ڕەسەنەکانیان تا ئێستاش لەچوارچێوەی ناوچەی ملمڵانێکاندان و هێشتا گرووپە چەکدارە بەیەکتر نەیارەکان لەو ناوچانەدا بوونیان هەیە. زۆربەی خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان خەڵکی ئەنبارن، پاشان ژمارەیەکی بەرچاویان هی پارێزگای نەینەوا (بە شێوەیەکی شاری موسڵ و ئەو ناوچانەی ڕاستەوخۆ دەوری ئەو شارەیان داوە، وەك حەمدانیە). هەرچی سەبارەت بە پەنابەرەکانیشە، بارودۆخی سووریا گەڕانەوەکان تەنانەت پڕ تەحەداتر و قورستریش دەکات.

تەحەددای یەکەمی بەردەم گەڕانەوەی ئاوارەکان بۆ زێدی ڕەسەنی خۆیان دەستنەگەیشتنە بەو قەزایانەی ئاوارەکانی لێوە هاتوون.
تەحەددای دووەمیش پەیوەندی بە خەرجییە زۆرەکانی گەڕانەوەوە هەیە.
دواهەمین تەحەدداش بۆ توانای گەڕاندنەوەی موڵك و ماڵی ئاوارەکان دەگەڕێتەوە لە شوێنە ڕەسەنەکانی خۆیاندا.

35 هەڵسەنگاندنێك کە پێشووتر لەلایەن REACHەوە لە مانگی ٦ ی ساڵی ٢٠١٥دا ئەنجامدراوە، ئەوە دەردەخات کە ئەو ئاوارە ناوەخۆییانەی لە ئەنبارەوە هاتوون و لە ناوچەکانی دەرەوەی کامپەکانی پارێزگای هەولێردا دەژین، ٥٣%یان هی قەزای فەللوجە و ٣٧%یان هی ڕەمادی و ٧%یان هی قائیمن. ئەوانەشیان کە لە نەینەواوە هاتوون، ٥٢%یان هی حەمدانییە و ٣٧%یان هی موسڵ و ٦%یان هی شنگالن. لەکۆتاییدا، ئەوانەیان کە لە سەڵاحەددینەوە هاتوون، ٣٦%یان هی تکریت و ٣٠%یان هی شەرگات و ١٦%شیان هی بێجین.

شێوەی 23. دووەم* گرنگترین هۆکاری ئاسانکردنی گەڕانەوە بۆ زێدی ڕەسەن

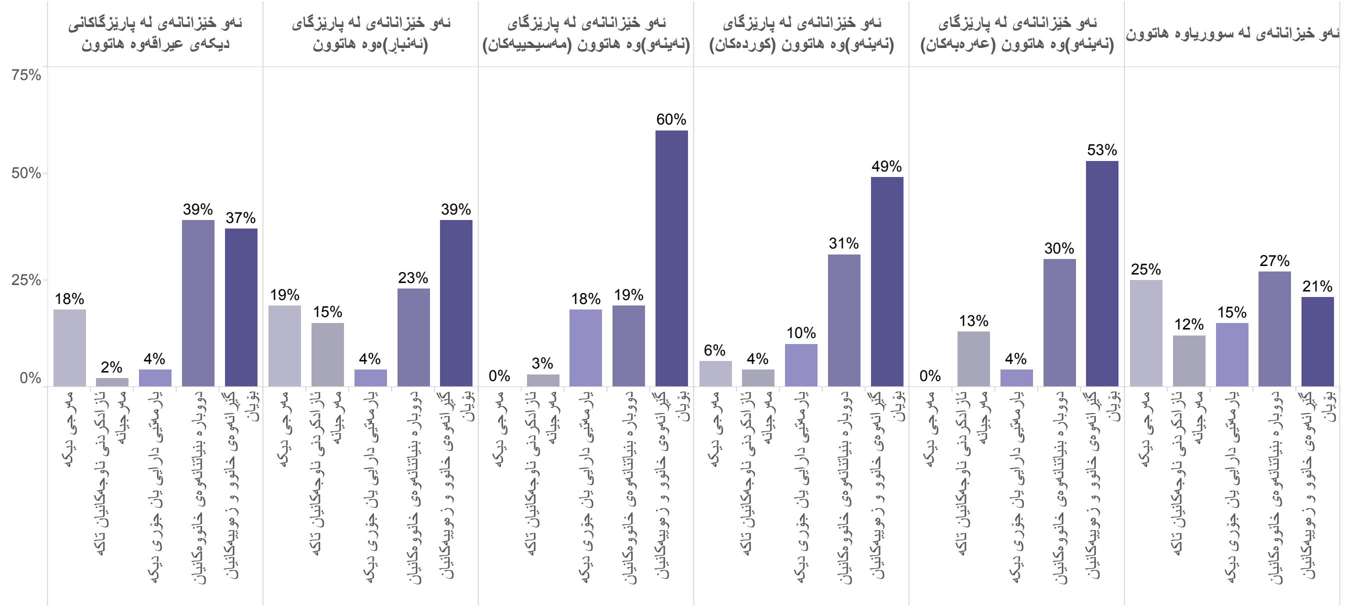

* تەنیا داتا و زانیارییەکانی دووەم گرنگترین مەرج نیشاندراون. نزیکەی تەواوی ئەوانەی وەڵامیان دایەوە "ئازادکردنی ناوچەکە و دابینکردنی ئاسایش"یان وەك یەکەم مەرج هەڵبژارد.

تەحەدای دووەم پەیوەندی بە خەرجییەکانی گەڕانەوەوە هەیە، وەك گواستنەوە و هاتوچۆ بۆ شوێنی ڕەسەن و دووبارە نیشتەجێبوونەوە و هەروەها سەرلەنوێ بنیاتنانەوەی خانوو و بازرگانی و کێڵگەکان. توانای دارایی خێزانەکان لە کاتی ئاوارەییاندا بەهێزەوە بڕیار لە توانایان (بەڵام مەرج نیە لە خواستیان) بۆ گەرانەوە دەدات. یەکێک لە پێشمەرجەکانی گەڕانەوە کە زۆر گوتراوەتەوە پاڵپشتیی یان هاوکاریی داراییە بۆ دووبارە بنیاتنانەوە. هەروەها، زۆر لە خێزانەکان لە پێناو مامەڵەکردنیان لەگەڵ خەرجییە ڕۆژانەییە بەرزەکانی ژیان لە ئاوارەییدا، پێشوەختە تووشی قەرز هاتوون، ئەمەش وا دەکات قەرزکردنی زیاتر ببێتە هۆی قورسترکردنی باری سەر شانی ئەو خێزانانە. لەکاتێکدا هەندێک یارمەتی کە ڕەنگە لە لایەن خزمەکانیانەوە کە پێدەچی هێشتا لە ناوچە ڕەسەنکەنیاندا مابن دابین دەکرێ، پێویستە ئەوە لەبەر چاو بگیرێت کە لە ٩٦%ی حاڵەتەکاندا ئاوارە ناوخۆییەکان دەڵێن کە خێزانەکانیان بە هەموو ئەندامەکانیانەوە لەگەڵ ئەواندا ئاوارە بوون (٦٧%ی پەنابەرەکانیش هەمان شت دەڵێن).

سێیەم تەحەداش پەیوەندی بە توانای گێڕانەوەی موڵک و سامانەکانەوە بۆ ژێر خاوەندارێتیی خۆیان لە شوێنی ڕەسەنیاندا هەیە، کە ئەمە یەکێکە لەو مەرجانەی گەڕانەوە، بەتایبەت بۆ پارێزگای نەینەوا، کە زۆرترین جار ئاماژەی پێکراوە. ئەمەش لەناو کۆمەڵێک پرسی یاسایی و سیاسیدا دەورەدراو، کە تیایدا کۆمەڵگا جیاوازەکانی ئەو ناوچانەی کە بە شێوەیەکی فەرمیی ناکۆکی و کێشەیان لەسەرە داواکاریی پڕ لە ناکۆکییان دەربارەی مافیان لە ژیان لەو ناوچانەدا هەیە. ئەم ناکۆکییانەش لە کاتی ئازادکردنی هەر ناوچەیەکدا دەکرێ زیاتر هەستیار بن. هەبوونی توانا بۆ سەلماندنی خاوەندارێتیی بەسەر ئەو موڵک و سامانانەی کە لەوێ لەدوا خۆیان جێیان هێشتووە هۆکارێکی سەرەکیی گەڕانەوەیە. نزیکەی ٩٥%ی ئەو خێزانە ئاوارە ناوخۆییانەی کە دەیانەوێت بگەڕێنەوە دەڵێن کە ئەوان لە شوێنی ڕەسەنی خۆیاندا موڵک و سامانێکیان (کە عادەتەن خانووە) هەیە. لەگەڵ ئەمەشدا، زانیاریی ورد دەربارەی بوونی توانا بۆ سەلماندنی خاوەندارێتی تا ئێستا بوونی نیە و پێویستە نەخشە و پلانی دیکە، بۆ زیاتر تێگەییشتن لە پرسەکانی داواکردنەوەی زەویی، بەتایبەت لە ناوچە کێشە لەسەرەکاندا، دابڕێژرێن. هەروەها، ئەگەر دەخوازرێت کە گرژییە کۆمەڵایەتییەکانی پێش یاخود کاتی گەڕانەوە هێور و نزم بکرێنەوە، ئەوا دەبێت دەستتێوەردانی دادپەروەرانەی ئاشتەوایی گونجاو داواکاری و سکاڵاکانی نێوان کۆمەڵگا دراوسێ یاخود تێکەڵاوەکان بەئامانج بگرن.

کۆمەڵێک فرۆشیاری گەڕۆك لە پەنابەرەکان و ئاوارە انوەخۆییەکان و کۆمەڵگای خانەخوێ، لە نزیك بازاڕی سەنتەری شاری هەولێر.
ئایاری 2015. وێنەگر: فوئاد هیندی.

٩. دەرەنجام و پێشنیازە سەرەکییەکان

سەرەکیترین ئامانجی ئەم هەڵسەنگانی پرۆفایلانە بریتییە لە دامەزراندنی بناغەیەکی ئەزموونیی بۆ دیزاین و بەرەوپێشبردنی نەخشەبۆدانان و پاڵپشتیی باشترکردنی هەلومەرجەکانی ژیانی دانیشتوانە شارنشینەکانی پارێزگای هەولێر بەبێ لەبەرچاوگرتنی پلە و پایەی کۆمەڵایەتی. ئەم هەڵسەنگاندنە بارودۆخی خێزانە ئاوارەکان (پەنابەر و ئاوارە ناوخۆییەکان)ی بە بارودۆخی خێزانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێ بەراورد کردووە، هەروەها بارودۆخی ئەو خەڵکانەی کە لە دەوروبەری هەولێر و شارۆچکەکان دەژین بە بارودۆخی ئەوانە بەراورد کردووە کە لە سەنتەری شاردا دەژین

لەئەنجامی ئەو ڕێگەیەی ناو شیکارییەکە، هەندێك لە دەرەنجامەکانی بەرەوپێشچوونی هەلومەرجەکانی ژیان لەوانەیە بۆ ئەو جیاوازییانە بگەڕێنەوە کە لەناوچە جوگرافییەکان هەیە وەك یەکەکانی نیشتەجێبوون، بەڵام لایەنەکانی تری وەك دامەزراندن یان سەقامگیریی ئابووری دەکرێ پەیوەندیدار بن بەو جۆرە گرووپەی دانیشتوانەوە کە خێزانەکان بۆی دەگەڕێنەوە.ئەو پێشنیازانەی کە لە خوارەوە خراونەتە ڕوو ئاراستەی دەسەڵاتدارانی پارێزگا و ڕێکخراوەکانی بواری کاری مرۆیی و پەرەپێدان کە لە هەولێر هەن کراون، شایەنی باسە ئەم پێشنیازانە لەبەرامبەر ئەو جیاوازییانەدا زۆر هەستیارن. ئەم پێشنیازانە بەتایبەتی ئەوانەی کە دەکەونە ژێر کۆنترۆڵی دەسەڵاتدارانی پارێزگاوە، قەیرانە هەنووکەییەکانی ئابووری و بوودجە، ئەوانەی کە ڕووبەڕووی کوردستان بوونەتەوە بەهەند وەردەگرن و بەجۆرێك دارێژراون کە بگونجێن لەگەڵ چوارچێوەی ئەو چاکسازییەی کە بۆ بەگەڕخستنی پرۆسەی چاکسازیی ئابووری لەو ناوچەیەدا پێویستە.

1. پرۆسەی بەشارستانیکردن، خزمەتگوزارییە گشتیەکان و پێکەوە گونجانی کۆمەڵایەتی

ڕاییکردنی ئەو شوێنە چۆڵ و ڕووداوانەی کەوا ڕێگە خۆشکەرن بۆ تێکەڵاوبوونی کۆمەڵگای خانەخوێ بە کۆمەڵگا ئاوارەکان، بەهێزکردنی پەیوەندی نێوان گەڕەکەکان و دووركەوتنەوە لە گرژییە کۆمەڵایەتیەکان و هێنانە کایەی پێکەوەژیانێکی ئاشتیانە

گفتوگۆکانی گرووپە دیارییکراوەکان لەگەڵ ئەندامەکانی کۆمەڵگای خانەخوێدا تیشکیان خستۆتە سەر ئەوەی کە پێشبڕکێکردن و ململانێ بۆ دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییە گشتییەکان و بێ مەیلیی ئاوارەکان بۆ خۆگونجاندنیان لەگەڵ ژینگە تازە کۆمەڵاتیەکەیان و گلەیی و گازاندە مێژوویەکانی دژی ڕژێمی پێش 2003 بەیەکەوە پێکەوەژیان و هاوگوزەرانییەکی تارادەیەك گرژیان لەنێوان کۆمەڵگای خانەخوێ و کۆمەڵگای ئاوارەکاندا هێناوەتە کایەوە. لەلایەکی دیکەوە، گفتوگۆکای گرووپە دیاریکراوەکان لەگەڵ کۆمەڵگا ئاوارەکانیشادا تیشکیان خستۆتە سەر ئەوەی کە ئەوان هەندێك جار تووشی لەمپەر و کۆسپی ئەوتۆ دەبنەوە کە ڕێگریان لێ دەکات لەوەی کە ژیانێکی سەربەخۆیان هەبێت، و لەبری ئەوە ئەو کۆمەڵگایانە زیاتر پشتیان بە پاڵپشتی دەرەکی دەبەست. زۆرێك لەو لەمپەر و کۆسپانەی کە باسكران پەیوەندییان بە

کۆمەڵگای خانەخوێشەوە هەیە. شوێنە هاوبەشەکان و ڕووداوە هاوبەشەکانی وەك (سەنتەرەکانی کۆمەڵگا، چالاکییە وەرزشییەکان یان گرووپی ئافرەتان/لاوان) دەکرێ وەك خاڵێکی پەیوەندی لەنێوان دانیشتوانی هەموو گرووپەکان ڕۆڵ ببینن و هەروەها دەکرێ ئەو پەیوەندییە زیاتر پەرەی پێ بدرێ.

گرنگیی ئەو چالاکییانەی کە لە کۆمەڵگاوە سەرچاوەیان گرتووە لەبەهێزکردنی پێکەوەژیانێکی ئاشتەواییانە لەناو گفتوگۆگاکانی گرووپە دیاریکراوەکاندا دیاریکران. ئەو چالاکییانە دەکرێ ڕێگەخۆشکەر و یارمەتیدەربن لە تێکەڵاوکردن و پێکەوەبەستنەوەی گرووپەکانی دانیشتوان. ئەو چالاکییانە هەروەها دەتوانن پاڵپشت و یارمەتیدەربن بۆ دابینکردنی خزمەتگوزارییە فرە ئامانجەکانی وەك پەروەردە و خۆشیی و توانا بەدەستهێنان، بەڵام زانیارییەکە ئاماژە بەو پرسانەش دەکات کە کاردەکەنە سەر کۆمەڵگا وەك بەرزکردنەوەی وشیاریی یاسایی، ئامۆژگاری و زانیاریی پەیوەندیدار بە پاراستن و وشیارکردنەوە و پەروەردەکردن لەسەر مافە گشتییە ئابووری و کۆمەڵایەتیەکان ...هتد.

- پاڵپشتیکردنی ئەو شوێنانەی کە خۆیان تەیار و بەردەستن وەك هۆڵە هاوبەش سەنتەرە وەرزشییەکان... هتد، یان فراوانکردنی تۆڕی بەشدارییە کۆمەڵایەتییەکان لەناوچە شارنشینەکاندا بە پاڵپشتیی دەزگا مرۆییەکان لەڕێگەی جێبەجێکردنی پرۆژە کاریگەر خێراکان (QIPs) کە سوود بەتەواوی کۆمەڵگا دەگەیەنن.
- ئاسانکاری و ڕێگەخۆشکردنی تێکەڵاوبوون لەسەر ئاستی گەڕەك کە ئەمەش ڕێگە بەئەندامانی کۆمەڵگا جیاوازەکان دەدات بۆ ئەوەی بەیەکەوە ڕێگەیەکی مانادار و بنیاتنەر و ئەرێنی پڕ لە هەماهەنگی دروست بکەن. بەشداریکردن لە ڕووداوە کەلتوری یان ئاینییەکان و دابەشکردنی شوێنە چۆڵەکان بۆ ڕێکخستنی چالاکییە گشتییەکان و پاڵپشتیکردنی ئەم ستراتیژە.
- دەستپێشخەریکردن لە کردنەوەی پرۆگرامێك بۆ پێشکەشکردنی وانەی زمانی کوردی بۆ ئاوارە ناوخۆییەکان بۆ ئەوەی ڕێگەخۆشکەربێت بۆ گونجانیان لەگەڵ ژینگە تازەکە و باشترکردنی تێکەڵاوبوون و پێکەوەژیانیان.

ئەنجامدانی زیاتری گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان بەشێوەیەکی ڕێك و پێك لەگەڵ کۆمەڵگای خانەخوێدا، ئەمەش وەك ڕێگەیەك بۆ باشترکردنی پەیوەندی ئاڵوگۆڕکردن

لەکاتێکدا دەزگا جیاوازەکان گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان لەگەڵ پیاو و ئافرەت و لاوانی پەنابەر و کۆمەڵگای ئاوارە ناوخۆییەکاندا ئەنجام دەدەن بۆ تێگەیشتن لە پێداویستییە بەپەلە و نیگەرانیەکانیان، کەچی کۆمەڵگای خانەخوێ سەرەڕای ئەوەی کە بەشێکی سەرەکییە لە هاوکێشەی بەرەوپێشبردنی کۆمەڵگادا بەڵام لەسەر ئەو بابەتانە زۆرجار ڕاوێژی پێ ناکرێ. بۆیە گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان پێویستە فراوان بکرێن بەتایبەتی بۆ وەدەستخستنی بەرچاوڕوونی لە بەندەکانی یەکبوونی کۆمەڵایەتی و تێگەیشتن لەبارودۆخی

ئابووری و میوانداریکردنی پەنابەر و ئاوارە ناوخۆییەکان لە ناوچە شارنشینەکاندا. بەتایبەتی تریش:

• ئاژانسەکانی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) و ڕێکخراوە ناحکومییە نیشتیمانی و نێودەوڵەتییەکان هانبدرێن بۆ بەرزکردنەوە و باشترکردنی دیالۆگ لەگەڵ کۆمەڵگاکان لەڕێی گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکانەوە و شێوازەکانی تری ڕاوێژکردن وەك پەیوەندیکردن لەگەڵ موختارەکانی نێو کۆمەڵگادا.

• ئەنجوومەنی پەنابەرانی هەولێر پێوستە دەستپێشخەری بکات لە دانانی پرۆگرامی خۆی بۆ ئەنجامدانی گفتوگۆکانی گرووپە فیاریکراوەکان بەشێوەیەکی ڕێك و پێك لەناوچە شارنشینەکاندا کە تیایاندا ئەو گفتوگۆیانە ئاڕاستەی هەموو گرووپەکانی دانیشتوان بکرێت بۆ بنیاتنانی متمانەی زیاتر لەنێوان دەسەڵاتدارنی پارێزگا و ئەو کۆمەڵگایەی کە خزمەتی دەکەن.

زیادکردنی ژمارە و توانای خزمەتگوزارییەکانی پەروەردە و خزمەتگوزارییە گشتییەکان لەناوچە شارنشینەکاندا بەتایبەتی لەدەوروبەری هەولێر

تشير البيانات الناتجة عن دراستنا بأن هناك نقص حاد في المرافق والوسائل الطبية والتعليمية في بعض المناطق الفرعية. ونظرا بأن عدد السكان قد تضاعف في بعض المواقع ، شكل العدد الهائل من السكان تحدياً لقدرة الخدمات على تلبية احتياجات السكان في تلك المناطق.

داتا و زانیارییەکانی ڕووپێویی و پێداچوونەوەکانمان ئەوەیان خستۆتە بەرباس کە کەموکوڕیی سەخت لە بینا و تەلارە پزیشکیی و پەروەردەییەکانی هەندێك لە ناحییەکاندا هەیە. بە لەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە ژمارەی دانیشتوان لەهەندێك شوێن بۆ دوو ئەوەندە زیادی کردووە توانای ئەو خزمەتگوزارییانەی کە بۆ پێداویستییەکانی دانیشتوان دیاردەکرێن لەو ناوچانەدا بەشێوەیەکی دژوار دووچاری تەحەدا بوونەتەوە. پێویستییەکی بەپەلە هەیە بۆ زیادکردنی ئەو خزمەتگوزارییە گشتییە پەروەردەیی و تەندروستییانەی کە پێشکەش دەکرێن، جا ئەم زیاد کردنەش دەکرێ یان لەڕێی فراوانکردنی توانای ئەو خزمەتگوزارییانەوە بێت کە لە ئێستدا بوونیان هەیە یاخود لە ڕێگای بنیاتنانی ژێرخانەوە بێت بۆ دروستکردنی یەکەی خزمەتگوزاریی زیاتر.

بۆ دڵنیابوونەوە لەبەردەوامیی ئەو خزمەتگوزاییانە بەشێوەیەکی درێژخایەن پێویستە ئەم کارە لەژێر هەژموون و کۆنترۆڵی حکومەتدا بێت. هەرچەندە بەدەنگەوەهاتنی حکومەت زۆر سنووردارە بەهۆی قەیرانی سەرتاسەریی بودجە لەهەرێمی کوردستاندا، بەڵام پێویستە ئەو بەدەنگەوە هاتنەی حکومەت لەگەڵ دەستەیەکی فراوانتری چالاکییەکانی تایبەت بە خزمەتگوزارییەکان لەسەر ئاستێکی هەرێمی دابنرێت. کەواتە لێرەوە دەکرێ ڕێکخراوەکانی بواری کاری مرۆیی و پەرەپێدان هەنگاو بهاوێژن بۆ پاڵپشتیکردنی دەسەڵاتەکانی حکومەت بە چالاکییە خێراکانیان وەك پرۆژە کاریگەرە خێراکان لەناو ئەو کۆمەڵگایانەی کە لەئێستادا دوچاری بۆشایی گەورەی خزمەتگوزرایی گشتی هاتوون.

• فراوانکردنی خزمەتگوزارییە گشتییە گرنگەکانی پەروەردە و تەندروستی لە ناوچە شارنشینەکاندا لەگەڵ جەختکردنەوەیەکی زیاتر لەسەر دابینکردنی ئاسانکارییەکانی قۆناغی خوێندنی ئامادەیی لە ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر.

• بنیاتنانی دام و دەزگای کاتی، بە پاڵپشتی ڕێکخراوەکانی بواری کاری مرۆیی و پەرەپێدان، لەڕێگەی پرۆژە کاریگەر خێراکانەوە، لە پێناو زیادکردنی پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییە گشتییەکانی پەروەردە و تەندروستی لە بێ خزمەتگوزاریترین گەڕەکەکاندا، ئەویش وەك بەشێك لە بەدەنگەوەهاتنێکی خێرا.

2. هەلومەرجەکانی نیشتەجێبوون و ژیان

زیادکردنی توانای ماددی بۆ دەستکەوتنی یەکەکانی نیشتەجێبوون بۆ بەکرێگرتن بەلەبەرچاوگرتنی قەیرانە داراییە هەنووکەییەکان

تەحەدای سەرەکی لەبارەی یەکەکانی نیشتەجێبوون لە ناوچە شارنشینەکانی هەولێر بریتیە لە نەبوونی شوێنی حەوانەوەی گونجاو(لە نرخدا) بۆ بەکرێگرتن و گواستنەوە بۆی. لەراستیدا، نرخی شوێنەکانی حەوانەوە لەتوانای ماددی بۆ بەکرێگرتن بەدەرن نەك تەنها بەهۆی بەرزی نرخی کرێکانیانەوە بەڵکو بەهۆی قەیرای داراییەوە. ئەمەش کاردەکاتە سەر تێکڕای گرووپەکانی دانیشتوان بە یەکسانی. وەبەرهێنان لەیەکەکانی نیشتەجێبووندا بەهۆی قەیرانی داراییەوە وەستاوە و زۆرێك لە پێکهاتەی بیناکان بە تەواونەکراوی ماونەتەوە یاخود لەڕاستیدا ئامادەنین بۆ بەکرێدان لەبەر نەبوونی متمانە بە کرێنشینە تازەکانەوە. سەرەڕای ئەوەش هیچ پرۆگرامێکی دروستکردنی یەکەی نیشتەجێبوونی گشتی لەو ناوچانەدا نین بۆ دروستکردنی یەکەی تازەی نیشتەجێبوون و پارسەنگکردنی نرخە نەگونجاوە (لە بەکرێگتنە نەهاتووەکانی) تایبەت بە کرێگرتن.

هەنگاوەکانی زیادکردنی یەکەی نیشتەجێبوونی گوونجاو لەڕووی نرخەوە پێویستن بۆ بەرەنگاربوونەوەی قەڕەباڵغبوون و بەرزبوونەوەی کرێ و زیادبوونی مەترسیەکانی دەرکردن و گواستنەوەی خێزانە هەژارترەکان بۆ گەڕەکەکانی دەوروبەر. لەناحیەکانی شەقڵاوە و بەحرکە و بنەسڵاوە و خەبات کە ژمارەی دانیشتوانیان نزیکەی بۆ دوو ئەوەندە زیادی کردووە بەبێ زیادبوونی یەکەی نیشتەجێبوون بۆیە لەوناوچانەدا پێویستی زۆر هەیە بۆ ئەم هەنگاوەکانی زیادکردنی یەکەی نیشتەجێبوون لەگەڵ سەرنجدان بۆ ماوەیەکی کورت خایەن یان مامناوەند.

• هاندان بۆ گەشەپێدانی تایبەتی خانووبەرەی گوونجاو لەنرخ و سادە بەمەبەستی زیادکردنی دابینکردنی یەکەی نیشتەجێبوون بۆ خێزانە کە دەرامەتەکان یان لەبڕی ئەوە هاندانی خاوەن خانووەکانی ئێستا بۆ فراوانکردنی خانووبەرە و زیادکردنی یەکەکانی نیشتەجێبوون بۆ کرێ.

• لێکۆڵینەوە لەبارودۆخی ئابووری و یاسایی باڵەخانە چۆڵەکان یان بەجێهێشتراوەکان بەنیازی ئەوەی کە دەسەڵاتە ناوخۆییەکان بتوانن ئەو جۆرە بینایانە بکەنەوە بە یەکەی نیشتەجێبوونی هەرزان یان بچووك ئەگەر ئەوە سەلمێنرا کە هیچ کەسێك مەیلی خاوەندارێتی کردنی ئەو موڵکانەی نیە.

• لێکۆڵینەوە کردن سەبارەت بە شیمانە و ڕێتێچوونەکانی ئەوەی کە نوێنەرانی پەناگەی مرۆیی یان دەسەڵاتدارانی پارێزگا ڕۆڵی دەستەبەران بگێڕن لە پرۆسەی

کرێ لە زۆربەی ناحیە گرنگەکان بەمەبەستی هاندانی خاوەن موڵکەکان بۆ والاکردنی شوقە و خانووەکانیان بۆ بەکرێدان- بەتایبەتی بۆ کۆمەڵگا ئاوارەکان.

• ئەنجامدانی شیکاری قووڵتر لەبارەی هۆیە هەنووکەییەکانی دیاریکردنی ئاستی کرێ لەناوچە شارنشینەکان و لەبارەی دەستکەوتنی خانوو بەکرێی گونجاو لەبەرامبەر ئەو خواستەی کە لەسەر خانوو بەکرێگرتن هەیە و لەبارەی مەترسی و تەگەرەکانی دەست گەیشتن بە خانووبەرەی تازە بە لەبەرچاوگرتنی ڕێ و شوێنە ڕاستەوخۆ و سیاسەتە درێژخایەنەکانی نێو پارێزگای هەولێر یان هەرێمی کوردستانی عێراق.

دابینکردنی کرێی خانوو وەکو هاوکارییەک بۆ خێزانە شکستبار و لاوازەکان

لە کاتێکدا پێوەرەکانی پێشووتر تێکرای کرێی خانوویان بەرە بەرە دادەبەزاند، بەڵام لەوانەیە پێویستیان بە کات بێت بۆ هەبوونی کاریگەریەکی دیار. لە ناو هەموو چین و توێژەکانی نێو دانیشتواندا لە ئێستادا زۆربەی خێزانەکان ناتوانن کرێی خانوو بدەن، وە ئەمەش سەردەکێشێت بۆ چوونە ژێر باری قەرزداری و یان ناچاربوون بە شوێنگۆڕین و گواستنەوەی بەردەوام لە ئەنجامی گەڕان بە دوای شوێنی حەوانەوە و نیشتەجێبوونێکی هەرزانتربە نرخێک کە هاوتابێت لەگەڵ داهات وە گونجاوبێت بۆ ژیان. پێویستیەکی تر پشتگیری کردنی ئەو خێزانانەیە کەوا ڕووبەڕووی کێشەی دارایی بوونەتەوە، ئەمەش بەمەبەستی یارمەتیدانیان بۆکارئاسانی لە نیشتەجێبوونیاندا بە شێوازێک کە بتوانن کرێی خانوویان پێ بدرێت بۆ گۆڕینی بارودۆخی خراپی نیشتەجێبوونیان بەرەو دۆخێکی باشتر، بەتایبەت لە سنووری پارێزگای هەولێردا.

لەگەڵ ئەوەشدا، زیاتر کردنە ئامانجی ئەو خانەوادانەی کەوا لە بارووددۆخێکی شکستبار و نەگونجاو ژیان دەگوزەرێنن (وەکو: یەکەکانی نیشتەجێبوونی کاتیی، کابینەکان و ئەو بینایەنەی لە قۆناغی دروستکردندان). ئەمەش
یارمەتیدەردەبیت بۆ بەرەوژیانێکی باشتر و شێوازی نیشتەجیبوونێک زیاتر پڕ لە ئارامی و ئاسایش.

وە پشتگیریکردنەکەش دەکرێت ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆبێت، بەم شێوەیە:
• بەدواداگەڕان و سەرنجدانی تواناکان بە مەبەستی بناغەدانان بۆ پرۆگرامی "کاش بەرامبەر بە قەرز"، وەکو درێژکراوەیەک بۆ ئەو پرۆگرامە "کاش"انەی کە لەئێستادا لە ئارادان یان وەکو پرۆگرامێکی تازەی سەربەخۆ، ئەمەش بەوەدەکرێت: یەکەم کە لەسەرەتادا دڵنیابین لەوەی کەوا پرۆگرامێکی لەم چەشنە نابێتە هۆی ئاوسانی بازاڕی کرێ (واتە بەرزبوونەوەیەکی کتوپڕی نرخەکان و دابەزینی نرخی پارە) و، دووەم دڵنیابین لەوەی نابێتە هۆی زیادکرندێکی کتوپڕ لەلایەن بەکرێدەرەکانەوە لە شوێنە زۆر قەرەباڵغەکاندا؛

• فراوانکردنی مەودای پرۆگرامەکان، وەهەروەها زیادکردنی ژمارەی بەشداربووان، خستنەئەستۆی گەڕاندنەوەی بارودۆخی ژیان بۆ دۆخێکی ئاسایی و تەندروستییەکی باش بە پێوەری مامناوەند و وەگەڕخستنەوە و نۆژەنکردنەوەی بیناکان بەرامبەر هیچ کرێیەکیان بەرمبەر بە کرێیەکی دیاریکراو، ئەمەش بە هەماهەنگی و بەشداریکردنی دەسەڵاتی پارێزگا بە مەبەستی بەهێزکردنی متمانەی خاوەن موڵکەکان؛

زیادکردنی پارێزگاری لە دژی دەرکردن و پشتگیریکردنی خێزانەکان لە مەترسی دەرکردن

لە نێو کۆی دانیشتواندا لە ماوەی ٦ مانگی ڕابردوودا بەشێک لە خانەوادەکان دەرکراون. دەرکرانەکانیش زۆربەی زۆری پەیوەستن بە کەمی تواناییان بۆ دانی کرێکانیان. ئەمەش زیاتر لە شارە بچووکەکان و شارۆچکەکاندا باوە، وەک سۆران و شەقڵاوە. نەبوونی نووسراوێک وەک بەڵێننامەیەك یان ڕێککەوتننامەیەك بە مەبەستی بەکرێدان زۆر پەیوەندیدارە بەوەی کەوا کرێچییەکان مەترسی زیاتری دەرکردنیان لەسەربێت. لەگەڵ ئەوەی کەوا ڕێککەوتننامە زارەکییەکان لەلایەن یاساوە هیچ ناچارکردنێکی تێدانیە، پێناچێت بەهۆی ئەم جۆرە ڕێککەوتنەوە کرێچییەکان لە دەرکردن پارێزراو بن، و دیسانەوە کردەی یاسایی کاریگەرییەکی ئەوتۆی نابێت بەسەر مشتومڕی نێوان خاوەن موڵک و کرێچیەوە.

بەم هۆیانەشەوە، پێویستە جۆرێک هەنگاو بنرێت بۆ زیادکردنی پارێزگاریکردن لە خانەوادە شکستبار و لاوازەکان، بە تایبەتی:
• ڕێکخستنی ڕێککەوتنە زارەکییەکان و هەوڵدان بۆ بەرەوپێشبردنی بەکارهێنانی ڕێککەوتننامە بە شێوازی نووسراو لە بری زارەکی. ئەمش کارئاسانیی زیاتر دەکات بۆ وەرگرتنی پشتگیریی نیشتەجێبوون (پشتگیری کرێچێتی) لە لایەن ئاساییشەوە، ئەمەش بۆ دڵنیابوون لە پارێزراویی مافی نیشتەجێبووان.

• پتەوکردنی ئەو مێکانیزمانەی کەوا ئاراستە دەکرێن لەلایەن ئەو بەشداربووانەی کە یارمەتیە یاساییەکان دەستەبەردەکەن لەو شوێنانەی کە خێزانە کرێچییەکان دەتوانن هەواڵ لە هەر حاڵەتێکی دەرکردن بدەن بەولایەنانەی کە ڕووبەڕووی حاڵەتی دەرکردن دەبنەوە، و بتوانن پشتگیریان لەوانەوە پێبگات، وەکو: دۆزینەوەی شوێنی حەوانەوەی نوێ، و بڕیاردان لەوەی ئایا ئەم خێزانانە کتوپڕ پێویستیان بە دابینکردنی پارەی کاش هەیە یان نا.

3. بەهێزکردنی ڕێگاکانی ژیان و گوزەران

بەهێزکردنی پلانە بەپەلەکانی باشترکردنی بار و گوزەرانی خەڵک لە ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر و شار و شارۆچکەکاندا

ینبغي خستنەسەرکاری کتوپڕ، وەکو پرۆگرامەکانی کاش بەرامبەر بە ئیش کەئەمانەش بەستراون بە جێبەجێکردنی پرۆژە کاریگەر خێراکانەوە، پێویستە کاری زیاتری لەسەربکرێت بە تایبەت لە سنووری پارێزگای هەولێردا کە زۆرترین ڕێژەی خەڵکی لەو شوێنانە بەدوای کاردا دەگەڕێن.

ئەم جۆرە پرۆگرامانەش سنووردارکراون بۆ خەڵکی پەنابەر و خەڵکی ئاوارە. پێویستە بەدواداچوون بکرێت بۆ ئەوەی ئەم جۆرە پرۆگرامانە لەهەمان کاتدا کراوەبن بۆ ئەندامانی کۆمەڵگای خانەخوێش لە کاتێکدا کە کەمیی دامەزراندن کاریگەریی بەسەر ئەوانیشەوە هەبووە بەشێوەیەکی یەکسان، بەتایبەت بۆ کارەکانی کەرتی تایبەت. شانبەشانی دامەزراندن، پلانە بەپەلەکانی باشترکردنی بار و گوزەرانی خەڵك یارمەتیدەردەبن بۆ گێڕانەوەی پارەی کاش بۆئەو ناوچانەی کەوا گیرۆدەی قەیرانی داراییین، وە هەروەها یەرمەتیدەر دەبن بۆ بەهێزکردن و پتەوکردنی باری دارایی ناوخۆ. ڕاهێنانە پیشەییەکانیش گرنگی

خۆیانیان هەیە، هەروەک چۆن داتا و زانیارییەکانمان دەریدەخەن کە بوونی ئەم جۆرە ڕاهێنانانە هەلی تاکەکان بۆ بەدەستهێنانی کار زیاد دەکەن.

پشت ئەستوور بەم باسە، ئەمانەی خوارە دەکرێت چەند پێشنیازێکی دیاریکراو بن:

• کردنە ئامانجی ناوچەکانی دەوروبەری هەولێر و شارۆچکەکان بۆ پرۆگرامەکانی بەپەلەکانی باشترکردنی بار و گوزەرانی خەڵك وەکو "کاش بەرامبەر بە ئیش" بۆ هەردوو دانیشتوانە ئاوارە و خانەخوێکان، وەك ئەوەی کە گونجاوە.

• بەردەوامپێدان و باشترکردنی پرۆگرامەکانی ڕاهێنانە پیشەییەکان لەم ناوچە جوگرافیانە و ناساندنی پرۆگرامەکان بۆ ئاسانکردنی تاوەکو لە کۆتاییدا بتوانرێ ئاسانکاری بکرێت بۆ شاگردێتی کردن لە یەکێك لەو کارانەی کە پەیوەندیدارە بەو بەهرانەی کە فێری بوون؛

• بەردەوامپێدان و باشترکردنی پشتگیریی بۆ ئەندامە دانەمەزراوەکانی هەموو کۆمەڵگا جیاوازەکان لە دۆزینەوەی کار بۆیان لە ڕێگای چەند بەرنامەیەکی تایبەت بە دۆزینەوەی کار بۆ خەڵکی دانەمەزراو، وەکو بەشێک لەو بەرنامەیەی لەلایەن لایەنە کاراکەی بواری باشترکردنی باروگوزەرانی خەڵک بەڕێوەدەچێت، ئەمەش وەکو جێگرەوە (بەدیل) ێك لەبری ناچاربوون بۆ پشتبەستن بە تۆڕە کەسییەکان.

• بەدواداگەڕان و هەڵسەنگاندنی ڕۆڵی کەرتی تایبەت لە پارێزگای هەولێر بۆ تێگەیشتن لە بەربەستی سەرەکیی بەردەم فراوانبوونیان و هەروەها کۆسپ و تەگەرەکانی بەردەم بەرزبوونەوەی ئاستی دامەزراندن لەلایەن ئەو کەرتەوە، ئەمەش هاوشان لەگەڵ هەڵسەنگاندنی کاریگەرییەکانی ئەو بەرنامانەی کە بۆ باشترکردنی بار و گوزەرانی خەڵك تاوەکو ئێستا لەلایەن هەردوو لایەنە پەیوەندیدارەکانی حکوومەت و ڕێکخراوەکانی بواری کارە مرۆییەکانەوە ئەنجامدراون (بۆ نموونە: ئەو ناوچانەی ئەو بەرنامانەیان پێگەیشتوون، دەستکەوتەکان و کاریگەرییەکان) تاوەکو بۆ لەمەودوا بەرنامەی ئامانجدارتر بەڕێوەببەن.

ئاسانکردنی میکانیزمەکان بۆ پەنابەرەکان بۆ ئەوەی بێن بە بازرگان و گەشە بە بازرگانیی هاوبەش لەگەڵ ئەندامانی کۆمەڵگەی خانەخوێ لە پارێزگای هەولێردا بدەن

بەهۆی حاڵەتی بەنابەرییانەوە، تاکە سوورییەکان ناتوانن لە دەرەوەی کەمپەکاندا دەست بە بازرگانی بکەن. ئەو خێزانانەی کە بەشی پێویست سەرچاوەی داراییان هەیە دەیانتوانی لە ڕێگای دەستپێکردنی بازرگانی و بەشداریکردن لە زنجیرە نرخە هەنووکەیی یان تازەترەکان و ڕەخساندنی هەلی کار بۆ کەسانی دیکە، بەشداری بکەن لە چالاککردنی ئابووریی ناوخۆییدا.

لەکاتێکدا کە کە پێدانی ئەو مافە بە پەنابەران کە بێن بە خاوەنی بازرگانیی خۆیان لە پارێزگاکەدا چاکسازییەکی دوورورێژی یاسایی لە سیاسەت و پلانەکاندا کە دەبێ لە لایەن هاوبەشە ناوخۆیی و نێونەتەوەییەکانەوە بانگەشەی بۆ بکرێ و داکۆکیشی لێ بکرێت، دەخوازێت، هەر لە هەمان چوارچێوەدا، پێویستە چارەسەری جێگرەوە (بەدیل)ی دیکە وەکو پرۆژەی هاوبەش لەگەڵ بازرگانەکانی کۆمەڵگای خانەخوێدا دەستپێبکرێت.

لەسەر ئەم بنەمایەش، پشت بەستن پێوەرە دیاریکراوەکان دەکرێ ئەمەنە بگرنەوە:

• ئاژانسەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN)، ڕێکخراوە ناحکومیە نەتەوەیی و نێونەتەوەییەکان و ژووری بازرگانی ڕاسپێردراون بۆ دامەزراندنی مێکانیزمێک یان سەکۆیەک (پلاتفۆرمێک) بۆ پشتگیریکردنی پەنابەران لە دەستنیشانکردن و پەیوەندی پێوەکردن و هاوبەشیکردن لەگەڵ بازرگانە ناوخۆییەکاندا، بۆ دامەزراندن و دەستپێکردنی کار و بازرگانیی هاوبەش لە پێناو زاڵبوون بەسەر بەربەستە فەرمییەکان و مسۆگەرکردنی پارێزگاریی یاسایی بۆ هابەشە پەنابەرەکە.

هاندانی باشترکردنی دۆخی کارکردن و پارێزگاریکردن لە چینی کرێکاران بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو نافەرمییەتی و خراپ بەکارهێنانەی کە لە هەندێك کەرتی بازاڕی کاردا بوونیان هەیە

داتا و زانیارییەکان ئەوە دەردەخەن کەوا کارکردن بەبێ بوونی گرێبەستی دامەزراندن یان هەر جۆرێک لە نووسراوێکی یاسایی کە پارێزگاریی بکات لە کرێکاران، کردارێکە لە کەرتی تایبەتدا زۆر ڕوودەدات. ئەمەش حاڵەتێکە زۆربەی کاتەکان تووشی ئاوارەکان دەبێت.

لە کۆنتێکستێکی قەیرانی ئاوارەییدا، ئەمە تەنانەت زیاتر لە بارودۆخێکی ئاسایی مەترسییەکی گەورەتر دەخاتە سەر کرێکاران، وەک چۆن دەبێتە هۆی زیادبوونی کێبڕکێی نارێکخراو بۆ دۆزینەوەی کار و هەروەها ئەنجامدانی مامەڵەی خراپ لەگەڵ کرێکارەکان لەلایەن بەشێک لە خاوەنکارەکانەوە. هەروەها دەبێتە هۆی جیاوازیەکی گەورەتر لە داهات، چونکە داتاکانمان ئەوە دەردەخەن کەوا داهاتی کاری ئەو کەسانەی کە گرێبەستێکی نووسراویان نیە کەمترە لەوانەی کە بە فەرمی دامەزراون.

لەکاتێکدا دڵنیابوون لەوەی زۆرینەی تاکەکان گرێبەستی نووسراویان لەسەر دامەزراندنەکەیان هەیە زۆر سەخت و دژوارە، کردارە ڕاستکەرەوەکان دەکرێ هاوکاربن لە پێشخستنی مافەکانی کرێکاران و باشترکردنی هەلومەرجی کارکردن بەگشتی.

• ئاژانەسەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN)، ڕێکخراوە ناحکومیە نەتەوەیی/ نێونەتەوەییەکان و دەسەڵاتدارە ناوخۆییەکان دەتوانن ناوەندی پێشکەشکردنی هاوکاریی یاسایی دابمەزرێنن تاوەکو ئەو کرێکارانەی تووشی چەوساندنەوە دەبن بتوانن لەوێ سکاڵا تۆماربکەن، ئەو ناوەندانەش پێویستە بە شێوەیەکی تایبەت کۆمەڵگا ئاوارەکان بەئامانج بگرن کە کەمتر بە ژینگەی یاسایی هەولێر ئاشنا و شارەزان.

• هاوبەشە نێونەتەوەییەکانی بواری پەرەپێدانی مرۆیی دەتوانن دەستپێشخەریی بۆ هاوکاریکردنی ژوورەکانی بازرگانی و گرووپە بازرگانیەکان بکەن بۆ هەڵسەنگاندنی بارودۆخی ئابووریی نافەرمیی و هەروەها پێشنیازی چاکسازییان بخەنە بەردەست.

• دەسەڵاتدارە ناوخۆییەکان پێشنیازیان بۆ کراوە کە بەدوای دۆزینەوەی ڕێکخستنی ڕێتێچووی پەیوەندیدار بە دامەزراندندا بگەڕێن تاوەکو بەسەر هەلومەرجی کارکردن لە کەرتی بنیاتناندا جێبەجێیان بکەن، ئەو کەرتە ئابوورییە سەرەکییەی نەك هەر زۆربەی هەلی کارەکان دەڕەخسێنێت، بەڵکو ڕێگا بە هەلومەرجی زۆر نارێکی کارکردنیش دەدات.

پاڵپشتیکردنی گەشەپێدان و بەهێزکردنی پرۆژە بازرگانیە بچووك و مامناوەندییەکان لەناو پارێزگاکەدا

پارێزگای هەولێر لە ئێستادا پرۆژەی بازرگانیی بچووك و مامناوەندیی لە بواری ڕستن و چنیندا هەیە کە ئەگەری هەیە بتوانێت بەشێکی گەورە لەو هێزەی کارەی لەبەر دەستدایە بخاتە سەر کار و دایانبمەزرێنێت. لەگەڵ ئەوەشدا، ئەو پرۆژانە تا ڕادەیەکی زۆر لە ڕووی سەرچاوەکان و زانیاریی و کەناڵە گونجاوەکان بۆ پێشخستنی زنجیرەی نرخاکانیان کەموکوڕییان هەیە، یاخود بەهۆی ڕۆتینیات و قۆرخکارییەوە سنووردار کراون.

پاڵپشتیکردنی ئەم تۆڕی پرۆژە ناوخۆییانە کاریگەرترین و درێژخایەنترین ڕێگایە بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی ئەو مووچانەی دانیشتوانەکە دەستی پێیان دەگات، هەروەها بۆ بەرزکردنەوەی ژمارەی شوێنە بەردەستەکان بۆ ئافرەتان و دەرچووانی زانکۆکان لە مەودایەکی مامناوەندیدا. دەسەڵاتدارانی ناوخۆ و لایەنە کاراکانی بواری پەرەپێدانی مرۆیی لە ماوەی ڕابردوودا لەبارەی ئەم بابەتەوە لە نزیکەوە خەریکی کارکردن بوون لەگەڵ ژوورەکانی بازرگانی و گرووپەکانی کاردا، و ئەم جۆرە دەستپێشخەرییانەش پێویستە لە داهاتووشادا هەر بەردەوام بن.

پێشنیازە دیاریکراوەکان بەم شێوەیەن:

• هەڵسەنگاندنی ئەو شوێنانەی کە پیشە و بازرگانیەکانی ئابووری ناوخۆیی تێیدا تووشی ناچالاکی و پەککەوتن هاتوون و دەستنیشانکردنی ئەو شوێنانەی کە بەربەست و کۆسپی سەرەتایی کەرتی تایبەتێکی تەندروستیان هێشتا تێدا ماوە، و هەروەها دانانی پلان و سیاسەت بۆ لادان و نەهێشتنی ئەو بەربەست و کۆسپانە.
• بەهێزکردنی دامەزراوەکانی وەك ژوورەکانی بازرگانیی تاوەکو ڕۆڵی گەورەتریان هەبێت وەك سەکۆکای هاندان بۆ بازرگانی و کار کە لە فراوانبوونیاندا یاوەریی و پاڵپشتیی پرۆژە بازرگانیە بچوك و مامناوەندەکان بکەن.
• هاندانی بەشداریکردنی میکانیزمە بازرگانیە بچووکەکان لە دابینکردنی سەرچاوە داراییەکان بۆ پرۆژە بازرگانیە ناوخۆییەکان.

4. یارمەتیی دارایی بۆ خێزانە شکستبار و لاوازەکان

هەنگاونان بەرەو پێشەوە بە ئاڕاستەی هەماهەنگی و نزیکبوونەوەیەکی پلەبەند و قۆناغ بە قۆناغ لە دانانی بەرنامەیەک بۆ پێشکەشکردنی یارمەتیی بە پارەی کاش، بە دڵنیاییدان لەوەی کە پێوەری سەرەتایی بۆ یارمەتییەکە لەسەر پێناسەیەکی فراوانی شکستباریی و لاوازیی، پێناسەیەك کە زیاتر بارودۆخەکەی لەبەرچاوگرتبێ، دامەزراوە

لە ئێستادا، چەندان بەرنامەی پێشکەشکردنی یارمەتیی بە پارەی کاش، ئاوارە ناوخۆیی و/یان پەنابەرەکان بە جیا بە ئامانج دەگرن، لە کاتێکدا حکوومەت لە ڕێگای وەزارەتی کار و کاروباری کۆمەڵایەتییەوە تۆڕێکی سەلامەتیی سەربەخۆی هەیە بۆ ئەو خێزانانەی کۆمەڵگای خانەخوێ کە لە هەمووان شکستبارتر و لاوازترن.

بۆیە، پێش هەموو شتێک، گرنگە کە ئەو میکانیزمە ڕێکخراوەیی و حکومییانە هەماهەنگ بکرێن و وایان لێ بکرێت وردە وردە لە یەکتری نزیک بکەونەوە لە پێناو ئەوەی هەموویان هەمان جۆری هاوکاری ویارمەتیی دابینبکەن (کە بریتییە لە گەیاندنی بێ مەرجی پارەی کاش) بە هەموو گرووپەکانی دانیشتوان، لەسەر بنەمای هەمان پێوەری سەرەتایی بۆ هەموویان.

هەرچەندە لێکدان و یەکخستنی تەواوی ئەو یارمەتییانەی کە بە پارەی کاشن و کردنیان بە یەك بەرنامەی هاوبەش لە نێوان دەسەڵاتدارانی ناوخۆ و ڕێکخراوە مرۆییەکاندا (کە ئاسانکاریی دەکات بۆ درێژەدان بەو یارمەتییانە لە ساڵانی داهاتوودا) تا ئێستا لە ئارادا نیە، لەگەڵ ئەوەشدا، لێکنزیکبوونەوە هاوکار دەبێت لە دوورکەوتنەوە لە مامەڵە و دابینکردنی نایەکسانی سوودەکان لە نێوان گرووپەکانی دانیشتواندا.

دووەم، ئەم ڕوپێوییە چەند سەرچاوەیەکی دیکەی شکستباریی و لاوازیی دەستنیشانکردووە کە بە یەکسانیی کاردەکەنە سەر هەموو گرووپەکانی دانیشتوان و لەوانەیە پێویست بکات بخرێنە چوارچێوەی پێوەرەکانی شیاوێتی بۆ وەرگرتنی هاوکاری و یارمەتی - یان وەك لە سەرەوە پێشنیازکراوە، بکرێن بە بەشێك لە بەرنامەیەکی تازەی پێشکەشکردنی هاوکاریی بە پارەی کاش.

ئەم پێوەرانەش زەحمەت بینین لە دانی کرێی خانوو و مەترسی لە خانوو دەرکران و دامەزراندن و کارپێکردنی نەگونجاو لە نێو کۆمەڵێک کەسی دیکەدا، دەگرنەوە.

لە کۆتاییدا، جۆرە بەرنامەیەکی وا پێویستی بە ڕێبازێکە کە ڕەچاوی ناوچەکانی تێدا کرابێت، چونکە ئەو داتایەی لە میانی ئەم ڕاپۆرتەدا خراوەتەڕوو ئەوە دەردەخات کە شکستباریی و لاوازیی بە شێوەیەکی تایبەت لە هەندێك ناوچەی دەوروبەری هەولێردا زیاترە وەك لە شوێنەکانی دیکە، وەك سەنتەری قەزای هەولێر و شارۆچکەکان. بۆ گەیشتن بەو ئامانجانە، ئەم خاڵانە پێویستن:

• دەستکردن بە گفتوگۆ لەگەڵ ئەو ڕێکخراوە مرۆییانەی کە یارمەتیی پارەی کاش بۆ گرووپە جیا جیاکانی دانیشتوان دابین دەکەن، بە فەرمانگەی کار و کاروباری کۆمەڵایەتیی پارێزگای هەولێر و وەزارەتی کۆچ و کۆچبەرانیشەوە، تا بناغەی چوارچێوەیەک دابڕێژن کە ئامانج لێی هەماهەنگیکردن و لێکنزیککردنەوەی بەرنامەکانی دابینکردنی پارەی کاش و خۆشگوزارانی بێت.

• هاندانی وەزارەتی کار و کاروباری کۆمەڵایەتی بۆ هەڵسەنگاندنی ئەو سیستەم و پێوەرە خوشگوزەرانیەی کە لە ئێستادا هەیانە لە پێناو بەئامانجگرتنێک بە پێی پێویستی دانیشتوانە شکستبار و لاوازەکە، هەروەها لە پێناو بەرزکردنەوەی توانا و کاریگەریی بەرنامەکەیان.

• فراوانکردنی پێوەرەکانی شکستباری و لاوازی بۆ ئەوەی مەترسییەکانی پەیوەندیدار بە نیشتەجێبوون (وەك نەبوونی توانا بۆ دانی کرێی خانوو یان مەترسی لە خانوو دەرکران)، دامەزراندن و کارپێکردن (کە پەیوەندیدارە بە دامەزراندن و کارپێکردنی پچڕپچڕ) یان ئاساییشی دارایی (کە پەیوەندیدارە بە قەرزاریی)یش بگرێتەوە، ئەمەش پێویستی بە ڕێبازێکە کە لەسەر بنەمای ڕەچاوکردنی ناوچەکان بنیاتنرابێ، ڕێبازێك کە ئەولەوییەت و پێشینەیی بە ناوچە هەرە شکستبار و لاوازەکان و ئەو دانیشتوانانەی تیایاندان، بدات.

5. پەروەردە و خوێندن و چوون بۆ قوتابخانە

ئاسانکاریکردن بۆ دەستگەیشتن بە پەروەدە و خوێندن بۆ ئەو منداڵ و گەنجانەی کە ئێستا خوێندن دابڕاون و ناچن بۆ قوتابخانە

بۆ ئەوەی ئەو منداڵ و گەنجانەی کە ئێستا لە خوێندن دابڕاون و نە دەچن بۆ قوتابخانەی بنەڕەتی و نە قوتابخانەی ئامادەیی بگەڕێنەوە بۆ خوێندن و پەروەردەی فەرمیی، پێویستە چارەسەرگەلێك کە هۆکارە بنەڕەتییەکانی ئامادەنەبوونیان لە پرۆسەی خوێندن و پەروەردەدا بە ئامانج بگرێت.

هەندێك لە منداڵ و گەنجەکان بەهۆی کۆسپ و تەگەرەکانی بەردەم دابینکردنی خوێندن و پەروەردەی حکومی و کەمی شوێنی بەردەست لە قوتابخانەکاندا، ئەو کێشەیەی کە لە سەرەوە پێشنیازی بەدەمەوەچوونێکی خێرای بۆ بەرزکردنەوەی ئاسانکارییەکانی قوتابخانەی بۆ کراوە، ناچنە قوتابخانە. لەگەڵ ئەمەشدا، لە زۆربەی حاڵەتەکاندا، منداڵ و گەنجەکان بۆیە ناچە قوتابخانە چونکە کار و کاسبی دەکەن (ئەمە سەبارەت بە کوڕەکان)، یان لەبەر ئەوەی بە ئیش و کاروباری ناو ماڵەوە سەرقاڵن (ئەمەش سەبارەت بە کچان). ئەمە، بە تایبەتی بۆ پەنابەرە سوورییەکان، کە لەسەر ئاستی هەموو تەمەنەکان بە بەراورد لەگەڵ کۆمەڵگای خانەخوێدا یان ئاوارە ناوخۆییەکاندا ڕێژەیەکی زۆر بەرزتری واز لە قوتابخانەهێنانیان تێدا هەیە، ڕاستە.

پێویستە کە ئەم منداڵ و گەنجانە و خێزانەکانیشیان لە گرنگیی پەیوەندیکردن بە سیستەمی خوێندن و پەروەردەی حکومی ئاگاداربکرێنەوە. ئەم کردارانە بە شێوەیەکی سەرەکی ئەرکی ئەو هاوبەشانەیە کە لە کەرتی پەروەردەدا کار دەکەن:

• شیکارییەکی وردتر لەبارەی ئەوەی بۆچی ژمارەیەکی ئێجگار زۆری منداڵ و گەنجە سوورییەکان ناچنە قوتابخانە، بکەن، چونکە لە پێناو داڕشتنی بەرنامە و سیاسەتێک بۆ بەرزکردنەوەی ڕێژەی چوونیان بۆ قوتابخانە زانیاریی وردتر پێویستە؛

• ڕاگەیاندنی هەڵمەت لەناو سەرجەم کۆمەڵگا ئاوارەکانی شار و شارۆچکەکاندا، لە پێناو بروەدان بە پێویستیی ناردنی منداڵ و گەنجەکان بۆ قوتابخانە لەلایەن خێزانەکانەوە، هەروەها زانیاریدان سەبارەت بەو ڕێوشوێن و کارە ئیدارییانەی کە پێویستن و ڕوونکردنەوەی ڕوون و ئاشکرای جیاوازییەکان لە نێوان سیستەمی پەروەردەی سووری و سیستەمی پەروەردەی هەرێمی کوردستانی عێراقدا؛

• پێشکەشکردنی یارمەتیی دارایی لەسەر کرێی هاتووچۆ و کڕینی پێداویستییەکانی چوونە قوتابخانە بۆ هاوسەنگکردنی ئەو خەرجییانەی بوونەتە ڕێگر لەبەردەم چوونی قوتابییان بۆ قوتابخانە؛

• جێبەجێکردنی بەرنامەی پردئاسا، بە تایبەت لە لایەن دەسەڵاتدارانی ناوخۆییەوە، بۆ ئەو قوتابیانەی کە دوای ماوەیەکی زۆر دووری و دابڕان لە خوێندن و پەروەردەی فەرمیی ئێستا دەیانەوێت بگەڕێنەوە بۆ قوتابخانە و ڕێکخستنی کۆرسەکان بەپێی پێویستییەکانی ئەوان (بۆ نموونە، پێشکەشکردنی کۆرسی چڕوپڕ لە ماوەی زەمەنیی کورتردا بە بەراورد لەگەڵ وانەکانی قوتابخانە و کۆرسی چارەسەرئامێز کە ڕێگا بە قوتابییەکان بدات قەرەبووی ئەو خوێندنە بکەنەوە کە لە ماوەی ساڵانی وازهێنانیان لە خوێندندا لەدەستیان چووە، هەروەها وتنەوەی وانەکان لە کاتی ئێوارەاندا، دوای تەواوبوونی کار و کاسبی و گەڕانەوەی خەڵک بۆ ماڵەوە، هتد) و ئاسانکاریکردن لە ڕێوشوێنە ئیدارییە ڕۆتینیەکاندا (بۆ نموونە، داواکردن لە پەنابەرێکی سووری کە دەبێ بچێت لە سووریا بڕوانامەکانی خوێندنی پشتڕاست (تصدیق) بکات، هەموو ئەمانەش لە پێناو ئەوەی خوازیارانی گەڕانەوە بۆ ناو خوێندن و پەروەردەی فەرمیی بتوانن دەستیان بەو بەرنامانە بگات.

6. بەربەستەکانی بەردەم گەڕانەوە

ئاسانکاریکردن بۆ گەڕانەوەی پەنابەر و ئاوارە ناوخۆییەکان لە ڕێگای پێشکەشکردنی یارمەتیی دارایی یان بەرنامەی پێدانی قەرزەوە

إن خەرجییە داراییەکانی گەڕانەوە، وەك گواستنەوە بۆ زێدی ڕەسەن و دووبارە گێڕانەوەی سامان و کەلوپەلەکانیان بۆ ئەو شوێنانە، تەحەدایەکی بەرچاو و بارێکی قورسن بەسەر شانی زۆرێک لە خێزانە ئاوارەکانەوە. خێزانە پەنابەرە سوورییەکان بە شێوەیەکی تایبەت زیاتر لە خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان ئەم نیگەرانییەیان ئاماژە پێدەدا. چونکە زۆرێك لەو خێزانانە تاوەکو بتوانن لەگەڵ خەرجییە زۆرەکانی ژیانی ئاوارەییدا هەڵبکەن، پێشوەخت تووشی قەرزداریی هاتوون.

لە زۆرێك لە حاڵەتەکاندا، بەرنامەیەک کە ئامانجی پێشکەشکردنی یارمەتیی دارایی بێت، وەك پێدانی پارەی بێمەرج بۆ قۆناغێ سەرەتایی گەڕانەوەکە، هاوکار دەبێ لە ئاسانکردنی گەڕانەوەکان، هەر کاتێك زانرا کە بارودۆخ سەلامەتە بۆ گەڕانەوەی ئەو خێزانانە. پاڵپشتیی و بەهێزکردنی هەوڵەکانی

خێزانە ئاوارەکان لە پێناو گێڕاوانەوەی سامان و کەل و پەلەکانیان بۆیان لە ناوچە و زێدە ڕەسەنەکانی خۆیاندا.

گەورەترین بەربەست لەبەردەمیاندا، وەك لەلایەن ئاوارە ناوخۆییەکان خۆیانەوە باسکراوە، بە تایبەت ئاوارەکانی پارێزگای نەینەوا، نەبوونی توانایانە لە سەلماندنی خاوەندارێتییان بۆ ئەو سامان و کەل و پەلانەی کە لە زێدە ڕەسەنەکانی خۆیاندا هەیانبوو. لە هەندێك لەو ناوچانەی کە دەبێ ئەو ئاوارانە بۆیان بگەڕێنەوە، ڕەنگە خاوەندارێتییکردنی سامان و کەل و پەلەکان لەلایەن چەند خێزانێکی جیاوازەوە ناکۆکی لەسەر بێت. بۆیە زۆر گرنگە کە لایەنە پەیوەندیدارەکان لە هەردوو حکوومەتی فیدراڵ و هەرێم و هەروەها سەرکردایەتیی کۆمەڵگای ئاوارە ناوخۆییەکان و کۆمەڵگای نێودەوڵەتیش کاربکەن لە پێناو دوورکەوتنەوە لە هەر نادادپەروەرییەک لەم بابەتە زۆر هەستیارەدا.

• کۆکردنەوەی زانیاریی زیاتر لەسەر ئەو بەڵگەنامانەی کە لە ئێستادا خێزانە ئاوارە ناوخۆییەکان لەسەر خاوەندارێتییان لە سامان و کەل و پەلەکانیان کە لە ناوچە و زێدە ڕەسەنەکانی خۆیاندا جێیانهێشتبوو هەیانە تاوەکو بتوانن تەحەدا ڕاستەقینەکانی ئەم بابەتە دەستنیشان بکەن؛

• دروستکردنی یەکەیەك بۆ ئەوەی لە کاتی پێویستییدا پاڵپشتی خێزانەکان بکەن لە کارە یاسایی و ئیدارییەکانی کردارەکانی گێڕانەوەی سامان و کەلو پەلەکان بۆ ژێر خاوەندارێتی خۆیان؛

• پاڵپشتیکردنی بەرنامەیەك بۆ ئاوارە ناوخۆییەکان تا بچن و بە چاوی خۆیان ئەو ناوچە و زێدە ڕەسەنانەی خۆیان ببینن کە دەستی کۆمەڵگای نێودەوڵەتییان پێ دەگات، لە پێناو ئاسانکردنی دەرفەتەکان بۆ خەڵکە ئاوارەکە کە بچن و حاڵ و باری سامان و کەل و پەلەکانیان ببینن و لەسەر بنەمای زانیاریی هەبوونیان بتوانن بڕیار بدەن بگەڕێنەوە یان نا؛

قبووڵکردن و پاڵپشتیکردنی هە ڵبژاردە ی " نە گە ڕانە وە" بۆ ئەو خێزانە ئاوارانە ی هە وڵدە دە ن یاخود مانە وە هە ڵدە بژێرن لە و شوێنانە ی ئێستا لێی دە ژین، ئە مە ش بە ئاسانکاریکردن بۆیان لە پێناو چاکتر و پێشکەوتووترکردنی ئەو دۆخە یاساییەی کە ئێستا تێیدان ئەو بارودۆخە ئاوارەییەی ئێستا هەیە خەریکە بۆ زۆرینەی خێزانەکان درێژە دەکێشێت.

داتا و زانیارییەکانی ئێمە ئەوەیان ئاشکراکردووە کە ژمارەیەکی زۆر لە خێزانەکان، هەم لە ئاوارە ناوخۆییەکان و هەم لە پەنابەرەکان، هیچ نیازێکی گەڕانەوە بۆ ناوچە و زێدە ڕەسەنەکانی خۆیانیان نیە. هەندێکیان لەوانەیە بەدوای ئەوەدا بگەڕێن کە لە وڵاتی دیکەدا نیشتەجێ بن، بەڵام بەشێکی زۆریان بۆ ماوەی چەندان ساڵی دیکە هەر لە هەرێمی کوردستاندا دەمێننەوە تا ئەو کاتەی هەلومەرجی نوێی گەڕانەوە بۆ ناوچە ڕەسەنەکای خۆیان دێتە کایەوە. بۆ ڕێزگرتن لەو بارودۆخە ئاوارەییە درێژخایەنەی ئێستا بوونی هەیە، هەروەك لە یاسای گەردوونیی مافەکانی مرۆڤیشدا داواکراوە، دەبێت چەند کردارێکی بە پەلە بە هەماهەنگیی لەگەڵ هەموو لایەنە پەیوەندیدارەکاندا بەهێز و پتەوبکرێن، وەك ئەمانەی خوارەوە:

• دانانی شیکارگەلێک لە پێناو چارەسەرکردنی بۆشاییە یاساییەکانی پەیوەندیدار بە دۆخی نیشتەجێبوونی ئەو خەڵکە ئاوارانە، بۆ ڕێگەگرتن لە گەڕانەوەی ناچاریی ئەو خەڵکانە بۆ ناوچە و زێدە ڕەسەنەکانیان؛

• ئاسانکاریکردن لە ڕێوشوێنە کارگێڕیی و یاساییەکاندا بۆ گواستنەوەی هەندێك لەو یارمەتیی و سوودانەی لە پارێزگا ڕەسەنەکانی ئەو خەڵکە ئاوارانەوە دەگەنە هەرێمی کوردستان، وەك دابەشکردنی بەشە ئازوقە و خۆراکیی مانگانە و هاوکارییە داراییەکانی دیکە، ئەویش لە پێناو ئەوەی ئەو ئاوارانە بتوانن شوێنی نیشتەجێبوونیان لێرە دامەزرێنن.

7. قەیرانی دارایی و سنووردارییەکانی بودجە

بەردەوامبوون لەسەر چاکسازییە پێویستەکان و دانانی سیاسەت و پلانی تازە بۆ چارەسەرکردنی قەیرانی دارایی و هاندانی بووژانەوەی ئابووری

چارەسەرکردنی ئەو سنوورداربیانەی بودجە کە هەرێمی کوردستانیان بەم قەیرانە داراییەی ئێستا گەیاندووە، بە شێوەیەکی بەرچاو هاوکار دەبێت لە بەجێگەیاندنی زۆربەی ئەو پێشنیازانەی کە لەم هەڵسەنگاندنەدا هاتوون. بەشێکی زۆری ئەو پێشنیازانەی سەرەوە پێویستیان بە خەرجیی زیاتر و وەبەرهێنان لەلایەن دەسەڵاتدارە ناوخۆییەکانەوە هەیە، ئەوەش تەنیا ئەو کاتە دەتوانرێت ئەنجام بدرێت کە قەیرانی دارایی چارەسەرکرابێت.

هەنگاونان بەرەو بووژانەوەی ئابووریی لە ڕێگای گەڕاندنەوەی پارە بۆ ناو بازاڕ و بەهێزکردنەوەی بەکارهێنان و وەبەرهێنان و هەروەها بەدیهێنانەوەی ئەو هەلی کارانەی کە لە سەرەتای سەرهەڵدانی قەیرانی داراییدا نەمان (بۆ نموونە: هەلی کارەکانی کەرتی بیناسازی)، بووژانەوەی بەپەلەی ئابووریی کۆمەڵایەتیی بۆ خەڵکی ئەو ناحییانەی کە زۆرترین زیانیان بەرکەوتووە بەدوای خۆیدا دەهێنێت. ئەم بووژانەوەیە دەستپێوەگرتن و فراوانترکردنی ئەو ڕێگای چاکسازییانە دەگەیەنێت کە لە هەڵسەنگاندن و ڕاپۆرتە بەردەستەکانی دیکەدا دەستنیشانکراون، کە ئەمانە دەگرێتەوە: جەختکردنەوە لە گەیشتن بە بودجەیەکی گشتیی بەردەوام و هاوسەنگ، هەمەجۆرکردنی داهاتە گشتییەکان و دانانی کۆمەڵێك پلان و سیاسەت لەلایەن پارێزگاوە بۆ دڵنیابوونەوە لە کۆکردنەوەی کرێی خزمەتگوزارییەکانی وەك ئاو و ووزە، هەروەها پاڵپشتیکردن و بەهێزکردنی دەسپێشخەرییەکان بۆ پێشخستنی کەرتی تایبەت.

پاشکۆکان

A. پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان

بابەتی سەرەکی	بابەتیی دووەمیی	#	پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان پرسیارەکان	بژاردەکانی وەڵامدانەوە	دانیشتووانی وەڵامدەرەوە
ڕوومال	شوێن	A1	لە لایەن کارمەندی ڕووپێوکارەوە، بەر لە ئەنجامدانی چاوپێکەوتنەکە، پڕدەکرێتەوە أ ١_١ پارێزگا: أ ١_٢: قەزا أ ١_٣ ناحیە أ ١_٤ گەڕەک أ ١_٥ جۆری خانوو: أ ١_٦ ژمارەی خانوو	أ ١_١: هەولێر أ ١_٢: لە لیستەکە هەڵبژێرە أ ١_٣: لە لیستەکە هەڵبژێرە أ ١_٤: لە لیستەکە هەڵبژێرە أ ١_٥: ١. پەنابەر، ٢. ئاوارەی ناوخۆیی، ٣. کۆمەڵگای خانەخوێ	نییە
	داتای ڕوونکەرەوە	A2	ناوی کارمەندی ڕووپێوکار		نییە
		A3	پێشەکیی و پێناسەیەکی ڕووپێوییەکە و هەوڵدان بۆ وەرگرتنی ڕەزامەندیی لە خێزانەکە بۆ ئەنجامدانی چاوپێکەوتن لەگەڵیاندا		نییە
		A4	ئایا مۆڵەتمان دەدەن چاوپێکەوتنێکتان لەگەڵدا ئەنجام بدەین؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	نییە
		A5	لە لایەن کارمەندی ڕووپێوییەکەوە پڕدەکرێتەوە: ئەو کەسەی وەڵامی پرسیارەکان دەداتەوە کێیە؟ دەبێتە چیی سەرۆکی خێزانەکە؟	١. خۆی سەرۆکی خێزانە ٢. هاوسەری سەرۆکی خێزانە ٣. کوڕیەتی/کچیەتی ٤. برایەتی/خوشکیەتی ٥. باوکیەتی/دایکیەتی ٦. زاوایەتی/بووکیەتی ٧. نەوەیەتی ٨. خەزووریەتی/خەسوویەتی ٩. خزم و کەسوکاری دیکەیەتی ١٠. هیچ پەیوەندیی و خزمایەتییەکی لەگەڵ سەرۆکی خێزانەکەدا نییە	هەموویان
	پێکهاتەی خێزان	B1	ناوی یەکەمی کەسەکە چیە؟ - سەرەتا لە سەرۆکی خێزانەکەوە دەست پێ دەکرێت		هەموویان
		B2	ئەو کەسە چیی سەرۆکی خێزانەکەیە؟	١. خۆی سەرۆکی خێزانە ٢. هاوسەری سەرۆکی خێزانە ٣. کوڕیەتی/کچیەتی ٤. برایەتی/خوشکیەتی ٥. باوکیەتی/دایکیەتی ٦. زاوایەتی/بووکیەتی ٧. نەوەیەتی ٨. خەزووریەتی/خەسوویەتی ٩. خزم و کەسوکاری دیکەیەتی ١٠. هیچ پەیوەندیی و خزمایەتییەکی لەگەڵ سەرۆکی خێزانەکەدا نییە	هەموو
		B3	ئەو کەسە نێرە یان مێیە؟	١. نێر ٢. مێ	هەموویان
		B4	ئەو کەسە تەمەنی چەندە؟	سفر = تەمەنی کەمتر لە ساڵێکە ٩٥ = تەمەنی سەرووی ٩٥ساڵە ٩٩ = نازانم (یان نازانرێ تەمەنی چەند ساڵە)	هەموویان
		B5	باری خێزانداریی کەسەکە چۆنە؟	١. هەرگیز هاوسەرگیریی نەکردووە ٢. خێزاندارە ٣. بێوەژن یان بێوەمێردە (هاوسەرەکەی مردووە) ٤. لە هاوسەرەکەی جیابۆتەوە ٥. تەڵاقدراوە	هەموو ئەوانەی لە تەمەنی ١٢ ساڵییەوە بەرەو سەرن
		B6	ئەو کەسە، لە ماوەی ١٢ مانگی ڕابردوودا، چەند مانگ لەو خانووەدا ژیاوە؟	ژمارەی مانگەکان (بنووسە "سفر" ئەگەر کەسەکە کەمتر لە مانگێک لەو خانووەدا ژیاوە)	هەموویان
		B7	کەسەکە ڕەگەزنامەی چ وڵاتێکی هەیە؟ (ئەم پرسیارە فرە وەڵامە)	١. عیراقی ٢. سووریی ٣. هی دیکە	هەموویان
		B8	باکگراوندی سەرەکیی ئەو کەسە لە ڕووی نەتەوەییەوە چییە؟	١. کوردە ٢. عەرەبە ٣. تورکمانە ٤. کلدانییە ٥. سریانییە ٦. ئاشوورییە ٧. ئەرمەنییە ٨. هی دیکەیە ٩. وای بە باش دەزانێت نەیڵێت	هەموویان
		C1	ئایا ئەو کەسە توانای خوێندنەوە و نووسینی هەیە؟	١. بەڵێ، دەتوانێت بخوێنێتەوە و بشنووسێت ٢. تەنیا دەتوانێت بخوێنێتەوە ٣. نە دەتوانێت بخوێنێتەوە و نە بشنووسێت	هەموو ئەوانەی لە تەمەنی ٦ ساڵییەوە بەرەو سەرن
		C2	ئایا ئەو کەسە لە ئێستادا دەخوێنێت و دەچێتە قوتابخانە؟	١. بەڵێ، لە هەفتەیەکدا ٤ ڕۆژ یان زیاتر ٢. بەڵێ، لە هەفتەیەکدا کەمتر لە ٤ ڕۆژ ٣. نەخێر	هەموو ئەوانەی لە تەمەنی ٦ ساڵییەوە بەرەو سەرن

پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان

بابەتی سەرەکی	بابەتی دووەمیی	#	پرسیارەکان	بژاردەکانی وەڵامدانەوە	دانیشتووانی وەڵامدەرەوە
ئەندامانی خێزان	پەروەردە: ٦ ساڵ بەرەو سەر	C3	ئەگەر ئەو کەسە دەخوێنێت، ئایا لە چ ئاست و قۆناغێکی خوێندندایە؟	١. بنەڕەتیی (١-٩) 2. ناوەندیی/ئامادەیی (٩-١٢) ٣. پەیمانگا ٤. زانکۆ ٥. خوێندنی باڵا	هەموو ئەوانەی تەمەنیان لە ٦ ساڵ زیاترە و خەریکن دەخوێنن
		C4	ئەگەر ئەو کەسە لە هەفتەیەکدا کەمتر لە چوار ڕۆژ دەچێتە قوتابخانە، یان هەر لە بنەڕەتدا ناخوێنێت و ناچێتە قوتابخانە و تەمەنیشی لە ١٨ ساڵ کەمترە، ئایا ئەو هۆکارە چیە وای لێ کردووە ئەو کەسە نەتوانێت بە ڕێکی و تەواویی بچێتە قوتابخانە، یان چ شتێکە بۆتە هۆکاری ئەوەی ئەو کەسە نەتوانێت هیچ بڕوات بۆ قوتابخانە و بخوێنێت؟	١. ئەو ناوە قوتابخانەی لێ نیە و گەیشتن بە قوتابخانە دوورەکانیش بە ئاسانیی نارەخسێ ٢. جۆری خوێندن و پەروەردەی قوتابخانەکان لاوازە/مامۆستا نیە و دەستناکەوێت ٣. مامەڵەی خراپ لە لایەن مامۆستا یان قوتابییەکانی دیکەوە ٤. ناچارە ئیش بکات تاوەکو هاوکاریی ماددیی خێزانەکەی بکات ٥. خێزانەکەی ڕازی نین/پێیان وایە منداڵ پێویستی بە خوێندن نییە ٦. هاوسەرگیریی زوو و پێشوەخت ٧. نەخۆشیی و کەمئەندامیی (پەککەوتەیی) ٨. هاوکاریی دەکات لە بەجێگەیاندنی ئەرکەکانیماڵەوە ٩. قوتابخانەکان پڕ بوون ١٠. قوتابخانەکان ئەویان وەرنەدەگرت ١١. قوتابخانەکان هەردوو ڕەگەزیان تێدایە و تێکەڵاون ١٢. لەو زمانە تێناگات کە لە قوتابخانەکاندا وانەی پێ دەگوترێتەوە ١٣. خوێندن بە گشتیی خەرجییەکی زۆری تێدەچێت ١٤. بەڵگەنامەکانی وەک (ناسنامەی باری شارستانی و ڕەگەزنامە و ..... هتد)ی نییە ١٥. خێزانەکەی لەو بڕوایەدا نین زۆر لێرە بمێننەوە و دەگەڕێنەوە بۆ شوێنی ڕەسەنی خۆیان ١٦. هۆکاری دیکە	هەموو ئەوانەی تەمەنیان لەنێوان ٦ بۆ ١٨ ساڵی دایە و بە شێوەی نارێک و پێك دەچنە قوتابخانە
		C5	بەرزترین ئاست و قۆناغی خوێندن کە ئەو کەسە تەواوی کردبێت، کامەیە؟	١. هیچ ٢. بنەڕەتیی ٣. ناوەندیی/ئامادەیی ٤. پەیمانگا ٥. زانکۆ ٦. خوێندنی باڵا	هەموو ئەوانەی لە تەمەنی ٦ ساڵییەوە بەرەو سەرن
		C6	ئایا ئەو کەسە تا ئێستا لە هیچ ڕاهێنانێکی پیشەییدا بەشداریی کردووە؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموویان
	کار 15+	D1	باری کاری ئەو کەسە لە ماوەی دواهەمین ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا چۆن بووە؟	١. خاوەنکار بووە و خەڵکێکیش لای ئەو کاری کردووە ٢. سەربەخۆ کاری کردووە ٣. کرێکاریی کردووە ٤. بێ بەرامبەر بۆ خێزانەکەی خۆی کاری کردووە ٥. قوتابیی بووە و لە هەمان کاتدا کاریشی کردووە ٦. تەواوی کاتەکانی بە خوێندن و قوتابخانەوە خەریک بووە و کاری نەکردووە ٧. بە ئیش و کاری ماڵەوە خەریک بووە (ئافرەتی ماڵەوە) ٨. لە ئێستادا کار ناکات، بەدوای کاردا دەگەڕێت (پێشتر کاری هەبووە، بەڵام ئێستا نەیماوە) ٩. لە ئێستادا کار ناکات، بەدوای کاردا دەگەڕێت (پێشتریش هەرگیز کاری دەستنەکەوتووە) ١٠. بەدوای کاردا ناگەڕێت چونکە هیچ بەڵگەنامەیەکی فەرمیی وەك (ناسنامە و ڕەگەزنامە و .... هتد)ی نییە ١١. بەدوای کاردا ناگەڕێت بەهۆی ورەبەردان و نائومێدبوونییەوە ١٢. حەز بە کارکردن ناکات ١٣. خانەنشین بووە/تەمەنی زۆر گەورەیە ١٤. نەیتوانیوە کاربکات بەهۆی پەککەوتەیی/نەخۆشیی ١٥. تەمەنی لەوە بچووکتر بووە بتوانێت کاربکات ١٦. هی دیکە	هەموو ئەوانەی لە تەمەنی ١٥ ساڵییەوە بەرەو سەرن
		D2	پلە و پۆستی ئەو کەسە، لە چوارچێوەی ئەو کارە سەرەکییەی کە لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا هەیبووە، چی بووە؟	١. لە دەستەی بەڕێوەبەران بووە ٢. یەکێک بوووە لە پیشەگەر و شارەزا و پشپۆڕانی کارەکەی ٣. لە دەستەی تەکنیککاران بووە و هاوکاریی پیشەگەر و شارەزا و پسپۆڕەکانی کردووە ٤. لە بەشی کاری نووسینگەیی کرێکار بووە ٥. کرێکاری بەشی خزمەتگوزاریی و فرۆشتن بووە ٦. یەکێك بووە لە کرێکارە کارامە و لێهاتووەکانی کەرتی کشتوکاڵیی، دارستاننانسیی و ماسیگریی ٧. کرێکاری بەشی بازرگانیی دەسترەنگینی و دروستکردن و کاری پەیوەندیدار بەو بەشە بووە ٨. کارپێکەر و پێکەوەلکێنەری پارچەکانی ئامێر و دەزگاکان بووە ٩. پلە و پۆستێکی سەرەتایی هەبووە ١٠. پلە و پۆستێکی سەربازیی هەبووە	هەموو ئەوانەی تەمەنیان لە ١٥ ساڵییەوە بەرەو سەرە و بەشدار و چاڵاکن لە هێزی کاردا
		D3	ئەو کەسە، لە چوارچێوەی ئەو کارە سەرەکییەیدا کە لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا خەریکی بووە، لە چ جۆرە پیشەسازییەکدا کاری کردووە؟	١. کشتوکاڵ، بواری دارستاننانسی و ماسیگریی ٢. پیشەسازیی کانەکان و دەرهێنانی کانزا و بەردەکان ٣. پیشەسازیی دروستکردن و بەرهەمهێنانی کاڵاکان ٤. دابینکردنی خزمەتگوزارییەکانی کارەبا، غاز، هەڵم و ئامێرەکانی ساردکەرەوە و گەرمکەرەوە ٥. چاڵاکییەکانی دابینکردنی ئاو، پاککردنەوەی زێرابەکان، سەرپەرشتیکردنی فڕێدانی پاشەڕۆکان و پێشکەشکردنی چارسەرییەکان ٦. بیناسازیی و ئاواکردن ٧. بازرگانیی فرۆشتنی کاڵاکان بە کۆ و بە تاك (جملە و مفرد)، چاککردنەوەی ئۆتۆمبێل و ماتۆڕسکیلەکان ٨. گواستنەوە و عەمبارکردن ٩. چاڵاکییەکانی دابینکردنی خزمەتگوزارییەکانی شوێنی نیشتەجێبوون و خواردەمەنییەکان ١٠. خزمەتگوزارییەکانی گەیاندنی زانیاریی و پەیوەندییەکان ١١. چاڵاکیی دارایی و بواری کۆمپانیاکانی دڵنیایی ١٢. چاڵاکییەکانی کڕین و فرۆشتنی خانووبەرە و زەوی (عەقارات) ١٣. چاڵاکییە پیشەیی و زانستی و تەکنیکییەکان ١٤. چاڵاکیی خزمەتگوزاریی کارگێڕیی و پێشکەشکردنی پاڵپشتی ١٥. .... ١٦. پەروەردە ١٧. تەندروستی مرۆڤ و چاڵاکییە کۆمەڵایەتییەکان ١٨. هونەر و بەزم و ڕابواردن ١٩. چاڵاکیی تایبەت بە خزمەتگوزارییەکانی دیکە ٢٠. .... ٢١. چاڵاکییەکانی ڕێکخراو و دامەزراوەکانی دەرەوەی سنوورەکانی هەرێم	هەموو ئەوانەی تەمەنیان لە ١٥ ساڵییەوە بەرەو سەرە و بەشدار و چاڵاکن لە هێزی کاردا

پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان

بابەتی سەرەکی	بابەتی دووەمیی	#	پرسیارەکان	بژاردەکانی وەڵامدانەوە	دانیشتووانی وەڵامدەرەوە
		D4	تەواوی داهاتی ئەو کەسە بە پارەی کاش (بەپێ ی ئەو بڕەی کە وەریگرت یان بە پێ ی ئەو بڕەی کە چاوەڕێ ی دەکرد) لە ئەنجامی کارکردنی مانگی ڕابردوویدا چەند بوو؟ (بە دیناری عیراقی)	*بڕەکەی لێرە بنووسە*	هەموو ئەوانەی تەمەنیان لە ١٥ ساڵییەوە بەرەو سەرە و بەشدار و چالاکن لە هێزی کاردا
		D5	ئایا ئەو کەسە گرێبەستێکی نووسراوی هەیە بۆ ئەو کارە سەرەکییەی کە لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا هەیبوو؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر ٣. نازانرێت	هەموو ئەوانەی تەمەنیان لە ١٥ ساڵییەوە بەرەو سەرە و بەشدار و چالاکن لە هێزی کاردا
		D6	ئەو ڕێگایە چی بوو کە ئەو کەسە بۆ بەدواداگەڕان و دۆزینەوەی کار بەکاری هێنا؟	١. خۆی تەلەفۆنی بۆ ئەو شوێنە کردبوو کە خەڵکیان دادەمەزراند ٢. وەڵامی ئەو ئاگادارییانەی دابوویەوە کە ڕایانگەیاندبوو پێویستییان بە کارمەندە 3. داوای لە هاوڕێ و خزمەکانی و هەروەها ناسیاوە شەخسییەکانی خۆی کردبوو لە شوێنێک دایبمەزرێنن 4. خۆی بە شێوازێکی ڕاستەوخۆ پەیوەندی بە خاوەنکارەکەوە کردبوو ٥. هەوڵیدا زەوی و شوێنی کارکردن و کەلوپەلە پێویستەکان و سەرچاوەی داریی و متمانە پەیدابکات بۆ ئەوەی کارێکی سەربەخۆ دەستپێبکات و پێشکەشیشیکرد تا مۆڵەت و ڕێپێدان و ئەمانەی پێ بدرێت. ٦. دەرگا بە دەرگا دەگەڕا تاوەکو لە شوێنێك دایبمەزرێنن ٧. هی دیکە	هەموو ئەوانەی تەمەنیان لە ١٥ ساڵییەوە بەرەو سەرە و بەشدار و چالاکن لە هێزی کاردا و بەدوای کاردا دەگەڕێن
		D7	ئەو هۆکارە سەرەکییە چیە وای لەو کەسە کردووە کە بە لایەوە قورس بێت، یان هەر نەیهەوێت، بە دوای کاردا بگەڕێت؟	١. خەڵکێکی ئێجگار زۆر بە دوای کاردا دەگەڕێن ٢. ئاستی خوێندنی و بڕوانامەکانی لەگەڵ ئەو کارانەدا ناگونجێن کە هەن ٣. کێشەی یاسایی هەیە و ناتوانێت کار بکات ٤. شوێنی ئەو کارانەی کە هەن زۆر دوورە و ئەم ناتوانێت پێیان بگات ٥. بە هۆی جیاکارییەوە کار بە ئەو و کەسانی هاوشێوە نادرێت ٦. پەیوەندیی شەخسیی و سیاسیی لەگەڵ خەڵکدا لاوازە و کەسێکی ئەوتۆ ناناسێت هاوکاریی بکات و لە شوێنێك دایمەزرێنێت ٧. کاتی ئەوەی نییە بە دوای کاردا بگەڕێت ٨. مووچە و کرێ ی کارمەند و کرێکاران زۆر نزمە ٩. پەککەوتەیی و نەخۆشیی درێژخایەن ڕێگرن لەبەردەمی ١٠. کێشە و بەربەستەکانی نەزانینی زمان بێبەشیان کردووە ١١. هی دیکە	هەموو ئەوانەی تەمەنیان لە ١٥ ساڵییەوە بەرەو سەرە و بەشدار و چالاکن لە هێزی کاردا و هەروەها ئەوانەیش کە بەدوای کاردا ناگەڕێن
پەناگە	جۆری پەناگە	E1	جۆری سەرەکیی ئەو شوێنە چیە کە ئەو خێزانەی تیادا دەژین؟	١. شوقە/باڵەخانەی چەند نهۆمیی ٢. خانوو/ڤێللا ٣. نیشتەجێبوونی نافەرمیی/چادر، ڕەشماڵ/پەناگەی کاتیی ٤. کابینە و ماڵی سەفەریی ٥. بینا و تەلارێك کە کۆمەڵێك خێزانی ئاوارەی لەخۆ گرتووە ٦. بینا و تەلارێکی تەواونەکراوی جێهێڵراو و پشتگوێخراو ٧.هۆتێل/مۆتێل ٨. شوێنێکی ئایینی/مزگەوت، تەکیە و خانەقا، پەرستگا .... هتد. ٩. قوتابخانە ١٠. گەراج/پاشکۆی خانووێك ١١. هی دیکە	هەموویان
		E2	ئایا خێزانەکەتان لەگەڵ خێزانی دیکە پێکەوە لەم شوێنە دەژین یان تەنیا خۆتانن؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموویان
	ماف و ئاسایشی خاوندارێتیی	E3	شێوازی مانەوەی خێزانەکە لەو شوێنەدا چۆنە؟	١. خۆیان خاوەنی ئەو خانووەن ٢. بە کرێیان گرتووە ٣. بۆ کەسێک ئیش دەکەن و وەك بەشێکی ئیشەکە ئەو خانووەیان بە شێوەیەکی کاتیی پێدراوە ٤. وەك میوان لە خانووەکەدان و بەشێك کرێش دەدەن ٥. وەك میوان لە خانووەکەدان و هیچ کرێش نادەن، بەڵام بە شێوەیەکی کاتیی و هەر کە شوێنێکیان دۆزییەوە دەبێ چۆڵی کەن ٦. بێ بەرامبەر ئەو شوێنەیان پێدراوە تا ئەو ڕۆژەی دەگەڕێنەوە زێدی خۆیان بۆیان هەیە تیایدا بمێننەوە ٧. داگیریان کردووە/دەستیان بەسەردا گرتووە	هەموویان
		E4	ئەگەر دەڵێن خانووەکەیان کڕیوە یاخود بە کرێیان گرتووە، ئایا هیچ کەس لە خێزانەکەدا هەیە بەڵگەنامەیەکی نووسراوی پێ بێت دەربارەی کڕین یان بەکرێ گرتنی خانووەکە؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموو ئەوانەی کە خانوویان بەکرێ گرتووە یان خانووی خۆیان هەیە
		E5	ئەگەر خانووەکەتان بەکرێ گرتووە، ئایا لە بەرامبەر مانەوەتان لەم خانووەدا، بە دیناری عیراقی، مانگانە بڕی چەند پارە دەدەنە خاوەن خانووەکە، هەم وەک کرێ ی خانووەکە و هەم هی ئەو زەوییەش کە خانووەکەی لەسەر دروستکراوە؟	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموو ئەوانەی کە خانوویان بەکرێ گرتووە

پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان

بابەتی سەرەکی	بابەتی دووەمی	#	پرسیارەکان	بژاردەکانی وەڵامدانەوە	دانیشتووانی وەڵامدەرەوە
		E6	ئەم خانووە بە گشتیی چەند ژووری هەیە؟ (جگە لە گەرماو و ئاودەست)	*ژمارەی گشتی ژوورەکان*	هەموویان، جگە لەوانەی کە لەژێر ڕەشماڵدا دەژین
		E7	چەند دانە لە ژوورەکانی خانووەکە بۆ نووستن بەکاردێنن؟	*ژمارەی گشتی ژوورەکان*	هەموویان، جگە لەوانەی کە لەژێر ڕەشماڵدا دەژین
		E8	ئایا خێزانەکەتان لە ماوەی ١٢ مانگی ڕابردوودا هیچ لە خانوو دەرکراون؟	1. بەڵێ 2. نەخێر	هەموویان
		E9	(ئەگەر لە ١٢ مانگی ڕابردوودا ڕوویداوە کە لە خانوو دەرکرابن)، هۆکاری سەرەکیی دەرکرانەکەتان چی بوو؟	١. کرێیان نەدابوو ٢. کرێ ی خانووەکە بەرزکرایەوە ٣. خاوەنی خانووەکە ئامادەنەبوو چی دیکە خانووەکەی بەکرێ بدات ٤. خانووەکە تێکدرا ٥. خاوەنەکەی دەیویست خانووەکەی پێشبخات و فراوانتری بکات ٦. خەڵکی گەڕەکەکە فشاریان کرد و ویستیان لەوێ بڕۆین ٧. هی دیکە	هەموو ئەوانەی کە لە خانوو دەرکراون
دەستگەیشتن بە خزمەتگوزارییەکان	دەستگەیشتن بە خزمەتگوزاریی تەندروستیی	F1	ئاستی دەست پێگەیشتنی ئەندامانی خێزانەکەت بە ناوەندە پزیشکی و تەندرووستییە ئەهلی و حکومییەکان و نەخۆشخانەکان چۆن هەڵدەسەنگێنیت؟	١. زۆر باشە ٢. باشە ٣. قابیلکەرە (مامناوەندە، نە باشە و نە خراپ) ٤. لە ئاستی پێویستدا نییە ٥. دەستمان پێی ناگات	هەموویان
		F2	ئەگەر ئاستی دەستگەیشتن بە چاودێریی تەندروستیی بە نزم هەڵدەسەنگێنیت، هۆکاری سەرەکیی ئەم نزم هەڵسەنگاندنەت چیە؟	١. زۆر دوورن لەو شوێنەی ماڵەکەمانی لێیە ٢. خەرجی و پارەی زۆریان دەوێت و لەڕووی ماددیەوە لە تواناماندا نییە ٣. توانای نۆرین پشکنینیان زۆر نزمە ٤. کوالیتیی ئەو خزمەتگوزارییانەی پێشکەشی دەکەن زۆر نزمە ٥. ئەو خزمەتگوزارییانەی پێشکەشی دەکەن، ناپەیوەندیدارن ٦. نەزانینی زمان بەربەستە ٧. جیاکاریی بوونی هەیە و بۆتە ڕێگر ٨. هی دیکە	هەموو ئەوانەی کە ئاستی دەستگەییشتن بە چاودێریی تەندروستیی بە نزم هەڵدەسەنگێنن
	دەستگەیشتن بە ووزە	F3	لە ماڵەکەتاندا، سەرچاوەی سەرەکیی ووزە بۆ ئامادەکردنی خواردن چیە؟	١. تۆڕی کارەبای نیشتیمانیی ٢. مولیدەی گەڕەک ٣. مولیدەی تایبەت ٤. غاز ٥. سەرچاوەی دیکە ٦. خواردن ئامادە ناکەین	هەموویان
		F4_1	سەرچاوەی بنەڕەتیی وزەی گەرمکەرەوە لە ماڵەکەتادا چیە؟	١. تۆڕی کارەبای نیشتیمانیی ٢. مولیدەی گەڕەک ٣. مولیدەی تایبەت ٤. غاز ٥. زۆپای نەوتیی ٦. هی دیکە ٧. سەرجاوە و وزەی گەرمکەرەوە لە ماڵەکەماندا نیە	هەموویان
		F4_2	ئەگەر هەیە، سەرچاوەی دووەمی ووزە بۆ گەرمکردنەوەی ئەم ماڵە چیە؟	١. تۆڕی کارەبای نیشتیمانیی ٢. مولیدەی گەڕەک ٣. مولیدەی تایبەت ٤. غاز ٥. زۆپای نەوتیی ٦. هی دیکە ٧. سەرجاوە و وزەی گەرمکەرەوە لە ماڵەکەماندا نیە	
	دەستگەیشتن بە سەرچاوەکانی زانیاری	F5	چەند کەس لە ئەندامانی ئەم خێزانە، لە ماوەی یەك مانگی ڕابردوودا، لەسەر ئامێرێکی شەخسیی خۆی، لە کافیتریایەک، یان لە هەر شوێنێکی دیکە، ئینتەرنێتی بەکارهێناوە؟	*ژمارەی کەسەکان لێرە بنووسە*	هەموویان
		G1_1	سەرچاوەی بنەڕەتیی داهات و پارەی ئەم خێزانە لە ٦ مانگی ڕابردوودا چی بووە؟	١. مووچەی مانگانە ٢. کرێ و پاداشتی ڕۆژانە یان هەفتانە ٣. خانووی بەکرێدراویان هەیە و داهاتەکەیان ئەو کرێیە بووە ٤. داهاتی کار و کاسبیی و بازرگانیی (بە کار و پڕۆژە خێزانییەکانیشەوە) ٥. پارەیان بۆ نێردراوە (وەك هاوکارییەک لە لایەن هاوڕێ و دۆستانەوە/لە لایەن خێزانەکەیانەوە کە لە دەرەوەی وڵاتن) ٦. مووچەی خانەنشینیی ٧. هاوکاریی لە لایەن حکومەتەوە یان لە لایەن ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان یان ڕێکخراوە ناحکوومییەکانی دیکەوە ٨. خەرجکردنی ئەو پارەیەی کە پێشتر هەیانبووە ٩. فرۆشتنی سەرمایە و کەلوپەلەکانی خۆیان ١٠. بەکارهێنانی پارەی بە قەرز وەرگیراو ١١. خێرخوازیی و چاکەی خەڵکانی دیکە بەرامبەریان ١٢. سواڵکردن ١٣. هی دیکە ١٤. هیچ داهاتێکیان نەبووە	هەموویان

پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان

بابەتی سەرەکی	بابەتی دووەمیی	#	پرسیارەکان	بژاردەکانی وەڵامدانەوە	دانیشتووانی وەڵامدەرەوە
بژێوی و باری خۆگونجاندن	ئابوری خێزان (سه رچاوە، مه سره فیات، قه رز)	G1_2	ئەگەر هەیە، سەرچاوەی دووەمی داهات و پارەی ئەم خێزانە لە ٦ مانگی ڕابردوودا چی بووە؟	١. مووچەی مانگانە ٢. کرێ و پاداشتی ڕۆژانە یان هەفتانە ٣. خانووی بەکرێدراویان هەیە و داهاتەکەیان ئەو کرێیە بووە ٤. داهاتی کار و کاسبیی و بازرگانیی (بە کار و پڕۆژە خێزانییەکانیشەوە) ٥. پارەیان بۆ نێردراوە (وەك هاوکارییەک لە لایەن هاوڕێ و دۆستانەوە/لە لایەن خێزانەکەیانەوە کە لە دەرەوەی وڵاتن) ٦. مووچەی خانەنشینیی ٧. هاوکاریی لە لایەن حکوومەتەوە یان لە لایەن ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان یان ڕێکخراوە ناحکوومییەکانی دیکەوە ٨. خەرجکردنی ئەو پارەیەی کە پێشتر هەیانبووە ٩. فرۆشتنی سەرمایە و کەلوپەلەکانی خۆیان ١٠. بەکارهێنانی پارەی بە قەرز وەرگیراو ١١. خێرخوازیی و چاکەی خەڵکانی دیکە بەرامبەریان ١٢. سواڵکردن ١٣. هی دیکە ١٤. هیچ داهاتێکیان نەبووە	هەموویان
		G2	ئایا هیچ کەس لە ئەندامانی خێزانەکەتان قەرزێکی دیار و بەرچاوی لە سەرە؟ واتا پارەی لە کەسێکی دیکە وەرگرتبێ و لەسەری بێت کە دوایی بیداتەوە؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموویان
		G3	مەبەستی سەرەکیی خێزانەکەتان لەم قەرزانە چییە؟	١. پەیوەندیی بە بازرگانیی و کاروکاسبییەوە هەبووە ٢. بۆ پێویستییەکانی خەرجیی شەخسیی بووە ٣. بۆ کڕین و پێشخستنی خانوو و ماڵ بووە ٤. بۆ خەرجییەکانی بۆنەیەکی ئایینی/ئاهەنگی ژن گواستنەوە/پرسە و کۆچی دوایی کەسێکی خێزانەکە بووە ٥. بۆ خەرجییە درێژخایەنەکان بووە (بۆ نموونە، چاککردنەوەی شکستە بەردەوامەکانی ئۆتۆمبێل) ٦. قەرزیان کردووە و بە قەرز داویانەتەوە بە کەسێکی دیکە (بە مەبەستی سوود وەرگرتن) ٧. بۆ مەبەستی کاروباری کێڵگە و کشتوکاڵیی ٨. بۆ ئەوەی کرێ ی خانووی پێ بدەن ٩. هی دیکە ١٠. نازانرێت	هەموو قەرزارەکان
		G4_1	لە ماوەی ١٢ مانگی ڕابردوودا خێزانەکەتان هیچ یارمەتییەکی (بە پارەی کاش یان بە جۆری دیکە) وەرگرتووە؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموو ئەوانەی یارمەتیاین وەرگرتووە
		G4_2	ئەگەر وەڵامەکەتان بەڵێ-یە، سەرچاوەی سەرەکیی ئەو یارمەتییانەی خێزانەکەتان وەریگرت چ لایەن و کەسێکە؟	١. پرۆگرامە هارکاریی بەخشەکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان (UN) ٢. یارمەتیی و قەرەبوو لە لایەن حکوومەتەوە ٣. ڕێکخراوە ناحکوومییەکان ٤. کاری خێرخوازیی ٥. هاوڕێ و دۆست و خزمان ٦. هی دیکە ٧. هیچ یارمەتییەکیان وەرنەگرتووە	
	شێوازەکانی مامەڵە و کاردانەوە	G5	ئایا لە ماوەی ١٢ مانگی ڕابردوودا ڕوویداوە کە خێزانەکەتان تووشی یەکێک لەم حاڵەتە کتوپڕ و سەختە ئابوورییانە بووبێت؟ ئەگەر زیاتر لە یەکێکتان بەسەر هاتووە، لەم بژاردانە ئەوەیان هەڵبژێرە کە لە ڕووی ئابوورییەوە سەختترین کاریگەریی لەسەر خێزانەکەتان هەبوو.	١. لەدەستدانی ئیش و کار و وەستانی کار و کاسبیی بە شێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو ٣. کەمکردنەوەی نائارەزوومەندانە لە کاتژمێرەکانی کارکردن ٣. نەدان یان دواکەوتنی پارە و کرێ ی کارکردن ٤. پچڕانی یەکجاریی، یان دابەزینی ئاستیی هاوکارییەکان لە پارەی نێردراو لە لایەن دۆستان و خزمانەوە ٥. بەرزبوونەوەی کرێ ی خانوو ٦. دەرکرانی زۆرەملێ لە خانوو و لەدەستدانی سامان و کەلوپەل ٧. لەدەستدانی ئاژەڵ و مەڕ و ماڵات و دانەوێڵە و سامانە کشتوکاڵییەکانی دیکە . مردن و کۆچی دوایی ئەندامێکی خێزانەکەتان ١٠. نەخۆشیی و برینداربوونێکی سەخت کە بەسەر یەکێک لە ئەندامانی خێزانەکەتان هاتبێت (بە خودی خۆشتەوە ١١. لێکهەڵوەشانەوەی نائارەزوومەندانە و نەخوازراوی خێزان ١٢. کەم بوونەوە یان ڕاگیرانی یارمەتییەکان بۆ خێزانەکەتان ١٣. کۆتایی هاتنی پارەی پاشەکەوتکراو ١٤. حاڵەتی کتوپڕی سەختی ئابووریی دیکە ١٥. هیچ حاڵەتێکی کتوپڕی وا سەختی ئابووریمان تووش نەهاتووە	هەموویان
		G6	لە پێناو گێڕانەوەی خێزانەکە بۆ خۆشگوزەرانیی پێشووی خۆی، ئەو هەنگاوە سەرەکییەی کە خێزانەکەتان لە بەرامبەر ئەو حاڵەتە ئابوورییە کتوپڕ و سەختەدا گرتیە بەر، چی بوو؟	١. پشتمان بەو هاوکارییانە بەست کە بە شێوەی کاش یان جۆری دیکە لە لایەن کەسانی دیکەوە پێمان دەگەیشت ٢. پشتمان بە پارەی پاشەکەوتکراوەکانی خۆمان بەست ٣. ڕێژەی خواردن کڕینمان دابەزاند ٤. ئەو برە پارەیەی کە بۆ خوێندن و تەندروستی خەرجمان دەکرد، کەممان کردەوە ٥. ئەو ئەندامانەی خێزانەکەمان کە کاریان هەبوو هەوڵیاندا کاری زیاتر و ماندووبوونی زیاتر بخەنە ئەستۆی خۆیان باخود، ئەندامەکانی دیکە، کە کاریان نەبوو، دەستیان کرد بە کارکردن ٦. منداڵەکانمان لە خوێندن دەرهێنان ٧. ئەندامانی خێزانەکەمان (بە منداڵەکانیشەوە) کۆچیان کرد بۆ شوێنێکی دیکە ٩. پارەمان قەرزکرد 9. سامان و کەلوپەلەکانی خۆمانمان فرۆشت (وەک: بینا و زەوی و زێر و هتد) ١٠. پەنامان بردە بەر سواڵکردن ١١. هیچمان نەکرد ١٢. شتی دیکەمان کرد	هەموو ئەوانەی کە تووشی شۆک و حاڵەتی کتوپڕ و سەختی ئابووریی هاتوون
		G7	ئایا خێزانەکەتان لە ماوەی ٦ مانگی ڕابردوودا هیچ تووشی زەحمەتیی هاتووە لە دانی کرێ ی مانگانەی ئەم خانووە؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموو کرێچییەکان
		G8	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو برە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٧ ڕۆژی ڕابردوودا بۆ کڕینی نان و خواردن خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان

بابەتی سەرەکی	بابەتی دووەمی	پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان			
		#	پرسیارەکان	بژاردەکانی وەڵامدانەوە	دانیشتووانی وەڵامدەرەوە
		G9	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە چاودێریی تەندروستییدا (واتا لە کڕینی دەرمان و وەرگرتنی چارەسەردا) خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		G10	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە ئاو و بەکارهێنانی ئاودا (واتا ئەو ئاوەی کە بەکارتان هێناوە و ئەوەشی کە بۆ خواردنەوە کڕیوتامە) خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		G11	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لەو کارەبایەی بەکارتان هێناوە و سوودتان لێی وەرگرتوو، خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		G12	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە کڕینی سووتەمەنیدا (واتا لە کڕینی غازی پڕۆپان بۆ خواردن ئامادەکردن و نەوت بۆ گەرمکردنەوە)دا، خەرجیان کردوە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		G13	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە بەکارهێنانی هۆکارەکانی گواستنەوەدا (واتا لە بەکرێ گرتنی تاکسی و سواربوونی پاس و هتد)دا، خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
مەسرەفات		G14	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە پەیوەندییەکاندا (واتا لە تەلەفۆنکردن و هتد)دا، خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		G15	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە خوێندن و پەروەردەدا (واتا کرێ ی خوێندن، کڕینی جل و بەرگەکان، دابینکردنی کەلوپەل و پێداویستییەکانی دیکە)، خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		G16	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە کڕینی جلوبەرگ بە گشتیی، خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان

بابەتی سەرەکی	بابەتی دووەمی	#	پرسیارەکان	بژاردەکانی وەڵامدانەوە	دانیشتووانی وەڵامدەرەوە
			پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان		
		G17	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە کڕینی کەلوپەلە زستانییەکاندا (واتا بەتانی و قەمسەڵە و چاکەتی زستانیی و هتد)، خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		G18	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە نۆژەنکردنەوەکانی خانوو یان پەناگەکەتاندا، خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		G19	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە بەخشینیان بە دۆستان و ئەندامانی خێزانەکە، خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		G20	تکایە بە (دیناری عیراقی) بە نزیکەیی ئەو بڕە پارەیەمان پێ بڵێن کە خێزانەکەتان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا لە دابینکردنی پێداویستییەکانی دیکەدا، خەرجیان کردووە.	*بڕی پارەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
تێکەڵبوون و کارلێکە ڕۆژانەییەکان	پەیوەندییەکانی نێوان گرووپەکانی دانیشتووان	H1	منداڵەکانی ناو ئەم خێزانە دۆست و هاوڕێیان لە کۆمەڵگاکەی دیکەدا هەیە؟ (واتا لە کۆمەڵگای پەنابەرە سوورییەکان، یان ئاوارە ناوخۆییەکان، یان کۆمەڵگای خانەخوێ - بە گوێرەی ئەو کەسەی چاوپێکەوتنی لەگەڵ ئەنجام دەدەیت، یەکێك لەمانە هەڵبژێرە)	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموو ئەو خێزانانەی کە ئەندامی خوار تەمەن ١٨ساڵییان هەیە
	بۆچوونەکان دەربارەی ئاسایش و دڵنیایی	H2	ئایا هیچ ئەندامێکی خێزانەکەتان لە ماوەی ٦ مانگی ڕابردوودا تووشی گێچەڵی جەستەیی بووە؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموویان
		H3	ئایا تا چەند گەڕەکەکەتان بە شوێنێکی سەلامەت و هێمن دەزانن؟	١. زۆر هێمن و سەلامەتە ٢. هێمن و سەلامەتە ٣. هێمن و سەلامەت نییە (مەترسیدارە) ٤. زۆر مەترسیدارە	هەموویان
	مێژووی کۆچکردن	I1	ئایا هەرگیز ڕوویداوە خێزانەکەتان لە زێدی ڕەسەنی خۆیان ئاوارە و دەربەدەر بووبن؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموویان
		I2	ئەگەر دەڵێن بەڵێ، ئایا کەی بوو کە لە زێدی ڕەسەنی خۆتان ئاوارە بوون؟	*ڕێکەوتی ئاوارەبوونەکەیان لێرە بنووسە*	هەموویان
		I3	ئەگەر دەڵێن بەڵێ، ئایا چ شوێنێك زێدی ڕەسەنی خۆتانە؟	ش ٣_١: وڵات: عیراق، سووریا، تورکیا، وڵاتی دیکە (ئەگەر عیراق نەبوو، بڕۆ بۆ هی دوای ئەو) ش ٣_٢: پارێزگا: لە لیستەکە هەڵبیژێرە	ئەگەر ئاوارەن
		I4	(ئەگەر عیراقیین و تووشی ئاوارەیی هاتوون)، ئایا دوای مانگی ١٢ی ساڵی ٢٠١٣ بوو کە خێزانەکەتان لە زێدی ڕەسەنی خۆیان ئاوارە بوون؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	ئەو عیراقییانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون
		I5	(ئەگەر ئاوارەن)، ئایا خێزانەکەتان ڕاستەوخۆ ڕوویان لەم شوێنە کرد کە ئێستا تێیدا نیشتەجێن؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	ئەو عیراقییانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها ئاوارە سوورییەکان
		I6	(ئەگەر دەڵێن نەخێر)، ئەی کەواتە تا ئێستا بە گشتیی چەند جار ماڵتان گواستۆتەوە؟	*ژمارەی جارەکان لیرە بنووسە*	ئەو عیراقییانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها ئاوارە سوورییەکان
		I7	(ئەگەر ئاوارەن)، ئایا هەموو ئەندامانەی پێش ئاوارەبوونتان لە زێدی ڕەسەنی خۆتان خێزانەکەتانیان پێکدەهێنا، لەگەڵ ئێوەدا پێکەوە گەیشتنە پارێزگای هەولێر؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	ئەو عیراقییانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها ئاوارە سوورییەکان
		I8	(ئەگەر دەڵێن نەخێر)، ئایا کام کەسە لەو ئەندامانەی کە پێش ئاوارەبوونتان لە زێدی ڕەسەنی خۆتان خێزانەکەتانیان پێکدەهێنا، لەگەڵ ئێوەدا نەهات؟	١. هاوسەرەکەم ٢. کوڕەکانم/کچەکانم ٣. دایك و باوکم/داپیرە و باپیرەم ٤. خوشك و براکانم ٥. خزمەکانی دیکەم ٦. کەسانی دیکە کە خزمم نەبوون	ئەو عیراقییانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها ئاوارە سوورییەکان و لێکترازانی خێزان

بابەتی سەرەکی	بابەتی دووەمی	پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان			
		#	پرسیارەکان	بژاردەکانی وەڵامدانەوە	دانیشتووانی وەڵامدەرەوە
مێژووی کۆچکردن و به رنامه ی دوا ڕۆژ	هاتن و چوون لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە	I9	کەی خێزانەکەتان گەیشتە ئەم شوێنە/گەڕەکە؟	*ساڵەکە لێرە بنووسە*	هەموویان
		I10	(ئەگەر خێزانەکەتان بە بەردەوامیی لێرە نەژیاون)، ئایا هۆکاری سەرەکیی چی بوو کە وای لێ کردن ئەم شوێنە بۆ نیشتەجێبوون هەڵبژێرن؟ (ئەمە تەنیا بۆ خێزانە ئاوارەکانە)	١. بوونی هەلی باشتری دامەزران و دۆزینەوەی کار ٢. لێرە هەم هەلی خوێندن و پەروەردە بەردەستە، هەمیش جۆر و کوالیتییەکەی باشترە لە هی شوێنەکانی دیکە ٣. خزمەتگوزارییە تەندروستییەکانیش بە هەمان شێوە، هەم بەردەستن و هەم جۆر و کوالیتییەکەیان باشترە ٤. بەردەستبوونی هاوکارییە مرۆییەکان ٥. بۆ ئەوەی بێینە لای ئەندامەکانی دیکەی خێزانەکەمان ٦. خزم و دۆستەکانیشمان هەروەها لێرەن ٧. خەرجییەکانی ژیان و کرێ ی خانوو لەم شوێنەدا نزمترن ٨. ئەمن و ئاسایشی ئێرە لە ئاستێکی باشتردایە ٩. ئەم ماڵە گەورەتر و باشترە ١٠. ئەم شوێنە هێمن و سەلامەتترە ١١. هۆکاری دیکە	ئەو عیراقییانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها ئاوارە سوورییەکان
		I11	لە ماوەی ١٢ مانگی ڕابردوودا، هیچ کەسی ناو خێزانەکەتان هەبووە ئێرەی جێهێشتبێت و چووبێت بۆ ئەوەی لە شوێنێکی دیکە بژی؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموویان
		I12	(ئەگەر وەڵامەکەتان بەڵێ-یە)، ئایا ئەو ئەندام یان ئەندامانەی خێزانەکەتان بۆچی ئێرەیان جێهێشت و ڕۆییشتن بۆ شوێنی دیکە؟	١. بوونی هەلی باشتری دامەزران و دۆزینەوەی کار لەو شوێنەی کە بۆی چوون ٢. لەو شوێنەی کە ئەوان بۆی چوون هەم هەلی خوێندن و پەروەردە بەردەستە، هەمیش جۆر و کوالیتییەکەی باشترە لە هی شوێنەکانی دیکە ٣. لەوێ خزمەتگوزارییە تەندروستییەکانیش بە هەمان شێوەن، هەم بەردەستن و هەم جۆر و کوالیتییەکەیان باشترە ٤. بەردەستبوونی هاوکارییە مرۆییەکان ٥. بۆ ئەوەی بچنە لای ئەندامەکانی دیکەی خێزانەکەیان ٦. خزم و دۆستەکانیشیان هەروەها لەوێن ٧. بەهۆی هاوسەرگیریی ٨. خەرجییەکانی ژیان و کرێ ی خانوو لەوێ نزمترن ٩. شوێنەکەی ئەوێ هێمن و سەلامەتترە ١٠. ماڵەکەی ئەوێ گەورەتر و باشترە ١١. لێرە هەستیان بە ئاسوودەیی نەدەکرد/چونکە جیاکاریی و ڕەفتاری دوژمنکارانە و نەیارانەیان لە بەرامبەردا دەکرا ١٢. زەویی یان خانوویان لەوێ هەیە ١٣. هۆکاری دیکە	هەموو ئەو خێزانانەی کە لەماوەی ١٢ مانگی ڕابردوودا ئەندامی ڕۆیشتوویان هەبووە
	به رنامه ی دوا ڕۆژ	I13	(ئایا هیچ یەکێك لە ئەندامانی خێزانەکەتان پلانی جددی هەیە کە لە ماوەی ٦ مانگی داهاتوودا شوێنی نیشتەجێبوونی هەمیشەییتان لەم شوێنەی ئێستاتانەوە بگوازێتەوە بۆ جێگایەکی دیکە؟ (ئەمە بۆ هەموو خێزانەکانە)	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموو
		I14	(ئەگەر وەڵامەکەتان بەڵێ-یە)، ئایا خۆت، یان ئەندامەکانی دیکەی خێزانەکەت بە نیازن ڕوو لە چ شوێنێک بکەن؟	١. شوێنێکی دیکە هەر لەناو هەرێمی کوردستانی عیراق ٢. شوێنێکی دیکە هەر لەناو عیراق ٣. ولاتێکی دراوسێ ٤. دەگەڕێینەوە بۆ زێدی ڕەسەنی خۆمان ٥. ئەوڕوپا ٦. شوێنی دیکە	هەموو ئەوانەی کە پلانی ڕۆییشتنیان هەیە
		I15	هۆکاری سەرەکیی بڕیاردانیان لەسەر چوونیان بۆ ئەوێ چیە؟	١. بوونی هەلی باشتری دامەزران و دۆزینەوەی کار لەو شوێنەی کە بۆی چوون ٢. لەو شوێنەی کە ئەوان بۆی چوون هەم هەلی خوێندن و پەروەردە بەردەستە، هەمیش جۆر و کوالیتییەکەی باشترە لە هی شوێنەکانی دیکە ٣. لەوێ خزمەتگوزارییە تەندروستییەکانیش بە هەمان شێوەن، هەم بەردەستن و هەم جۆر و کوالیتییەکەیان باشترە ٤. بەردەستبوونی هاوکارییە مرۆییەکان ٥. بۆ ئەوەی بچنە لای ئەندامەکانی دیکەی خێزانەکەیان ٦. خزم و دۆستەکانیشیان هەروەها لەوێن ٧. بەهۆی هاوسەرگیریی ٨. کرێ ی خانوو لەوێ نزمترە ٩. شوێنەکەی ئەوێ هێمن و سەلامەتترە ١٠. پێشبینییان دەکرد کە لە لایەن خاوەنی زەوییەکەی ئێرەوە دەربکرێن ١١. پێشبینییان دەکرد کە لە لایەن شارەوانیی یان حکومەتی خۆجێیی ئێرەوە دەربکرێن ١٢. ماڵەکەی ئەوێ گەورەتر و باشترە ١٣. لێرە هەستیان بە ئاسوودەیی نەدەکرد/چونکە جیاکاریی و ڕەفتاری دوژمنکارانە و نەیارانەیان لە بەرامبەردا دەکرا ١٤. زەویی یان خانوویان لەوێ هەیە ١٥. هۆکاری دیکە	هەموو ئەوانەی کە پلانی ڕۆییشتنیان هەیە
		I16	(ئەگەر ئاوارەن)، ئایا بیر لەوە دەکەنەوە بگەڕێنەوە بۆ زێدی ڕەسەنی خۆتان؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر ٣. نازانین	ئەو عیراقییانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها ئاوارە سوورییەکان
		I16_1	(ئەگەر وەڵامەکەتان بەڵێ-یە)، ئایا بە لای ئێوەوە یەکەم گرنگترین مەرج چیە کە دەبێ بوونی هەبێت، پێش ئەوەی خێزانەکەتان بڕیار بدەن بگەڕێنەوە بۆ زێدی ڕەسەنی خۆیان؟	١. ئازادکردنی ناوچەکەمان ٢. گێرانەوەی خانوو و زەوییەکانمان بۆمان ٣. نۆژەنکردنەوە و بنیاتنانەوەی خانووەکانمان ٤. هاوکاریی دارایی و هی دیکە ٥. مەرجی دیکە	ئەو عیراقییانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها ئاوارە سوورییەکانیش کە بڕیاری گەڕانەوەیان داوە

پرسیارەکانی ڕووپێوکردنی خێزانەکان

بابەتی سەرەکی	بابەتی دووەمی	#	پرسیارەکان	بژاردەکانی وەڵامدانەوە	دانیشتووانی وەڵامدەرەوە
		I16_2	ئایا بە لای ئێوەوە دووەم گرنگترین مەرج چیە کە دەبێ بوونی هەبێت، پێش ئەوەی خێزانەکەتان بڕیار بدەن بگەڕێنەوە بۆ زێدی ڕەسەنی خۆیان؟	١. ئازادکردنی ناوچەکەمان ٢. گێرانەوەی خانوو و زەوییەکانمان بۆمان ٣. نۆژەنکردنەوە و بنیاتنانەوەی خانووەکانمان ٤. هاوکاریی دارایی و هی دیکە ٥. مەرجی دیکە	ئەو عیراقیانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها ئاوارە سوورییەکانیش کە بڕیاری گەڕانەوەیان داوە
بەڵگەنامەکان	بەڵگەنامەکان	J1	ئایا سەرۆکی خێزانەکە هیچ یەک لەم بەڵگەنامانەی هەیە؟ (ئەم پرسیارە دەکرێ زیاتر لە وەڵامێکی بۆ بنووسرێت)	١. ڕەگەزنامە (تەنیا بۆ عیراقییەکان) ٢. ناسنامەی باری شارستانیی (تەنیا بۆ عیراقییەکان) ٣. پاسپۆرت (بۆ هەمووان) ٤. بیتاقەی بایع (تەنیا بۆ عیراقییەکان) ٥. مۆڵەتی مانەوەی کاتیی = اقامة (بۆ ئاوارە ناوخۆیی و پەنابەرەکان) 6. کارتی زانیاریی (تەنیا بۆ عیراقییەکان) 7. بڕوانامە و بەڵگەنامەی دەرکراو لە لایەن UNHCRەوە (تەنیا بۆ پەنابەرەکان) 8. هیچ (بۆ هەمووان)	هەموویان
		J2	(بۆ ئەو پەنابەر و ئاوارە ناوخۆییانەی کە ئیقامەیان نیە)، هۆکاری سەرەکیی چیە کە ئیقامەتان نیە؟	١. ئاگاداری پرۆسەکە نین ٢. نازانین چۆن مامەڵەکانمان پێشکەش (تقديم) بکەین ٣. خەرجییەکان، دووریی و قورسیی گەیشتن بە ئاسایش و فەرمانگەی دەرکردنی ئیقامە ڕێگرن ٤. پیمان وایە هەبوونی ئیقامە هیچ سوودێکی نییە ٥. کردوومانە و چاوەڕێین ئیقامەکەمان بۆ بگەڕێتەوە ٦. داوامان پێشکەش کرد، بەڵام داواکەمان ڕەدکرایەوە ٧. بەتەماین لەمەودوا داواکاریی پێشکەش بکەین ٨. هەندێك لە بەڵگەنامەکانی خۆمانمان ون کردوون و بە هۆیەوە ناتوانین داواکریی پێشکەش بکەین ٩. هۆکاری دیکە	ئەو عیراقیانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها پەنابەرە سوورییەکان
خانوو، زەوی و سامان و کەلوپەل	ئەو سامان و کەلوپەلانەی جێهێڵران	K1	ئایا خێزانەکەتان هیچ سامان و کەل و پەلێکیان لە زێدی ڕەسەنی خۆیان لە دوای خۆیان جیهێشت؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	ئەو عیراقیانەی دوای مانگی ١٢ ی ساڵی ٢٠١٣ ئاوارەبوون و هەروەها ئاوارە سوورییەکان
		K2_1	خێزانەکەتان کام لەم سامان و کەلوپەلانەی لە زێدی ڕەسەنی خۆیان لەدوای خۆیان جێهێشت؟	١. خانوو ٢. زەویی ناکشتوکاڵیی ٣. زەویی کشتوکاڵیی، ئاژەڵ و مەڕ و ماڵات، ئامرازی کێڵگە و کێڵان ٤. سامان و کەلوپەلی کاسبیی و بازرگانیی ٥. خشڵ و پارەی پاشەکەوتکراو و پارەی کاش ٦. ئۆتۆمبێل یان چەند ئۆتۆمبێلێك ٧. شتی دیکە ٨. بە باشی دەزانین وەڵامی ئەم پرسیارە نەدەینەوە	هەموو ئەوانەی کە سامان و کەلوپەلی جێماویان هەیە
		K2_3	(ئەگەر وەڵامەکەتان بەڵێ-یە)، ئایا ئەو سامان و کەلوپەلانەتان لەژێر چاودێریی هیچ کەسێکدا جێهێشتووە؟ واتا کەستان ڕاسپاردووە کە ئاگاداری شتەکانتان بێت؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموو ئەوانەی کە سامان و کەلوپەلی جێماویان هەیە
		K2_4	ئایا هیچ بەڵگەنامەیەکی سەلمێنەری خاوەندارێتیتان هەیە کە بتوانن بە هۆیانەوە داوای گێرانەوە یان نۆژەنکردنەوەی سامان و کەلوپەلەکانتان بکەن؟	١. بەڵێ ٢. نەخێر	هەموو ئەوانەی کە سامان و کەلوپەلی جێماویان هەیە
	سامان و کەلوپەلەکان لە شوێنی نیشتەجێبوونی ئێستایان	K3	ئایا لە ئێستادا و لەم شوێنەدا کە لێ ی دەژین لەم سامان وکەلوپەلانە هیچ شتێك هەیە کە هی خۆتان بێت؟	١. خانوو ٢. زەویی ناکشتوکاڵیی ٣. زەویی کشتوکاڵیی، ئاژەڵ و مەڕ و ماڵات، ئامرازی کێڵگە و کێڵان ٤. سامان و کەلوپەلی کاسبیی و بازرگانیی ٥. خشڵ و پارەی پاشەکەوتکراو و پارەی کاش ٦. ئۆتۆمبێل یان چەند ئۆتۆمبێلێك ٧. شتی دیکە ٨. بە باشی دەزانین وەڵامی ئەم پرسیارە نەدەینەوە	هەموویان
کۆتایی	GPS	L1	ڕێکستنەکانی GPS لێرە تۆماربکە		هەموویان

B. پرسیارنامەی گفتوگۆکانی گرووپە دیاریکراوەکان

بابەتی ١	پرسیارەکان:
ژیانی ڕۆژانە لەناو گەڕەکدا - پێکەوە گونجان	• پێتان وایە کە لە ماوەی چەند ساڵی کەمی ڕابردوودا گەڕەکەکەتان لە چ شتێکدا گۆڕانی بەسەردا هاتووە؟ هەروەها ئایا چۆن ئەو گۆڕانکارییە ڕووندەکەنەوە؟
	• تا چەند گەڕەکەکەتان ئاسایش و هێمنیی تێدایە و شوێنێکی سەلامەتە؟ ئایا هیچ دۆخێکی وا هەیە کە خۆتان یان ئەندامەکانی دیکەی خێزانەکەتان هەست بە ئەمن و ئاسایش و سەلامەتیی نەکەن؟ ئایا لە ماوەی چەند ساڵی ڕابردوودا گەڕەکەکەتان هێمنیی و ئاسایشی تێدا زیاد بووە یان کەمی کردووە و ئایا ئێوە ئەم حاڵەتە چۆن ڕوون دەکەنەوە؟
	• بە بڕوای ئێوە هاتنی ئاوارە ناوەخۆییەکان چۆن کاردەکاتە سەر گەڕەکەکەتان؟ • ئایا ئێوە بە چ شێوازێك و لە چ حاڵەتێکدا تێکەڵی ئاوارە ناوەخۆییەکان دەبن و مامەڵە و هەڵسوکەوتیان لەگەڵدا دەکەن؟ • ئایا ئێوە گەڕانەوەی ئاوارە ناوەخۆییەکان بۆ زێدی خۆیان وەك بژاردەیەکی واقیعیی دەبینن؟ ئەگەر دەڵێن نەخێر، ئەی چ بژاردەیەکی دیکە بە گونجاو دەزانن؟ • ئەگەر ئاوارە ناوەخۆییەکان بۆ ماوەی چەندان ساڵ لێرە بمێننەوە، ئایا باشترین ڕێگا بۆ مۆڵەتدان بەو مانەوەیان چیە؟
	• ئایا هیچ حاڵەتی وا هەیە کە ئێوە جیاوازتر لە خەڵکی دیکەی کۆمەڵگا هەڵسوکەوتتان لەگەڵ بکرێت؟ بۆ نموونە، ئایا پێتان وایە کە خاوەن کارەکان بە شێوازی جیا جیا مامەڵە و هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکیدا دەکەن؟ ئایا پێتان وایە کە قوتابخانەکان بە شێوازی جیا جیا مامەڵە و هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکیدا (دایك و باوك و قوتابییەکان) دەکەن؟ ئایا پێتان وایە کە بنکە و ناوەندە تەندرووستییەکان بە شێوازی جیا جیا مامەڵە و هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکیدا دەکەن؟ ئەو شێواز و ڕێگا جیاوازانە کامانەن؟
	• چ شتێك گرنگە بۆ ئەوەی بتوانیت کارێك بۆ خۆت بدۆزیتەوە؟ لەم گەڕەکەدا چ جۆرە کەسێك ئاسانتر لە کەسانی دیکە کار بۆ خۆی دەدۆزێتەوە و لەبەرچی؟ • ئێمە لە ڕێگای ڕووپێوییەکەوە کە بەم دواییانە بۆ خێزانەکان ئەنجاممانداوە بۆمان دەرکەوتووە کە ژمارەیکی ئێجگاری کەمی ئافرەتان کاردەکەن؛ ئایا ئێوە پێتان وایە کە هۆکاری ئەم حاڵەتە چیە؟

بابەتی ٢	پرسیارەکان:
نیازی کۆچکردن	• ئایا لەم گەڕەکەدا هیچ کەس یان خێزانێك هەیە کە خەریکی پلاندانان بن بچن بۆ دەرەوەی وڵات؟ بۆ نموونە، بچن بۆ ئەوڕووپا؟ • ئایا لەم گەڕەکەدا هیچ کەس یان خێزانێك هەیە کە لەمەوپێش بەرەو دەرەوەی وڵات کۆچیانکردبێت؟ • کاتێك کە ئێوە بیر لەو خێزانانە دەکەنەوە کە دەیانناسن یان شتیان لەبارەوە دەبیستن، عادەتەن کام ئەندامانی ئەو خێزانانەن کە دەیانەوێت کۆچ بکەن؟

بابەتی ٣	پرسیارەکان:
بۆچوونەکان سەبارەت بە بارودۆخی	• کاتێك کە ئێوە بیر لەو قەیرانە ئابوورییەی ئیستا دەکەنەوە، پێتان وایە گرنگترین کاریگەرییەکانی ئەو قەیرانە لەسەر ژیانی ڕۆژانەی خێزانەکانی ناو ئەم گەڕەکە چین؟ • ئایا خێزانەکان چۆن مامەڵە لەگەڵ ئەم بارودۆخە ئابوورییە سەختەدا دەکەن؟ • ئایا پێتان وایە هۆکارە سەرەکییەکانی ئەم قەیرانە ئابوورییەی ئیستا چین؟

C. شرۆڤەی ئامارییانە بۆ ئەو هۆکارانەی کاردەکەنە سەر خواستی ئاوارەکاان بۆ گەڕانەوەیان بۆ زێدی خۆیان

هۆکارە ئابوورییە کۆمەڵایەتییەکان و دیمۆگرافییەکان کە بڕیار لە ئەگەری گەڕانەوەی خێزانە ئاوارەکان بۆ زێدی خۆیان یان نیشتەجێبوونیان لە شوێنی دیکەدا دەدەن، بە نموونەیەکی لۆجیستیی بنەڕەتیی و بە وردەکاریی زیاترەوە لێیانکۆڵراوەتەوە. دوو نموونەی لۆجیستیی جیاواز، یەکیان بۆ خێزانە ئاوارە ناوەخۆییەکان و ئەویدیکەشیان بۆ پەنابەرە سوورییەکان، کاتێك کە گۆڕاوە سەربەخۆکە بریتی بێت لە ئەگەری خواستی خێزانەکە بۆ گەڕانەوە بۆ زێدی خۆی، خەملێنراون. کۆمەڵەی ئەو گۆڕاوە ڕوونکەرەوانەی کە بەکارهاتوون ئەمانەن:

- گرووپی نەتەوەیی، کە بەسەر سێ جۆردا دابەشکراون: عەرەب و کورد و مەسیحییەکان. عەرەب وەك جۆرە بنەڕەتییەکە وەرگیراوە و دووانەکەی دیکەش لەگەڵ ئەودا بەراوردکراون.
- کۆی گشتیی داهاتی خێزان، کە بە لۆگاریتم دەربڕاوە.
- ڕێکەوتی گەیشتنیان بە ئێرە، ئەو ساڵەیان بۆ دەنووسرێت کە هاتنە ناو ئەم خانووەی ئێستایان و تێیدا نیشتەجێبوون
- ڕەگەزی سەرۆکی خێزانەکە، بەراوردکردنی ئەو خێزانانەی کە لەلایەن ئافرەتێکەوە یان لەلایەن پیاوێکەوە سەرکردایەتییان دەکرێت.
- قەرزاریی خێزانەکە، بەراوردکرنی ئەوەی ئایا خێزانەکە قەرزدارن یان نا.
- سامان و کەلوپەل لە زێد و ناوچە ڕەسەنەکان، بەراوردکردنی ئەوەی ئایا خێزانەکە سامان و کەلوپەل (واتا: زەوی و خانوو و بازرگانی و ئاژەڵ و مەڕ و ماڵات)یان لە زێدی ڕەسەنی خۆیاندا هەیە یان نا.
- دۆخی خراپی شوێنی نیشتەجێبوون، بەراواردکردنی ئەو خێزانانەی لە خانوو و شوێنی نیشتەجێبوونی خراپدا ژیان بەسەردەبەن، واتا ژیان لە ناو پەناگە نافەرمییەکان یان هاوبەشپێکردنی خانوویەك لە نێوان چەند خێزانێکدا.
- ژمارەی ئە کەسانەی کە دامەزراون و کار دەکەن، بەپێ ی ژمارەی ئەو ئەندامانەی خێزانەکان دەنووسرێن کە لە ئێستادا کاریان هەیە و دامەزراون
- ڕاهێنانی پیشەیی، بەراوردکردنی ئەوەی ئایا هیچ ئەندامێکی خێزانەکان هیچ جۆرە مەشقێکی پیشەییان وەرگرتووە یان نا.
- قەبارەی خێزان، بەپێ ی کۆی گشتی ژمارەی ئەندامانی خێزانەکە دەنووسرێت.
- خێزانی پەرش و بڵاو و پەرتەوازەبوو، بەراوردکردنی ئەوەی ئایا خێزانەکە هەر هەموویان ئاوارەی ناو ئەو شوێنی نیشتەجێبوونەی ئێستایان بوون یان هەندێك لە ئەندامەکانی حاڵی حازر لە شوێنی دیکە دەمێننەوە.

	خێزانە ئاوارە ناوەخۆییەکان	خێزانە پەنابەرە سوورییەکان
گرووپی نەتەوەیی		
کورد (جۆری بنەڕەتیی: عەرەب)	-.0100	
	(0.440)	
مەسیحییەکان (جۆری بنەڕەتیی: عەرەب)	-0.133	
	(0.083)**	
کۆی گشتیی داهاتی خێزان	-0.068	-0.078
	(0.037)*	(0.045)*
ڕێکەوتی گەیشتن	0.059	0.074
	(0.036)*	(0.023)***
سەرۆك خێزانی ڕەگەزی مێ	-0.097	-0.096
	(0.056)*	(0.120)
خێزانێکی قەرزدار	0.078	-0.028
	(0.046)*	(0.050)
سامان و کەلوپەل لە زێد و ناوچە ڕەسەنەکان	0.138	-0.049
	(0.058)**	(0.058)
دۆخی خراپی شوێنی نیشتەجێبوون	0.025	-0.014
	(0.037)	(0.051)
ژمارەی ئە کەسانەی کە دامەزراون و کار دەکەن	0.053	-0.005
	(0.036)	(0.055)
ڕاهێنانی پیشەیی	-0.062	-0.029
	(0.049)	(0.081)
قەبارەی خێزان	0.008	0.015
	(0.008)	(0.013)
خێزانی پەرش و بڵاو و پەرتەوازەبوو		-0.022
		(0.058)
N	282	333

تێبینی: هاوکۆلکەکە کاریگەرییە پەراوێزییە تێکڕاییەکانی هەر گۆڕاوێك نیشاندەدات بەسەر خواستی گەڕانەوەی خێزانەکە بۆ زێدی ڕەسەنی خۆی. هەڵە ستانداردییەکان خراونەتە نێوان دوو کەوانەوە. یەك ئەستێرە * گرنگیی ١٠% و، دوو ئەستێرە ** گرنگیی ٥% و سێ ئەستێرەش گرنگیی ١% دەگەیەنن.

D. خشتە ی داتا هە ڵبژێردراوە کان

گۆڕاوەکان. ڕێژەی سەدیی		کۆی گشتیی				سەنتەری قەزای هەولێر				دەوروبەری قەزای هەولێر				شارۆچکەکان *			
		کۆی گشتیی	پەنابەر	ئاوارەی	خانەخوێ	کۆی گشتیی	پەنابەر	ئاوارەی	خانەخوێ	کۆی گشتیی	پەنابەر	ئاوارەی	خانەخوێ	کۆی گشتیی	پەنابەر	ئاوارەی	خانەخوێ
برگەی -A-																	
قەبارەی خێزان بەپێ ی ئەو (کەس)انەی تێیدا کۆبوونەتەوە	1 - 3	27	47	17	28	30	54	21	28	21	30	16	23	29	24	14	32
	4 - 6	51	42	50	52	52	39	51	54	51	48	47	53	47	52	55	45
	7 - 9	18	9	22	18	15	6	16	16	21	16	24	20	22	23	24	21
	10 و بەرەو سەر	4	3	11	2	3	1	11	2	7	7	13	4	3	2	7	2
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
خێزانەکان بەگوێرەی ڕەگەزی سەرۆکی خێزان	نێر	92	96	91	92	92	96	89	92	92	96	90	93	94	96	98	93
	مێ	8	4	9	8	8	4	11	8	8	4	10	7	6	4	2	7
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
دانیشتووان بەگوێرەی ڕەگەز	نێر	51	54	51	51	51	55	52	51	51	52	49	52	51	50	56	50
	مێ	49	46	49	49	49	45	48	49	49	48	51	48	49	50	44	50
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
دانیشتووان بەپێ ی تەمەنیان (بە ساڵی پڕ و تەواو)	0 - 5	16	17	18	16	16	16	15	16	17	21	19	16	15	21	18	14
	6 - 9	8	8	10	7	6	7	9	6	10	8	10	10	9	10	12	8
	10 -14	11	10	13	10	10	9	12	10	12	11	14	12	10	15	12	10
	15 -18	10	8	10	9	10	9	10	10	10	8	10	10	8	7	10	8
	19 -24	11	17	10	11	11	19	9	10	11	12	9	12	11	10	12	10
	25 -29	10	12	8	10	10	13	10	10	9	11	7	9	9	8	6	10
	30 -39	12	13	12	13	12	13	12	12	12	14	11	13	13	13	13	13
	40 -49	9	8	9	10	9	8	9	10	9	6	9	9	10	9	10	10
	50 -59	7	4	6	7	8	4	7	8	5	6	5	5	6	4	4	7
	60 -64	2	1	2	2	2	1	1	2	2	2	3	2	2	1	2	2
	65 +	5	2	3	6	6	2	3	6	3	1	3	3	6	2	2	8
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
دانیشتووان بەپێ ی نەتەوەکەیان (لە تەمنی ٦ ساڵییەوە بەرەو سەر)	کورد	79	97	18	91	79	97	5	85	75	97	30	100	85	97	6	99
	عەرەب	13	1	66	1	9	1	74	2	19	3	53	0	15	3	93	1
	مەسیحیی **	5	2	9	5	9	2	14	9	3	0	9	0	0	0	0	0
	نەتەوەی دیکە	1	1	3	0	0	1	1	0	2	0	5	0	1	0	0	1
	پێ ی باشە کە وەلام نەداتەوە	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
** گرووپی "مەسیحییەکان" کلد و سریانیی و ئاشووریی و ئەرمەنییەکانیش دەگرێتەوە																	
برگەی - B -																	
دانیشتووانی نێوان تەمەنەکانی (٦ بۆ ٢٤ ساڵیی) بەپێ ی چوونیان بۆ قوتابخانە بە فوول دەوام، یان بە دەوامی کەمتر یان هیچ نەچوونیان	بەڵێ، لە هەفتەیەکدا ٤ ڕۆژ یان زیاتر	65	27	47	74	69	26	46	76	59	28	44	72	66	37	59	68
	بەڵێ، لە هەفتەیەکدا کەمتر لە ٤ ڕۆژ	5	1	21	0	3	1	27	0	9	0	22	0	2	1	11	0
	نەخێر	30	72	32	26	27	73	26	24	32	72	34	28	32	63	30	32
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
دانیشتووانی تەمەنی ٦ ساڵیی و بەرەوسەر کە لە ئێستادا بەپێ ی ئاستەکانیان خەریکی خوێندن	قۆناغی بنەرەتیی ١-٩	56	52	19	67	56	50	15	63	55	48	24	76	56	81	11	68
	قۆناغی سەرەتایی ١-٦	9	33	38	0	5	31	37	0	15	43	36	0	10	18	47	0
	قۆناغی ناوەندیی ٧-٩	4	7	18	0	2	7	17	0	7	8	18	0	4	2	20	0
	قۆناغی ئامادەیی ١٠-١٢	19	5	15	20	22	7	19	23	15	1	14	17	16	0	11	18
	پەیمانگا	2	1	1	3	3	1	2	3	1	0	0	1	3	0	4	2
	زانکۆ	9	2	8	10	11	3	10	11	7	0	8	6	10	0	6	11
	خوێندنی باڵا	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
دانیشتووانی تەمەن ١٥ ساڵیی و بەرەوسەر بەپێ ی بەرزترین قۆناغی خوێندن کە تەواویان کردبێت	هیچ	34	33	27	36	27	29	15	29	44	43	34	51	40	36	23	43
	قۆناغی بنەرەتیی ١-٩	5	4	1	6	5	5	1	6	3	2	1	5	5	5	1	6
	قۆناغی سەرەتایی ١-٦	19	21	24	18	18	18	13	19	22	26	28	18	19	32	32	16
	قۆناغی ناوەندیی ٧-٩	12	12	14	12	14	13	19	13	11	10	12	11	10	14	14	10
	قۆناغی ئامادەیی ١٠-١٢	11	14	12	11	13	16	16	12	9	9	9	9	9	7	11	9
	پەیمانگا	8	5	8	8	10	6	11	10	4	3	5	4	7	2	10	6
	زانکۆ	10	11	13	9	13	13	23	12	5	6	9	2	10	3	8	10
	خوێندنی باڵا	1	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
برگەی -C-																	
دانیشتووانی تەمەن ١٥ ساڵیی و بەرەوسەر بە پێ ی باری سەرەکیی کارەکانیان لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا	خاوەنکار بووە و خەڵکیکیش لای ئەو کاری کردووە	2	0	0	2	2	0	0	3	1	1	0	1	1	0	0	1
	سەربەخۆ کاری کردووە	8	13	7	8	8	8	4	9	10	28	8	10	5	6	5	4
	کرێکاریی کردووە	29	33	24	30	30	41	31	30	23	14	20	26	32	29	25	33
	بێ بەرامبەر بۆ خێزانەکەی خۆی کاری کردووە	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
	قوتابیی بووە و لە هەمان کاتدا کاریشی کردووە	0	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0	0	0
	بەتەواوی [illegible] بە خوێندن و قوتابخانە خەریک بووە و کاری [illegible]	17	2	17	18	18	3	19	19	15	1	15	17	16	1	21	15
	بە ئیش و کاری ماڵەوە خەریك بووە (ئافرەتی ماڵەوە)	30	36	34	29	29	34	27	29	37	42	39	35	27	42	32	26
	لەئێستادا کارناکات، خەریکە بەدوای کاردا دەگەڕێت (پێشتر کاری هەبووە، بەلام ئێستا نەیماوە)	2	5	6	1	1	5	6	0	4	5	5	3	3	8	7	2
	لەئێستادا کارناکات، خەریکە بەدوای کاردا دەگەڕێت (پێشتریش هەرگیز کاری دەست نەکەوتووە)	1	1	3	1	1	1	2	1	2	2	3	1	3	3	3	3
	بەدوای کاردا ناگەڕێت، چونکە هیچ بەڵگەنامەیەکی فەرمیی وەك (ناسنامە و ڕەگەزنامە و .... هتد)ی نییە	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	بەدوای کاردا ناگەڕێت، بەهۆی ورەبەردان و نائومێدبوونییەوە	1	0	1	1	0	1	1	0	0	0	0	0	3	1	0	4
	حەز بە کارکردن ناکات	1	0	0	1	1	0	0	1	0	0	1	0	1	0	0	1
	خانەنشین بووە/ تەمەنی زۆر گەورەیە	6	2	3	7	7	2	4	7	3	1	3	3	7	4	4	7
	نەیتوانیوە کاربکات بەهۆی پەککەوتەیی/ نەخۆشیی	1	3	2	0	0	2	2	0	2	6	3	1	1	3	2	1
	تەمەنی ئەوە بچووکترە بتوانێت کار [illegible]	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
	هی دیکە	2	2	1	2	1	3	2	1	1	2	1	2	4	1	1	4
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
دانیشتووانی تەمەن ١٥ ساڵیی و بەرەو سەر بەپێی ئەو پلەو پۆستەی لە کارە سەرەکییەکەی خۆیدا لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا هەیبووە	لە دەستەی بەڕێوەبەران بووە	3	0	2	3	3	1	1	4	1	0	2	0	2	0	4	2
	یەکێک بووە لە پیشەگەر و شارەزا و پسپۆرانی کارەکەی	27	10	29	27	31	12	51	31	15	4	20	13	28	4	10	31
	لە دەستەی تەکنیککاران بووە و هاوکاریی پیشەگەر و شارەزا و پسپۆرەکانی کردووە	17	26	16	16	23	32	18	22	10	13	17	6	6	13	9	6
	لە بەشی کاری نووسینگەیی خەریکبوو [illegible]	5	1	7	4	2	2	4	2	2	1	4	2	14	0	30	12
	کرێکاری بەشی خزمەتگوزاریی و فرۆشتن بووە	10	10	10	9	8	9	9	8	17	12	13	19	5	6	1	6
	یەکێك بووە لە کرێکارە کارامە و لێهاتووەکانی کەرتی کشتوکاڵیی، دارستانناسیی و ماسیگریی	1	1	1	1	1	0	0	2	1	2	2	1	0	5	1	0
	کرێکاری بەشی بازرگانیی دەستڕەنگینی و دروستکردن و کاری پەیوەندیدار بەو بەشە بووە	9	27	13	7	8	21	9	7	14	44	16	11	7	45	14	6
	کارپێکەر و پێکەوەلکێنەری پارچەکانی ئامێر و دەزگاکان بووە	3	4	5	2	2	4	1	2	6	5	7	6	3	6	6	2
	پلە و پۆستێکی سەرەتایی هەبووە	14	19	10	14	15	20	5	16	13	16	11	14	10	20	20	9
	پلە و پۆستێکی سەربازیی هەبووە	13	1	6	15	6	1	3	7	20	2	8	29	24	1	5	26
	کۆی گشتیی	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

تێبینی: تەنیا بۆ ئەو کەسەنەی خۆیان ڕایانگەیاند کە خاوەناکر بوونە و خەڵکێکیش لای ئەوان کاریان کردووە، سەربەخۆ کاریان کردووە، بێ بەرامبەر بۆ خێزانەکانی خۆیان کاریان کردووە، قوتابیی بوون و لە هەمان کاتدا کاریشیان کردووە.

داتاکای ناو ئەم ڕووپێوییە کێش و پێوانە کراون. سەرچاوە: بەڕێوەبەرایەتیی ئاماری هەولێر ESD و کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان UNHCR، ٢٠١٦. *شارۆچکەکان ئەمانە دەگرنەوە: دیانا، هەریر، کۆیە، شەقڵاوە، سۆران

شارۆچکەکان*				دەوروبەری قەزای هەولێر				سەنتەری قەزای هەولێر				کۆی گشتی					گۆڕاوەکان. ڕێژەی سەدیی
خانەخوێ	ئاوارەی	پەنابەر	کۆی گشتی	خانەخوێ	ئاوارەی	پەنابەر	کۆی گشتی	خانەخوێ	ئاوارەی	پەنابەر	کۆی گشتی	خانەخوێ	ئاوارەی	پەنابەر	کۆی گشتی		
درێژەی بڕگەی - C -																	
4	6	22	4	6	5	4	6	2	3	4	2	3	5	5	4	199 - 0	دانیشتووانی تەمەن ١٥ ساڵیی و بەرەوسەر بەپێ ی کۆی گشتی ئەو داهاتە ڕاستەقینەیەی کە لە ئەنجامی کارکردنی ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا بە کردەوە وەریان گرتووە یان چاوەڕوانکراوبوو کە وەریبگرن
18	43	46	22	20	34	28	25	22	19	28	22	21	30	29	23	499 - 200	
62	47	32	60	58	48	67	55	42	60	63	45	49	52	63	50	999 - 500	
15	5	1	14	16	11	0	14	28	19	4	25	23	13	3	21	1999 - 1000	
0	0	0	0	0	2	0	1	4	0	0	3	2	1	0	2	2999 - 2000	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3999 – 3000	
0	0	0	0	0	0	0	0	2	0	1	1	1	0	0	1	4000	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتی	
88	63	5	85	82	62	33	74	81	84	38	78	83	71	36	78	بەڵێ	دانیستووانی تەمەن ١٥ ساڵیی و بەرەوسەر بەپێ ی بوونی گرێبەستێکی نووسراو بۆ ئەو کارە سەرەکییەی کە لە ماوەی ٣٠ ڕۆژی ڕابردوودا کردوویانە
12	35	93	15	17	35	64	24	19	16	61	22	17	27	62	21	نەخێر	
0	2	2	0	1	3	3	2	0	0	1	0	0	2	1	0	نازانم	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
بڕگەی - D -																	
19	50	33	23	27	65	37	41	21	46	51	26	22	57	47	29	بەڵێ	خێزانەکان بەپێ ی هاوبەشپێکردنی خانوو و شوێنی نیشتەجێبوونیان لەگەڵ خێزان و خەڵکی دیکەدا
81	50	67	77	73	35	63	59	79	54	49	74	78	43	53	71	نەخێر	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
77	46	14	71	87	84	98	87	88	91	83	88	86	79	84	84	بەڵێ	خێزانەکان بەپێ ی بوونی بەڵگەنامەی نووسراو لە لایان دەربارەی خاوەندارێتیی یان بەکرێگرتنی ئەو شوێنەی کە تێیدا نیشتەجێن
23	54	86	29	13	16	2	13	12	9	17	12	14	21	16	16	نەخێر	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
ئەو خێزانانەی کە لە ناوچە لادێنشینەکان، یان لەناو دام و دەزگاکان و کامپەکان و شوێنە ناهەمیشەییەکانی دیکەی نیشتەجێبووندان، ناگرێتەوە .																	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	خێزانەکان بەپێ ی کۆی گشتیی ئەو ژوورانەی لەناو خانووەکەیاندا هەیانە
0	3	6	0	0	0	6	0	1	8	11	2	1	3	9	2	1	
6	12	15	7	4	3	14	4	2	10	13	4	3	6	14	4	2	
33	33	56	34	31	19	35	27	21	23	27	22	26	23	30	25	3	
31	39	20	32	36	24	29	31	23	26	22	23	27	27	23	27	4	
17	11	2	16	18	41	10	26	27	21	22	26	23	30	18	24	5	
5	2	1	5	6	7	5	6	9	7	3	9	8	6	3	7	6	
3	1	0	3	3	3	0	3	5	2	1	5	4	2	0	4	7	
2	0	0	2	2	2	1	2	6	2	1	5	5	2	1	4	8	
1	0	0	1	1	0	1	0	4	0	0	4	3	0	0	2	9	
0	0	0	0	0	0	1	0	0	2	1	0	0	0	1	0	10	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	11	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	15	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
6	17	23	8	3	8	12	5	2	15	6	4	3	12	8	5	بەڵێ	خێزانەکان بەپێ ی تووشبوونیان بە لە خانوو دەرکران لە ماوەی ١٢ مانگی ڕابردوودا
94	83	77	92	97	92	88	95	98	85	94	96	97	88	92	95	نەخێر	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
33	57	58	42	20	40	75	36	50	44	90	53	37	46	81	45	نەیانتوانی کرێ ی خانووەکە بدەن	ئەو خێزانانەی لە ماوەی ١٢ مانگی ڕابردوودا تووشی لە خانوو دەرکران هاتن بە پێ ی سەرەکیترین هۆکاری دەرکرانیان
11	16	6	12	35	20	6	24	0	0	0	0	12	12	3	11	خاوەنی خانووەکە ئامادەنەبوو چی دیکە خانووەکەی بەکرێ بدات	
0	8	0	3	0	3	0	2	0	0	0	0	0	3	0	1	خانووەکە تێکدرا	
31	3	14	21	20	13	0	15	0	0	0	0	16	6	2	11	پێشخستن و فراوانکردنی خانووەکە لە لایەن خاوەنەکەیەوە	
0	0	0	0	10	0	0	4	0	11	0	4	2	4	0	3	فشاری خەڵکی گەڕەکەکە بۆ ئەوەی لە گەڕەکەکە بڕۆن و جێیبهێڵن	
25	15	23	22	15	24	19	20	50	44	10	43	33	29	14	30	هۆکاری دیکە	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
بڕگەی -E -																	
22	13	1	20	20	16	19	18	9	11	4	9	14	14	7	14	زۆر باش	خێزانەکان بەپێ ی هەڵسەنگاندنی دەستگەیشتنیان بە ناوەندە تەندروستیی و نەخۆشخانە تایبەت یان حکوومییەکان
41	71	43	45	39	44	45	41	62	59	69	62	53	53	63	54	باش	
30	7	49	27	20	16	17	18	12	10	18	12	17	13	19	16	قابیلکەر (مامناوەند، نە باش و نە خراپ)	
7	4	6	6	18	18	12	18	17	20	8	16	15	16	9	15	لە ئاستی پێویستدا نییە	
0	5	1	1	4	6	7	5	0	0	1	0	1	4	3	1	دەستیان پێیان ناگات	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
25	66	61	34	19	63	43	37	6	0	0	5	11	45	17	19	زۆر دوورن لەو شوێنەی ماڵەکەمانی لێیە	ئەو خێزانانەی کە دەستگەیشتنیان بە ناوەندە تەندروستیی و نەخۆشخانە تایبەت یان حکوومییەکان وا هەڵدەسەنگێنن کە لە ئاستی پێویستدا نییە بەپێ ی هۆکارەکان
16	12	0	15	24	6	28	17	25	67	27	30	24	23	26	24	خەرجی و پارەی زۆریان دەوێت و لە ڕووی ماددیەوە توانایاندا نییە	
9	0	0	7	8	11	11	9	13	25	20	14	11	14	16	12	توانای نۆڕین و پشکنینیان زۆر نزمە	
31	6	0	26	7	6	4	7	31	8	13	28	24	7	10	20	کوالیتیی ئەو خزمەتگوزارییانەی پێشکەشی دەکەن زۆر نزمە	
19	0	39	16	41	12	8	29	19	0	13	16	25	8	12	21	ئەو خزمەتگوزارییانەی پێشکەشی دەکەن، ناپەیوەندیدارن	
0	15	0	3	0	0	4	0	0	0	0	0	0	1	1	0	نەزانینی زمان بەربەستە	
0	0	0	0	2	1	3	1	0	0	7	0	0	1	5	1	جیاکاریی بوونی هەیە و بۆتە ڕێگر	
0	0	0	0	0	1	0	0	6	0	20	6	4	1	12	4	هۆکاری دیکە	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
بڕگەی - F -																	
76	51	5	71	54	43	21	49	58	59	32	56	61	49	29	57	مووچەی مانگانە	خێزانەکان بەپێ ی سەرچاوەی سەرەتایی داهاتیان لە ماوەی ٦ مانگی ڕابردوودا
12	31	79	16	33	33	72	35	22	23	62	25	22	29	65	26	کرێ و پاداشتی ڕۆژانە یان هەفتانە	
0	0	0	0	1	0	0	1	0	7	0	1	0	2	0	1	خانووی بەکرێدراویان هەیە و داهاتەکەیان ئەو کرێیە بووە	
1	1	0	1	0	1	1	1	7	0	1	6	5	1	1	4	داهاتی کار و کاسبیی و بازرگانیی (بە کار و پرۆژە خێزانییەکانیشەوە)	
0	1	0	0	1	2	2	1	0	0	0	0	0	1	0	0	پارەیان بۆ نێردراوە (وەک هاوکارییەک لە لایەن هاوڕێ و دۆستانەوە/لە لایەن خێزانەکەیانەوە کە لە دەرەوەی وڵاتن)	
11	8	0	10	7	8	0	7	12	7	0	10	10	8	0	9	مووچەی خانەنشینیی	
0	1	8	0	0	1	2	1	0	0	1	0	0	1	1	0	هاوکاریی لە لایەن حکومەتەوە یان لە لایەن ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان یان ڕێکخراوە ناحکوومییەکانی دیکەوە	
0	0	3	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	خەرجکردنی ئەو پارەیەی کە پێشتر هەیانبووە	
0	1	0	0	0	1	1	0	0	2	1	0	0	1	1	0	فرۆشتنی سەرمایە و کەلوپەلەکانی خۆیان	
0	1	4	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	0	بەکارهێنانی پارەی بە قەرز وەرگیراو	
0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	خێرخوازیی و چاکەی خەڵکانی دیکە بەرامبەریان	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	سواڵکردن	
0	0	0	0	1	4	1	2	1	2	2	1	1	3	2	1	سواڵکردن	
0	4	1	1	2	3	1	2	0	2	0	0	0	3	0	1	هیچ داهاتێکیان نەبووە	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	

H

شارۆچکەکان: خانەخوێ	شارۆچکەکان: ئاوارەی	شارۆچکەکان: پەنابەر	شارۆچکەکان: کۆی گشتیی	دەوروبەری قەزای هەولێر: خانەخوێ	دەوروبەری قەزای هەولێر: ئاوارەی	دەوروبەری قەزای هەولێر: پەنابەر	دەوروبەری قەزای هەولێر: کۆی گشتیی	سەنتەری قەزای هەولێر: خانەخوێ	سەنتەری قەزای هەولێر: ئاوارەی	سەنتەری قەزای هەولێر: پەنابەر	سەنتەری قەزای هەولێر: کۆی گشتیی	کۆی گشتیی: خانەخوێ	کۆی گشتیی: ئاوارەی	کۆی گشتیی: پەنابەر	کۆی گشتیی: کۆی گشتیی		گۆڕاوەکان. ڕێژەی سەدیی
																	درێژەی بڕگەی - F -
8	6	0	7	5	8	4	6	23	16	1	20	17	9	2	14	مووچەی مانگانە	خێزانەکان بەپێ ی سەرچاوەی دووەمی داهاتیان (ئەگەر هەیانبووبێت) لەماوەی ٦ مانگی ڕابردوودا
8	17	5	10	11	12	21	12	18	12	4	15	15	13	8	14	کرێ و پاداشتی ڕۆژانە یان هەفتانە	
4	0	0	3	0	2	0	1	3	0	1	2	2	1	1	2	خانووی بەکرێدراویان هەیە و داهاتەکەیان ئەو کرێیە بووە	
8	10	7	9	4	4	3	4	5	0	2	4	5	4	2	5	داهاتی کار و کاسبیی و بازرگانیی (بە کار و پرۆژە خێزانییەکانیشەوە)	
8	2	0	6	0	2	0	1	0	8	0	1	1	3	0	1	پارەیان بۆ نێردراوە (وەك هاوکارییەک لە لایەن هاوڕێ و دۆستانەوە/لە لایەن خێزانەکەیانەوە کە لە دەرەوەی وڵاتن)	
0	11	33	4	2	13	1	6	0	8	3	1	1	11	4	3	مووچەی خانەنشینیی	
0	0	1	0	0	0	1	0	3	0	0	2	2	0	0	1	هاوکاریی لە لایەن حکوومەتەوە یان لە لایەن ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان یان ڕێکخراوە ناحکومییەکانی دیکەوە	
0	4	2	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	خەرجکردنی ئەو پارەیەی کە پێشتر هەیانبووە	
0	0	7	0	0	3	12	2	0	12	4	1	0	5	6	2	فرۆشتنی سەرمایە و کەلوپەلەکانی خۆیان	
1	1	3	1	1	1	4	1	3	0	0	2	2	1	1	2	بەکارهێنانی پارەی بە قەرز وەرگیراو	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	خێرخوازیی و چاکەی خەڵکانی دیکە بەرامبەریان	
3	2	4	3	1	2	0	2	5	8	3	5	4	4	2	4	سواڵکردن	
60	46	38	56	76	53	56	65	43	36	83	47	53	48	74	54	داهاتی دووەمیان نەبووە	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
53	39	45	51	52	36	41	46	34	36	41	34	41	36	41	40	بەڵێ	ئەو خێزانانەی کە یەکێک یان زیاتر لە ئەندامەکانیان قەرزێکی دیار و بەرچاو/ یان پارەی وەرگیراویان لەسەرە
47	61	55	49	48	64	59	54	66	64	59	66	59	64	59	60	نەخێر	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
1	1	0	1	1	2	1	1	16	0	9	14	8	1	7	7	بۆ بازرگانی و کاروکاسبیی قەرزیان کردووە	ئەو خێزانانەی کە یەکێک یان زیاتر لە ئەندامەکانیان قەرزێکی دیار و بەرچاو/ یان پارەی وەرگیراویان لەسەرە بەپێ ی هۆکاری قەرزکردنەکانیان
11	33	64	14	22	36	41	27	22	59	46	28	19	42	46	24	بۆ پیویستییەکانی خەرجیی شەخسیی بووە	
53	4	3	47	29	15	3	24	16	18	0	15	29	14	1	25	بۆ کڕین و پێشخستنی خانوو و ماڵ بووە	
15	2	3	14	14	5	11	11	9	0	11	9	12	3	10	11	بۆ خەرجییەکانی بۆنەیەکی ئایینی/ئاهەنگی ژن گواستنەوە/پرسە و کۆچی دوایی کەسێکی خێزانەکە بووە	
10	8	0	10	16	5	0	12	19	0	2	15	16	4	1	13	بۆ خەرجییە درێژخایەنەکانیان بووە (بۆ نموونە، چاککردنەوەی شکستە بەردەوامەکانی ئۆتۆمبێل)	
2	4	3	3	1	2	3	2	0	0	0	0	1	2	1	1	قەرزیان کردووە و بە قەرز داویانەتەوە بە کەسێکی دیکە (بە مەبەستی سوود وەرگرتن)	
0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	بۆ مەبەستی کاروباری کێڵگە و کشتوکاڵیی	
0	34	6	4	4	27	33	12	6	18	25	9	4	26	26	9	بۆ ئەوەی کرێ ی خانووی پێ بدەن	
6	13	15	7	12	9	7	11	9	5	8	9	9	8	8	9	بۆ شتی دیکەیان بووە	
0	0	6	0	0	0	0	0	3	0	0	3	2	0	0	1	نازانرێت بۆ چییان بووە	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
66	82	90	76	69	67	76	68	45	70	67	55	53	70	71	63	بەڵێ	ئەو خێزانانەی لە ماوەی ٦ مانگی ڕابردوودا تووشی زەحمەتیی هاتون لە دانی کرێ ی مانگانەی کرێ ی شوێنی نیشتەجێبوونیان
34	18	10	24	31	33	24	32	55	30	33	45	47	30	29	37	نەخێر	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
																	بڕگەی - G -
84	86	87	84	76	82	73	78	65	85	60	67	71	84	64	73	زۆر سەلامەت	خێزانەکان بەپێ ی سەلامەتی و دڵنیاییان لە گەڕەکەکەیاندا
16	14	13	16	24	16	27	21	31	15	39	30	26	16	35	25	کرێ	
0	0	0	0	1	1	0	1	3	0	1	3	2	1	0	2	خەرجییەکانی تەندروستیی	
0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	خەرجییەکانی سووتەمەنیی و هاتوچۆ	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
																	بڕگەی -H -
-	92	80	91	-	99	91	98	-	96	60	79	-	97	68	89	بەڵێ	ئەو خێزانانەی تووشی ئاوارەیی بوون بە بەپێ ی ئەگەری گەیشتن یان نەگەیشتنی سەرجەم ئەندامەکانیان لەگەڵیاندا بۆ ئەو شوێنەی کە ئێستا تێیدا نیشتەجێن
-	8	20	9	-	1	9	2	-	4	40	21	-	3	32	11	نەخێر	
-	100	100	100	-	100	100	100	-	100	100	100	-	100	100	100	کۆی گشتیی	
16	0	0	14	22	0	0	13	20	0	0	17	20	0	0	15	پێش 2000	خێزانەکان بەپێ ی ساڵی گەیشتنیان بەو شوێنەی کە ئێستا تێیدا نیشتەجێن
38	0	0	32	29	1	0	18	26	0	1	22	29	0	0	23	2000-2009	
24	0	7	20	20	1	5	13	24	3	4	21	23	2	5	19	2010-2012	
6	2	24	6	9	0	21	6	11	0	12	10	9	0	15	8	2013	
7	33	25	11	10	50	20	25	8	46	30	13	9	46	28	16	2014	
8	66	44	17	9	48	54	25	11	51	53	17	10	52	53	19	2015	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
6	4	15	6	9	3	13	7	5	3	25	7	6	4	22	7	بوونی هەلی باشتری دامەزران و دۆزینەوەی کار	خێزانەکان بەپێ ی ئەو هۆکارەی وای لێکردن ئەو شوێنە هەڵبژێرن کە ئێستا تێیدا نیشتەجێن
1	5	1	2	0	1	3	0	0	3	1	0	0	2	2	1	ئەم شوێنە هەم هەلی خوێندن و پەروەردەی تێدا بەردەستە، هەمیش جۆر و کوالیتییەکەی باشترە لە هی شوێنەکانی دیکە	
0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	خزمەتگوزارییە تەندروستییەکانیش بە هەمان شێوە، هەم بەردەستن و هەم جۆر و کوالیتییەکەیان باشترە	
0	3	0	0	3	2	0	3	0	2	3	0	1	2	2	1	بەردەستبوونی هاوکارییە مرۆییەکان	
3	1	0	2	5	1	2	3	2	2	1	2	3	1	1	2	بۆ ئەوەی بە ئەندامەکانی دیکەی خێزانەکەیان بگەن	
45	7	7	39	41	21	17	33	37	20	18	34	39	18	18	35	خزم و دۆستەکانیشمان هەروەها لێرەن	
16	40	61	20	20	39	46	28	8	36	33	13	12	38	37	18	خەرجییەکانی ژیان و کرێ ی خانوو لەم شوێنەدا نزمترن	
8	17	6	9	7	16	10	10	15	28	7	15	12	20	7	13	ئەمن و ئاسایشی ئێرە لە ئاستێکی باشتردایە	
14	19	9	15	5	10	9	7	17	7	7	15	14	10	7	13	ئەم ماڵە گەورەتر و باشترە	
6	2	0	5	5	6	0	5	7	0	4	6	7	4	3	6	هۆکاری دیکە	
2	0	0	2	5	0	1	3	8	0	1	7	6	0	1	5	هەمیشە هەر لێرە ژیاون / ئەم پرسیارە کار بێکراو نییە	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
2	17	12	5	4	7	9	6	5	8	9	6	4	9	9	6	بەڵێ	ئەو خێزانانەی کە یەکێک یان زیاتر لە ئەندامەکانیان پلانی جددیان هەیە بۆ گۆڕینی شوێنی نیشتەجێبوونەکەیان
98	83	88	95	96	93	91	94	95	92	91	94	96	91	91	94	نەخێر	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
100	55	100	75	74	73	100	76	80	80	40	75	81	70	56	75	شوێنێکی دیکە هەر لەناو پارێزگای هەولێر	ئەو خێزانانەی کە یەکێک یان زیاتر لە ئەندامەکانیان پلانی جددیان هەیە بۆ گۆڕینی شوێنی نیشتەجێبوونەکەیان بەپێ ی ئەو شوێنەی کە دەیانەوێت بۆی بچن
0	34	0	18	8	6	0	7	20	20	0	18	16	18	0	15	شوێنێکی دیکە هەر لە چوارچێوەی هەرێمی کوردستانی عێراق	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	شوێنێکی دیکە هەر لەناو عێراق	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	یەکێك لە وڵاتە دراوسێکان	
0	9	0	5	18	21	0	18	0	0	7	1	3	12	5	6	گەڕانەوە بۆ زێدی ڕەسەنی خۆیان	
0	3	0	2	0	0	0	0	0	0	47	6	0	1	34	3	ئەورووپا	
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	7	1	0	0	5	0	شوێنی دیکە	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	کۆی گشتیی	
-	98	83	97	-	86	71	83	-	85	71	79	-	88	72	83	بەڵێ	ئەو خێزانانەی کە لە ئێستادا ئاوارەن بەپێ ی ئەگەری بڕیاردانیان لەسەر گەڕانەوەیان بۆ زێدی ڕەسەنی خۆیان
-	2	17	3	-	12	23	14	-	13	25	18	-	11	24	14	نەخێر	
-	0	0	0	-	2	6	2	-	2	4	3	-	2	4	2	نازانرێت	
-	100	100	100	-	100	100	100	-	100	100	100	-	100	100	100	کۆی گشتیی	
-	98	88	97	-	94	71	91	-	98	66	83	-	96	68	89	بەڵێ	ئەو خێزانانەی کە لە ئێستادا ئاوارەن بەپێ ی ئەو سامان و کەلوپەلانەی لە دوای خۆیان لە زێدی ڕەسەنی خۆیاندا جێیانهێشتوون
-	2	12	3	-	6	29	9	-	2	34	17	-	4	32	11	نەخێر	
-	100	100	100	-	100	100	100	-	100	100	100	-	100	100	100	کۆی گشتیی	

داتاکای ناو ئەم ڕووپێوییە کێش و پێوانە کراون. سەرچاوە: بەڕێوەبەرایەتیی ئاماری هەولێر ESD و کۆمیسیاری باڵای نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ کاروباری ئاوارەکان UNHCR، ٢٠١٦. *شارۆچکەکان ئەمانە دەگرنەوە: دیانا، هەریر، کۆیە، شەقڵاوە، سۆران

ERBIL STATISTICS DIRECTORATE(ESD)

JOINT CRISIS COORDINATION CENTRE (JCC)